

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор **О. О. Нестуля**, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступники головного редактора: **М. Є. Рогоза**, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ;
С. В. Гаркуша, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент ПУЕТ.

Відповідальний секретар **О. М. Зінченко**, кандидат економічних наук, ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

О. В. Березін, д. е. н., професор ПУЕТ;

Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

С. Б. Єгоричева, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. О. Ємель, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. М. Колєчкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

Б. Я. Кузник, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

С. М. Лебедєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусія;

Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Ляшенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

М. М. М'ятовіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Чорногорії, Чорногорія;

С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;

А. О. Пантелеймоненко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. С. Педченко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;

Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;

А. А. Роскладка, д. е. н., доцент КНТЕУ;

О. Г. Сімеонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;

Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Білорусія;

С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;

К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Ф. І. Хміль, д. е. н., професор Львівської комерційної академії, Львів;

М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;

М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Л. М. Шимановська-Діанич, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

Номер затверджено на засіданні вченої ради

Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»,
протокол № 1 від 21 січня 2015 р.

Відповідальна за випуск видання **В. В. Карцева**.

Випусковий редактор **М. П. Гречук**.

Літературний редактор **В. Л. Яременко**.

Верстка **Т. А. Маслак**.

Дизайн обкладинки **Є. А. Деркач**.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалів, 3,
каб. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі», 2016

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів.....8

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Кофанова О. В.

Роль автотранспортного комплексу в забезпеченні еколого-орієнтованого розвитку економіки країни.....9

Карпенко Н. В. ,

Захаренко-Селезньова А. М.

Роль рекламних посередників у розвитку регіонального ринку.....21

Балабан М. П., Балабан П. Ю.

Оптова торгівля України: етапи та тенденції розвитку в економіці ринкового типу.....28

Ващук О. В.

Стан та проблеми розвитку агровиробництва.....35

Грубляк О. М., Молодовський А. О.

Державна підтримка міжнародного кредитування корпоративного сектора економіки України.....42

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Гросул В. А., Іщейкін Т. Є.

Використання багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу для оцінки ефективності діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації.....47

Вергал К. Ю.

Передумови інтеграції торговельних підприємств62

Мілаш І. В.

Концепція контролінгу в управлінні витратами підприємств торгівлі.....69

Крилов Д. В.

Складові методи організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів на промислових підприємствах.....74

Сидоренко-Мельник Г. М., Богиня І. В.

Механізм управління майновим потенціалом підприємства.....79

Битий А. В.

Тенденції та фактори розвитку потенціалу машинобудівних підприємств України.....87

Гончар М. В.

Сучасні аспекти управління ресурсним потенціалом підприємства95

Жук Є. О.

Нейтралізація ризиків – шлях підвищення ефективності управління виробничим потенціалом підприємства.....100

Ковальчук О. І.

Сучасні концепції організації офісного простору.....106

III. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Кулик В. А.

Розрахунки готівкою в інтернет-магазині: документальне оформлення та облік.....114

Фірсова Н. В., Желізняк Р. Є.

Удосконалення обліку витрат підприємств роздрібної торгівлі споживчої кооперації України.....122

IV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Любімов В. І.

Упровадження механізмів іпотечного ринку з метою забезпечення фінансової безпеки держави.....129

Педченко Н. С., Стрілець В. Ю.,

Лугівська Л. А.

Фінансова політика залучення боргових зобов'язань держави137

Гудзь Т. П.
Матричний аналіз фінансової рівноваги підприємства.....149

Коваленко Г. В.
Фінансова звітність як джерело інформації для прийняття управлінських рішень.....158

Михайлова Н. В., Кравцова А. І.
Теоретичні основи державного регулювання страхової діяльності України.....163

V. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

Замула І. В.
Екологічні зобов'язання споживачів обліковий і маркетинговий аспекти.....169

Бервено О. В., Броницька В. В.
Якість життя в системі управління суспільним відтворенням.....178

VI. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

Трофімов А., Мереніуц Т.
Туризм і сталий розвиток – обнадійлива перспектива для Республіки Молдова.....186

VII. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Гафіяк А. М., Кропивницький С. В.
Використання систем комп'ютерної алгебри для забезпечення якості підготовки фахівців економічного профілю.....194

Загірняк Д. М.
Ознаки споживання послуг вищої освіти: закордонний досвід.....200

VIII. РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, РЕФЕРАТИ

Шкурупій О. В.
Міжнародна економіка глобалізаційної епохи. Про книгу Д. Лук'яненка, А. Поручника, Я. Столярчук «Міжнародна економіка».....210

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям..... 8

I. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Кофанова Е. В.

Роль автотранспортного комплекса в обеспечении эколого-ориентированного развития экономики страны9

Карпенко Н. В., Захаренко-Селезнева А. М.

Роль рекламных посредников в развитии регионального рынка.....21

Балабан Н. П., Балабан П. Ю.

Оптовая торговля Украины: этапы и тенденции развития в экономике рыночного типа.....28

Ващук О. В.

Состояние и проблемы развития агропроизводства.....35

Грубляк О. М., Молодовский А. А.

Государственная поддержка международного кредитования корпоративного сектора экономики Украины.....42

II. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Гросул В. А., Ишейкин Т. Е.

Использование многофакторного корреляционно-регрессионного анализа для оценки эффективности деятельности предприятий и организаций потребительской кооперации.....47

Вергал К. Ю.

Предпосылки интеграции торговых предприятий.....62

Милаш И. В.

Концепция контроллинга в управлении затратами предприятий торговли.....69

Крылов Д. В.

Составляющие методы организационно-экономического механизма реализации инвестиционных проектов на промышленных предприятиях.....74

Сидоренко-Мельник А. Н., Богиня И. В.

Механизм управления имущественным потенциалом предприятия.....79

Битый А. В.

Тенденции и факторы развития потенциала машиностроительных предприятий Украины.....87

Гончар М. В.

Современные аспекты управления ресурсным потенциалом предприятия.....95

Жук Е. О.

Нейтрализация рисков – путь повышения эффективности управления производственным потенциалом предприятия.....100

Ковальчук О. И.

Современные концепции организации офисного пространства.....106

III. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

Кулик В. А.

Расчеты наличными в интернет-магазине: документальное оформление и учет.....114

Фирсова Н. В., Желизняк Р. Е.

Совершенствование учета издержек предприятий розничной торговли потребительской кооперации Украины.....122

IV. ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Любимов В. И.

Внедрение механизмов ипотечного рынка с целью обеспечения финансовой безопасности государства.....129

**Педченко Н. С., Стрелец В. Ю.,
Луговская Л. А.**

Финансовая политика привлечения
долговых обязательств государства.....137

Гудзь Т. П.

Матричный анализ финансового
равновесия предприятия.....149

Коваленко А. В.

Финансовая отчетность как источник
информации для принятия
управленческих решений.....158

Михайлова Н. В., Кравцова А. И.

Теоретические основы государственного
регулирования страховой
деятельности в Украине.....163

V. ДЕМОГРАФИЯ, ЭКОНОМИКА ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Замула И. В.

Экологические обязательства
потребителей: учетный и маркетинговый
аспекты.....169

Бервено О. В., Броницкая В. В.

Качество жизни в системе управления
общественным воспроизводством.....178

VI. ЭКОНОМИКА СФЕРЫ СЕРВИСА

Трофимов А., Мерениуц Т.

Туризм и устойчивое развитие –
обнадеживающая перспектива для
Республики Молдова.....186

VII. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Гафияк А. М., Кропивницкий С. В.

Использование систем компьютерной
алгебры для обеспечения качества
подготовки специалистов экономического
профиля.....194

Загирняк Д. М.

Признаки потребления услуг высшего
образования: зарубежный опыт.....200

VIII. РЕЦЕНЗИИ, АНОТОЦИИ, РЕФЕРАТЫ

Шкурупий О. В.

Международная экономика
глобализационной эпохи. О книге
Д. Лукьяненко, А. Поручника,
Я. Столярчук «Международная
экономика».....210

CONTENTS

Author's texts requirements.....	8	Sidorenko-Melnik H., Bogunya I. Mechanism of the potential property company.....	79
I. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY		Bytyi A. Trends and factors of potential engineering companies Ukraine.....	87
Kofanova O. The role of the motor transport complex in the ensuring of the eco-oriented economic development of the country.....	9	Gonchar M. Modern management aspects of enterprise resource potential.....	95
Karpenko N. , Zakharenko-Selezneva A. Promotional role of intermediaries in the regional market.....	21	Zhuk Y. Neutralization of risk – the way of improving the enterprises production potential management.....	100
Balaban M., Balaban P. Wholesale trade of Ukraine: stages and trends in market economy.....	28	Kovalchuk O. Modern concepts of office space planning.....	106
Vaschuk O. State and problems of agricultural sector development.....	35	III. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDITING	
Hrublyak O., Molodovskyi A. Government support of Ukraine's corporate sector international lending	42	Kulyk V. Cash payments in e-shop: documentation and accounting.....	114
II. ECONOMY AND MANAGEMENT		Firsova N., Zheliznyak R. Improved of the cost accounting retailers of Ukraine consumer cooperatives.....	122
Grosul V., Ischeikin T. Multifactor regression analysis to assess the effec- tiveness of the enterprise and consumer cooperation organizations.....	47	IV. FINANCE, BANKING AND INSURANCE	
Vergal K. Preconditions of trade enterprises integration.....	62	Lyubimov V. Introduction of mechanisms of mortgage market with the purpose of providing of financial safety of the state.....	129
Milash I. The concept of controlling cost management com- panies trade.....	69	Pedchenko N., Strilec V., Lygivska L. Financial policy attraction of debt obligations.....	137
Krilov D. Making methods organizationally- economic mechanism of realization of investment projects on industrial enterprises.....	74	Gudz T. Matrix analysis of financial equilibrium enterprise.....	149

Kovalenko A.

Financial statements as source of information
for management decisions.....158

Mikhailova N., Kravtsova V.

Theoretical bases of state regulation of
insurance activities in Ukraine.....163

**V. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS,
SOCIAL
ECONOMICS AND POLITICS**

Zamula I.

Environmental commitment consumer,
accounting and marketing aspects.....169

Berveno O., Bronitskaya V.

Quality of life in the management
of social reproduction.....178

**VI. ECONOMY OF THE SERVICES
SECTOR**

Trofimov A., Mereniuc T.

Tourism and sustainable development – an
encouraging perspective for the
Republic of Moldova186

**VII. EDUCATIONAL
ACTIVITIES**

Gafiyak A., Kropyvnytskyi S.

Using the computer algebra system for
providing quality of training specialists in
the economic field.....194

Zagirniak D.

Signs of the use of higher education services:
foreign experience.....200

**VIII. REVIEWS, ANOTATION,
ABSTRACTS**

Shkurupiy O.

International economics of the globalization
epoch. About the book of D. Lukyanenko,
A. Poruchnik, I. Stoliarchuk
«International Economics».....210

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі». Серія «Економічні науки». Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська, німецька.

Тематичні розділи збірника: I. Економіка й управління національним господарством. II. Економіка й управління підприємством. III. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. IV. Фінанси, банківська справа та страхування. V. Демографія, економіка праці, соціальна економіка й політика. VI. Економіка сфери сервісу. VII. Освітня діяльність. VIII. Рецезії, анотації, реферати.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

- 1. Індекс УДК** (універсальний десятковий класифікатор) слід розмішувати перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.
- 2. Заголовок статті** має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.
- 3. Відомості про автора (авторів)** подавати англійською, українською, російською мовами, вмішувати після назви статті прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання.
- 4. Анотацію** подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розмішувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 100–150 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.
- 5. Ключові слова** (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.
- 6. Перелік використаних джерел** подавати мовою оригіналу відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації англійською мовою**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (8–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються із продовженням. **Текст** (кегель 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та ліве поле – 20 мм, праве – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, урахувавши пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливання і розмішувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** й символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо в Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вмішувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього в тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наукова діяльність»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація

Україна, 36000, Полтава, вул. Коваля, 3, кафедра економіки підприємства (к. 315)
Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.

elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 502/504

РОЛЬ АВТОТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

О. В. КОФАНОВА, доктор педагогічних наук,
кандидат хімічних наук, професор
(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні ролі автотранспортного комплексу в забезпеченні еколого-орієнтованого розвитку економіки країни. **Методика дослідження.** *Вирішення поставленої мети* здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Проаналізовано вплив автотранспортного комплексу України на навколишнє природне середовище та зміну клімату на планеті. Визначено основні поллютанти атмосферного повітря, у тому числі гази, що спричиняють парниковий ефект на планеті. Розглянуто критичні зміни середньої глобальної температури, визначено заходи, що запобігають забрудненню довкілля викидами автотранспортних засобів. Відповідно до мети дослідження – розробка способів мінімізації негативного впливу автотранспортного комплексу на природне середовище та зміну клімату на Землі – проаналізовано традиційні й перспективні способи підвищення екологічності автотранспортного комплексу України, обґрунтовано застосування способу фізико-хімічного впливу на властивості моторних палив. Практична значущість результатів дослідження.* Зроблено висновок щодо перспективності застосування біопалив (біоетанолу, біодизелю тощо) і сумішевих палив на їх основі, а також комплексних присадок до моторних палив із метою скорочення викидів автотранспортних засобів в атмосферне повітря та зменшення енергетичної залежності нашої країни від імпортованих енергоносіїв.

Ключові слова: *автомобільний транспорт, автотранспортний комплекс, автотранспортні засоби, відпрацьовані гази, викиди, парникові гази, поллютант атмосферного повітря.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На початку ХХІ ст. в автотранспортному комплексі (АТК) країни відбулися певні трансформації в бік його еколого-орієнтованого розвитку. Причому

такі зрушення відбуваються не тільки в нашій країні, а й в економіках інших країн світу. Зокрема, перехід до «зеленої енергетики», бурхливий розвиток альтернативних джерел енергії і запровадження нових, більш жорстких, екологічних норм до якості пального та обсягів

викидів шкідливих речовин (ШР) із відпрацьованими газами автотранспортних засобів (АТЗ) є сучасними здобутками.

Сучасний розвиток вітчизняного АТК відбувається в новітніх умовах концептуального спрямування нашої країни на забезпечення сталого, збалансованого розвитку суспільства й біосфери. В останні роки погіршення стану навколишнього природного середовища стало все більш негативно впливати на рівень життя людей, їх здоров'я та призводити до лімітування економічного розвитку великих міст і промислових регіонів. Ця ситуація потребує більш детального дослідження, особливо з точки зору розробки та впровадження заходів із ресурсозбереження на транспорті. Отже, нині проблема підвищення екологічності АТК в усьому світі залишається до кінця невирішеною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомо, що вітчизняна економіка є енергозалежною від імпортованих енергоносіїв, що значною мірою послаблює національну безпеку країни. За оцінками фахівців, запаси нафти в Україні становлять 173 млн т, а частка її використання – усього 11,8 %, що значно менше, ніж частка використання, наприклад, природного газу (43,7 %) або вугілля (28,8 %). Окрім того, ефективність використання енергоносіїв в Україні нижча, ніж у світі загалом – приблизно у 2,6 раза, а порівняно із країнами ЄС – майже у 3,1 раза [1]. Тим часом, загальні обсяги технічно досяжного річного енергетичного потенціалу (ЕП) нетрадиційних і поновлювальних джерел енергії (у перерахунку на умовне паливо – у. п.) оцінюються на рівні 79 млн т, а економічно досяжний ЕП (за базовим сценарієм) – 57,7 млн т у. п., у тому числі відновлювальних природних джерел енергії – 35,5 млн т і позабалансових (нетрадиційних) – 22,2 млн т у. п. [1–3].

Експерти стверджують, що «коричнева економіка» як економічна система, що переважає в сучасному світі, є недосконалою, оскільки спричинює багато серйозних екологічних проблем, у тому числі загрожує зміні клімату на Землі, створює небезпеки для здоров'я нашого й майбутніх поколінь. За оціночними даними світової аналітичної агенції [4–5], у період 2010–2013 рр. енергоємність ВВП України, розрахована в тоннах у. п. на тисячу доларів ВВП, за паритетом купівельної спроможності, була приблизно на 10 % вища за середній показник у країнах східної Європи та майже у

2–2,5 раза перевищувала середній показник у світі (а в порівнянні з деякими розвиненими країнами це перевищення становило навіть 3–5 разів [6]). У нашій країні цей показник знаходиться на рівні 0,39–0,40, а у світі – приблизно 0,19.

У зв'язку з цим у Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року [7] для забезпечення сталого, еколого-орієнтованого розвитку транспортного сектора окреслено такі основні завдання:

- досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього середовища й особливо – якості атмосферного повітря; підвищення громадської свідомості з питань охорони довкілля;
- запобігання змінам клімату на планеті шляхом упровадження інноваційних, енерго-ефективних і ресурсозберігаючих технологій, використання низькокарбонемісних (низьковуглецевих) джерел енергії, стимулювання використання альтернативних видів палива;
- утілення в життя концепції сталого розвитку, упровадження екологічно безпечних видів транспорту;
- упровадження інноваційних проектів, спрямованих на зменшення шумового рівня забруднення від транспортного комплексу;
- оптимізація дорожнього руху на території великих міст, розвиток громадського електротранспорту тощо.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є: дослідження впливу АТК України на навколишнє природне середовище та розробка способів мінімізації цього негативного впливу; запровадження заходів із метою зменшення енергетичної залежності нашої країни від імпортованих енергоносіїв і запобігання змінам клімату на планеті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними авторів роботи [8], щільність викидів шкідливих речовин (ШР) в атмосферне повітря становить понад 130 кг на кожного мешканця України, що в кілька разів перевищує цей показник у розвинених країнах світу. І велика частка в цьому забрудненні довілля належить саме автомобільному транспорту. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба не тільки в розробці нової державної екологічно спрямованої політики у сфері управління АТК, але й у прийнятті необхідних заходів з енерго- та ресурсозбереження на ре-

гіональному та галузевому рівнях. Крім того, еколого-орієнтовані рішення в АТК необхідно розглядати в єдності та взаємозв'язку з іншими галузями економіки, розвитком міжнародних відносин тощо.

Основними шкідливими речовинами, що викидаються з відпрацьованими газами автомобілів (рис. 1), є оксид Карбону (II) CO , оксид Нітрогену (IV) NO_2 , неметанові леткі органічні сполуки, сажа та оксид Сульфуру (IV) SO_2 .

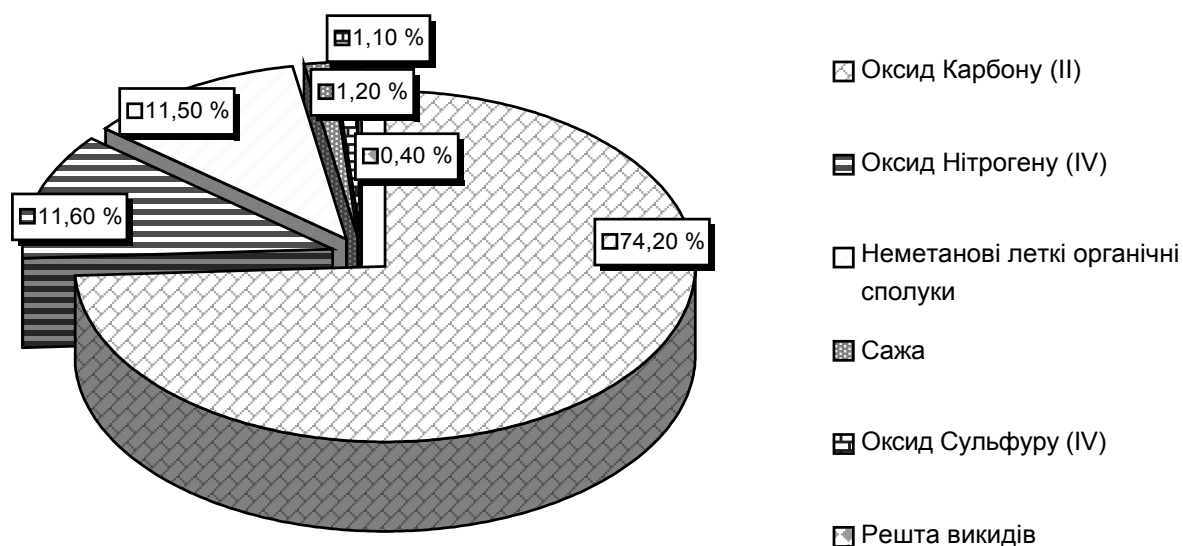

Рис. 1. Структура ШР, що викидаються з відпрацьованими газами автомобілів [9]

Решта викидів припадає на оксид Нітрогену (II) NO , метан CH_4 , інші сполуки Сульфуру (H_2S , SF_6 тощо), альдегіди (зокрема формальдегід HC(O)H), бенз(а)пірен $\text{C}_{20}\text{H}_{12}$ та аміак NH_3 [9]. З відпрацьованими газами дизельних АТЗ до атмосфери потрапляють дрібнодисперсні тверді (зважені) частки, аерозолі масел, продукти зносу двигунів та іншого обладнання АТЗ. Суттєвий внесок у забруднення атмосферного повітря та придорожніх ґрунтів роблять продукти зносу автомобільних шин і дорожнього покриття.

Речовини-полутанти навколишнього середовища можуть утворюватися й внаслідок використання спеціальних домішок або присадок до моторних палив. Зокрема, забруднення небезпечними сполуками важких металів і, особливо, сполуками Плюмбуму спричинено використанням упродовж довгого часу антидетонаційних присадок до бензину на основі тетраетилплюмбуму – так званого етильованого бензину. Крім того, речовини-полутанти в навколишньому середовищі здатні акумулюватися, перетворюватися на більш шкідливі речовини та накопичуватися в живій

і неживій речовині. Це, у свою чергу, створює вторинні ареали забруднення, чинить негативний вплив на здоров'я людей, тварин, на рослинний світ тощо.

І серед шкідливих речовин, що викидаються в атмосферне повітря автотранспортом, особлива роль належить парниковим газам (ПГ), які є чинниками зміни клімату на планеті. Експерти вважають, що майже 70 % ПГ утворюється на урбанізованих територіях – у великих містах та передмістях. І це не остаточні цифри, оскільки на планеті кожного місяця близько 5 000 000 людей переїжджають до міст на постійне проживання [10]. За оцінками Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату, максимальне критичне підвищення середньої температури на нашій планеті становить 2 С. Саме за цією межею ризику можливих катастрофічних змін клімату різко зростатимуть [8].

У листопаді 2015 р. на саміті в Парижі 192 країн світу підтримали нову глобальну кліматичну угоду, яка замінила Кіотський протокол [11]. Мета угоди – запобігти незворотнім кліматичним змінам на Землі, а тому

не допустити перевищення середньої температури на планеті навіть не на 2 °С, а на критичні 1,5 °С. На думку фахівців [12], якщо викиди парникових газів зростатимуть такими ж темпами, що й нині, то до кінця XXI ст. середня глобальна температура зросте на 1,4–5,8 °С (за різними оцінками).

Проте, згідно з додатком 1 Киотського протоколу Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату, Україна взяла зобов'язання заморозити обсяги викидів ПГ на рівні 1990 р., тобто не перевищувати 11,5 т на душу населення. А згідно з новою глобальною кліматичною угодою (Париж, 30 листопада 2015 р.) наша країна підготувала очікувані національно-визначені внески (ОНВВ) – плани зі скорочення викидів ПГ – на рівні не більше 60 % від 1990 р. [13]. Отже, уряду нашої країни необхідно прийняти термінових заходів щодо скорочення викидів як ПГ, так і інших ШР у довіллі [8]. І особливо гостро це питання стоїть саме в автотранспортному секторі.

З точки зору небезпеки впливу на глобальні кліматичні зміни, найнебезпечнішими ПГ є оксид Карбону (IV) CO_2 , метан CH_4 і оксид Нітрогену (I) N_2O . Ці гази є хімічно стабільними, тобто можуть перебувати в атмосфері Землі впродовж довгого часу (навіть до кількох століть і довше). Такі ПГ, як оксид Сульфуру (IV) SO_2 та оксид Карбону (II) CO вважаються парниковими газами короткотривалої дії, оскільки здатні досить швидко видалятися з атмосфери завдяки хімічним і фізико-хімічним перетворенням. А для вуглекислого газу CO_2 взагалі немає можливості визначити «термін життя», оскільки він неперервно й циклічно рухається між атмосферою, океанами, сушею та біотою планети [14].

Згідно із прогностичними даними інформаційного центру «Ініціатива з питань зміни клімату», на рис. 2 показана динаміка викидів ПГ (у %) стаціонарними й пересувними джерелами забруднення до 2015 р. [15–16].

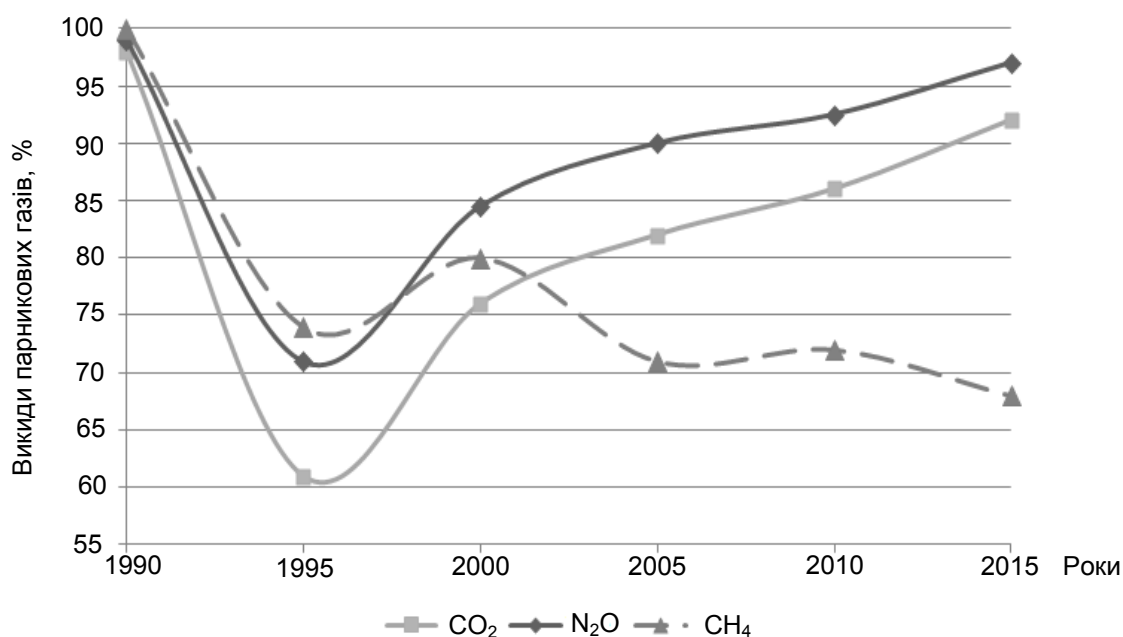

Рис. 2. Динаміка викидів парникових газів (у %) в Україні до 2015 р. (за сценарієм інформаційного центру «Ініціатива з питань зміни клімату»)

З рисунка видно, що одразу після 1990 р. викиди ПГ в Україні скоротилися майже вдвічі, і тільки після 1995 р. почали різко зростати. На жаль, скорочення викидів ПГ у 90-ті рр. XX ст. було обумовлено не зменшенням

енергоємності та/або карбоновмісності вітчизняного виробництва та транспорту, а серйозною економічною кризою в цей період.

Для визначення національного потенціалу з боротьби з викидами ПГ та кліматичними

змінами запропоновано такі показники (індикатори): частка країни в загальносвітових викидах вуглекислого газу в атмосферу; ВВП на душу населення; зміни в обсягах викидів CO₂ за певний період часу (наприклад, із 1990 р. донині); викиди CO₂ на душу населення; інтенсивність викидів CO₂ (відношення обсягів викидів вуглекислого газу до ВВП на душу населення); зміни в інтенсивності викидів

CO₂ за певний період часу; частка енергії, отриманої з відновлювальних джерел та ін. [12]. За дослідженням організації The Global Carbon Project [17], останнім часом Україна дещо зменшила викиди CO₂ (приблизно на 3–4 % [18]), але все одно залишається у світовому рейтингу на 27-й позиції серед країн-забруднювачів атмосферного повітря (рис. 3).

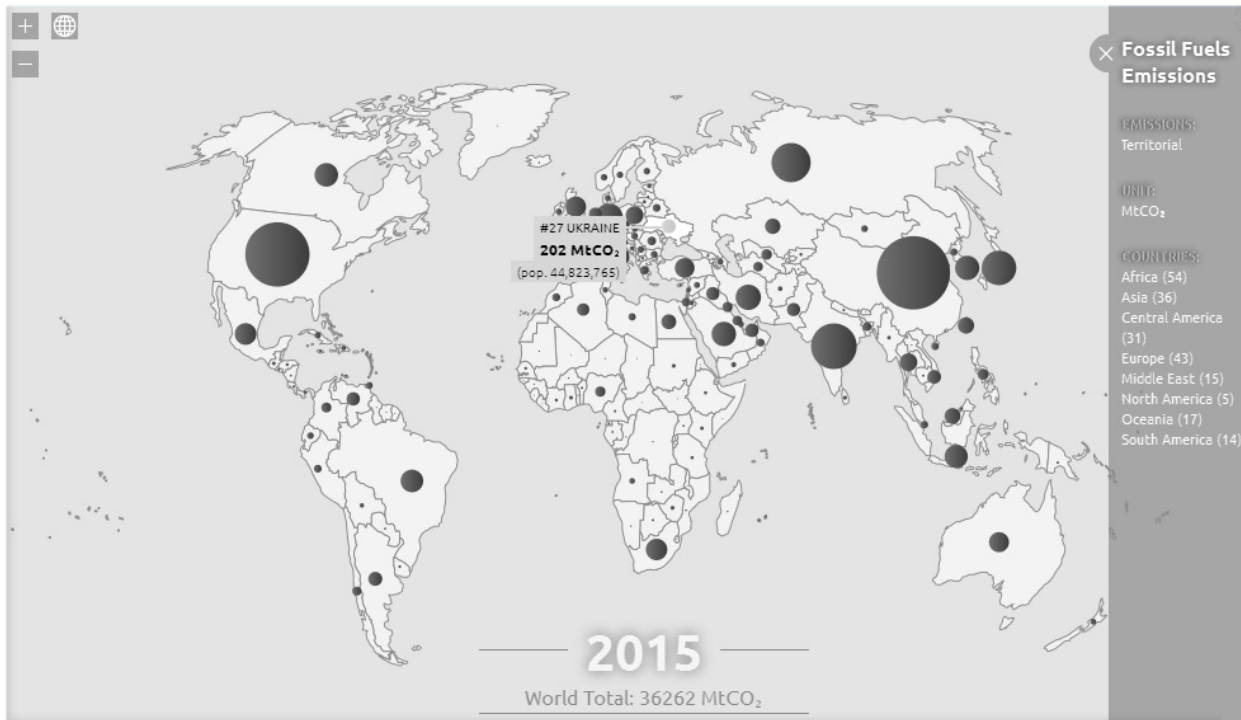

Рис. 3. Внески країн світу в обсяги викидів вуглекислого газу (2015 р.)
(за даними організації Global Carbon Project [17])

Тільки за 2015 р. нашою країною було викинуто в атмосферу близько 202 млн т вуглекислого газу, хоча викиди CO₂ Україною становлять близько 2 % загальносвітових обсягів викидів [12].

Проблема зменшення викидів ШР і парникових газів тісно пов'язана із проблемами зменшення енергоємності транспорту, запровадження ресурсозберігаючих (ресурсощадних) технологій, використання біологічних та інших альтернативних видів палив. Приєднання України до Європейського енергетичного співтовариства зобов'язує уряд розробити та затвердити відповідні законодавчі й нормативні акти, спрямовані на енергозбере-

ження, підвищення енергоефективності, розвиток альтернативних видів палив, зменшення шкідливих викидів в атмосферу автотранспортом тощо [19].

Популярна нині концепція «зеленої економіки» була проголошена ще у 2009 р. у Програмі ООН із навколишнього середовища (ЮНЕП, United Nations Environment Programme) в доповіді «Глобальний зелений новий курс». За останні роки у країнах світу також отримали бурхливий розвиток такі концепції, як «SmartTransport» (екотранспорт нового покоління), «Smart City» (розумне місто) тощо. Завдання впровадження цих концепцій є дуже складними, оскільки містять різно-

манітні аспекти взаємодії між міською та транспортною інфраструктурами, бізнесом, соціальною сферою тощо. Але всі вони передбачають підвищення екологічної спрямованості автотранспорту, запровадження енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій і заходів.

Так, у рамках концепції «КИЇВ СМАРТ СІТІ 2020» передбачено не тільки повну автоматизацію управління всіма видами транспорту в межах міста, але й встановлення, наприклад на громадському транспорті, датчиків витрат пального. Інтелектуальна система управління передбачає використання різноманітних приладів, сенсорів, відеокамер, GPS-пристроїв та навіть безпілотників для контролю транспортного руху, спостереження за погодними умовами, визначення викидів вуглекислого газу в місті, контроль за рухом громадського транспорту, інформування про наявність вільних місць для паркування, відстеження порушень правил дорожнього руху та ін. Усі ці прилади та пристрої будуть взаємопов'язані та об'єднані в єдину міську операційну мережу для якісного й оперативного реагування на ситуації, що виникають у місті [20].

Існує багато способів регулювання та обмеження викидів ШР та ПГ автотранспортними засобами. Серед них найбільш популярними є підвищення якості пального, технічне переоснащення автомобіля, внесення конструкційних змін під час виробництва АТС, соціально-економічні заходи тощо. У деяких містах Європи (наприклад, у Лондоні, Стокгольмі, Мілані тощо) існує спеціальний дорожній збір за користування перевантаженими дорогами, особливо в центрі міста і в години пік. Метою впровадження такого збору є не тільки запобігання утворенню «пробок» у центрі міст, але й стимулювання використання громадського транспорту, а також пересування людей пішки або за допомогою велосипеда [8], збирання коштів на ремонт і переобладнання дорожнього покриття, на розвиток автотранспортної інфраструктури. Деякі країни світу, наприклад Пекін, запроваджують гнучку систему користування особистим автотранспортом – по парних і непарних днях тижня.

Відомо, що бензинові двигуни, особливо карбюраторні, є основними джерелами емісії чадного газу CO, а, наприклад, викиди оксиду Нітрогену (IV) NO₂ спричинені, головним

чином, роботою дизельних двигунів [21]. Невідрегульований дизельний двигун навіть візуально «димить» через викиди зважених дрібнодисперсних часток, що також спричиняє велику шкоду і довкіллю, і здоров'ю людей.

З метою скорочення викидів ШР у атмосферне повітря та зменшення токсичності відпрацьованих газів АТС застосовують спеціальні каталізатори, використовують рециркуляцію відпрацьованих газів, а також фізико-хімічне регулювання властивостей моторного палива для забезпечення повноти його згорання. Для автомобілів, що не відповідають сучасним екологічним вимогам, розроблено спеціальні пристрої електронного управління запалюванням та вприскуванням палива, складом суміші на карбюраторі, а також іншим обладнанням двигунів внутрішнього згорання та автомобіля [22]. У ГНДЛ «Реактор» ОКБ «Шторм» КПІ ім. Ігоря Сікорського (м. Київ, Україна) багато років розробляються й апробовуються багатофункціональні присадки до моторного палива (автомобільного бензину, дизельного палива тощо) [23–24], а також ведуться роботи з інтенсифікації виробництва біопалив [25].

Біопаливо також не є повністю екологічно чистим та «вільним» від Карбону, але його використання чинить значно менший вплив на довкілля. Установлено, що у продуктах згорання, наприклад биодизелю, міститься на 8–10 % менше оксиду Карбону (II), майже на 50 % менше сажі та значно нижчий уміст оксидів Сульфору (0,005 % проти 0,2 % у нафтовому дизельному паливі). Проте через високий уміст у біопаливі Оксигену відпрацьовані гази приблизно на 10 % збагачені оксидами Нітрогену порівняно із традиційним дизельним паливом [26], що потребує впровадження рециркуляції відпрацьованих газів. Окрім того, чистий біодизель здатний дещо погіршувати техніко-експлуатаційні параметри двигуна, тому найчастіше використовують сумішеві палива, що містять у різних пропорціях дизельне паливо та біодизель.

При цьому, за даними роботи [27], до 88 % усього біопалива, що виробляється в Україні, іде на експорт і лише 12 % його використовується на внутрішньому ринку. У табл. 1 показано динаміку споживання рідких біопалив в Україні (у тому числі і прогнозні дані) за період 2010–2030 рр. [28].

Таблиця 1

Динаміка споживання рідких біопалив в Україні у 2010–2030 рр.

Показник	Роки				
	2010	2015	2020	2025	2030
Споживання біоетанолу, млн т	<0,1	0,3	0,6	0,8	1,1
Споживання біодизелю, млн т	~0	~0	<0,1	0,3	0,8
Усього, споживання рідких біопалив, млн т	<0,1	0,3	0,6	1,1	1,9
Частка біопалив від усіх моторних палив в Україні, %	<1,0	2,5	4,5	7,2	10,9
Частка біопалив від усіх моторних палив у ЄС, %	4,4	7,0	10,0	20,0	31,0

Іншим способом, що надає можливість інтенсифікувати процеси окиснення палива й забезпечити повноту його згоряння, є метод «фізико-хімічного регулювання», який полягає в цілеспрямованій зміні властивостей моторного палива за допомогою присадок, добавок і т.д. Особливого значення цей метод набуває в тих випадках, коли споживачі застосовують не дуже якісне пальне або експлуатують застарілі автомобілі, що не відповідають екологічним нормам. Як компоненти в розроблених ГНДЛ «Реактор» пакетах присадок містяться неіоногенні поверхнево-активні речовини (зокрема, оксиетильовані жирні спирти виду $RO(C_2H_5O_2)_nH$, де $R = C_{10}-C_{14}$, а $n = 6-8$) та речовини-антиоксиданти, а також спеціально підібраний розчинник.

Ці розробки надають можливість зекономити цінне нафтове паливо завдяки зменшенню його витрат, оптимізації процесів згоряння палива, запобіганню забруднень паливної апаратури, а також дають змогу скоротити обсяги викидів ПГ в атмосферне повітря та зменшити концентрацію ШР у відпрацьованих газах АТЗ. Установлено, що, наприклад, додаючи під час заправки автомобіля розробленої комплексної присадки до автомобільного бензину, вміст оксиду Карбону (II) скорочується приблизно на 4–10 % (залежно від застосованого режиму випробування), оксиду Карбону (IV) – на 1,5–3 %, сумарних вуглеводнів – на 3–6 %, а оксидів Нітрогену – майже на 8–24 %. Тобто за рахунок поліпшення умов згоряння моторного палива та запобігання забруднень паливної апаратури досягається зменшення концентрації таких ШР, як CO , CO_2 , C_mH_n , NO_x тощо у відпрацьованих газах АТЗ.

Висновки із зазначених проблем і пер-

спективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, статистичні дані свідчать про відсутність в Україні суттєвих зрушень у сфері екологізації автотранспортного комплексу, зменшення обсягів викидів ШР та ПГ АТЗ, а також ефективності заходів з енерго- та ресурсозбереження в АТК. На фоні великої кількості невирішених екологічних проблем у вітчизняному автотранспортному секторі (АТС) зростає необхідність забезпечення ефективного й економного споживання ним паливно-енергетичних ресурсів, його переведення на альтернативні джерела енергії. Діяльність АТК повинна бути спрямована на мінімізацію негативного впливу на навколишнє природне середовище, на здоров'я людини тощо за рахунок скорочення викидів ПГ і ШР у довкілля, зменшення енергоємності автотранспортного комплексу. Тільки енергозбалансоване функціонування АТС здатне забезпечити сталий розвиток нашої країни, нинішнього та майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шот А. Світові тенденції та перспективи розвитку нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії в Україні / А. Шот // Наукові записки Львівського ун-ту бізнесу та права. – 2011. – Вип. 6. – С. 220–226.
2. Енергетична стратегія України до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>

- show/145-2006-%D1%80 (дата звернення: 08.08.16). – Назва з екрана.
3. Ресурсономіка: теоретичні та прикладні аспекти : монографія / Б. Андрушків, І. Вовк, Ю. Вовк та ін. – Тернопіль : ТзОВ «Тернограф», 2012. – 456 с.
 4. Key World Energy Statistics 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polity.org.za/article/key-world-energy-statistics-2011-october-2011-2011-10-10> (дата звернення: 08.08.16). – Назва з екрана.
 5. Бараннік В. О. Енергоємність ВВП держави: історичні паралелі та уроки для України / В. О. Бараннік // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 1 (34). – С. 113–119.
 6. Суходоля О. М. Енергоємність валового внутрішнього продукту: тенденції та чинники впливу [Електронний ресурс] / О. М. Суходоля // Електронний журнал енергосервісної компанії «Екологіческие системы». – 2003. – № 7 (19). – Режим доступу: http://journal.esco.co.ua/2003_7/art92.htm (дата звернення: 10.08.16). – Назва з екрана.
 7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Закон України від 21 грудня 2010 року N 2818-VI. – Режим доступу: rada.gov.ua (дата звернення: 05.08.16). – Назва з екрана.
 8. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні / [Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов та ін.] – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 348 с.
 9. Екологічний аудит водогосподарських систем / за наук. ред. Т. П. Галушкіної. – Одеса – Саки : ПП «Підприємство «Фенікс», 2010. – 402 с.
 10. CLIMATE CITY. The Eyes of the Urban Climate [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.climatecityoperator.com/> (дата звернення: 18.08.16). – Назва з екрана.
 11. Киотский протокол к Рамочной Конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата // Проблемы глобальной зміни клімату. – Київ : Центр з питань зміни клімату, 2000. – С. 92–118.
 12. Жарова Л. В. Економічні механізми контролю за викидами парникових газів / Л. В. Жарова, М. В. Ільїна; за наук. ред. Є. В. Хлобистова. – Київ : РВПС України НАН України, НДІСРП, 2009. – 62 с.
 13. Домбровський О. Чи потрібна Україні «зелена» енергетика [Електронний ресурс] / О. Домбровський // Економічна правда. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/02/23/582517/> (дата звернення: 8.08.16). – Назва з екрана.
 14. IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/ru/tssts-2-1.html (дата звернення: 9.08.16). – Назва з екрана.
 15. Інформаційний центр «Ініціатива з питань зміни клімату» // Електронний журнал енергосервісної компанії «Екологіческие системы». – 2003. – № 3. – Режим доступу: http://journal.esco.co.ua/2003_3/art116.htm (дата звернення: 13.08.16). – Назва з екрана.
 16. Галушкіна Т. П. Глобальна екологічна доктрина та забезпечення мінімізації викидів парникових газів / Галушкіна Т. П., Костецька К. О. // Науковий вісник Національного лісотехнічного ун-ту України. – 2009. – Вип. 19.14. – С. 22–27.
 17. The Global Carbon Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions> (дата звернення: 10.08.16). – Назва з екрана.
 18. Global Carbon Atlas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalcarbonatlas.org/?q=en/emissions> (дата звернення: 10.08.16). – Назва з екрана.
 19. Гаращенко Н. М. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища енергозбутової ком-

- панії / Н. М. Гаращенко, Ю. Д. Костін // Стратегія економічного розвитку України. – № 32 (203). – С. 111–123.
20. Концепція КИЇВ SMART СІТІ 2020. Лідерство. Інновації. Взаємодія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyivsmartcity.com/concept/> (дата звернення: 6.08.16). – Назва з екрана.
21. Гольдфейн М. Д. Расчетный мониторинг распространения выбросов автомобильного транспорта в крупном промышленном городе [Электронный ресурс] / М. Д. Гольдфейн, Н. В. Кожевников, Н. И. Кожевникова // Успехи современного естествознания. – 2006. – № 4. – С. 35–36. – Режим доступу: www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=4168 (дата звернення: 13.08.16). – Назва з екрана.
22. Shabelnikov A. SECU-3i Programmable Engine Management System / A. Shabelnikov // Техніка, енергетика, транспорт АПК. – 2016. – № 2 (94). – С. 67–73.
23. Застосування поліфункціональної миюче-диспергуючої присадки до палива як засіб зменшення негативного впливу на довкілля / [І. В. Роїк, О. В. Кофанова, О. І. Василькевич та ін.] // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2010. – № 2 (27). – С. 80–85.
24. Кофанова О. В. Застосування методу «фізико-хімічного регулювання» властивостей моторного палива для підвищення екологічності автотранспортних засобів // О. В. Кофанова, О. Є. Кофанов // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2014.
25. Ресурсосберегающая малоотходная технология производства биодизельного топлива / [Е. В. Кофанова, А. И. Василькевич, А. Е. Кофанов и др.] // Горная механика и машиностроение. – 2015. – № 2. – С. 96–102.
26. Чупайленко О. А. Развитие использования биопалива для автотранспорта в Украине [Электронный ресурс] / О. А. Чупайленко // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна сесія. – 2014. – Вип. 13(2). – С. 133–143. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Upsal_2014_13\(2\)_16.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Upsal_2014_13(2)_16.pdf) (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
27. Забарний Г. М. Термодинамічна ефективність та ресурси рідкого біопалива України / Г. М. Забарний, С. О. Кудря, Г. Г. Кондратюк. – Київ : Лебідь, 2006. – 226 с.
28. Гелетуха Г. Г. Место биоэнергетики в проекте обновленной энергетической стратегии Украины до 2030 года / Г. Г. Гелетуха, Т. А. Железная // Пром. теплотехника. – 2013. – Т. 35. – № 2. – С. 64–70.

REFERENCES

1. Shot, A. (2011). Svitovi tendentsii ta perspektyvy rozvytku netradytsiinykh ta vidnovliuvalnykh dzherel enerhii v Ukraini [Global trends and prospects of development of alternative and renewable energy sources in Ukraine]. *Naukovi zapysky Lvivskoho univ biznesu ta prava – Scientific notes of L'viv Univ of business and law*, 6, 220–226 [in Ukrainian].
2. Enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2030 roku, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 bereznia 2006 r. № 145-r. [Energy Strategy of Ukraine 2030, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine from March 15 2006, № 145-p.]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80> (accessed 08 August 2016) [in Ukrainian].
3. Andrushkiv, B., Vovk, I., Vovk, Iu., Palianytsia, V. & Stoiko, I. (2012). *Resursonomika: teoretychni ta prykladni aspekty [Resursonomika: Theoretical and Applied Aspects]*. Ternopil: TzOV «Terno-hraf» [in Ukrainian].
4. Key World Energy Statistics 2010. Retrieved from <http://www.polity.org.za/article/key-world-energy-statistics-2011-october-2011-2011-10-10> (accessed 08 August 2016) [in Ukrainian].
5. Barannik, V. O. (2015). Enerhoiemnist VVP

- derzhavy: istorychni paraleli ta uroky dlia Ukrainy [GDP energy state: historical parallels and lessons for Ukraine]. *Stratehichni priorityety – Strategic Priorities*, 1 (34), 113–119 [in Ukrainian].
6. Sukhodolia, O. M. (2003). Enerhoiemnist valovoho vnutrishnoho produktu: tendentsii ta chynnyky vplyvu [Energy intensity of gross domestic product: trends and factors influencing]. *Elektronnyi zhurnal energoservisnoi kompanii «Ekologicheskije sistemy» – Electronic magazine energy service company «Ecological systems»*, 7 (19). Retrieved from http://journal.esco.co.ua/2003_7/art92.htm (accessed 10 August 2016) [in Ukrainian].
 7. Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku» vid 21 hrudnia 2010 roku № 2818-VI [Law of Ukraine on Basic principles (strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine till 2020]. Retrieved from rada.gov.ua (accessed 05 August 2016) [in Ukrainian].
 8. Burkynskiyi, B. V., Halushkina, T. P. & Reutov, V. Ie. (2011). «Zelena» ekonomika kriz pryzmu transformatsiinykh zrushen v Ukraini [«Green» economy through the prism of transformational changes in Ukraine]. Odesa: IPREED NAN Ukrainy [in Ukrainian].
 9. Halushkina, T. P. (Ed.) (2010). *Ekolohichniy audyt vodohospodarskykh system [Environmental auditing water systems]*. – Odesa – Saky: PP «Pidpriemstvo «Fieniks» [in Ukrainian].
 10. CLIMATE CITY. The Eyes of the Urban Climate (n.d.). <http://www.climatecityoperator.com>. Retrieved from <http://www.climatecityoperator.com>. (accessed 18 August 2016) [in Ukrainian].
 11. (2000). Problemy hlobalnoi zminy klimatu [Changes to global change climate]. *Kiotskii protokol k Ramochnoi Konventsii Organizatsii Ob'edinennykh Natsii ob izmenenii klimata [Kyoto Protocol to the Framework Convention of the United Nations Framework Convention on Climate Change]*, (pp. 92–118). Kyiv: Tsentz p z pytan zminy klimatu [in Russian].
 12. Zharova, L. V. & Ilina, M. V. (2009). *Ekonomichni mekhanizmy kontroliu zavykydamy parnykovykh haziv [Economic mechanisms to control emissions of greenhouse gases]*. Ye. V. Khlobystova (Ed.). Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, NDISRP [in Ukrainian].
 13. Dombrovskiyi, O. (2016). Chy potrebna Ukraini «zelena» enerhetyka [Does Ukraine need a «green» energy?]. *Ekonomichna pravda – The economic truth*. Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/02/23/582517/> (accessed 08 August 2016) [in Ukrainian].
 14. IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007 (n.d.). http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/ru/tssts-2-1.html. Retrieved from http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/ru/tssts-2-1.html (accessed 09 August 2016).
 15. (2003). Informatsiinyi tsentr «Initsiatyva z pytan zminy klimatu» [Information Centre «Initiative on Climate Change»]. *Elektronnyi zhurnal energoservisnoi kompanii «Ekologicheskije sistemy» – Electronic magazine energy service company «Ecological systems»*, 3. Retrieved from http://journal.esco.co.ua/2003_3/art116.htm (accessed 13 August 2016) [in Ukrainian].
 16. Halushkina, T. P. & Kostetska, K. O. (2009). Hlobalna ekolohichna doktryna ta zabezpechennia minimizatsii vykydiv parnykovykh haziv [Global environmental doctrine and to ensure minimization of greenhouse gases]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho un-tu Ukrainy – Scientific Bulletin of National Forestry Univ Ukraine: Collected papers*. (19.14), (pp. 22–27) [in Ukrainian].
 17. The Global Carbon Project (n.d.). <http://www.globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions>. Retrieved from <http://www.globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions> (accessed 10 August 2016).
 18. Global Carbon Atlas (n.d.). <http://www.globalcarbonatlas.org/?q=en/emissions>. Retrieved from <http://www.globalcarbonatlas.org/?q=en/emissions>.

- <http://www.globalcarbonatlas.org/?q=en/emissions> (accessed 10 August 2016).
19. Harashchenko, N. M. & Kostin, Yu. D. (2013). Stratehichniy analiz zovnishnoho seredovyscha enerhozbutovoi kompanii [Strategic analysis of the environment of the electrical power market companies]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy – Economic Development Strategy of Ukraine*, 32 (203), 111–123 [in Ukrainian].
 20. Kontsepsiia KYIV SMART SITI 2020. Liderstvo. Innovatsii. Vzaiemodiia (n.d.). <http://www.kyivsmartcity.com/concept/>. Retrieved from <http://www.kyivsmartcity.com/concept/> (accessed 06 August 2016) [in Ukrainian].
 21. Gol'dfein, M. D., Kozhevnikov, N. V., Kozhevnikova, N. I. & Fetisova, N. A. (2006). Raschetnyi monitoring rasprostraneniya vybrosov avtomobil'nogo transporta v krupnom promyshlennom gorode [Estimate monitoring the spread of road transport emissions in large industrial cities]. *Uspekhi sovremennogo estestvoznaniya – Successes of modern science*, 4, 35–36. Retrieved from www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=4168 (accessed 13 August 2016) [in Ukrainian].
 22. Shabelnikov, A. (2016). SECU-3i Programmable Engine Management System. *Tekhnika, enerhetyka, transport APK – Engineering, Energy, Transport, Agribusiness*, 2 (94), 67–73.
 23. Roik, I. V., Kofanova, O. V., Vasylykevych, O. I. & Stepanov, M. B. (2010). Zastosuvannya polifunktsionalnoi myiuche-dysperhuiuchoi prysadky do palyva yak zasib zmenshennia nehatyvnoho vplyvu na dovkillia [Application of multifunctional washing-dispersant additive for fuel as a means of reducing the negative environmental impact]. *Enerhetyka: ekonomika, tekhnologii, ekolohiia – Energy: economy, technology, ecology*, 2 (27), 80–85 [in Ukrainian].
 24. Kofanova, O. V. & Kofanov, O. Ye. (2014). Zastosuvannya metodu «fyziko-khimichnoho rehuliuвання» vlastyvostei motornoho palyva dlia pidvyshchennia ekolohichnosti avto-transportnykh zasobiv [Application of «physical and chemical regulation» properties of motor fuels to improve the environmental performance of vehicles]. *Enerhetyka: ekonomika, tekhnologii, ekolohiia: nauk. zhurnal – Energy: economics, technology, ecology: science magazine*, 3 (37), 88–97 [in Ukrainian].
 25. Kofanova, E. V., Vasil'kevich, A. I., Kofanov, A. E. & Stepanov, D. N. (2015). Resurso-sberegayushchaya malootkhodnaya tekhnologiya proizvodstva biodizel'nogo topliva [Resource-saving low-waste production technology of biodiesel]. *Gornaya mekhanika i mashinostroenie – Mechanics and Mining Engineering*, 2, 96–102 [in Russian].
 26. Chupailenko, O. A. (2014). Rozvytok vykorystannia biopalyva dlia avtotransportu v Ukraini [Development of biofuels for transport in Ukraine]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Tekhnichna seriia – Project management, systems analysis and logistics. Technical Series*, 13(2), 133–143. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Upsal_2014_13\(2\)_16.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Upsal_2014_13(2)_16.pdf). (accessed 11 August 2016) [in Ukrainian].
 27. Zabarnyi, H. M., Kudria, S. O. & Kondratiuk, H. H. (2006). *Termodynamichna efektyvnist ta resursy rikdoho biopalyva Ukrainy [Thermodynamic efficiency and resources of liquid biofuels Ukraine]*. Kyiv: Lebid [in Ukrainian].
 28. Geletukha, G. G. & Zheleznaya, T. A. (2013). Mesto bioenergetiki v proekte obnovlennoi energeticheskoi strategii Ukrainy do 2030 goda [Place bioenergy in the project updated energy strategy of Ukraine until 2030]. *Prom. Teplotekhnika – Prom. Heat Engineering*, 35 (2), 64–70 [in Russian].

Е. В. Кофанова, доктор педагогических наук, кандидат химических наук, профессор (Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»). **Роль автотранспортного комплекса в обеспечении эколого-ориентированного развития экономики страны.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании роли автотранспортного комплекса в обеспечении эколого-ориентированного развития экономики страны. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Проанализировано влияние автотранспортного комплекса Украины на окружающую среду и изменение климата на планете. Определены основные загрязнители атмосферного воздуха, в том числе газы, вызывающие парниковый эффект на планете. Рассмотрены критические изменения средней глобальной температуры, определены меры, предотвращающие загрязнение окружающей среды выбросами автотранспортных средств. В соответствии с целью исследования – разработка способов минимизации негативного влияния автотранспортного комплекса на окружающую среду и изменение климата на Земле – проанализированы традиционные и перспективные способы повышения экологичности автотранспортного комплекса Украины, обосновано применение способа физико-химического воздействия на свойства моторных топлив. **Практическая значимость результатов исследования.** Сделан вывод о перспективности применения биотоплива (биоэтанола, биодизеля и т.д.) и смешанных топлив на их основе, а также комплексных присадок к моторным топливам с целью сокращения выбросов автотранспортных средств в атмосферный воздух и уменьшения энергетической зависимости нашей страны от импортных энергоносителей.

Ключевые слова: автомобильный транспорт, автотранспортный комплекс, автотранспортные средства, отработанные газы, выбросы, парниковые газы, загрязнитель атмосферного воздуха.

O. Kofanova, Dc. Pedagogical Sciences, Cand. Chemistry Sci., Professor (National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»). **The role of the motor transport complex in the ensuring of the eco-oriented economic development of the country.**

Summary. The purpose of the article is to study the role of motor complex to ensure eco-based economic development. **Methodology of research.** The solution of these goal in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach.. **Findings.** The influence of the motor transport industry of Ukraine on the environment and climate change on the planet was analyzed. The main air pollutants, including gases that cause the greenhouse effect on the planet, were identified. Critical changes in average global temperature were considered. The measures for preventing the environmental pollution caused by the vehicle emissions were determined. In accordance with the purpose of the research – developing the ways to minimize the harmful impact of motor transport complex on the environment and climate change on the Earth – the traditional and promising ways of the improvement of the environmental performance of the motor transport industry of Ukraine were analyzed. The suitability of the use of the method of physical and chemical regulation of the properties of motor fuels was substantiated. **Practical value.** The conclusion about the prospects of the usage of biofuels (bioethanol, biodiesel, etc.) and mixed fuels based on them, as well as complex additives to motor fuels with the purpose of the reduction of the emissions of vehicles in the air and reduction of the energy dependence of our country was made.

Keywords: road transport, motor transport complex, vehicles, exhaust gases, emissions, greenhouse gases, air pollutant.

Надійшло до редакції 22 серпня 2016 року

РОЛЬ РЕКЛАМНИХ ПОСЕРЕДНИКІВ У РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ

Н. В. КАРПЕНКО, доктор економічних наук, професор;

А. М. ЗАХАРЕНКО-СЕЛЕЗНЬОВА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні ролі рекламних посередників у розвитку регіонального ринку. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення.* **Результати.** *Стаття присвячена розгляду загальних особливостей і тенденцій розвитку діяльності рекламних посередників на регіональному ринку. Аналізуючи ринок рекламних посередників Полтавського регіону, автори розглядають наявність основних учасників рекламного ринку. Окрім того, в основній частині статті автори надають класифікацію рекламних агенцій за основними критеріями й відповідними їх видами.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Розглядаючи діяльність рекламних посередників як центру генерування і реалізації рекламних ідей, автори надають уявлення про існуючий зв'язок між рекламодавцем та засобами масової інформації як провідної ланки в системі просування реклами.*

Ключові слова: *рекламні посередники, рекламний бізнес, рекламодавці, рекламні агентства, регіональні рекламні посередники.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток рекламно-комунікаційного ринку України відбувається прискореними темпами завдяки використанню досвіду, накопиченого світовими рекламодавцями у сфері ефективних технологій організації, створення й управління рекламною діяльністю, а також стрімкому розвитку комунікаційних технологій, зумовлюючи необхідність системного вивчення аспектів, пов'язаних із його функціонуванням і прогнозуванням.

Різноманіття маркетингових функцій нині породжує необхідність їх фахового виконання. Але на підприємстві виконання цих функцій ускладнено нестачею професіоналів у відповідній сфері. За таких умов підприємства-виробники делегують виконання цих функцій різноманітним інститутам, які прийнято називати маркетинговою інфраструктурою. Однією з таких маркетингових інфраструктур є рекламні посередники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення питань щодо діяльності рекламних посередників цікавить не тільки теоретиків, а й практиків у галузі рекламного бізнесу, оскільки до кінця не сформовані сутність їх посередницьких функцій, позиції щодо стану їх маркетингової діяльності, вплив на кінцеві результати підприємств, які залучаються до взаємодії з рекламним сектором ринку.

Визначенню сфери діяльності рекламних посередників присвячені роботи таких відомих теоретиків-дослідників рекламного ринку, як Кортленд Л. Бове, Уільям Ф. Аренс, Е. Фарбей, А. О. Володимирська, П. О. Володимирський. Особливої уваги заслуговують публікації українських вчених-економістів: Е. В. Ромата, Т. І. Лук'янець, Б. А. Обрицько, О. М. Шкапова, Л. В. Ткаченко тощо. Утім, поза увагою авторів донині залишається частина ринку, що формується посередницькою функцією представників рекламного бізнесу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Дана стаття є продовженням науко-

вих досліджень авторів у галузі маркетингової діяльності представників рекламного бізнесу та покликана дослідити й уточнити зміст їх посередницької ролі в розвитку регіонального ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Рекламний бізнес у нашій країні наполегливо претендує на самостійну галузь економіки. Його становлення щиро залежить від рівня організації діяльності рекламних агентств, що діють на окремих регіональних ринках та ринку України загалом.

Як свідчать данні експертів всеукраїнської рекламної коаліції за 2014–2015 рр., рекламний медіа-ринок України втратив у національній валюті у 2015 р. приблизно п'яту частину від об'єму ринку 2014 року. Причини прозорі та знаходяться поза площиною рекламної індустрії. Втрат зазнали майже всі види медіа-реклами. Навіть досить умовна позитивна тенденція в інтернет-рекламі не повинна вводити нікого в оману – нестабільна економіка України призводить до негативних наслідків.

Рекламний ринок напряму залежить від бюджетів клієнтів, які скорочуються через об'єктивні причини: скорочення ринків у східних регіонах, коливання курсу валют, зменшення купівельної спроможності населення. Збереження такої тенденції прогнозується до кінця 2016 року. Але динамічний економічний стан України не надає можливості прогнозувати зміни на ринку функціонування регіональних рекламних посередників без об'єктивної похибки.

Головна роль регіональних рекламних посередників полягає в тому, щоб на основі сформованого плану рекламної кампанії розробити дієві рекламні заходи, визначити й обґрунтувати засоби досягнення поставленої мети. За таких умов виникає питання стосовно всебічного дослідження ринків збуту продукції, на які і спрямовують свою продукцію рекламні посередники. Цим пояснюється потреба рекламних посередників у знанні проблем ринку, сучасних технологій торгівлі, логістичних методів просування товарів. Уміння отримати відповідну інформацію, бути у змозі надати рекламодавцеві розгорнуті рекомендації щодо найбільш прийнятних рекламних засобів і методів, які варто використовувати для ефективної реалізації відповідного товару чи по-

слуги, і формує особливі умови взаємодії професіоналів рекламної галузі та рекламодавців.

Учасники рекламної діяльності на ринку поділяються на такі групи:

рекламодавці – фізичні та юридичні особи чи організації (компанії, фірми, підприємства, асоціації тощо), які за використанням рекламних засобів рекламують себе, свої товари або послуги;

рекламні агенції – незалежні фірми, що виконують за замовленням клієнта-рекламодавця такі функції: рекламні дослідження, планування, розроблення та проведення рекламних кампаній; виготовлення й розміщення рекламних матеріалів тощо;

власники рекламних носіїв (ЗМІ, транспортних засобів тощо), які надають місце й час для розміщення рекламних повідомлень, що повинні бути донесені до цільових аудиторій;

допоміжні учасники (творчі майстерні) – фото- та кіностудії, друкарні, художники, стилісти, дизайнери, режисери, сценаристи, модельні агентства, психологи, соціологи, тобто всі ті, хто так або інакше допомагає рекламним агенціям чи рекламним службам підприємств (фірм) у проведенні рекламної кампанії;

ринки та споживачі – цільові аудиторії, на які спрямоване рекламне повідомлення з метою спонукати їх зробити певну дію, у якій зацікавлений рекламодавець (рис. 1).

Рекламний процес ініціює **рекламодавець**. Основним завданням рекламодавця є участь у розробленні плану рекламних заходів. Рекламодавці забезпечують організаційне керівництво й фінансову підтримку розроблення реклами та її публікацій.

Рекламодавців можна класифікувати за такими ознаками:

за ринками, на яких вони працюють (на споживчому ринку, ринку виробників, ринку проміжних продажів, ринку державних організацій, міжнародному ринку);

за товарами, що виробляють.

Різні ринки потребують різних засобів маркетингової політики та комунікації. Так, наприклад, на ринку споживчих товарів дієвою є реклама, потім іде процес стимулювання збуту, потім – система особистих продажів, а на останньому місці є паблік рилейшнз.

Для ринку промислових товарів, тобто виробників, навпаки, акцентується увага на характерній системі особистих продаж, далі діє система стимулювання збуту, а потім все – рек-

ламні заходи. Для більшості урядових і державних організацій характерним є використання технологій паблік рилейшнз.

Також рекламодавців класифікують за можливим обсягом бюджету на комунікаційні процеси:

місцевий рекламодавець – приватна підприємницька або неприбуткова організація, що дає рекламу в одній певній зоні – місті, селищі, міському або сільському районі. Особливості місцевих рекламодавців: обмежені бюджети рекламних кампаній; ключова рекламна мета – залучити покупців до місця продажу;

регіональний рекламодавець – приватна підприємницька або неприбуткова організація, що дає рекламу в певному географічному районі, виходячи зі специфіки та масштабів продажів товарів чи послуг;

національний рекламодавець – приватна підприємницька чи неприбуткова організація, що рекламує свої товари чи послуги на всій або на більшій частині території країни, де є дистриб'юторські чи збутові мережі. Особливості національних рекламодавців: мають великі бюджети рекламних кампаній; впливають на сегменти ринку; мета – створення бренда;

міжнародний рекламодавець – приватна підприємницька або неприбуткова організація, що рекламує свої товари чи послуги на території іншої держави, де є дистриб'юторські чи збутові мережі. Особливістю зарубіжних рекламодавців є: децентралізовані структури; існуючий на кожному ринку певний порядок розміщення та рекламні цілі; необхідність стандартизації чи адаптації рекламного звернення.

Рис. 1. Учасники рекламної діяльності

В умовах динамічного перенесення виконання функцій щодо проведення рекламних кампаній, важливе місце серед елементів комунікаційної інфраструктури належить регіональним рекламним посередникам.

Регіональні рекламні посередники є центром генерування й реалізації рекламних ідей. Вони, здійснюючи зв'язок між рекламодавцем і засобами масової інформації, є провідною ланкою в системі просування реклами.

Рекламні посередники є незалежними організаціями, і це дозволяє розглянути нам проблемі рекламодавця більш об'єктивно. Відповідно, рекламні посередники – незалежні підприємства, що займаються, за дорученням рекламодавця чи засобу розповсюдження рекламної інформації, діяльністю з розробки рекламної кампанії, виробництва рекламної продукції чи її розміщення в засобах розповсюдження рекламної інформації.

Головне завдання рекламних посередників полягає в тому, щоб на основі складеного плану рекламної кампанії створити дієві рекламні засоби. Відповідальність за визначення рекламної політики компанії лежить на рекламодавцеві, але рекламний посередник, який допомагає у просуванні товару чи послуги на регіональному ринку, повинен бути здатним запропонувати вагомні рекомендації з визначення політики, скласти повний план кампанії, визначити терміни й періодичність заходів у часі та сформувати рекламний бюджет.

Великі рекламодавці, не дивлячись на те, що в їх структурі є рекламні підрозділи, прагнуть підвищити ефективність бізнесу за допомогою регіональних рекламних посередників, особ-

ливо під час завоювання нових регіональних ринків.

За класичною класифікацією за видами надання послуг рекламні посередники поділяються на рекламні агенції; BTL-агенції; агенції з директ-маркетингу; PR-агенції; засоби масових інформацій (ЗМІ).

Регіональні рекламні агенції займаються розробкою стратегії і тактики рекламної кампанії, створюють рекламну продукцію, розміщують рекламну продукцію в засобах розповсюдження реклами.

На рекламному ринку Полтавського регіону працює велика кількість рекламних агенцій, які згруповані нами за відповідними критеріальними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Види рекламних агенцій Полтавського регіону за класифікаційними ознаками

Класифікаційні ознаки	Види агенцій
За географічним критерієм	Місцеві, загальнонаціональні, міжнародні
За характером робіт, що виконують	Повного циклу, дизайн-студії (творчі), медійні
За відношенням до суб'єктів платників податку	«Домашні», корпоративні, з ексклюзивними правами
За відношенням до рекламної агенції	Обслуговувальні, власники мереж рекламоносіїв, фотостудії, фірми з виробництва відео- і аудіороликів, модельні
За організаційним критерієм	Мережеві, незалежні, міжнародні рекламні групи
За TL-критерієм	TTL-, BTL-, ATL-агенції

Взаємовідносини рекламної агенції і рекламодавця є наріжним каменем усього рекламного процесу. Регіонального посередника наймають для того, аби він вніс власні унікальні ідеї в розвиток бізнесу клієнта.

Рекламна діяльність регіональних рекламних посередників складається з таких етапів:

визначення рівня потреби в рекламі товарів, послуг та ідей;

проведення маркетингових досліджень, необхідних для визначення цілей і напрямів рекламної діяльності;

розробка стратегії і тактики реклами;
планування рекламних заходів;
створення рекламних звернень;
розповсюдження рекламних звернень;
оцінка ефективності рекламних заходів.

Обґрунтована даними маркетингових досліджень рекламна діяльність регіональних рекламних посередників забезпечує стабільно високий рівень продажу товарів і послуг,

швидке реагування на зміни ринкової ситуації, застосування необхідних засобів активної протидії конкурентам, коригування товарного асортименту залежно від потреб споживчої аудиторії на регіональному ринку.

Дивовижно те, що більшість регіональних рекламних посередників поділяють сферу своєї діяльності саме залежно від форм використання носіїв реклами. За формою використання носіїв реклами рекламу поділяють на такі види:

рекламні оголошення друковані в ЗМІ (газети, журнали);

рекламні оголошення (відео сюжети) на телебаченні;

рекламні оголошення (аудіо ролики) на радіо;

рекламні оголошення на зовнішніх носіях (рекламні щити тощо);

рекламні оголошення у спеціалізованих друкованих виданнях (каталоги, буклети, рекламні листки, купони тощо);

рекламна сувенірну продукцію (ручки, блокноти, годинники тощо);

реклама на транспорті;

поштова реклама;

реклама у засобах телекомунікацій (телемаркетинг, рекламні оголошення й пропозиції в засобах Інтернет).

Регіональні рекламні посередники, зазвичай, мають добре налагоджені зв'язки із засобами масової інформації, відіграють роль посередників між рекламодавцями, газетами й журналами, телевізійними компаніями та радіостанціями. Вони мають можливість стабільно та своєчасно закуповувати в них час і місце для розміщення реклами. Співробітництво з рекламним агентством дає змогу рекламодавцю оперативно вирішувати питання, які постають перед ним. Звернення до професіоналів забезпечує системний підхід до рекламної діяльності, що значно підвищує її ефективність.

Ще одними учасниками рекламного процесу є **власники засобів масової інформації, рекламоносіїв тощо**. Засоби інформації – це канали комунікації, які доносять звернення від творця до його аудиторії. Доходи журналів і газет на 60–70 % складаються з надходжень за рекламу, а доходи телебачення та радіо – майже всі 100 %. Тому основним завданням журналів, газет, телебачення та радіостанцій є залучення потрібної аудиторії своїм нерекламним змістом. Важливим для розміщення реклами у ЗМІ є рейтинг носія реклами серед інших засобів інформації.

Отже, для інфраструктури регіонального товарного ринку характерна наявність декількох видів рекламних посередників, які визначаються за такими ознаками:

1) обсягом послуг, що надаються: посередники з повним профілем роботи й посередники з обмеженою кількістю послуг;

2) видами послуг, що надаються: універсальні посередники, які займаються всіма видами реклами безпосередньо або через закордонні дочірні підприємства; спеціалізовані посередники, які працюють за певними видами реклами або одним із них (оголошення у пресі, реклама на телебаченні, оформлення вітрин, пряма поштова реклама);

3) місцевістю надання послуг: на внутрішньому ринку, на зовнішніх ринках.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому

напрямку. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що рекламний посередник – універсальна організація, яка постійно знаходиться у взаємодії з усіма суб'єктами рекламного ринку, виконуючи такі функції: маркетингову, творчу, комерційну, адміністративну, консалтингову, PR-функцію. І кожну з означених функцій необхідно дослідити, формуючи її особливості, завдання та очікувані результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаренко-Селезньова А. М. Основні принципи класифікації рекламних посередників за видами послуг / А. М. Захаренко-Селезньова // Тези доповіді всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (20 травня 2015 року). – Полтава : ПІБ МНТУ, 2013. – С. 99–102.
2. Захаренко-Селезньова А. М. Дослідження маркетингової діяльності рекламних посередників Полтавського регіону / А. М. Захаренко-Селезньова // Науковий вісник [Всеукраїнської асоціації молодих науковців], Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. – №. 16 (53). – С. 12–20.
3. Захаренко-Селезньова А. М. Рекламне агентство – посередник чи постачальник послуг/ А. М. Захаренко-Селезньова // Науковий вісник [Всеукраїнської асоціації молодих науковців], Науки: економіка, політологія, історія. – 2008. – № 11 (67). – С. 101–108.
4. Карпенко Н. В. Комплекс маркетингових комунікацій у стратегічному управлінні маркетинговою діяльністю підприємства : монографія / Н. В. Карпенко, Н. І. Яловега. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2012. – 278 с.
5. Развитие рекламного рынка: прогноз StarLight Sales [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mmr.ua/show/starlight-sales-obemy-reklamnogo-rynka-ukrainy-snizjatsja-na-2-v-2015-godu/42361> (дата звернення: 12.08.2016). – Назва з екрана.
6. Ромат Е. В. Реклама / Е. В. Ромат. – Санкт-Петербург : Питер, 2010. – 496 с.

REFERENCES

1. Zakharenko-Selezneva, A. M. (2013). Osnovni pryntsyipy klasyfikatsiyi reklamnykh poserednykiv za vydamy posluh [Basic principles of advertising intermediaries classification by type of service]. Proceedings from *Vseukrayins'ka naukovo-praktychna konferentsiya «Aktual'ni problemy suchasnoyi nauky» – All-Ukrainian scientific-practical conference «Actual problems of modern science»*. Poltava: PIB MNTU [in Ukrainian].
2. Zakharenko-Selezneva, A. M. (2007). Doslidzhennya marketynhovoyi diyal'nosti reklamnykh poserednykiv Poltavskoho rehionu [Research marketing of advertising intermediaries Poltava region]. *Naukovyy visnyk [Vseukrayins'koyi asotsiatsiyi molodykh naukovtsiv], Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya – Scientific Herald [Ukrainian Association of Young Scientists]: Collected papers. Series: Science: economics, political science, history, (16 (53), (pp. 12–20) [in Ukrainian].*
3. Zakharenko-Selezneva, A. M. (2008). Reklamne ahentstvo – poserednyk chy postachal'nyk posluh [Advertising agency – the intermediary or service provider]. *Naukovyy visnyk [Vseukrayins'koyi asotsiatsiyi molodykh naukovtsiv], Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya – Scientific Herald [Ukrainian Association of Young Scientists]: Collected papers. Series: Science: economics, political science, history, (11 (67), (pp. 101–108) [in Ukrainian].*
4. Karpenko, N. V. & Yaloveha, N. I. (2012). *Kompleks marketynhovoykh komunikatsiy u stratehichnomu upravlinni marketynhovoyu diyal'nisty pidpryyemstva [Complex of marketing communications strategic management of marketing activity of the enterprise]*. Poltava: RVV PUET [in Ukrainian].
5. Razvitie reklamnogo rynka: prognoz StarLight Sales [The development of the advertising market: the forecast StarLight Sales]. (n.d.). <http://mmr.ua/show/starlight-sales-obemy-reklamnogo-rynka-ukrainy-snizjatsja-na-2-v-2015-godu/42361>. Retrieved from <http://mmr.ua/show/starlight-sales-obemy-reklamnogo-rynka-ukrainy-snizjatsja-na-2-v-2015-godu/42361> (accessed 12 August 2016) [in Ukrainian].
6. Romat, E. V. (2010). *Reklama*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].

Н. В. Карпенко, доктор экономических наук, профессор; **А. М. Захаренко-Селезнева** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Роль рекламных посредников в развитии регионального рынка.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании роли рекламных посредников в развитии регионального рынка. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье целей и задач осуществлено с помощью таких методов: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Статья посвящена рассмотрению общих особенностей и тенденций развития деятельности рекламных посредников на региональном рынке. Анализируя рынок рекламных посредников Полтавского региона, авторы рассматривают наличие основных участников рекламного рынка. Кроме того, в основной части статьи авторы предоставляют классификацию рекламных агентств по основным критериям и соответствующим видам агентств. **Практическая значимость результатов исследования.** Рассматривая деятельность рекламных посредников как центр генерирования и реализации рекламных идей, авторы дают представление о существующей связи между рекламодателем и средствами массовой информации как ведущего звена в системе продвижения рекламы.

Ключевые слова: рекламные посредники, рекламный бизнес, рекламодатели, рекламные агентства, региональные рекламные посредники.

N. Karpenko, Dc. Econ. Sci., Professor; **A. Zakharenko-Selezneva** (Poltava University of Economics and Trade). **Promotional role of intermediaries in the regional market.**

Summary. The purpose of the article is to study the role of intermediaries in the advertising of the regional market. **Methodology of research.** Attainment of the articles in goals and tasks carried out

by the methods of analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** The article discusses the common features and trends of development of the advertising activities of intermediaries in the regional market. Analyzing the market of the Poltava region advertising intermediaries authors consider the presence of the main participants of the advertising market. In addition, in the main part of the article the authors provide a classification of advertising agencies on the basic criteria and the appropriate types of agencies. **Practical value.** Considering the activity of advertising intermediaries, as the center of the generation and implementation of advertising ideas, the authors give an idea of the existing relationship between the advertiser and the media as a major link in the system of promotion advertising.

Keywords: advertising intermediaries, advertising business, advertisers, advertising agencies, advertising regional mediators.

Надійшло до редакції 19 серпня 2016 року.

ОПТОВА ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ: ЕТАПИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В ЕКОНОМІЦІ РИНКОВОГО ТИПУ

М. П. БАЛАБАН, кандидат економічних наук, доцент;
П. Ю. БАЛАБАН, кандидат економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні етапів та тенденцій розвитку оптової торгівлі України в економіці ринкового типу. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *У статті розглянуто роль оптової торгівлі у процесі товаропостачання роздрібною торговельною мережею, етапи її розвитку в економіці ринкового типу, основні тенденції змін в обсягах товарообороту та чисельності підприємств за період 2000–2014 рр. Практична значущість результатів дослідження.* *Економічний аналіз тенденцій та етапів розвитку оптової торгівлі в економіці ринкового типу засвідчує появу двох протилежних тенденцій: суттєвого скорочення чисельності підприємств оптової торгівлі за період, що аналізується; збільшення обсягів оптового товарообороту.*

Ключові слова: *оптова торгівля, етапи й тенденції розвитку, товаропостачання, товарні запаси.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Посередницькі функції між товаровиробниками та споживачами зазвичай бере на себе оптова торгівля, роль якої з розвитком ринкових відносин і насиченістю ринку різноманітними споживчими товарами зростає. Це викликано тим, що великі товарні потоки потребують значних зусиль з їх обробки в каналах обігу, а тому невеликі за обсягами діяльності підприємства роздрібною торгівлі не мають ресурсів і можливості раціонально виконувати ці операції. Роздрібним підприємствам, які максимально наближені до споживачів, економічно вигідніше контактувати з одним або декількома оптовими підприємствами, ніж із чисельними виробниками, територіально віддаленими від них.

Неспівпадіння часу й місця виробництва товарів із їх реалізацією потребує накопичення і зберігання значних обсягів товарних запасів, перегрупування виробничого асортименту в торговий, концентрації розпорощених по

території країни товарних ресурсів, вивчення попиту населення та визначення місткості ринку. Ці функції виконують підприємства оптової торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти функціонування оптової торгівлі України, її роль в економіці ринкового типу, соціально-економічні й методологічні проблеми розвитку розглядалися в дослідженнях ряду авторів: В. Апопія, П. Балабана, І. Бланка, М. Виноградського, Н. Голошубової, І. Королькова, А. Мазаракі та ін. Однак детальний економічний аналіз етапів розвитку та шляхів трансформації оптових підприємств в умовах ринково орієнтованої економіки в наукових працях практично відсутній. Отже, подальшого вивчення потребують проблеми й науковий аналіз розвитку та шляхів трансформації вітчизняної оптової торгівлі в умовах конкуренції.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні етапів і тенденцій розвитку оптової торгівлі України в економіці ринкового типу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За часів командно-адміністративної економіки вважалось, що оптова торгівля збільшує загальний рівень виробничо-збутових витрат, ускладнює і загальмовує процес реалізації товарів та загалом знижує ефективність економіки. Такі трактування відповідали тим умовам, у яких здійснювалася оптова торгівля. – директивне планування всіх галузей народного господарства, у тому числі й торговельної діяльності, перетворювало оптову торгівлю в механізм централізованого розподілу продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання.

Як результат, оптова торгівля здійснювала свою діяльність у жорстко регламентованих рамках, недостатньо ефективно, що вимагало відповідного втручання державних органів управління. Основана на централізованому управлінні оптова торгівля в умовах ринкової економіки й конкуренції, коли партнери-учасники угоди самостійно визначають основні її параметри, не могла ефективно розвиватися, що призвело практично до ліквідації старої системи оптової торгівлі.

Перший етап у розвитку оптової торгівлі в економіці ринкового типу починається з 1991–1992 рр. і закінчується у 2000 р. Прийняття Законів України «Про власність», «Про підприємництво», «Про підприємства», «Про товарні біржі», у подальшому – Господарського кодексу України та інших нормативних документів стало важливим поштовхом на шляху трансформації й подальшого розвитку вітчизняної оптової торгівлі. У цей період було відмінено централізований розподіл продукції, оптові ціни перестали регламентуватися державою, почався процес становлення нових організаційних форм та ін-

ститутів оптової торгівлі, які базуються на ринковому характері їх діяльності, вільному виборі партнерів, фінансовій самостійності, незалежності, повній відповідальності за результати комерційної діяльності. Оптова торгівля в повному обсязі почала виконувати притаманні їй функції.

Разом із тим за нових економічних умов перед оптовою торгівлею виникла ціла низка проблем, до основних із яких слід зарахувати [1, с. 63]:

зниження ролі оптової ланки торгівлі як посередника у процесі товарного обміну;

порушення взаємозв'язків між виробниками продукції і торгівлею;

послаблення впливу держави на розвиток торговельної галузі й поява «тіньового сектора», який має цілий ряд конкурентних переваг перед «цивілізованою» оптовою торгівлею;

зникнення в обігу багатьох асортиментних груп товарів вітчизняного виробництва;

необґрунтоване збільшення ланковості товароруку;

ліквідація традиційної системи та каналів поставок продукції виробничо-технічного призначення.

Цей етап характеризувався кардинальними змінами у структурі форм власності оптової торгівлі, що спричинило відповідні зміни в обсягах і структурі оптового товарообороту. Уже на кінець 2000 року лише 5,0 % підприємств належали до державного сектора економіки, на 1.01.2006 року – 3,0 % [2, с. 23].

Негативні тенденції в розвитку оптової торгівлі України, які були характерними для перших років економічних трансформацій, змінилися поступовим відновленням та ростом чисельності оптових підприємств, що було характерним для другого етапу розвитку оптової торгівлі в Україні (2000–2010 рр.) (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності та обсягів товарообороту підприємств оптової торгівлі України за 2000 – 2010 рр. [розраховано за 3–4, 6–7]

Роки	Кількість підприємств, од.	Оптовий товарооборот підприємств, млрд грн	Оптовий товарооборот на одне підприємство, тис. грн
2000	63 139	162,8	2 578
2005	75 703	493,1	6 514
2010	75 132	993,7	13 378

Як видно, за період 2000–2010 рр. чисельність оптових підприємств зросла із 63 139 до 75 132 од., або на 19,0 % за росту оптового товарообороту підприємств у 6,1 раза, товарообороту на одне підприємство – у 5,2 раза. Отже, процес ліквідації невеликих за розмірами товарообороту підприємств продовжувався.

Тенденція зростання чисельності й обсягів товарообороту змінилася на третьому етапі розвитку оптової торгівлі України, який розпочинається із 2010 року (табл. 2).

Як видно, за період 2010–2014 рр. чисельність підприємств оптової торгівлі мала

чітку тенденцію до скорочення (із 75 132 до 47 305 од., або на 37,0 %), як і загальний обсяг оптового товарообороту (з 993,7 до 988,0 млрд грн), що було викликано не стільки тенденціями розвитку оптової торгівлі, скільки втратою Україною 20 % економічного потенціалу в результаті окупації Криму та частини території Луганської і Донецької областей Росією.

Характерною особливістю третього етапу розвитку оптової торгівлі була ліквідація створеної за радянських часів системи оптової торгівлі й формування невеликих за обсягами діяльності оптово-роздрібних структур.

Таблиця 2

Динаміка чисельності та обсягів товарообороту підприємств оптової торгівлі України за 2000–2014 рр. [розраховано за 3–4, 6–7]

Роки	Кількість підприємств, од.	Оптовий товарооборот підприємств, млрд грн	Оптовий товарооборот на одне підприємство, тис. грн
2000	63 139	162,8	2 578,0
2010	75 132	993,7	13 378,0
2011	78 368	1 107,3	14 209,0
2012	55 388	1 093,3	19 739,0
2013	50 400	1 074,8	2 132,5,0
2014	47 305	988,0	2 088,6
2014 р. у % до:			
2000 р.	74,9	6,1 р.	8,1 р.
2010 р.	63,0	99,4	156,1

При цьому потужна складська мережа в результаті такої стратегії була практично непотрібна. У результаті частка оптово-складського товарообороту в загальному обороті оптових баз скоротилася до 10–20 % [2, с. 33]. Отже, процес ліквідації планово-розподільчої системи, який успішно був проведений у перехідний до ринкової економіки період, не призвів до створення якісно нової системи оптової торгівлі в Україні. Замість цього відбулося в широких масштабах подрібнення структури оптової торгівлі, активізувалися процеси стихійного функціонування оптово-посередницької діяльності, створення та безсистемного розвитку нових форм оптових підприємств та оптово-посередницьких структур.

Відбулися відповідні зміни й у структурі оптового товарообороту підприємств, середніх розмірах площ оптових баз і чисельності підприємств залежно від середніх обсягів їх товарообороту (табл. 3).

За даними Держстату України, середня площа оптових баз у 2010 р. становила 159,4 м², у 2013 р. – 183,9 м², у 2014 р. – 174,6 м². При цьому оптовий товарооборот у середньому на одне підприємство у 2010 р. становив 13,4 млн грн, у 2013 р. – 21,3 млн грн, у 2014 р. – 20,9 млн грн. Станом на 1. 01. 2011 року 62,8 % оптових підприємств мали обсяг товарообороту до 1,0 млн грн (0,8 % в загальному обсязі оптового товарообороту), 12,3 % підприємств (92,2 % в загальному обсязі оптового товарообороту) – більше 10,0 млн грн.

За період 2010 – 2014 рр. тенденція збереглася: на 1. 01. 2015 року кількість підприємств з обсягом товарообороту до 1 млн грн становила в загальній чисельності оптових підприємств 45,9 % (у структурі оптового товарообороту – 0,6 %). У структурі товарообороту найбільшу частку займали підприємства з обсягом товарообороту більше 1 млн грн (96,4 %).

Таблиця 3

**Групування оптових підприємств України за обсягом оптового товарообороту
у 2010–2014 рр. (на кінець року) [розраховано за 3, 6, 7]**

Групи підприємств за обсягом оптового товарообороту, тис. грн	Кількість підприємств, %					Структура оптового товарообороту, %					Товарооборот на одне підприємство у 2014 р., тис. грн
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014	
До 50,0	37,2	29,1	25,4	19,8	15,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,37
50,1–500,0	17,3	17,5	18,1	19,0	19,8	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	236,9
500,1–1 000,0	8,3	9,2	9,3	10,1	11,0	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4	727,7
1 000,1–10 000,0	24,9	29,6	31,5	34,3	37,2	7,0	6,3	5,8	5,9	6,3	3 636,5
Більше 10 000,1	12,3	14,8	15,7	16,8	16,9	92,2	93,1	92,2	93,5	93,1	10 952,1

За останні чотири роки чисельність оптових баз з обсягом товарообороту до 50 тис. грн скоротилася на 22,1 %, за відповідного зростання чисельності оптових баз з обсягом товарообороту 1-10 млн грн (на 12,3 %) та більше 10,1 млн грн – на 4,6 %, що характеризує введення в дію в основному великих за обсягом товарообороту оптових підприємств.

Разом із тим максимальна частка в чисельності підприємств оптової торгівлі приходить на групу 1,1–10,0 млн грн (37,2 % – у 2014 р.), у товарообороті – на групу більше 10 млн грн (93,1 %). Це підтверджує тезу про відкриття відносно великих за обсягом то-

варообороту оптових підприємств, що можна вважати позитивною тенденцією в розвитку оптової торгівлі. Як свідчить практика, подібнення оптових підприємств призвело до порушення міжгалузевих і міжгосподарських зв'язків, натуралізації процесів обміну (що особливо було характерним для перших років ринкових трансформацій), необґрунтованого та кількості оптових посередницьких структур, обумовило зростання витрат обігу й роздрібних цін, уповільнення оборотності товарів.

Суттєвих змін за період, що аналізується, зазнала й товарна структура оптового товарообороту (табл. 4).

Таблиця 4

**Зміни у структурі оптового товарообороту підприємств України
за 2000–2014 рр. [розраховано за 3, 6, 7]**

Показники	Роки							2014 р. у % до	
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2005 р.	2010 р.
Оптовий товарооборот підприємств, млрд грн, у тому числі:									
продовольчі товари, млрд грн	162,8	492,5	993,7	1 107,3	1 093,3	1074,8	988,0	2,0 р.	99,4
у % до загального обсягу товарообороту	–	16,1	19,5	17,6	19,7	18,6	19,7	–	–
непродовольчі товари, млрд грн	–	413,4	799,8	912,8	878,1	875,1	793,3	1,9 р.	99,2
у % до загального обсягу товарообороту	–	83,9	80,5	82,4	80,3	81,4	80,3	–	–

У випадку зростання загального обсягу оптового товарообороту за 2005–2014 рр. вдвічі, оборот продовольчих товарів збільшився у 2,5 раза, непродовольчих – у 1,9 раза. Зміни в тенденціях розвитку оптової торгівлі та її основного показника – оптового товарообороту – спричинили відповідні зміни в розвитку роздрібного товарообороту та організації товаропостачання підприємств роздрібною торгівлі. Для кількісного вираження

ролі оптової ланки в організації товаропостачання роздрібною торговельною мережею використовується показник – відношення оптового товарообороту до роздрібного, який характеризує кількість посередників у процесі руху товарів від виробничих підприємств до підприємств роздрібною торгівлі. Розрахунок показника показує, що в період 2000–2014 рр. величина показника суттєво змінювалася (табл. 5).

Таблиця 5

Розрахунок показників співвідношення оптового і роздрібного товарообороту та товарних запасів в торгівлі України за 2000–2014 рр.

Показники	Роки							2014 р. у % до		
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2000 р.	2005 р.	2010 р.
Оптовий товарооборот, млрд грн	162,8	493,1	993,7	1 107,3	1 093,3	1 074,8	988,0	6,1 р.	2,0 р.	99,4
Роздрібний товарооборот підприємств, млрд грн	28,8	94,3	280,9	350,1	405,1	433,1	438,0	15,2 р.	4,6 р.	155,9
Відношення оптового товарообороту до роздрібного, %	5,6 р.	5,2 р.	3,5 р.	3,1 р.	2,7 р.	2,5 р.	2,3 р.	–	–	–
Товарні запаси в мережі роздрібною торгівлі, усього, млн грн	3 583	9 560	31 152	38 017	40 728	41 862	43 172	12,0 р.	4,1 р.	138,6
Товарні запаси, у днях обороту	45	32	37	39	37	37	36	80,0	112,5	97,3
Товарні запаси в оптовій торгівлі (на початок року), млн грн	73 080	83 944	109 241	112 148	118 494	–	–	162,1

Отже, у порівнянні із 2000 роком роздрібний товарооборот підприємств збільшувався значно швидше, ніж оптовий (у 15,2 і 6,1 рази відповідно). Відношення оптового товарообороту до роздрібного скоротилося з 5,6 разів до 2,3 раз у 2014 р.

Постійне скорочення величини показника, з одного боку, свідчить про пониження ролі оптової торгівлі в організації товаропостачання роздрібних торговельних підприємств, з іншого – визначальний вплив мало зростання обсягів роздрібного товарообороту більш високими темпами, що обумовлено значною мірою ціновою політикою й інфляцією, які більшою чи меншою мірою були характерними для розвитку вітчизняної торгівлі протягом усь-

ого періоду економічних перетворень. Про це свідчить і зростання товарних запасів у роздрібній торгівлі України із 3 583 млн грн у 2000 р. до 43 172 млн грн у 2014 р., або у 12 разів. Характерно, що за 2010–2014 рр. (порівняти товарні запаси оптових підприємств за 2000–2005 рр. не видається можливим через відсутність статистичних даних по Україні) темпи зростання товарних запасів в оптовій торгівлі, у порівнянні з темпами зростання у роздрібній торгівлі, були дещо вищими (162,1 % до 138,6 %), що може характеризувати тенденцію до відвоювання оптовими підприємствами своїх позицій в організації товаропостачання підприємств роздрібною торгівлі. Якщо всю суму товарних запасів, що знахо-

дилася в каналах реалізації вітчизняної торгівлі, узяти за 100 %, то на частку оптової торгівлі приходилося: у 2010 р. – 70,1 %, у 2014 р. – 73,3 %. Це характеризує чітку тенденцію до концентрації товарних запасів в оптовій торгівлі.

Крім того, процес скорочення відношення оптового товарообороту до роздрібного характеризує зменшення числа посередницьких операцій у процесі доведення товарів від виробництва до споживання, що є позитивним чинником у розвитку оптової і роздрібною торгівлі.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, економічний аналіз тенденцій та етапів розвитку оптової торгівлі в економіці ринкового типу засвідчує появу двох протилежних тенденцій: суттєвого скорочення чисельності підприємств оптової торгівлі за період, що аналізується; збільшення обсягів оптового товарообороту. Проблеми розвитку оптової торгівлі на регіональному рівні можуть бути предметом розгляду в подальших наукових дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабан М. П. Оптова торгівля в ринковому середовищі: ефективність функціонування та стратегія розвитку : монографія / М. П. Балабан. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2005. – 353 с.
2. Балабан П. Ю. Трансформація торгівлі споживчої кооперації в економіці ринкового типу: етапи розвитку, конкурентоспроможність, стратегічні пріоритети : монографія / П. Ю. Балабан, М. П. Балабан. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 421 с.
3. Копич І. М. Внутрішня торгівля України: проблеми і перспективи розвитку : монографія / І. М. Копич, О. О. Нестуля ; за ред. В. В. Апопія, П. Ю. Балабана. – Львів : «Новий світ – 2000», 2014. – 563 с.
4. Статистичний щорічник України за 2014 рік ; за ред. Жук І. М. – Київ : Держстат України, 2015. – 586 с.
5. Роздрібна торгівля України у 2014 році : статистичний збірник ; за ред. А. О. Фризоренко. – Київ : Держстат України, 2015. – 152 с.
6. Оптова і біржова торгівля України у 2012–2013 роках : статистичний збірник. – Київ : Держстат України, 2014. – 65 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.08.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Balaban, M. P. (2005). *Optova torgivlya v rynkovomu seredovyschi efektyvnost funktsionovannya ta strategiya rozvytku; monografiya. [Wholesale trade in environment: effectiveness functioning and strategics development]*. Poltava: RVTSPUSKU [in Ukrainian].
2. Balaban, P. U. & Balaban, M. P. (2011). *Transformatsiia torhivli spozhyvchoi kooperatsii v ekonomitsi rynkovoho typu: etapy rozvytku, konkurentospromozhnist, stratehichni priorytety [Transformation trade cooperation of consumers in economics market the: phase development, competitiveness, strategic priority]*. Poltava: PUET: [in Ukrainian].
3. Kopych, I. M., Nestulya, O. O. (2014). *Vnutrishnya torgivlya Ukrainy: problemy ta perspektivy rozvytku [Inland trade of Ukraine: problem and perspective of development]*. V. V. Apopiya, P. U. Balaban (Eds.). Lviv: [Novyy svit – 2000] [in Ukrainian].
4. Zhuk, I. M. (Ed.). (2015). *Statystychnyei biulleten: za sichen-lystopad 2014 roku [Statistical Bullttin: 2014]*. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].
5. Fryzorenko, F. O. (Ed.). (2014) *Rozdribna torgivlya Ukrainy. Statystychnyei zbirnyk [Retail trade of Ukraine]*. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].
6. *Optova i birzhova torgivlya Ukrainy. Statystychnyei biuletten: za sichen-lystopad 2012–2013. [Wholesale and exchange trade of Ukraine]*. (2014) [in Ukrainian].
7. Sait Derhavnoi slyzhby statystyky Ukrainy [Official Web site of State service statistics of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/> Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 17 August 2016) [in Ukrainian].

М. П. Балабан, кандидат экономических наук, доцент; **П. Ю. Балабан**, кандидат экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Оптовая торговля Украины: этапы и тенденции развития в экономике рыночного типа.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании этапов и тенденций развития оптовой торговли Украины в экономике рыночного типа. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье рассмотрены роль оптовой торговли в процессе товароснабжения розничной торговой сети, этапы ее развития в экономике рыночного типа, основные тенденции изменений в объемах товарооборота и численности предприятий за период 2000–2014 гг. **Практическая значимость результатов исследования.** Экономический анализ тенденций и этапов развития оптовой торговли в экономике рыночного типа свидетельствует о появлении двух противоположных тенденций: существенного сокращения численности предприятий оптовой торговли за анализируемый период; увеличения объемов оптового товарооборота.

Ключевые слова: оптовая торговля, этапы и тенденции развития, товароснабжение, товарные запасы.

M. Balaban, Cand. Econ. Sci., Docent; **P. Balaban**, Cand. Econ. Sci., Professor. (Poltava University of Economics and Trade). **Wholesale trade of Ukraine: stages and trends in market economy.**

Summary. The purpose of the article is to study the stages and trends in wholesale Ukraine market economy. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** In the article The role of wholesale trade in the course of commodity supply of retail network, stages of its development in market economy, main tendencies of changes in the volume of trade turnover and number of enterprises during the period 2000–2014. **Practical value.** Economic analysis of trends and stages of development of wholesale trade in a market economy confirms the emergence of two opposing trends: a substantial reduction in the number of wholesale trade for the period analyzed, and increased wholesale turnover.

Keywords: wholesale trade, stages and tendencies of development, commodity of supply, commodity remains.

Надійшло до редакції 25 серпня 2016 року.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРОВИРОБНИЦТВА

О. В. ВАЩУК, кандидат економічних наук, доцент
(Нікопольський економічний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає у проведенні аналізу сучасного стану та динаміки обсягів виробництва основних видів сільськогосподарських культур, визначенні їх впливу на формування продовольчої безпеки країни, з'ясуванні основних тенденцій розвитку національного агровиробництва. **Методика дослідження.** Для вирішення завдань, поставлених у статті, були використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження: діалектичний підхід, систематизація та узагальнення, аналіз та синтез, статистичні та економічні методи. **Результати.** Досліджено та проаналізовано динаміку існуючих каналів реалізації сільськогосподарської продукції, визначено рівні товарності основних її видів. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що формування та використання прозорих каналів реалізації сільськогосподарської продукції сприятиме стабілізації цін на неї, збільшенню доходності та прибутковості агровиробничих підприємств, насиченню аграрного ринку різноманітною продукцією. Основні положення дослідження варто врахувати під час розбудови інфраструктури аграрного національного ринку.

Ключові слова: аграрне виробництво, продовольча безпека, канали реалізації продукції, продукція рослинництва та тваринництва, основні сільськогосподарські культури, рівень товарності.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Глобалізація економіки виводить Україну на рівень світового постачальника сільськогосподарської продукції та продовольства, а також впливу на забезпечення світової продовольчої безпеки. У той же час виникає чимало проблем, пов'язаних із повноцінним розвитком ринку сільськогосподарської продукції, що спонукає науковців до аналізу й оцінки ефективності його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку основних напрямів дослідження розвитку аграрного виробництва та забезпечення ефективної інфраструктури аграрного ринку зробили такі національні науковці, як В. Г. Андрійчук, Л. В. Дейнеко, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проведення детального аналізу стану виробництва основних видів сільськогосподарської продукції та каналів її

реалізації, а також дослідження умов формування цивілізованих і прозорих каналів просування агропродукції від виробника до споживача.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний етап економічного розвитку країни ґрунтується на реалізації концепції сталого розвитку для всіх галузей народного господарства. Розвиток аграрного виробництва не є виключенням.

Концепція сталого розвитку агровиробництва передбачає поєднання економічного зростання, соціального розвитку та захисту довкілля, що є визначальним для стратегічного розвитку держави. Саме цей вид виробництва забезпечує і гарантує населенню не лише необхідні обсяги сільськогосподарської продукції, а й високу якість продовольства, що виступає важливою складовою продовольчої безпеки.

Забезпечення продовольчої безпеки завжди залишатиметься найважливішою із проблем не лише української економіки, адже у планетарному масштабі сотні мільйонів людей

живуть не лише за межею бідності, а й голодують. У Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р. продовольча безпека розглядається як захищеність життєвих інтересів людини, що виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її життєдіяльності [1]. Для автора статті визначальним у поясненні продовольчої безпеки є не лише безперешкодний економічний доступ людини до продуктів харчування, а й постійний доступ до необхідної кількості, якості та різноманітності продуктів харчування. Постійна доступність продуктів харчування передбачає: у першу чергу, фізичну (кількісну й різноманітну) наявність на споживчому ринку фізіологічно необхідних продуктів харчування; у другу чергу, це економічна забезпеченість населення наявними фінансовими ресурсами для придбання цих продуктів; у третю чергу, це соціальна доступність, тобто мінімальна диференціація у споживанні головних груп продуктів серед різних верств населення. Пріоритетного значення у визначенні доступності громадян країни до продуктів харчування відіграють певні індикатори, за якими визначають продовольчу безпеку країни (добова енергетична цінність раціону людини, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, продовольча незалежність за окремими продуктами тощо) [2, с. 88].

Варто зазначити, що доступність продуктів харчування формує самодостатність держави в забезпеченні основними продовольчими товарами її населення [3]. Найчастіше власне вироб-

ництво країни нездатне повністю забезпечувати споживчий ринок усіма необхідними продуктами харчування. Тому, здебільшого, у державній політиці використовується раціональне поєднання власного виробництва (куди варто зберегти і створення державних резервів стратегічно важливих видів харчових продуктів) й імпорту певних видів агропродукції, що не виробляється в межах країни [4]. Отже, саме від розвитку аграрного виробництва залежить насичення національного споживчого ринку України як за обсягами, так і за якістю та різноманітністю агропродукції. На аналізі виробництва сільськогосподарської продукції в останні роки варто зупинити свою увагу.

Динаміка статистичних показників агропромислового виробництва в останні роки переконливо доводить його значимість у формуванні ВВП України. Так у 2010 р. у загальному випуску в ринкових цінах продукція сільського господарства займала 8 % (відповідно 1 120 585 млн грн і 195 390 млн грн), а у 2014 р. – уже 11 % (відповідно 3 558 223 та 381 227 млн грн) [5]. У структурі формування доданої вартості країни на сільськогосподарську продукцію припадало у 2010 р. – 7 % (з 1 120 585 млн грн 82 948 млн грн), а у 2014 р. – уже 10 % (з 1 586 915 млн грн 161 145 млн грн).

Якщо у 2009 р. у структурі валової продукції сільського господарства продукція рослинництва займала 65,6 %, то продукція тваринництва – 34,4 %. У 2015 р. – відповідно 70,3 % та 29,7 %. Динаміку структури продукції рослинництва можна простежити за показниками діаграми на рис. 1.

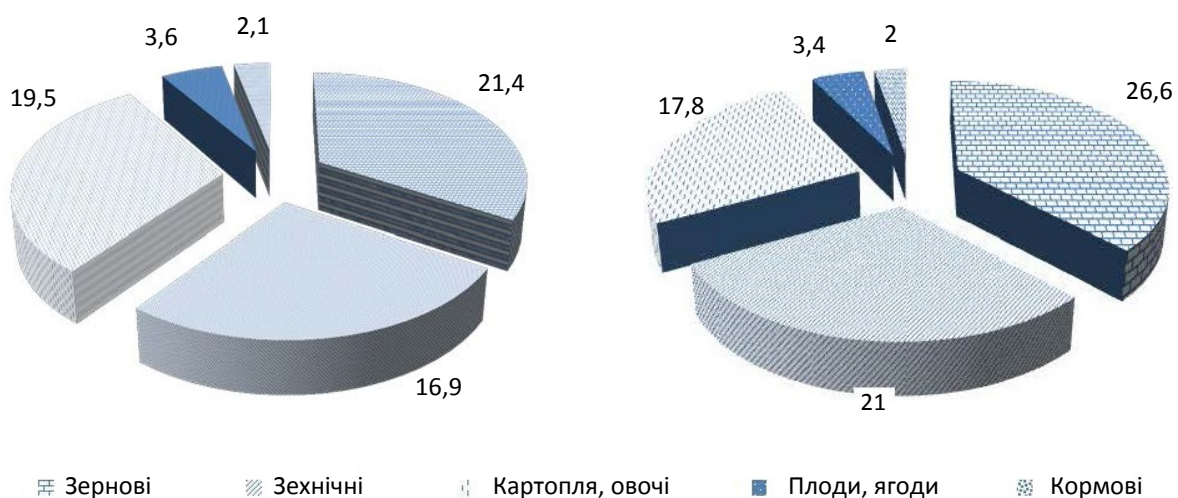

Рис. 1. Структура виробництва продукції рослинництва у 2010 та 2015 рр. [5]

Як засвідчують показники рис. 1, зменшення зазнало виробництво картоплі, овочів та баштанних культур на 1,7 %, плодів, ягід і винограду – на 0,2 %, кормових культур – на 0,1 %, але виробництво зернових культур зросло на 5,2 %, технічних – на 4,1 %.

Щодо частки господарств населення у виробництві продукції сільського господарства, варто наголосити, що у порівнянні із 2009 р. у цілому

відбулося зменшення її з 51,4 % до 44,9 % у 2015 р. При цьому продукція рослинництва зазнала зменшення цієї частки всього на 4,2 % (з 45,1 % у 2009 р. до 40,9 % у 2015 р.), а у виробництві продукції тваринництва зменшення становило 8,9 % (із 63,3 % у 2009 р. до 54,4 % у 2015 р.).

Аналіз показників виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу подамо в табл. 1[5].

Таблиця 1

Показники виробництва продукції сільського господарства на одну особу

(кг)

Продукція сільського господарства	2009 р.	2013 р.	2015 р.	Відхилення 2015 р. від 2009 р.	
				абсолютне, кг	відносне, %
Усього, грн	4 298	5 559	5 587	1 289	30,0
Продукція рослинництва, грн:	2 821	3 867	3 929	1 108	39,3
– зернові	999	1386	1403	404	40,4
– цукрові буряки(фабричні)	219	237	241	22	10,1
– соняшник	138	243	261	123	89,1
– картопля	427	489	486	59	13,8
– овочі	181	217	215	34	18,8
– плоди та ягоди	35	50	50	15	42,9
– виноград	10	13	9	-1	-10,0
Продукція тваринництва, грн:	1 477	1 692	1 658	181	12,3
– м'ясо (у забійній вазі)	42	53	54	12	28,6
– молоко	252	253	248	-4	-1,6
– яйця, шт.	345	431	392	47	13,6

Показники табл. 1 засвідчують зростання обсягів виробництва на одну особу майже за всіма видами сільськогосподарської продукції (від 10,1 % – за цукровими буряками до 89,1 % – за соняшником). Зазнало зменшення виробництва продукції лише за виноградом – на 10,0 % та молока – на 1,6 %. Загалом виробництво продукції сільського господарства зросло на 30 % (виробництво продукції рослинництва на одну особу зросло на 39,3 %, а тваринництва – на 12,3 %).

Тепер проаналізуємо рівень товарності за окремими видами сільськогосподарської продукції (табл. 2) [5].

Як зазначають показники табл. 2, рівень реалізованої продукції у 2010 р. був найвищим за такими видами сільськогосподарської продукції: олійні культури – 78,2 %, м'ясо (у забійній вазі) – 77,1 %, цукрові буряки – 71,0 %, зернові культури – 60,3 %. У 2015 р. відбулося зростання рівня товарності за переважною більшістю видів сільськогосподарської продукції: зернові культури – на 15,9 %, олійні культури – на 8,6 %, м'ясо (у забійній вазі) – на 6,7 %. Найбільшого зниження (14,7 %) рівня товарності зазнали цукрові буряки.

Таблиця 2

**Показники виробництва та реалізації продукції сільського господарства
у 2010 та 2015 рр. по Україні**

(тис. т)

Продукція	2010 р.			2015 р.			Відхилення в обсягах реалізації		Відхилення в рівні товарності, %
	вироблено	реалізовано	рівень товарності, %	вироблено	реалізовано	рівень товарності, %	абсолютне, тис. т	відносне, %	
Зернові культури	39 271	23 662	60,3	60 126	45 830	76,2	22 168	93,7	15,9
Олійні культури	9 922	7 757	78,2	16 851	14 631	86,8	6 874	88,6	8,6
Цукрові буряки	13 749	9 767	71,0	10 331	5 819	56,3	-3 948	-40,4	-14,7
Картопля	18 705	291	1,6	20 839	391	1,9	100	34,4	0,3
Овочі	8 122	646	8,0	9 214	1 044	11,3	398	61,6	3,3
Плоди та ягоди	2 155	231	10,7	2 539	294	11,6	63	27,3	0,9
М'ясо (у забійній вазі)	2 059	1 587	77,1	2 323	1 947	83,8	360	22,7	6,7
Молоко	11 249	2 004	17,8	10 615	2 538	23,9	534	26,7	6,1
Яйця, млн шт.	17 052	9 416	55,2	16 783	8 897	53,0	-519	5,5	-2,2
Вовна, т	4 192	518	12,4	2 270	271	11,9	-247	-47,7	-0,5

Окрім цього, варто зазначити, що рівень то- Як зазначають показники табл. 2, рівень реалізованої продукції у 2010 р. був найвищим за такими видами сільськогосподарської продукції: олійні культури – 78,2 %, м'ясо (у забійній вазі) – 77,1 %, цукрові буряки – 71,0 %, зернові культури – 60,3 %. У 2015 р. відбулося зростання рівня товарності за переважною більшістю видів сільськогосподарської продукції: зернові культури – на 15,9 %, олійні культури – на 8,6 %, м'ясо (у забійній вазі) – на 6,7 %. Найбільшого зниження (14,7 %) рівня товарності зазнали цукрові буряки. варності залишається на дуже низькому рівні за такими видами продукції, як картопля (у 2010 р. – 1,6 %, а у 2015 р. – 1,9 %), овочі (відповідно 8,0 % і 11,3 %), плоди та ягоди (10,7 % та 11,6 %), молоко (17,8 % та 23,9 %), вовна (відповідно 12,4 % та 11,9 %).

Показники табл. 2 переконливо доводять, що переважна кількість сільськогосподарської продукції реалізовувалася і реалізується «за іншими напрямками». За зерновою продукцією це майже 90 % від загального обсягу реаліза-

ції, за олійними – 92 %, за картоплею – 88 %, за овочами – майже 44 %, за плодами та ягодами – майже 65 %, за худобою та птицею – майже 70 %, за яйцями – майже 93 %, за вовною – майже 71 %. Найчастіше «за іншими напрямками» реалізації сільськогосподарської продукції стоять посередницькі структури, які працюють переважно за непрозорими схемами. Варто зазначити, що в порівнянні із 2010 р., у 2015 р. у структурі реалізації сільськогосподарської продукції «за іншими напрямками» відбулося зростання майже за всіма видами реалізованої сільськогосподарської продукції. Зниження спостерігається лише за часткою реалізації овочів (на 5,9 %) та молока й молочних продуктів (на 0,9 %).

Проведений аналіз переконливо доводить, що переважна кількість плодоовочевої продукції в Україні реалізовувалася та продовжує реалізовуватися через неофіційні канали реалізації (найбільш непрозорі й необліковані).

Аналіз структури реалізації сільськогосподарської продукції в Україні проведемо в табл. 3 [5].

Таблиця 3

**Показники структури реалізації сільськогосподарської продукції
національними агровиробниками, 2010 та 2015 рр.**

Види продукції	Переробним підприємствам			На ринку			У рахунок оплати праці			За іншими напрямами		
	2010 р.	2015 р.	відхилення	2010 р.	2015 р.	відхилення	2010 р.	2015 р.	відхилення	2010 р.	2015 р.	відхилення
Зернові культури	3,4	3,3	0,1	7,1	2,2	-4,9	10,5	4,0	-6,5	79,0	90,5	11,5
Олійні культури	4,2	5,9	1,7	5,0	1,5	-3,5	0,8	0,2	-0,6	90,0	92,4	2,4
Цукрові буряки	93,3	92,9	-0,4	0,0	-	-	0,0	0,0	0,0	6,7	7,1	0,4
Картопля	7,4	5,0	-2,4	12,6	6,8	-5,8	1,4	0,1	-1,3	78,6	88,1	9,5
Овочі	37,2	53,3	16,1	12,2	2,8	-9,4	0,8	0,0	-0,8	49,8	43,9	-5,9
Плоди та ягоди	25,0	24,3	-0,7	25,1	10,8	-14,3	0,8	0,2	-0,6	49,1	64,7	15,6
Худоба та птиця	25,5	23,0	-2,5	7,5	6,6	-0,9	1,1	0,2	-0,9	65,9	70,2	4,3
Молоко та молочні продукти	92,7	94,6	1,9	1,9	1,2	-0,7	0,4	0,1	-0,3	5,0	4,1	-0,9
Яйця	0,2	2,4	2,2	20,0	4,8	-15,2	0,6	0,0	-0,6	79,2	92,8	13,6
Вовна	46,9	15,4	-31,5	9,4	12,8	3,4	0,8	1,0	0,2	42,9	70,8	27,9

Реалізація переважної кількості обсягів виробництва сільськогосподарської продукції за непрозорими схемами реалізації суттєво впливає на ефективність господа-

рування агровиробників. Фінансові результати до оподаткування за продукцією сільського господарства в Україні відображено на рис. 2.

Рис. 2. Показники фінансових результатів за продукцією сільського господарства по Україні, 2009–2015 рр.

Як зазначають показники рис. 2, протягом шести останніх років результати діяльності агропідприємств України суттєвих змін не мали (у 2010 р. фінансовий результат до оподаткування продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. був найнижчим і становив 194,9 млрд грн, а у 2013 р. – найвищим і становив 252,9 млрд грн, що на 58 млрд грн більше або на 29,8 %). Але, починаючи із 2013 р., спостерігається чітка тенденція до зниження зазначеного показника.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, проведений нами аналіз обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в Україні за останні роки та напрямів її реалізації переконливо доводить, що національне агровиробництво має ряд суттєвих проблем, які заважають ефективному функціонуванню зазначеної галузі. Проблеми в реалізації продукції агровиробниками, у першу чергу, впливають на результати їх функціонування, погіршуючи як економічні, так і фінансові показники господарювання. Розбудова інфраструктури національного аграрного ринку була й залишається важливою проблемою державної політики країни, що вимагає розбудови прозорих каналів реалізації агропродукції як у роздрібну мережу, так і через мережу гуртових посередників, які мають працювати на договірних умовах, що враховують інтереси і агровиробників, і посередників, і споживачів. На сучасному етапі непрозорі схеми збуту продукції та неналежний рівень розвитку гуртової торгівлі сільськогосподарської продукції створюють передумови для великих цінових коливань на ринку й зумовлюють додаткові витрати для виробників, переробників і споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main/cgi?nreg=1158-2007-%EF&p=1288517526511768> (дата звернення: 1.08.16). – Назва з екрана.

2. Пабат В. О. Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави / В. О. Пабат // Економіка АПК. – 2010.– № 12.– С. 86–90.
3. Лозинська Т. М. Основні задачі забезпечення продовольчої безпеки країни // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання : колективна монографія / Т. М. Лозинська; за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – Київ : ІАЕ, 2001.– 832 с.
4. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України від 02 березня 2007 року № 60. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07> (дата звернення: 1.08.16). – Назва з екрана.
5. Статистичний щорічник України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 1.08.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Derzhavna tsil'ova prohrama rozvytku ukraiyins'koho sela na period do 2015 roku [State Program on development of Ukrainian village until 2015]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main/tsgi?nreg=1158-2007-%EF&p=1288517526511768> (accessed 1 August 2016) [in Ukrainian].
2. Pabat, V. O. (2010). Prodovol'cha bezpeka yak skladova ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [Food security as a component of economic security]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 12, 86–90 [in Ukrainian].
3. Lozyns'ka, T. M. (2001). Osnovni zadachi zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky krayiny [Main tasks of food security] // *Problemy efektyvnoho funktsionuvannya APK v umovakh novykh form vlasnosti ta hospodaryuvannya – Problems effective functioning of APC in terms of new ownership and management*. P. T. Sa-

- bluka, V. Ya. Ambrosova, H. Ye. Maznyeva (Eds.). Kyiv : IAE [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennya Metodyky rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny : Nakaz Ministrestva ekonomiky Ukrayiny. vid 02 bereznya 2007 roku № 60 [On approval of the methodology for determining the level of economic security of Ukraine : Order of the Ministry of Economy of Ukraine from March 2, 2007 № 60]. Retrieved from: <http://zakon.nau.ua/dots/?tsode=v0060665-07> (accessed 1 August 2016) [in Ukrainian].
5. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2015]. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua (accessed 1 August 2016) [in Ukrainian].

О. В. Ващук, кандидат экономических наук, доцент (Никопольский экономический университет). **Состояние и проблемы развития агропроизводства.**

Аннотация. Цель статьи заключается в проведении анализа существующего состояния и динамики объемов производства основных видов сельскохозяйственных культур, определении их влияния на формирование продовольственной безопасности страны, а так же основных тенденций развития национального агропроизводства. **Методика исследования.** Для решения задач, поставленных в статье, были использованы как общенаучные, так и специальные методы исследования: диалектический подход, систематизация и обобщение, анализ и синтез, статистические и экономические методы. **Результаты.** Исследовано и проанализировано динамику существующих каналов реализации сельскохозяйственной продукции и определены уровни товарности основных ее видов. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что формирование и использование прозрачных каналов реализации сельскохозяйственной продукции будут способствовать стабилизации цен на нее, увеличению доходности и прибыльности агропроизводственных предприятий, насыщению аграрного рынка разнообразной продукцией. Основные положения исследования стояло бы учитывать при формировании инфраструктуры аграрного национального рынка.

Ключевые слова: аграрное производство, продовольственная безопасность, каналы реализации продукции, продукция растениеводства и животноводства, основные сельскохозяйственные культуры, уровень товарности.

O. Vaschuk, Cand. Econ. Sci., Docent (Nikopol economic university). **State and problems of agricultural sector development.**

Summary. The purpose of the article is to carry out analysis the current state and dynamics of output the essential agricultural crop species, determining their impact on the food security and the main trends of the national agricultural production. **Research methodology.** Solving the problems raised in the article, they used general scientific and special methods: dialectical approach, systematization and compilation, synthesis and analysis, statistical and economic methods and so on. **Results.** The dynamics of existing sales channels agricultural products and levels marketability of its main species Investigated and analyzed. **The practical significance of the study.** The article substantiates that the formation and the use of transparent channels of agricultural products will help stabilize prices, increase yield and profitability of agro-industrial enterprises, saturation agricultural market various products. The main principles of the study should consider while building the infrastructure of the agrarian national market.

Keywords: agricultural production, food security, product sales channels, products crops and livestock, essential agricultural crop species, the level of marketability.

Надійшло до редакції 10 серпня 2016 року.

GOVERNMENT SUPPORT OF UKRAINE'S CORPORATE SECTOR INTERNATIONAL LENDING

O. HRUBLYAK, Candidate of Economic Sciences;

A. MOLODOVSKYI

(Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

Summary. *The purpose of this article is to evaluate government support mechanism of Ukraine's corporate sector international lending. The article is devoted to researching the main directions of government support of cooperation between Ukrainian enterprises and international financial institutes. Methodology of research.* The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, comparison, scientific abstraction. **Findings.** Funding of Ukraine's corporate sector, necessity of attracting international loans, government support mechanism of corporate sector international lending and its main problems are researched and analyzed. **Practical value.** The article substantiates the necessity of government support to attracting international credit resources by Ukrainian enterprises.

Keywords: international lending, international financial institutes, corporate sector, government guarantees, realized guarantees.

Introduction. The successful functioning of the corporate sector is related to presence of an effective mechanism to raise necessary financial resources. Economic transformation processes in Ukraine require significant investment to various branches of economy, upgrading and reconstruction of infrastructure or certain key enterprises. However, Ukrainian enterprises often have not sufficient financial resources for investing in new capital assets. Furthermore, domestic bank loans are deficient or expensive [2, p.15]. In such circumstances, the question of attracting foreign investment to Ukraine is really important. One of the most promising solutions to problems, related with the corporate sector financing, is cooperation with international financial institutions (IFI). But, for the most of Ukrainian enterprises, even preferential loans of IFI are inaccessible. In such situation, government should develop effective support mechanism of mobilization IFI credit resources to corporate sector.

The analysis of recent research and publications. Most Ukrainian scientist, such as, Zavalna [1], Kolosova [2], associate government support mechanism of international lending with government guarantees system. However, they research

effectiveness of this mechanism in general, without distribution by economic sectors - corporate, public, and financial. But, the specificity of giving guarantees to the corporate sector and ways to improve its effectiveness is still scarcely explored.

Purpose. The purpose of this article is to evaluate government support mechanism of international lending and reveal the main problems of it functioning. It is necessary to solve such tasks to achieve these goals: to evaluate corporate sector funding system, to analyze main ways of government support of international lending in Ukraine.

Result. Researching of economic dynamics of processes allow to make a conclusion that Ukraine's economy is in a deep crisis now. Significant deterioration of economic situation in 2014 was caused by the conduct of military operations in the East, which generated chain reaction of imbalance of all macroeconomic indicators.

In conditions of chronic economic crisis, galloping inflation, losing a considerable part of markets, Ukraine's corporate sector is in a deep decline. To overcome the crisis and further development, Ukrainian enterprises need significant financial resources. But their equity and domestic loans are limited (table 1).

From table 1 it can be seen that financial results of Ukraine's corporate sector declined steadily in 2011–2015. In 2011 net profit of corporate sector was a 67 797,9 m. UAH., in 2012 – 35 067,3 m. UAH. In 2013–2015 economic activity of Ukrainian enterprises was unprofitable. Thus, we cannot research net profit as a funding resource of corporate sector.

The table 1 also shows that total equity of Ukrainian enterprises increased gradually in 2011–2015. In 2015 total equity of Ukrainian enterprises was a 2 288 741 m. UAH, that was on 17,3 % more than in 2013. In the sector of bank loans we can see the same situation. Loans to corporate sector in 2011–2015 grew gradually. However, considering inflation, real lending of corporate sector dropped sharply.

Table 1

Dynamic of Ukraine's corporate sector financial resources in 2011–2015
[compiled by the authors based on [6]]

Funding source	2011	2012	2013	2014	2015
Net income, m. UAH	67 797,9	35 067,3	–22 839,7	–583 785,9	–373 516,0
Equity, m. UAH	1 586 284,7	1 904 940,2	1 950 374,8	1 480 658,0	2 288 741,4
Loans, m. UAH	575 545,0	605 425,0	691 903,0	778 841,0	787 795,0
Foreign direct investment, m. USD	43 836,0	48 991,4	53 679,3	57 056,4	43 371,4

Foreign direct investment in Ukraine's economy increased in 2011–2014. But in the 2015 foreign investment fell sharply – from 57 056,4 m. USD. to 43 371,4 m. USD.

In such situation Ukrainian enterprises have to search alternative funding resources. IFI loans are the kind of such resources.

IFI loans have a lot of advantages:

1. Grace period of loans.

2. Low interest rates. An example, EBRD provides loans to small and middle-size enterprises at the rate $\text{Libor} + 8\%$ (8,6 % in the end of 2015) [7]. The average rate of lending in Ukraine at the same period was 9,1 % [8].

3. Availability of the required amount of credit.

Today in Ukraine, an active work in sphere of financial assistance and lending is provided by several IFI. Among them such structures of World Bank as EBRD, IFC. Besides, NEFCO and RCI implement their projects in Ukraine's corporate sector [4].

Despite all the advantages of IFI loans, they are not popular among Ukrainian enterprises. Often, small and middle-sized enterprises have not enough information about IFI funding projects. Large enterprises cannot take all advantages of IFI loans, because they do not meet stringent requirements for borrowers.

The procedure of international lending is also

complex. An example, EBRD requires its borrowers to represent credit project in the form of a business plan. The project must be justified from a technical and commercial point of view. Project should have positive net value at discount rate equal to the cost of credit [7].

After the approval of the business plan by IFI, it must be sent to the NBU for consideration and approval by group project management of international credit lines, according to provision of the National Bank «On the procedure for obtaining credit, loans in foreign currency from nonresidents and residents to provide loans in foreign currency to non-residents» [3]. Only then, an enterprise and IFI make a loan agreement.

In such situation, the government should promote cooperation between Ukrainian enterprises and IFI. It may be a direct support (government guarantees) or indirect support (simplifying procedures to attract international loans).

Today, government support mechanism of corporate sector international lending consists of 2 elements:

1. Attracting loans to the special fund of the state budget and their direction in the corporate sector.

2. System of government guarantees.

Analysis of the effectiveness of the first element presents in table 2.

Table 2

Loans involved in special fund of state budget for investing to corporate sector in 2011–2015 [compiled by the authors based on [5]

(m. UAH)

International financial institute	2011		2012		2013		2014		2015	
	Plan	In fact	Plan	In fact	Plan	In fact	Plan	In fact	Plan	In fact
International Bank for Reconstruction and Development	161,6	98,6	152,0	146,0	285,6	193,9	227,8	202,5	317,7	221,7
European Bank for Reconstruction and Development	0,0	0,0	22,0	21,2	200,5	0,0	310,0	50,2	500,0	58,2
European Investment Bank	0,0	0,0	6,0	0,0	64,8	0,0	252,6	0,0	567,6	0,0
Reconstruction Credit Institute	0,0	0,0	22,0	21,2	33,0	0,0	33,0	0,0	81,6	0,0
Japan Bank for International Cooperation	249,0	858,6	180,0	40,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Total	410,6	957,2	385,0	229,1	583,9	193,9	823,4	252,7	1 466,9	279,9

The table 2 shows that in 2011–2015 Ukrainian government attracted IFI loans to special fund of state budget for direction these resources to corporate sector. However, it should be noted, that in 2012–2015 IFI projects have not been implemented by 100 %. Actually received funds were lower than planned volumes. From table 2 it can be seen that the level of implementation of lending projects decreased slightly in 2012–2015.

In 2011–2015 special fund of state budget received the largest amount of funds from IBRD and EBRD. In 2013–2015 was planned to receive loans from EIB and RCI, but in fact this

loans were not been got.

Analysis of loans in terms of investment programs shows, that loans of IBRD, EBRD and EIB were received for reconstruction of Ukrhydroenerho. Credits of EIB and RCI were planned for implementing project “Financial support for small and middle-sized enterprises”. Loan of Japan Bank for International Cooperation was received for development of Boryspil International Airport.

Another element, that government used for supporting of corporate sector international lending, is system of loan guarantees (table 3).

Table 3

Dynamic of government guarantees granted for IFI loans in 2011-2015 [compiled by the authors based on [5]

(m. UAH)

Guarantee type	2011	2012	2013	2014	2015
Guarantees granted for IFI loans	8 266,10	58 150,70	3 996,50	16 479,70	7 158,00
Total guarantees	12 842,17	75 349,70	21 897,00	17 378,00	7 429,90
Part of Guarantees granted for IFI loans in total guarantees, %	64,40	77,20	18,30	94,80	96,30

Table 3 shows, that in 2011–2015 dynamic of guarantees, granted for IFI loans, were unstable. But, analysis the structure of guarantees shows that part of guarantees granted for IFI loans in total guarantees increased in 2011–2015 (18,3 % in 2013, 94,8 % in 2014, 96,3 % in 2015).

We should analyze dynamic of realized guar-

antees to evaluate the effectiveness of government guarantees. It'll show the frequency of insolvency of recipients of government guarantees (table 4).

From table 4 it can be seen that in 2011–2013 Ukrainian enterprises, that became a recipient of government guarantees, fulfilled their commitments on IFI loans in time.

Table 4

Dynamic of realized government guarantees for IFI loans in 2011–2015
[compiled by the authors based on [5]]

(m. UAH)

Guarantee type	2011	2012	2013	2014	2015
Realized guarantees for IFI loans	0,0	0,0	0,0	611,5	485,6
Total realized guarantees	0,0	208,1	240,8	1 882,1	1 808,9
Part of realized guarantees for IFI loans in total realized guarantees, %	0,0	0,0	0,0	32,5	26,8

In 2014–2015, part of companies could not pay off their debts to IFI and these debts were paid off by government. However, part of realized guarantees for IFI loans in total realized guarantees was only 32,5 % in 2014 and 26,8 % in 2015.

This situation is natural, because loans, received from IFI, are investment loans. Investment project, which implemented by an IFI loans, is thoroughly checked by an enterprise, IFI, NBU and government, if the last one provides loan guarantees [1, p.102]. That is the failure of such project is minimized.

Conclusions and further research. Thus, the analysis showed that Ukrainian government created an effective support system of corporate sector international lending. Government attracts international loans to special fund of state budget and uses these resources for investment projects in corporate sector and providing Ukrainian enterprises with loan guarantees. However, significant obstacles in way to obtaining the necessary financial resources are bureaucratic procedures. In such situation, the main task of government is to liberalizing and simplifying these procedures.

REFERENCES

- Zavalna, Zh. V., & Markova O. O. (2010). Poriadok nadання derzhavnoi harantii (na prykladi investytsiinoi sfery) [The procedure for granting government guarantee (example of investment sphere)] *Finansy Ukrainy – Ukraine's finance*: Collected paper (4), (pp. 102–106). Kyiv: MFU [in Ukrainian].
- Kolosova V. P., Kaplenko O. I., & Stavyt'ska A. V. (2010). Dovhostrokovі partneri Ukrainy dlia zaluchennia inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy [Long-term partners of Ukraine for attracting foreign investments in the economy of Ukraine] *Naukovyi visnyk «ekonomika, pravo, politolohiia, turizm – Scientific Bulletin of the Institute of International Relations at NAU*: Collected paper. Series: economics, law, political science, tourism. (2), (pp. 15–21). Kyiv: MFU [in Ukrainian].
- Postanova NBU «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok otrymannia rezydentamy kredytiv, pozyk v inozemnii valiuti vid nerezydentiv i nadannia rezydentamy pozyk v inozemnii valiuti nerezydentam» pryiniata 16 chervnia. 2004 roku № 270 [Provision of the NBU on the procedure for obtaining credit, loans in foreign currency from nonresidents and residents to provide loans in foreign currency to non-residents from June 4 2002, № 270]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0885-04/print1476305856954381> (accessed 24 August 2016) [in Ukrainian].
- Ofitsiinyi sait banku «Megabank» [Official site of bank «Megabank»]. www.megabank.net/ua. Retrieved from: <http://www.megabank.net/ua/> (accessed 24 August 2016) [in Ukrainian].
- Ofitsiinyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Official site of State Treasury Service of Ukraine]. www.treasury.gov.ua/main/uk/index. Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index> (accessed 24 August 2016) [in Ukrainian].
- Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of State statistic service

- of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua/. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 24 August 2016) [in Ukrainian].
7. Ofitsiynyi sait Yevropeiskoho banku rekonstruktsii ta rozvytku [Official site of European Bank for Reconstruction and Development]. www.ebrd.com/home. Retrieved from: <http://www.ebrd.com/home> (accessed 24 August 2016) [in Ukrainian].
8. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official site of National bank of Ukraine]. www.bank.gov.ua/control/uk/index. Retrieved from: <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index> (accessed 24 August 2016) [in Ukrainian].

О. М. Грубляк, кандидат економічних наук; **А. О. Молодовський** (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича). **Державна підтримка міжнародного кредитування корпоративного сектора економіки України.**

Анотація. Мета статті полягає в оцінці ефективності механізму державної підтримки міжнародного кредитування корпоративного сектора економіки України. Стаття присвячена дослідженню основних напрямів державної підтримки співпраці українських підприємств із міжнародними фінансовими інститутами. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, узагальнення та систематизації, порівняння, наукової абстракції. **Результати.** Проаналізовано стан фінансування корпоративного сектора економіки, обґрунтовано необхідність залучення міжнародних кредитів. Досліджено механізм державної підтримки міжнародного кредитування корпоративного сектора економіки та виявлено його основні проблеми. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано необхідність державної підтримки підприємств у залученні міжнародних кредитних ресурсів та проаналізовано механізм такої підтримки.

Ключові слова: міжнародні фінансові інститути, корпоративний сектор економіки, державні гарантії, міжнародне кредитування, реалізовані гарантії.

О. М. Грубляк, кандидат экономических наук; **А. А. Молодовский** (Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича). **Государственная поддержка международного кредитования корпоративного сектора экономики Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в оценке эффективности механизма государственной поддержки международного кредитования корпоративного сектора экономики Украины. Статья посвящена исследованию основных направлений государственной поддержки сотрудничества украинских предприятий с международными финансовыми институтами. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, обобщения и систематизации, сравнения, научной абстракции. **Результаты.** Проанализировано состояние финансирования корпоративного сектора экономики, обоснована необходимость привлечения международных кредитов. Исследован механизм государственной поддержки международного кредитования корпоративного сектора и обнаружены его основные проблемы. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обоснована необходимость государственной поддержки предприятий в привлечении международных кредитных ресурсов и проанализирован механизм такой поддержки.

Ключевые слова: международные финансовые институты, корпоративный сектор экономики, государственные гарантии, международное кредитование, реализованные гарантии.

Надійшло до редакції 27 серпня 2016 року.

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 658.1.003.12:339.37

ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОФАКТОРНОГО КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

В. А. ГРОСУЛ, доктор економічних наук, професор
(Харківський державний університет харчування та торгівлі);

Т. Є. ІЩЕЙКІН, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні можливості використання багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу для оцінки ефективності діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Визначено чинники, які впливають на рівень ефективності діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації.* За допомогою багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу обґрунтовано заходи з підвищення рівня ефективності їх діяльності. **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що використання багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу сприятиме розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації і підвищенню рівня їх ефективності.* Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці управління підприємствами та організаціями різних форм власності.

Ключові слова: *кореляційно-регресійний аналіз, підприємства, організації, споживча кооперація, управління.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах ринкової економіки для підприємств та організацій споживчої кооперації України основним результативним показником ефективної діяльності є прибуток. Варто зазначити,

що обсяг прибутку й рівень рентабельності залежать від їх торговельної, постачальницької, маркетингової, інвестиційної та фінансової діяльності [7, 9]. Отже, можна говорити, що прибуток характеризує всі аспекти господарської діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації. Тому, важливо ви-

явити його залежність від різноманітних чинників та оцінити їх вплив на рівень прибутку й, відповідно, на ефективність діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації загалом. Для цього ми пропонуємо використовувати багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням використання кореляційно-регресійного аналізу для оцінки та планування господарсько-фінансової діяльності підприємств присвятили свої праці такі українські й зарубіжні дослідники: М. С. Абрютіна, М. І. Баканов, І. Ю. Бланк, О. П. Близнюк, М. Д. Білик, О. Д. Василик, А. П. Горпинченко, О. В. Грачов, О. Д. Заруба, В. В. Ковальов, М. Н. Крейнїна, О. І. Кулинич, Л. А. Лахтіонова, Л. О. Лігоненко, А. А. Мазаракі, К. В. Павлюк, В. Ф. Палій, А. М. Поддєрьогін, Р. С. Сайфулін, Е. С. Стоянова, О. О. Терещенко, А. Д. Шеремет та ін. Проте, недостатньо дослідженими залишаються питання щодо застосування цього виду аналізу для оцінки ефективності діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації, зокрема тих, що задіяні у сфері торгівлі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні можливості використання багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу для оцінки ефективності діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кореляційно-регресійний аналіз – класичний метод стохастичного моделювання господарської діяльності. Він вивчає взаємозв'язки показників господарсь-

кої діяльності, коли залежність між ними не є суворо функціональною і дещо викривлена впливом сторонніх, випадкових факторів. Під час проведення кореляційно-регресійного аналізу будують різні кореляційні й регресійні моделі господарської діяльності. У цих моделях виділяють факторні та результативні показники (ознаки) [2].

Завдання кореляційного аналізу – виміряти тісноту зв'язку між змінними й оцінити чинники, які найбільш впливають на результативну ознаку. Регресійний аналіз призначений для вибору форми зв'язку й типу моделі для визначення розрахункових значень залежної змінної (результативної ознаки). Методи кореляційного й регресійного аналізу використовуються в комплексі. Найбільш розробленою в теорії і такою, що широко застосовується на практиці, є парна кореляція, коли досліджуються співвідношення результативної ознаки й однієї факторної ознаки. Це – однофакторний кореляційний і регресійний аналіз [2–4].

Для досягнення поставленої у статті мети пропонуємо всю роботу здійснювати у такій послідовності.

На першому етапі необхідно проаналізувати валовий прибуток торгівлі підприємств та організацій споживчої кооперації. Валовий прибуток – це загальна сума прибутку, отримана підприємством від підприємницької діяльності, яка визначається як різниця між чистим доходом і собівартістю продукції. Із суми валового прибутку підприємство сплачує податки, відсотки за кредити, ренту, штрафи тощо. Що стосується показників валового прибутку торгівлі підприємств та організацій споживчої кооперації України, то їх значення за 2012–2014 рр. надано в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка валового прибутку торгівлі підприємств та організацій споживчої кооперації України за 2012–2014 роки [розраховано на основі 11–13]

Назва організації споживчої кооперації України	Звітний період			Відхилення (+ ; -) 2014 р. від		2014 р. у % до:	
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.
Кримспоживспілка	3737	2868	2663	-1074	-205	0,71	0,93
Вінницька	1841	1577	3555	+1714	+1978	1,93	2,25
Волинська	1780	372	660	-1120	+288	0,37	1,77
Дніпропетровська	1406	2985	3755	+2349	+770	2,67	1,26

Продовження табл. 1

Назва організації споживчої кооперації України	Звітний період			Відхилення (+ ; -) 2014 р. від		2014 р. у % до:	
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.
Житомирська	1686	1061	1088	-598	+27	0,65	1,03
Закарпатська	948	802	590	-358	-212	0,62	0,74
Івано-Франківська	812	787	895	+83	+108	1,10	1,14
Кіровоградська	478	290	321	-157	+31	0,67	1,11
Луганська	204	347	358	+154	+11	1,75	1,03
Львівська	1031	493	363	-668	-130	0,35	0,74
Миколаївська	588	673	519	-69	-154	0,88	0,77
Одеська	950	770	628	-322	-142	0,66	0,82
Полтавська	902	638	692	-210	+54	0,77	1,08
Рівненська	5846	5208	5156	-690	-52	0,88	0,99
Сумська	1674	1407	1873	+199	+466	1,12	1,33
Тернопільська	8077	6430	3449	-4628	-2981	0,43	0,54
Харківська	1754	–	–	-1754	–	–	–
Херсонська	520	338	336	-184	-2	0,65	0,99
Хмельницька	606	995	746	+140	-249	1,23	0,75
Черкаська	4179	3935	3500	-679	-435	0,84	0,89
Чернівецька	1287	820	1004	-283	+184	0,78	1,22
Чернігівська	1295	625	688	-607	+63	0,53	1,10

Дані табл. 1 свідчать, що в більшості облспоживспілках, станом на кінець 2014 року, спостерігається тенденція скорочення прибутку. Так, особливо значне зниження прибутку спостерігається: у Кримспоживспілці у 2014 р. порівняно із 2012 р. – на 1 074 тис. грн і на 205 тис. грн – порівняно із 2013 р.; у Закарпатській у 2014 р. порівняно із 2012 р. – на 358 тис. грн, а порівняно із 2013 р. – на 212 грн; у Львівській у 2014 р. порівняно із 2012 р. – на 668 тис. грн і на 230 тис. грн – порівняно із 2013 р.; в Одеській у 2014 р. порівняно із 2012 р. – на 322 тис. грн і на 142 тис. грн – порівняно із 2013 р.; у Рівненській у 2014 р. порівняно із 2012 р. – на 690 тис. грн і на 52 тис. грн – порівняно з 2013 р.; у Тернопільській у 2014 р. порівняно із 2012 р. – на 4 628 тис. грн і на 2 981 тис. грн – порівняно з 2013 р.; у Черкаській у 2014 р. порівняно із 2012 р. – на 679 тис. грн і порівняно із 2013 р. – на 435 тис. грн. Отже, ми можемо зробити висновок, що за 2012–2014 рр. відбувалося скорочення валового прибутку в більшості облспоживспілок. Лише в деяких із них спостерігалася позитив-

на тенденція. Зокрема, темп зміни валового прибутку у 2014 р. порівняно із 2012 р. у Вінницькій облспоживспілці становив 1,93 %, Івано-Франківській – 1,10 %, Луганській – 1,75 %, Сумській – 1,12 %, Хмельницькій – 1,23 %, а порівняно із 2013 р. у Вінницькій – на 2,25 %, Волинській – 1,77 %, Дніпропетровській – 1,26 %, Житомирській – 1,03 %, Івано-Франківській – 1,14 %, Кіровоградській – 1,11 %, Луганській – 1,03 %, Полтавській – 1,08 %, Сумській – 1,33 %, Чернівецькій – 1,22 %, Чернігівській – 1,10 %.

На другому етапі, щоб зробити висновок щодо причин зниження валового прибутку, необхідно проаналізувати витрати, пов'язані з реалізацією товарів та управлінням у торгівлі підприємств та організацій споживчої кооперації України за 2012–2014 рр. (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про те, що за 2012–2014 рр. відбувається суттєве скорочення витрат у таких споживспілках, як Кримська, Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Луганська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська.

Таблиця 2

Динаміка витрат, пов'язаних із реалізацією товарів та управлінням у торгівлі підприємств та організацій споживчої кооперації України за 2012–2014 рр. [розраховано на основі 11–13]

Назва організації споживчої кооперації України	Звітний період			Відхилення (+ ; –) 2014 р. від		2014 р. у % до:	
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.
Кримспоживспілка	15	11,75	11,62	–3,38	–0,13	0,77	0,99
Вінницька	14,63	13,42	12,47	–2,16	–0,95	0,85	0,93
Волинська	15,65	15,75	16,59	+0,94	+0,84	1,06	1,05
Дніпропетровська	13,90	21,79	10,03	–3,87	–11,76	0,72	0,46
Житомирська	13,42	13,61	13,36	–0,06	–0,25	1,00	0,98
Закарпатська	20,77	18,78	17,87	–2,90	–0,91	0,86	0,95
Івано-Франківська	15,84	15,49	15,51	–0,33	+0,02	0,98	1,00
Кіровоградська	10,69	10,94	11,97	+1,28	+1,03	1,12	1,09
Луганська	12,23	11,94	10,56	–1,67	–1,38	0,86	0,88
Львівська	15,45	16,41	17,66	+2,21	+1,25	1,14	1,08
Миколаївська	19,28	15,80	16,48	–2,80	+0,68	0,85	1,04
Одеська	17,69	17,27	17,44	–0,25	+0,17	0,99	1,01
Полтавська	14,80	14,92	14,98	+0,18	+0,06	1,01	1,00
Рівненська	15,87	16,42	16,79	+0,92	+0,37	1,06	1,02
Сумська	12,15	12,52	13,15	+1	+0,63	1,08	1,05
Тернопільська	13,52	14,46	14,51	+0,99	+0,05	1,07	1,00
Харківська	16,17	–	–	–16,17	–	–	–
Херсонська	13,59	13,93	13,59	–	–0,34	1,00	0,98
Хмельницька	16,52	16,49	16,46	–0,06	–0,03	1,00	1,00
Черкаська	15,87	15,44	14,61	–1,26	–0,83	0,92	0,95
Чернівецька	15,92	15,19	14,07	–1,85	–1,12	0,88	0,93
Чернігівська	18,00	17,61	17,58	–0,42	–0,03	0,98	1,00

Особливо скорочуються витрати у Дніпропетровській облспоживспілці у 2014 р. порівняно із 2012 р. на 3,87 тис. грн і на 11,76 тис. грн порівняно з 2013 р. У Луганській облспоживспілці у 2014 р. скорочуються витрати порівняно з 2012 р. – на 1,67 тис. грн і на 1,38 тис. грн – порівняно із 2013 р. Отже, не зважаючи на значне скорочення валового прибутку, витрати, пов'язані з реалізацією товарів та управлінням у торгівлі за 2012–2014 рр. знижуються значно меншими темпами.

Наступним, третім, кроком нашого дослідження є аналіз показників із праці та заробітної плати працівників підприємств та організацій споживчої кооперації України за 2013–

2014 рр. (табл. 3). Дані табл. 3 підтверджують, що зі зниженням темпів валового доходу відбувається зменшення темпів середньої чисельності працівників у торгівлі у 2013–2014 рр.

На четвертому етапі, для визначення внутрішніх резервів підвищення ефективності діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації в торгівлі, пропонуємо провести багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз, який дасть змогу оцінити силу впливу на досліджуваний результативний показник кожного із введених у модель факторів за фіксованого положення на середньому рівні інших факторів [4].

Таблиця 3

**Динаміка показників із праці та заробітної плати
працівників підприємств та організацій споживчої кооперації України за 2013–2014 рр.
[розраховано на основі 11–13]**

Назва організації споживчої кооперації України	Середня чисельність працівників, осіб				Фонд оплати праці, млн грн			
	2013 р.	2014 р.	Відхи- лення (+ ; -) 2014 р. від 2013 р.	2014 р. у % до 2013 р.	2013 р.	2014 р.	Відхи- лення (+ ; -) 2014 р. від 2013 р.	2014 р. у % до 2013 р.
Кримспоживспілка	1023	814	-209	0,80	11,37	10,71	-0,66	0,94
Вінницька	2768	2776	+8	1,00	32,89	37,2	+4,31	1,13
Волинська	999	845	-154	0,85	8,55	8,61	+0,06	1,01
Дніпропетровська	814	1014	+200	1,25	8,7	12,25	+3,55	1,41
Житомирська	2013	1784	-229	0,89	23,27	23,5	+0,23	1,01
Закарпатська	1352	1253	-99	0,93	14,56	15,22	+0,66	1,05
Івано-Франківська	840	750	-90	0,89	8,94	9,12	+0,18	1,02
Кіровоградська	705	673	-32	0,95	5,1	5,96	+0,86	1,17
Луганська	442	398	-44	0,90	4,22	4,51	+0,29	1,07
Львівська	1661	1422	-239	0,86	14,8	15,13	+0,33	1,02
Миколаївська	537	402	-135	0,75	4,81	3,37	-1,44	0,70
Одеська	730	588	-142	0,81	7,78	6,59	-1,19	0,85
Полтавська	1696	1484	-212	0,88	15,15	17,15	+2	1,13
Рівненська	2753	2513	-240	0,91	30,9	34,08	+3,18	1,10
Сумська	9844	979	-8865	0,10	8,45	9,89	+1,44	1,17
Тернопільська	1280	1201	-79	0,94	14,93	16,54	+1,61	1,11
Харківська	-	-	-	-	-	-	-	-
Херсонська	900	827	-73	0,92	9,56	10,56	+1	1,10
Хмельницька	1452	1318	-134	0,91	13,59	14,72	+1,13	1,08
Черкаська	1899	1757	-142	0,93	23,63	25,78	+2,15	1,09
Чернівецька	931	832	-99	0,89	10,16	10,26	+0,1	1,01
Чернігівська	2051	1702	-349	0,83	17,89	18,49	+0,6	1,03

Важливою умовою є відсутність функціонального зв'язку між факторами. Математично завдання зводиться до знаходження аналітичного виразу, який якнайкраще відображував би зв'язок факторних ознак із результативною, тобто знайти функцію $y=f(X_1, X_2, X_3, \dots, X_n)$.

Найскладнішою проблемою є вибір форми зв'язку, аналітичного виразу зв'язку, на підставі чого за наявними факторами визначають результативну ознаку-функцію. Ця функція має краще за інші відображати реальні зв'язки між досліджуваним показником і факторами.

Емпіричне обґрунтування типу функції за допомогою графічного аналізу зв'язків для багатофакторних моделей майже непридатне. Форму зв'язку можна визначати добиранням функцій різних типів, але це пов'язане з великою кількістю зайвих розрахунків. Зважаючи на те, що будь-яку функцію багатьох змінних шляхом логарифмування, або заміни змінних, можна звести до лінійного вигляду, рівняння множинної регресії можна виразити в лінійній формі:

$$y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n.$$

У цьому разі, ми прагнемо встановити існування взаємозв'язків між темпами зміни роздрібного товарообігу та показниками: темпом зміни торговельної мережі, темпом зміни тор-

говельної площі, темпом зміни середньої чисельності працівників, темпом зміни фонду оплати працівників торгівлі та темпом зміни витрат у торгівлі (табл. 4).

Таблиця 4

Темпи змін окремих кількісних показників підприємств та організацій споживчої кооперації України у 2014 рр. у порівнянні із 2013 р. [розраховано на основі 12–13]

Назва організації споживчої кооперації України	Темп змін роздрібного товарообігу, %	Темп змін торговельної мережі, %	Темп змін торговельної площі, %	Темп змін середньої чисельності працівників, %	Темп змін фонду оплати праці, %	Темп змін витрат у торгівлі, %
Кримспоживспілка	1,04	0,95	0,94	0,80	0,94	0,99
Вінницька	1,24	1,01	1,00	1,00	1,13	0,93
Волинська	1,02	0,95	0,96	0,85	1,01	1,05
Дніпропетровська	3,21	1,00	0,95	1,25	1,41	0,46
Житомирська	1,06	0,95	0,96	0,89	1,01	0,98
Закарпатська	1,06	0,95	0,96	0,93	1,05	0,95
Івано-Франківська	1,16	1,03	0,99	0,89	1,02	1,00
Кіровоградська	1,15	1,02	1,00	0,95	1,17	1,09
Луганська	1,10	1,01	1,02	0,90	1,07	0,88
Львівська	0,99	0,64	1,01	0,86	1,02	1,08
Миколаївська	1,19	2,17	1,01	0,75	0,70	1,04
Одеська	0,88	0,99	0,91	0,81	0,85	1,01
Полтавська	1,10	0,34	0,99	0,88	1,13	1,00
Рівненська	1,29	0,98	1,00	0,91	1,10	1,02
Сумська	1,26	2,02	1,07	0,10	1,17	1,05
Тернопільська	1,08	1,19	0,93	0,94	1,11	1,00
Харківська	–	–	–	–	–	–
Херсонська	1,10	0,94	0,98	0,92	1,10	0,98
Хмельницька	1,16	0,95	0,96	0,91	1,08	1,00
Черкаська	1,14	1,03	1,01	0,93	1,09	0,95
Чернівецька	1,05	0,91	0,93	0,89	1,01	0,93
Чернігівська	1,04	0,89	0,90	0,83	1,03	1,00

У табл. 4 визначено темпи змін усіх показників для проведення багатфакторного кореляційно-регресійного аналізу.

Потім необхідно встановити взаємозв'язки між темпом зміни роздрібного товарообороту та

темпом зміни торговельної мережі (x1), темпом зміни торговельної площі (x2), темпом зміни середньої чисельності працівників (x3), темпом зміни фонду оплати працівників торгівлі (x4) та темпом зміни витрат у торгівлі (x5) (табл. 5).

Таблиця 5

Таблиця вихідних даних для розрахунку кореляційно-регресійного аналізу окремих факторів на розмір прибутку підприємств та організацій споживчої кооперації України (I етап)

Назва організації споживчої кооперації України	Темп змін роздрібного товарообігу, %	Темп змін торговельної мережі, %	Темп змін торговельної площі, %	Темп змін середньої чисельності працівників, %	Темп змін фонду оплати праці, %	Темп змін витрат у торгівлі, %	Розрахункові показники		
	Y	x1	x2	x3	x4	x5	yx1	yx2	yx3
Кримспоживспілка	1,04	0,95	0,94	0,8	0,94	0,99	0,99	0,94	0,83
Вінницька	1,24	1,01	1,00	1,00	1,13	0,93	1,25	1,00	1,24
Волинська	1,02	0,95	0,96	0,85	1,01	1,05	0,97	0,96	0,87
Дніпропетровська	3,21	1,00	0,95	1,25	1,41	0,46	3,21	0,95	4,01
Житомирська	1,06	0,95	0,96	0,89	1,01	0,98	1,01	0,96	0,94
Закарпатська	1,06	0,95	0,96	0,93	1,05	0,95	1,01	0,96	0,99
ІваноФранківська	1,16	1,03	0,99	0,89	1,02	1,00	1,19	0,99	1,03
Кіровоградська	1,15	1,02	1,00	0,95	1,17	1,09	1,17	1,00	1,09
Луганська	1,1	1,01	1,02	0,9	1,07	0,88	1,11	1,02	0,99
Львівська	0,99	0,64	1,01	0,86	1,02	1,08	0,63	1,01	0,85
Миколаївська	1,19	2,17	1,01	0,75	0,70	1,04	2,58	1,01	0,89
Одеська	0,88	0,99	0,91	0,81	0,85	1,01	0,87	0,91	0,71
Полтавська	1,10	0,34	0,99	0,88	1,13	1,00	0,37	0,99	0,97
Рівненська	1,29	0,98	1,00	0,91	1,10	1,02	1,26	1,00	1,17
Сумська	1,26	2,02	1,07	0,10	1,17	1,05	2,55	1,07	0,13
Тернопільська	1,08	1,19	0,93	0,94	1,11	1,00	1,29	0,93	1,02
Харківська	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Херсонська	1,10	0,94	0,98	0,92	1,10	0,98	1,03	0,98	1,01
Хмельницька	1,16	0,95	0,96	0,91	1,08	1,00	1,10	0,96	1,06
Черкаська	1,14	1,03	1,01	0,93	1,09	0,95	1,17	1,01	1,06
Чернівецька	1,05	0,91	0,93	0,89	1,01	0,93	0,96	0,93	0,93
Чернігівська	1,04	0,89	0,9	0,83	1,03	1,00	0,93	0,90	0,86
Разом	25,32	21,92	20,48	18,19	22,20	20,39	26,66	20,48	22,66
У середньому	1,21	1,04	0,98	0,87	1,06	0,97	1,27	0,98	1,08

У табл. 6, 7 ми продовжуємо будувати багатофакторну кореляційно-регресійну модель, а саме встановлення взаємозв'язків між визначеними факторами.

Таблиця 6

Таблиця вихідних даних для розрахунку кореляційно-регресійного аналізу окремих факторів на розмір прибутку підприємств та організацій споживчої кооперації України (II етап)

Назва організації споживчої кооперації України	ух4	ух5	х1'	х2'	х3'	х4'	х5'	у2
Кримспоживспілка	0,98	1,03	0,90	0,88	0,64	0,88	0,98	1,08
Вінницька	1,40	1,15	1,02	1,00	1,00	1,28	0,86	1,54
Волинська	1,03	1,07	0,90	0,92	0,72	1,02	1,10	1,04
Дніпропетровська	4,53	1,48	1,00	0,90	1,56	1,99	0,21	10,30
Житомирська	1,07	1,04	0,90	0,92	0,79	1,02	0,96	1,12
Закарпатська	1,11	1,01	0,90	0,92	0,86	1,10	0,90	1,12
Івано-Франківська	1,18	1,16	1,06	0,98	0,79	1,04	1,00	1,35
Кіровоградська	1,35	1,25	1,04	1,00	0,90	1,37	1,19	1,32
Луганська	1,18	0,97	1,02	1,04	0,81	1,14	0,77	1,21
Львівська	1,01	1,07	0,41	1,02	0,74	1,04	1,17	0,98
Миколаївська	0,83	1,24	4,71	1,02	0,56	0,49	1,08	1,42
Одеська	0,75	0,89	0,98	0,83	0,66	0,72	1,02	0,77
Полтавська	1,24	1,10	0,12	0,98	0,77	1,28	1,00	1,21
Рівненська	1,42	1,32	0,96	1,00	0,83	1,21	1,04	1,66
Сумська	1,47	1,32	4,08	1,14	0,01	1,37	1,10	1,59
Тернопільська	1,20	1,08	1,42	0,86	0,88	1,23	1,00	1,17
Харківська	–	–	–	–	–	–	–	–
Херсонська	1,21	1,08	0,88	0,96	0,85	1,21	0,96	1,21
Хмельницька	1,25	1,16	0,90	0,92	0,83	1,17	1,00	1,35
Черкаська	1,24	1,08	1,06	1,02	0,86	1,19	0,90	1,30
Чернівецька	1,06	0,98	0,83	0,86	0,79	1,02	0,86	1,10
Чернігівська	1,07	1,04	0,79	0,81	0,69	1,06	1,00	1,08
Разом	27,59	23,51	25,89	20,01	16,56	23,83	20,12	34,93
У середньому	1,31	1,12	1,23	0,95	0,79	1,13	0,96	1,66

Під час проведення розрахунків у табл. 5 функції пакет аналізу (сервіс/надстройки) ми –7 ми використали програмне забезпечення EXCEL. Після введення даних за допомогою

Таблиця 7

Таблиця вихідних даних для розрахунку кореляційно-регресійного аналізу окремих факторів на розмір прибутку підприємств та організацій споживчої кооперації України (III етап)

Назва організації споживчої кооперації України	х1х2	х1х3	х1х4	х1х5	х1х2х3	х1х2х3х4	х1х2х3х4х5
Кримспоживспілка	0,89	0,76	0,89	0,94	0,71	0,67	0,66

Продовж. табл. 7

Назва організації споживчої кооперації України	x1x2	x1x3	x1x4	x1x5	x1x2x3	x1x2x3x4	x1x2x3x4x5
Вінницька	1,01	1,01	1,14	0,94	1,01	1,14	1,06
Волинська	0,91	0,81	0,96	1,00	0,78	0,78	0,82
Дніпропетровська	0,95	1,25	1,41	0,46	1,19	1,67	0,77
Житомирська	0,91	0,85	0,96	0,93	0,81	0,82	0,80
Закарпатська	0,91	0,88	1,00	0,90	0,85	0,89	0,85
Івано-Франківська	1,02	0,92	1,05	1,03	0,91	0,93	0,93
Кіровоградська	1,02	0,97	1,19	1,11	0,97	1,13	1,24
Луганська	1,03	0,91	1,08	0,89	0,93	0,99	0,87
Львівська	0,65	0,55	0,65	0,69	0,56	0,57	0,61
Миколаївська	2,19	1,63	1,52	2,26	1,64	1,15	1,20
Одеська	0,90	0,80	0,84	1,00	0,73	0,62	0,63
Полтавська	0,34	0,30	0,38	0,34	0,30	0,33	0,33
Рівненська	0,98	0,89	1,08	1,00	0,89	0,98	1,00
Сумська	2,16	0,20	2,36	2,12	0,22	0,25	0,27
Тернопільська	1,11	1,12	1,32	1,19	1,04	1,15	1,15
Харківська	–	–	–	–	–	–	–
Херсонська	0,92	0,86	1,03	0,92	0,85	0,93	0,91
Хмельницька	0,91	0,86	1,03	0,95	0,83	0,90	0,90
Черкаська	1,04	0,96	1,12	0,98	0,97	1,05	1,00
Чернівецька	0,85	0,81	0,92	0,85	0,75	0,76	0,71
Чернігівська	0,80	0,74	0,92	0,89	0,66	0,68	0,68
Разом	21,50	18,08	22,86	21,39	17,59	18,42	17,40
У середньому	1,02	0,86	1,09	1,02	0,84	0,88	0,83

Зокрема, для цього процесу обираємо спеціальну програму AtteStat, що передбачає проведення кореляційно-регресійного аналізу автома-

тично під час уведення даних. Після введення даних і визначення аналізу отримуємо значення коефіцієнтів парної кореляції (табл. 8).

Таблиця 8

Коефіцієнти парної кореляції

Коефіцієнт	Y	X1	X2	X3	X4	X5
Y	1	0,063202	-0,0037093	0,3833	0,64911	-0,89826
X1	0,063202	1	0,39608	-0,58358	-0,29533	0,10367
X2	-0,0037093	0,39608	1	-0,44286	0,15192	0,18605
X3	0,38733	-0,58358	-0,44286	1	0,25899	-0,51953
X4	0,64911	-0,29533	0,15192	0,25899	1	-0,57851
X5	-0,89826	0,10367	0,18605	-0,51953	-0,57851	1

Коефіцієнт парної кореляції є показником тисноти лінійного статистичного зв'язку, але

тільки в разі спільного нормального розподілу випадкових величин, вибірками яких є k-й і

L-й чинники. За таких умов, для перевірки гіпотези про рівність нулю парного коефіцієнта кореляції, використовується t-статистика, розподілена згідно із законом Стюдента з n-2 ступенями свободи. У програмі для парного коефіцієнта кореляції спочатку розраховується критичне значення t-статистики, а на його основі – критичне значення коефіцієнта кореляції.

Тому, у цьому разі, під час проведення розрахунків у першому рядку цієї матриці ві-

дображені коефіцієнти R_{yx} , які характеризують щільність взаємозв'язку результативної ознаки з кожною факторною ознакою (темпом зміни торговельної мережі (x1), темпом зміни торговельної площі (x2), темпом зміни середньої чисельності працівників (x3), темпом зміни фонду оплати працівників торгівлі (x4) та темпом зміни витрат у торгівлі (x5).

Наступним кроком нашого аналізу є визначення показників багатовимірної регресії даного впливу (табл. 9).

Таблиця 9

Матриця багатовимірної регресії

Незалежні змінні					
змінні	середнє значення	середньоквадратичне відхилення	кореляція	коефіцієнт регресії	T
X1	1,0438	0,38791	0,063202	0,3482	0,27604
X2	0,97524	0,041063	-0,0037093	0,2677	-0,016169
X3	0,86619	0,20066	0,38733	0,2997	1,8313
X4	1,0571	0,13476	0,64911	1,028	3,7195
X5	0,97095	0,12759	-0,89826	-2,555	-8,9095

У цьому разі, вирішуються такі завдання: установлення форм залежності (позитивна, негативна, лінійна, нелінійна); визначення функції регресії. Важливо не тільки вказати загальну тенденцію зміни залежної змінної, але й з'ясувати, якою була б дія на залежну змінну головних чинників – причин, якби інші

(другорядні, побічні) чинники не змінювалися б (знаходилися б на одному й тому ж середньому рівні), і якщо були б виключені випадкові елементи; оцінка невідомих значень залежної змінної.

У результаті ми отримуємо такі значення залежної змінної (табл. 10).

Таблиця 10

Матриця значень залежної змінної

Залежна змінна	
середнє значення	середньоквадратичне відхилення
1,2057	0,466895

Середньоквадратичне відхилення – це, у цьому разі, найбільш використовуваний індикатор мінливості об'єкта, що показує, як у середньому відхиляються індивідуальні зна-

чення ознаки x від їх середньої величини \bar{x} . Потім визначаємо значення коефіцієнта кореляції для визначення тісноти взаємозв'язку між обраними факторами (табл. 11).

Таблиця 11

Значення коефіцієнта кореляції

Показник	Значення
Вільний член	1,716

Продовж. табл. 11

Показник	Значення
Коефіцієнт багатовимірної кореляції	0,9401
Sост	0,1846
Кількість рівнів свободи $k_1=p$	5
Число рівнів свободи $k_2=n-p-1$	15
Fтабл*	22,813

*Fтабл – табличне значення коефіцієнта.

Значення коефіцієнта кореляції показує, чим ближчий коефіцієнт кореляції до 1, тим сила зв'язку між аналізованими показниками вважається більшою. Кореляція буде більшою, коли коефіцієнт кореляції вище 0,7, за значення його від 0,5 до 0,7 – середньою і за значення менше 0,5 – слабкою.

Проведемо аналіз отриманих результатів. Спочатку проаналізуємо вибіркового коефіцієнта кореляції, а саме його значення. $R_v=0,9401$. Щоб зробити висновок про тісноту взаємозв'язку між результативною ознакою і сукупністю факторних ознак, перевіримо значення вибіркового коефіцієнта кореляції за значення 0,01. Для цього висунемо гіпотезу:

$$H_0: R_{ген}=0$$

$$H_1: R_{ген} \neq 0$$

$$\text{Знаходимо } T_{табл} = 10,68$$

$$T_{крит}(0,01; 15) = 2,95.$$

Так як $T_{табл} > T_{крит}(0,01; 15)$, нульову гіпотезу відкидаємо, а приймаємо справедливу конкурентну гіпотезу $H_1: R_{ген} \neq 0$. Отже, $R_v = 0,9401$ означає, що між результативною ознакою і сукупністю факторних ознак, які включені в регресійну модель, існує тісний зв'язок.

Далі знаходимо коефіцієнт детермінації

$$D = (R_v^2) 100 \% = (0,9401)^2 100 \% = 22,3788 \%$$

У результаті варіація результативної ознаки,

а саме темпу зміни роздрібного товарообігу у середньому на 88,3788 %, пояснюється за рахунок варіації факторних ознак, які включені в модель (температура зміни торговельної мережі, температура зміни торговельної площі, температура зміни середньої чисельності працівників, температура зміни фонду оплати праці, температура змін витрат).

Далі аналізуємо багатофакторну регресійну модель, яка має такий вигляд: $Y = 1,716 + 0,3482X_1 + 0,2677X_2 + 0,2997X_3 + 1,028X_4 - 2,555X_5$.

Тепер перевіряємо значення цієї моделі за рівня значення 0,01 і висуваємо такі гіпотези:

H_0 : регресійна модель незначна ($H_0: A_1 + A_2 + \dots + A_p = 0$).

H_1 : регресійна модель значна (H_1 : хоча б один $A_i \neq 0$ і змінюється від 1 до p).

Перевіряємо нульову гіпотезу за допомогою випадкової величини F , яка має розподіл Фішера-Снедекора.

Знаходимо:

$$F_{спос} = 22,813;$$

$$F_{крит}(0,01; 5; 15) = 4,56.$$

Так як $F_{спос} > F_{крит}(0,01; 5; 15)$, то нульову гіпотезу відкидаємо, а справедлива конкурентна гіпотеза є актуальною, відповідно, багатовимірною регресійною моделлю є значимою.

Далі визначаємо, наскільки зміниться результативна ознака в разі збільшення відповідної факторної ознаки на 1 (табл. 12).

Таблиця 12

Матриця значень змінних факторів, які включені у багатофакторний аналіз

Факторна ознака	Зміна результативної ознаки
Температура зміни торговельної мережі	0,3482
Температура зміни торговельної площі	0,2677
Температура зміни середньої чисельності працівників	0,2997
Температура зміни фонду оплати праці	1,0280
Температура зміни витрат	-2,5550

Визначивши значення факторних ознак, далі визначаємо коефіцієнти еластичності шляхом зміни результативної ознаки в разі зміни відповідної факторної ознаки на 1 % (табл. 13).

Таблиця 13

Матриця значень змінних факторів у разі зміни результативного фактору на 1 %

Факторна ознака	Зміна результативної ознаки
Темп змін торговельної мережі	0,301
Темп змін торговельної площі	0,217
Темп змін середньої кількості працівників	0,215
Темп змін фонду оплати праці	0,901
Темп змін витрат	-2,060

Отже, порівнюючи коефіцієнти еластичності за абсолютною величиною, можна відзначити, що результативна ознака – темп зміни роздрібного товарообігу, найбільш чутливий до зміни розміру прибутку.

У результаті складаємо рівняння регресії у стандартному масштабі й розраховуємо коефіцієнти b_i :

$$Y = 3,79x_1 + 2,55x_2 + 2,6x_3 + 10,7x_4 - 24,5x_5$$

Порівнюючи коефіцієнти b_i за абсолютною величиною, робимо висновок, що найбільший вплив на результативну ознаку (прибутку) «темп змін роздрібного товарообороту» має фактор «темп зміни фонду оплати праці». Загалом отримуємо таблицю факторів впливу (табл. 14).

Таблиця 14

Фактори впливу

Ранг впливу	Ознака
1	Темп зміни витрат
2	Темп зміни фонду оплати праці
3	Темп зміни торговельної мережі
4	Темп зміни середньої чисельності працівників
5	Темп зміни торговельної площі

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що найсуттєвіше значення мають фактори, які отримали рангове значення 1 і 2. Тому, ми вважаємо, що для того, щоб підвищити рівень ефективності діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації, зокрема у сфері роздрібною торгівлі, необхідно не тільки враховувати стан зовнішнього середовища, але і здійснювати оптимізацію внутрішніх чинників, а саме підсилювати контроль за витратами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами : пер. с англ. / Ван Хорн Дж. К. – Москва : Финансы и статистика, 2001. – 800 с.
2. Ванин Ю. П. Практикум по эконометрике : учеб. пособие / Ю. П. Ванин. – Новороссийск : НФ МГЭИ, 2011. – 119 с.
3. Гиляровская Л. Т. Экономический анализ : учебник для вузов / Гиляровская Л. Т. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 415 с.

4. Графов А. В. Методы регрессионного анализа при планировании и прогнозировании потребности в оборотных средствах / А. В. Графов // *Аудитор*. – 2013. – № 1. – С. 45–52.
5. Коллис Д. Дж. Корпоративная стратегия: ресурсный подход / Д. Дж. Коллис, В. А. Монтомери. – Москва : ЗАО «Вилья- Бизнес», 2007. – 400 с.
6. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : монографія / Л. А. Лахтіонова. – Київ : КНЕУ, 2001. – 387 с.
7. Фінанси підприємств : підручник / Л. О. Лігоненко, Н. М. Гуляєва, Н. А. Гринюк [та ін.]. – Київ : КНТЕУ, 2006. – 491 с.
8. Лугінін О. Є. Статистика : підручник / О. Є. Лугінін, С. В. Білоусова. – Київ : Центр навчальної літератури, 2009. – 580 с.
9. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства : підручник для вузів / А. А. Мазаракі ; за ред. Н. М. Ушакової. – Київ : Хрещатик, 1999. – 800 с.
10. Нікбахт Е. Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гроппеллі ; пер. з англ. В. Ф. Овсієнка та В. Я. Мусієнка. – Київ : Вік; Глобус, 1992. – 383 с.
11. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2012 рік. – Київ : Центральна спілка споживчих товариств України, 2013. – 140 с.
12. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Укоопспілки за 2013 рік. – Київ : Центральна спілка споживчих товариств України, 2014. – 135 с.
13. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій системи Укоопспілки за 2014 рік. – Київ : Центральна спілка споживчих товариств України, 2015. – 139 с.
14. Фінансовий менеджмент : підручник / за ред. А. М. Поддєрьогіна. – Київ : КНЕУ, 2005. – 535 с.
15. Формування чистого прибутку (збитку) підприємств за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/fchpr/fchpr_u/fchpr_12_u.htm (дата звернення: 1.06.16). – Назва з екрана.
16. Bernstein L. A. *Financial Statement Analysis: Theory, Application and Interpretation* / L. A. Bernstein, J. J. Wild. – McGraw Hill, 2006. – 738 p.
17. Brigham E. F. *Financial Management: Theory and Practice* / E. F. Brigham, M. C. Ehrhardt. – Thomson South-Western, 2008. – 1074 p.
18. Fabozzi F. J. *Financial Management and Analysis* / F. J. Fabozzi. – John Wiley & Sons, Inc., 2008. – 1022 p.

REFERENCES

1. Van Khorn, Dzh. K. (2001). *Osnovy upravleniia finansami [Fundamentals of Financial Management]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
2. Vanin, U. P. (2011). *Praktikum po ekonometryke: uchebnoe posobiye [Workshop on Econometrics: a tutorial]*. Novorossiysk: NF MGEI [in Russian].
3. Gilyarovskaya, L. T. (2011). *Ekonomicheskii analiz: uchebnik dlya vuzov [Economic analysis: a textbook for high schools]*. – Moscow: UNITI-DANA [in Russian].
4. Grafov, A. V. (2013). *Metody regressionnogo analiza pri planirovanii i prognozirovanii potrebnosti v obrotnykh sredstvakh [Methods for regression analysis in planning and forecasting needs for working capital]*. *Auditor – Auditor*, (1), (45–52) [in Russian].
5. Kollis, D. & Monthomeri, S. (2007). *Korporativnaia strategii: resursnyi podhod [Corporate strategy: resource-based approach]*. Moscow: Vilia-Biznes [in Russian].

6. Lakhtionova, L. A. (2001). *Finansovyi analiz sub'iektiv hospodariuvannia [Financial analysis of business entities]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
7. Lihonenko, L. O., Huliaieva, N. M. & Hryniuk, N. A. (2006). *Finansy pidpriemstv [Company's Finance]*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
8. Luhinin, O. IE., & Bilousova, S. V. (2009). *Statystyka [Statistics]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
9. Mazaraki, A. A. (1999). *Ekonomika torhovelnoho pidpriemstva [Economics of commercial enterprise]*. N. M. Ushakova (Ed.). Kyiv: Khreshchatyk [in Ukrainian].
10. Nikbakht, E., & Hroppelli, A. (1992). *Finansy [Finance]*. Kyiv: Vik; Hlobus [in Ukrainian].
11. *Osnovni pokazniki gospodarsko-finansovoyi diyalnosti pidpriemstv i organizaciy systemy Ukoopspilki za 2012 rik [Main indicators of economic and financial activities of enterprises and organizations of Ukoopspilka by 2012]*. (2013). Kyiv: Centralna spilka apozhivchih tovaristv Ukrainy [in Ukrainian].
12. *Osnovni pokazniki gospodarsko-finansovoyi diyalnosti pidpriemstv i organizaciy systemy Ukoopspilki za 2013 rik [Main indicators of economic and financial activities of enterprises and organizations Ukoopspilka by 2013]* (2014). Kyiv: Centralna spilka apozhivchih tovaristv Ukrainy [in Ukrainian].
13. *Osnovni pokazniki gospodarsko-finansovoyi diyalnosti pidpriemstv i organizaciy systemy Ukoopspilki za 2014 rik [Main indicators of economic and financial activities of enterprises and organizations of Ukoopspilka by 2014]*. (2015). Kyiv: Centralna spilka apozhivchih tovaristv Ukrainy [in Ukrainian].
14. Poddyerohin, A. M. (Ed.) (2005). *Finansovyi menedzhment [Financial Management]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
15. Formuvannia chystoho prybutku (zbytku) pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diyalnosti [Formation of net income (loss) of enterprises by economic activity]. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. (n.d.). http://ukrstat.org/uk/operativ/oerativ2013/fin/fchpr/fchpr_u/fchpr_12_u.htm. Retrieved from http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/fchpr/fchpr_u/fchpr_12_u.htm (accessed 17 June 2016) [in Ukrainian].
16. Bernstein, L. A., Wild, J. J. (2006). *Financial Statement Analysis: Theory, Application and Interpretation*. McGraw Hill
17. Brigham, E. F. & Ehrhardt, M. C. (2008). *Financial Management: Theory and Practice*. Thomson South-Western
18. Fabozzi, F. J. (2008). *Financial Management and Analysis*. John Wiley & Sons, Inc.

В. А. Гросул, доктор экономических наук, профессор (Харьковский государственный университет питания и торговли); **Т. Е. Ищейкин**, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Использование многофакторного корреляционно-регрессионного анализа для оценки эффективности деятельности предприятий и организаций потребительской кооперации.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании возможности использования многофакторного корреляционно-регрессионного анализа для оценки эффективности деятельности предприятий и организаций потребительской кооперации. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Определены факторы, влияющие на уровень эффективности деятельности предприятий и организаций потребительской кооперации. С помощью многофакторного корреляционно-регрессионного анализа обоснованы мероприятия

по повышению уровня эффективности их деятельности. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что использование многофакторного корреляционно-регрессионного анализа будет способствовать развитию предприятий и организаций потребительской кооперации и повышению уровня их эффективности. Основные научные положения статьи можно использовать в практике управления предприятиями и организациями различных форм собственности.

Ключевые слова: корреляционно-регрессионный анализ, предприятия, организации, потребительская кооперация, управление.

V. Grosul, Dc. Econ. Sci., Professor (Kharkiv State University of Food Technology and Trade); **T. Ischeikin**, Cand. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). **Multifactor regression analysis to assess the effectiveness of the enterprise and consumer cooperation organizations.**

Summary. Purpose. To study the possibility of using multifactor regression analysis to assess the effectiveness of the enterprise and consumer cooperation organizations. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The factors affecting the level of efficiency of activity of enterprises and organizations of consumer cooperatives. Using multivariate regression analysis based measures to raise the efficiency of their operations. **Practical value.** The article substantiates that the use of multivariate regression analysis will contribute to the development of enterprises and organizations of consumer cooperatives and improve their efficiency. Main scientific article can be used in the practice of business management and organizations of various forms of ownership.

Keywords: correlation and regression analysis, enterprises, organizations, consumer cooperatives, management.

Надійшло до редакції 1 серпня 2016 року.

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

К. Ю. ВЕРГАЛ, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні передумов і мотивів інтеграції торговельних підприємств із позиції узгодження мотивів агентів та потреб інтегрованої структури та обґрунтуванню передумов взаємодія агентів в умовах інтеграційних процесів. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, системного аналізу, теорії множин, мультиагентного підходу. **Результати.** *Досліджено взаємодії агентів та інтегрованої структури під час інтеграційних процесів. Узагальнено передумови інтеграції на етапі співставлення ресурсів і цілей учасників інтеграції. Проаналізовано підходи до визначення та класифікації мотивів інтеграції. Запропоновано класифікацію мотивів інтеграції торговельних підприємств. Практична значущість результатів дослідження.* Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці підприємств роздрібно́ї торгівлі.

Ключові слова: інтеграція, торговельні підприємства, передумови інтеграції, мотиви інтеграції.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. 2015 рік став найбільш насиченим інтеграційними процесами між різними підприємствами за останні 15 років. Так, згідно з даними компанії Bloomberg у 2015 р., компанії оголосили про більш ніж 44 000 угод із загальною вартістю понад 4,5 трлн дол., перевищивши попередній рекорд, установлений у 2007 р., на 0,3 трлн дол. США [5]. Ті ж тенденції спостерігались і в роздрібній торгівлі: у 2015 р. було заключено 222 угоди, пов'язані з інтеграцією підприємств із загальною вартістю 2 970 млрд дол. США (рис. 1).

Актуальність інтеграційних процесів для України в останні роки тісно пов'язана з пошуком підприємствами роздрібно́ї торгівлі нових, більш гнучких, структурних форм, які б дозволили оптимізувати діяльність, позбавитися від збиткових непрофільних напрямів, підвищити конкурентоспроможність підприємства та його здатність протистояти на ринку іноземним ритейлорам у боротьбі за споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з інтеграцією, знайшли

своє відображення в наукових працях таких зарубіжних і вітчизняних учених, як І. Владими́рова, С. Глазьев, В. Горбатов, П. Друкер, Н. Міценко, А. Пилипенко, С. Савчук, Н. Скопенко, О. Чорна та ін. Однак, механізми формування інтегрованих структур у торгівлі потребують подальшого вивчення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження передумов інтеграції торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сутність інтеграційних процесів, незалежно від їх типу, полягає в об'єднанні зусиль підприємств, за якого, на думку Й. М. Петровича та Л. М. Прокопишин-Рашкевич, ринковий механізм взаємовідносин замінюється внутрішньогосподарськими операціями [3]. Подальше досягнення спільних цілей потребує від підприємств – учасників інтеграційних процесів – узгодження їхніх мотивів, зміст яких є індивідуальним для кожного підприємства.

У науковій літературі поняття «мотив» відносно інтеграційних процесів розглядають із точки зору потенційного виграшу за опти-

мального проведення операції та супутніх їй заходів щодо інтеграції двох або більше компаній [2, 6]. Отже, формування інтегрованої структури залежить від максимізації функції корисності (міри задоволення їх потреб) як із точки зору коаліції [9], так і агентів, що входять до області потенційної коаліції. Оскільки подальша взаємодія та входження агентів до ін-

тегрованої структури залежать не тільки від потреб інтегрованої структури та здатності потенційного учасника задовольнити ці потреби, але й від мотивів входження до коаліції, розглянемо більш детально передумови інтеграції з позиції узгодження поведінки агентів на основі співставлення їхніх можливостей та очікувань.

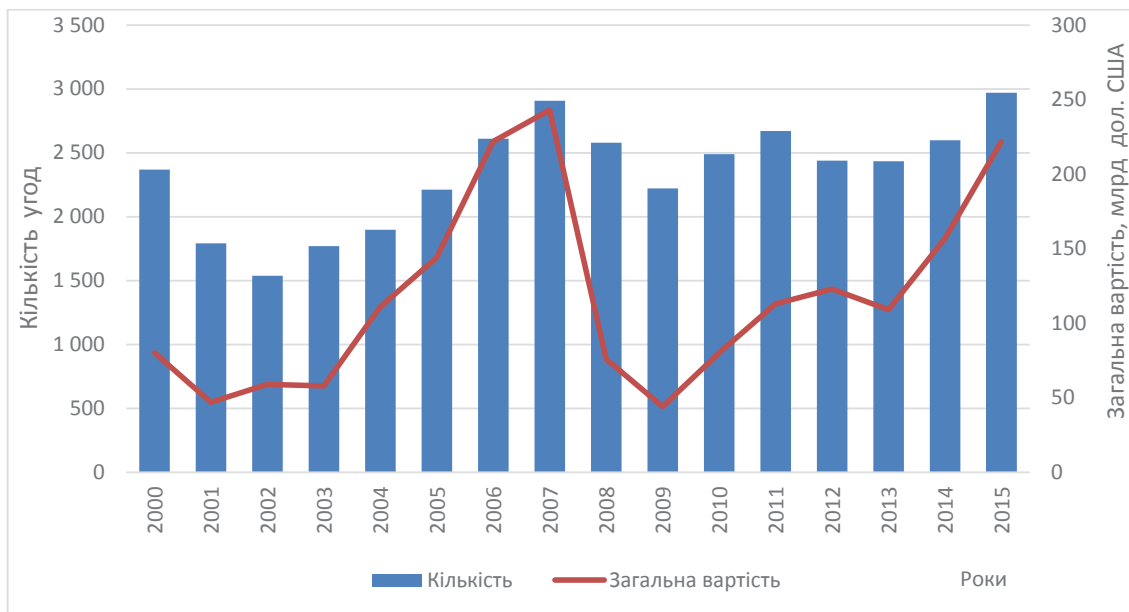

Рис. 1. Динаміка інтеграційних процесів у роздрібній торгівлі [11]

Нехай коаліція K здійснює оцінювання своїх мотивів μ_n^K та корисності розширення інтегрованої структури $\varphi(\mu_1^K, \mu_2^K, \dots, \mu_n^K)$ й формує при цьому запит a_r^K на включення нового агента, який повинен володіти певними параметрами (p_1, p_2, \dots, p_n) . Агент A_i із множини учасників потенційної коаліції $A_i \in K_\rho$ отримує даний запит, аналізує його на

відповідність своїй мотиваційній функції μ_m^A , – оцінює потенційний виграш від об'єднання (функція корисності $\varphi(\mu_1^A, \mu_2^A, \dots, \mu_{n_2}^A)$, та/або формує заявку на входження a_r^A , або відкидає її (рис. 2). Результатом інтеграції є синхронізація цілей і ресурсів a_i^A , a_i^K , розширення інтегрованої структури.

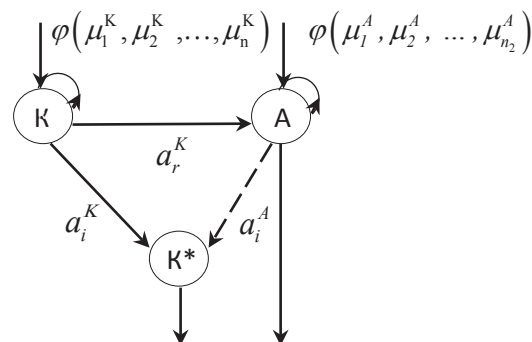

Рис. 2. Взаємодія агентів під час створення інтегрованої структури

Ураховуючи важливість етапу співставлення ресурсів та цілей, подальшого дослідження потребує виявлення передумов входження до інтегрованої структури, зміст яких полягає в такому:

1. Перетин цілей інтегрованої структури та агента потенційної коаліції не повинен бути пустою множиною.

2. Включення агента до коаліції повинен підвищувати ефективність діяльності коаліції.

3. Ресурси агента потенційної коаліції доповнюють множину ресурсів інтегрованої структури або їх комбінація дозволяє створити унікальну конкурентну перевагу.

4. Коаліція зацікавлена в агенті через унікальність його ресурсів.

5. У разі включення до коаліції максимізується функція корисності хоча б одного з учасників об'єднання.

6. Потреба в ресурсах коаліції може бути частково або повністю задоволена новим агентом.

7. Агент зацікавлений у входженні до складу коаліції через задоволення певної потреби.

8. Агент, який може задовольнити власні цілі за рахунок власних ресурсів, найменше зацікавлений у входженні до коаліції.

9. Цінність агента для коаліції підвищується за умови, що поєднання його ресурсів із ресурсами коаліції дозволить підвищити ефективність коаліції. Отже, цінність агента для коаліції визначається приростом ефективності коаліції в результаті інтеграції.

10. Потреба в ресурсах коаліції визначається приростом ефективності за умови включення кожного додаткового ресурсу та визначає потребу в пошуку додаткового учасника коаліції.

11. Рівень цінності агента може бути визначений як сукупність властивостей, що робить його привабливим для коаліції.

З вищесказаного можна зробити висновок, що мотивація до інтеграції є однією з важливих передумов формування інтегрованої структури через механізми злиття або поглинання.

Аналіз наукових праць, у яких висвітлюються теоретичні аспекти мотивації у процесі злиття чи поглинання, указують на наявність значної кількості наукових підходів до визначення мотиваційних передумов інтеграції.

Так, І. Г. Владімірова вважає, що до основних мотивів інтеграції підприємств слід зарахувати [2]: досягнення синергетичного ефекту; підвищення якості управління, усунення неефективності; податкові мотиви; диверсифікацію виробництва, можливість використання надлишкових ресурсів; різницю в ринковій ціні компанії та вартості її заміщення; різницю між ліквідаційною та поточною ринковою вартістю (продаж «врозкид»); особисті мотиви менеджерів, прагнення збільшити політичну вагу керівництва компанії.

В. В. Бочаров, І. Н. Самонова, В. А. Макарова, досліджуючи мотиви, що спонукають компанії до інтеграції на всіх рівнях, виділили такі [1]:

- недооцінка цільової компанії ринком;
- диверсифікація діяльності компанії-ініціатора;
- досягнення синергетичного ефекту;
- неефективність менеджменту цільової компанії;
- особисті мотиви менеджерів компанії-ініціатора;
- усунення конкурентів компанії-ініціатора;
- маніпулювання очікуваннями інвесторів компанії-ініціатора.

С. В. Савчук пропонує групувати мотиви інтеграційних процесів у такі групи, виділення яких обумовлено бажанням компанії максимізувати прибутки: зменшення відтоку ресурсів, збільшення чи стабілізація притоку ресурсів, нейтральні мотиви відносно руху ресурсів [6].

Ю. В. Ігнатишин виділяє три групи мотивів, зокрема: операційні (ефект масштабу діяльності, економія за рахунок напряду, нарощування ресурсів та долі ринку, комбінування взаємодоповнюючих ресурсів); фінансові (мобілізація фінансових ресурсів, використання ресурсів, що є в надлишку, диверсифікація, податкова економія, зниження витрат на фінансування, специфічні мотиви); інвестиційні (розміщення тимчасово вільних коштів, проміжне придбання, вивільнення активів, що дублюються, придбання активів, дивіденди, неадекватність ринкової ціни, математичний ефект росту прибутку); стратегічні (ефективність бізнес-процесів та рівнів управління, придбання менеджменту, клієнтська

база, тиск на конкурента, венчурне інвестування, вихід на нові ринки, відповідність законодавчим нормам) [4, с. 47].

Розглядаючи мотиваційні чинники, Т. О. Фролова в окрему групу виділяє ті, що володіють ефектом синергії: економія на масштабі, комбінування взаємодоповнюючих ресурсів, фінансова економія за рахунок трансакційних витрат, мотив монополії, взаємодоповнення в обласні НДДКР [8, с. 79].

Джеррі Джонсон, Ківен Шоулз, Річард Уїтінгтон виділяють три групи мотивів: стратегічні, які пов'язані з поліпшенням та розвитком бізнесу; фінансові, пов'язані з поліпшенням фінансових ресурсів; особисті мотиви менеджерів [10].

Е. Томіліна наголошує на необхідності врахування впливу зовнішнього середовища на рішення підприємств стосовно утворення інтегрованої структури та виділяє зовнішні мотиви, до яких зараховують глобалізацію та макроекономічні зрушення, зміни конку-

рентного середовища, стан державного регулювання й конкретної галузі, політичні причини, та внутрішні, а саме: прагнення до корпоративної синергії та зменшення витрат (придбання нових технологій, каналів збуту, клієнтської бази, висококваліфікованого персоналу; податкова економія; особисті мотиви власників) [7].

Отже, урахуовуючи вищезазначене, можемо узагальнити класифікацію мотивів, що спонукають торговельні підприємства до інтеграції (рис. 3).

Зовнішні мотиви інтеграції пов'язані з необхідністю врахування чинників зовнішнього середовища, які сприяють створенню інтегрованої структури й отриманню додаткового позитивного ефекту від об'єднання. Внутрішні оперативні мотиви охоплюють короткострокові цілі підприємства-учасника інтеграційних процесів, які дозволяють отримати поточний ефект від об'єднання та стосуються внутрішнього середовища підприємства.

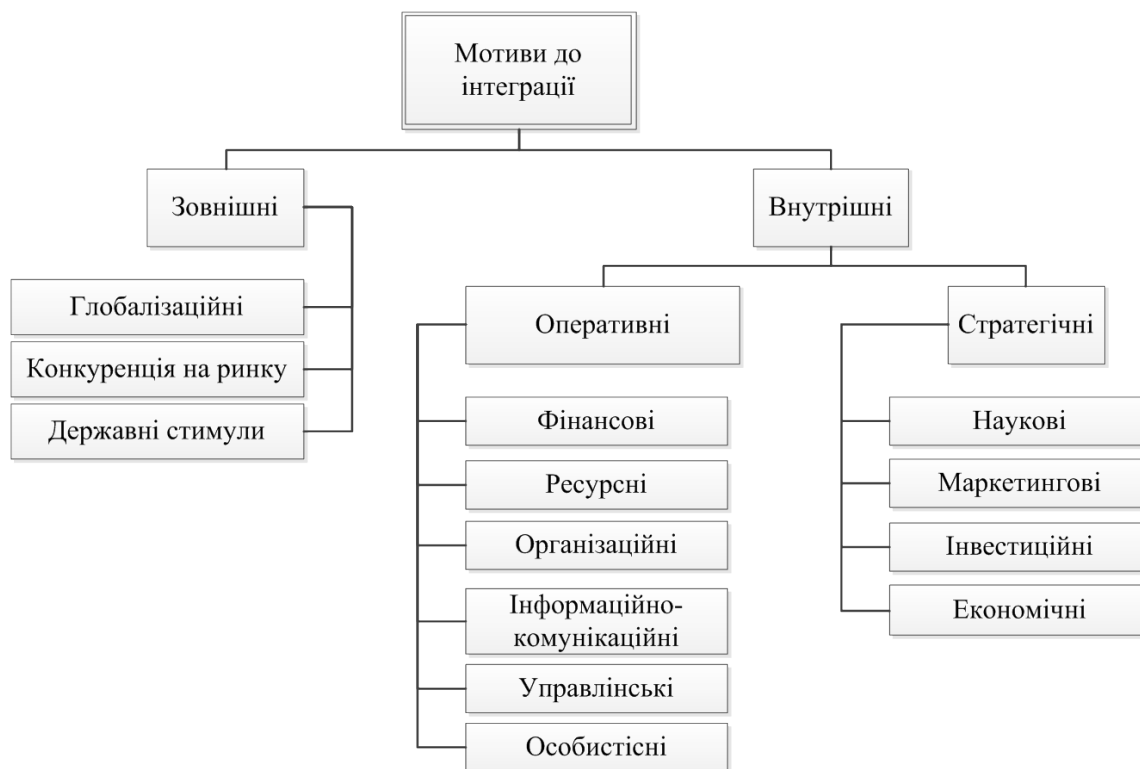

Рис. 3. Мотиви інтеграції торговельних підприємств

Внутрішні стратегічні мотиви визначаються довгостроковими цілями підприємства та спрямовані на отримання віддаленого

перспективного результату, настання якого має меншу ймовірність, ніж оперативні мотиви (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація мотивів інтеграції торговельних підприємств

Вид	Підвид	Опис
Зовнішні	Глобалізаційні	Можливість виходу на світові ринки. Міжнародна співпраця та обмін технологіями. Зменшення циклічної нестабільності
	Конкуренція на ринку	Усунення конкуренції. Досягнення монопольного стану на ринку
	Державні стимули	Отримання податкових пільг. Участь у державних тендерах. Фінансування, участь у державних програмах. Пільгове кредитування
Внутрішні оперативні	Фінансові	Економія фінансових ресурсів. Скорочення кількості угод та витрат на їх обслуговування. Зниження фінансових витрат на закупівлю додаткової продукції чи ресурсів
	Ресурсні	Взаємодоповнення ресурсів. Економія масштабів. Отримання доступу до ринків сировини
	Організаційні	Оптимізація організаційної структури. Нові можливості в обслуговуванні великих контрактів. Ліквідація дублюючих функцій
	Інформаційно-комунікаційні	Зростання клієнтської бази. Обмін технологіями. Підвищення ефективності комунікації між підприємствами
	Управлінські	Підвищення ефективності управління. Підвищення кваліфікації персоналу. Розподіл ризику
	Особистісні	Суб'єктивні особистісні мотиви менеджерів та власників компаній
Внутрішні стратегічні	Наукові	Спільні наукові розробки
	Маркетингові	Збільшення долі ринку. Розширення спектра послуг. Оптимізація управління запасами
	Інвестиційні	Залучення інвестицій
	Економічні	Зниження проміжних витрат. Збільшення прибутку. Збільшення обсягів товарообороту. Зниження цін

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, дослідження передумов інтеграції торговельних підприємств указує на наявність значної кількості чинників, які визначають доцільність інтеграції та обумовлюють її ефективність. Співставлення мотивів, потреб і ресурсів дозволить у подальшому оцінити ефективність інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочаров В. В. Управление стоимостью бизнеса / В. В. Бочаров, И. Н. Самонова, В. А. Макарова. – Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2009.– 124 с.
2. Владимирова И. Г. Слияния и поглощения компаний [Электронный ресурс] /

- И. Г. Владимирова // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – № 1. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/1999-1/03.shtml> (дата звернення: 21.07.16). – Назва з екрана.
3. Петрович Й. М. Економіка та фінанси підприємства : підручник / Й. М. Петрович, Л. М. Прокопишин-Рашкевич. – Львів : Магнолія 2006, 2014. – 408 с.
 4. Игнатишин Ю. В. Слияния и поглощения: стратегия, тактика, финансы / Ю. В. Игнатишин. – Санкт-Петербург : Питер, 2005. – 208 с.
 5. Офіційний сайт компанії Bloomberg [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bloomberg.com/> (дата звернення: 21.07.16). – Назва з екрана.
 6. Савчук С. В. Анализ основных мотивов слияний и поглощений / С. В. Савчук // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 5. – С. 67.
 7. Томилина Э. Слияния и поглощения: ценность оценки / Э. Томилина [Електронний ресурс] // TopManager. – 2003. – № 5. – Режим доступа: <http://meracg.narod.ru/stati/cl I porgcennocostenki.htm> (дата звернення: 21.07.16). – Назва з екрана.
 8. Фролова Т. О. Мотиваційні чинники злиття та поглинання / Т. О. Фролова // Вчені записки. – 2012. – № 14. – С. 75–82.
 9. Ivanov S. Architecture of multi-agent systems of integrated commercial structure in the conditions of globalization / S. Ivanov, M. Rogoza, K. Vergal // European Cooperation : International Collection of scientific proceedings. – 2016. – Vol 8. – No 15. – pp. 39–47.
 10. Johnson, G., Whittington, R. & Scholes, K. (2011) Exploring Strategy. NJ: Prentice Hall.
 11. M&A Statistics. Institute of Mergers, Acquisitions and Alliances [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://imaa-institute.org/statistics-mergers-acquisitions/> (дата звернення: 21.07.16). – Назва з екрана.
- ## REFERENCES
1. Bocharov, V. V. (2009). *Upravlenye stoyimosti byznesa [Business Cost Management]*. St. Petersburg: SPbHUEF [in Russian].
 2. Vladymyrova, Y. H. (1999). *Slyianyia y pohloshcheniya kompanii [Mergers and acquisitions]*. *Menedzhment v Rossyy y za ru-bezhom – Management in Russia and Abroad*, (1). Retrieved from <http://www.cfin.ru/press/management/1999-1/03.shtml> (accessed 21 July 2016) [in Russian].
 3. Petrovych, Y. M., & Prokopyshyn-Rashkevych, L. M. (2014). *Ekonomika ta finansy pidpriemstva [Economy and finances of enterprise]*. Lviv: Mahnoliia 2006 [in Ukrainian].
 4. Yhnatyshyn, Yu. V. (2005). *Slyianyia y pohloshcheniya: stratehiya, taktyka, fynansi [Mergers and Acquisitions: strategy, tactics, finances]*. St. Petersburg: Pyter [in Russian].
 5. Ofitsiyni sait kompanii Bloomberg [The official website of Bloomberg]. <http://www.bloomberg.com/>. Retrieved from: <http://www.bloomberg.com/> (accessed 21 July 2016).
 6. Savchuk, S. V. (2001). *Analyz osnovnikh motyvov slyiany y pohloshcheni y [Analysis of the main motives for mergers and acquisitions]*. *Menedzhment v Rossyy y za ru-bezhom – Management in Russia and Abroad*, 5, 107–110 [in Russian].
 7. Tomylyna, E. (2003). *Slyianyia y pohloshcheniya: tsennost otsenky [Mergers and acquisitions: the value assessment]*. *Top-Manager*, 5. Retrieved from: <http://meracg.narod.ru/stati/cl I porgcennocostenki.htm> (accessed 21 July 2016) [in Russian].
 8. Frolova, T. O. (2012). *Motyvatsiini chynnyky zlyttia ta pohlynannia [Motivational factors of mergers and acquisitions]*. *Vcheni zapysky – The researchers note*, 14, 75–82 [in Ukrainian].
 9. Ivanov, S., Rogoza, M. & Vergal, K. (2016). *Architecture of multi-agent systems of integrated commercial structure in the conditions*

of globalization. European Cooperation: International Collection of scientific proceedings, (8 (15), (pp. 39–47).

10. Johnson, G., Whittington, R. & Scholes, K. (2011) Exploring Strategy. NJ: Prentice Hall.

11. M&A Statistics. Institute of Mergers, Acquisitions and Alliances (n.d.). <https://imaa-institute.org/statistics-mergers-acquisitions/>. Retrieved from <https://imaa-institute.org/statistics-mergers-acquisitions> (accessed 21 July 2016).

К. Ю. Вергал, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Предпосылки интеграции торговых предприятий.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении предпосылок и мотивов интеграции торговых предприятий с позиции согласования мотивов агентов и потребностей интегрированной структуры и обоснования предпосылок взаимодействия агентов в условиях интеграционных процессов. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, системного анализа, теории множеств, мультиагентного подхода. **Результаты.** Исследовано взаимодействие агентов с интегрированной структурой при интеграционных процессах. Проанализированы условия интеграции на этапе сопоставления ресурсов и целей участников интеграции. Обоснованы подходы к определению и классификации мотивов интеграции. Предложена классификация мотивов интеграции торговых предприятий. **Практическая значимость результатов исследования.** Основные научные положения статьи можно использовать в практике предприятий розничной торговли.

Ключевые слова: интеграция, торговые предприятия, предпосылки интеграции, мотивы интеграции.

K. Vergal, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Preconditions of trade enterprises integration.**

Summary. Purpose. The article is devoted to the research of the preconditions and motives of trade enterprises integration. The article investigates the conditions of enterprise integrating processes from a position of matching agents' motives and the needs of the integrated structure and justify the preconditions of interaction between agent and integrated structure in terms of integration processes. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, system analysis, set theory, multi-agent approach. **Findings.** The interaction of agents with an integrated structure is investigated. The conditions of integrating at the stage of comparing resources and goals of participants. The approach to the definition and classification of integration motives is substantiated. The classification of the motives of integration of trade enterprises is offered. **Practical value.** The main scientific result can be used in the practice of retailers.

Keywords: integration, trade enterprises the preconditions of integration, integration motives.

Надійшло до редакції 28 липня 2016.

КОНЦЕПЦІЯ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННІ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

I. В. МІЛАШ, кандидат економічних наук, доцент
(Харківський державний університет харчування та торгівлі)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні теоретичних основ формування концепції контролінгу в управлінні витратами підприємств торгівлі, зокрема з урахуванням їх галузевої специфіки. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *Доведено, що контролінг є дієвим фактором модернізації управління витратами торговельного підприємства та оптимальним інструментом досягнення його оперативних і стратегічних цілей. Він формується відповідно до порядку адміністративно-правового й економічного регулювання діяльності підприємства торгівлі та процесів формування його капіталу, спрямований на зростання ефективності використання ресурсів, підвищення рівня координованості процесів і функцій управління й дозволяє підвищити ефективність діяльності за рахунок зростання обґрунтованості управлінських рішень та ефективності управління підприємством загалом.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що контролінг витрат є дієвим фактором модернізації управлінської діяльності підприємства торгівлі та оптимальним інструментом досягнення його оперативних і стратегічних цілей. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці підприємств торгівлі.*

Ключові слова: *контролінг, витрати, результати, управління витратами, підприємства торгівлі.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. За сучасних умов розвитку вітчизняної економіки первинне значення для кожного підприємства, у тому числі й торговельного, набуває проблема використання господарюючими суб'єктами новітніх дієвих та ефективних методів, технологій, інструментів управління. Цей фактор сприяє формуванню стійких конкурентних позицій торговельних підприємств на споживчому ринку, зростанню ефективності їх господарсько-фінансової діяльності, підвищенню ефективності використання всіх видів ресурсів, що в кінцевому підсумку призводить до оптимізації витрат, зростання прибутковості діяльності та збільшення ринкової вартості підприємств. Особливо важливого значення контролінг набуває в системі управління витратами підприємств, оскільки він спрямований на зростання ефективності використання всіх видів ресурсів, підвищення рівня координованості процесів і функцій управлін-

ня, що дозволяє підвищити ефективність господарсько-фінансової діяльності торговельного підприємства на основі підвищення обґрунтованості управлінських рішень та ефективності управління. Контролінг витрат виступає дієвим фактором модернізації управлінської діяльності підприємства торгівлі та оптимальним інструментом досягнення його оперативних і стратегічних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині проблема контролінгу привертає значну увагу наукової спільноти. Дослідженню цієї проблематики присвятили свої праці такі зарубіжні й вітчизняні автори: Й. Вебер, А. Дайле, Е. Майер, Р. Манн, Х. Фольмут, Д. Хан, П. Хорват, Д. Шнайдер, О. Ананькіна, Ю. Аніскіна, С. Данілочкіна, І. Давидович, О. Кармінський, М. Оленев, А. Павлова, С. Петренко, М. Пушкар, О. Терещенко, С. Фалько, Т. Шешукова, А. Шигаєв та ін. При цьому в більшості наукових праць об'єктом дослідження виступає система контролінгу на підприємстві в цілому. Зважаючи на актуаль-

ність проблеми управління витратами виникає необхідність у дослідженні основ і ролі контролінгу в управлінні витратами підприємства, зокрема з урахуванням галузевої специфіки торговельної галузі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні теоретичних основ формування концепції контролінгу в управлінні витратами підприємств торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті дослідження слід зазначити, що менеджмент, на думку Ф. Тейлора, є системою теоретичних і практичних знань про принципи, методи, засоби й форми управління підприємством і здійснюється в цілях підвищення ефективності його функціонування і збільшення прибутку [1].

Розвиток ідей Ф. Тейлора був продовжений А. Файолем, яким, у свою чергу, була розроблена система адміністративного управління і концептуалізований функціональний метод управління підприємством [2]. Система управління виражається значенням наукових методів, цілей, завдань управління в оперативному та стратегічному періодах діяльності підприємства. А. Файолем – французьким дослідником, який є творцем методології управління підприємством, – розроблені принципи наукового управління, обґрунтована система елементів (процесів) управління, що дозволяє формувати систему управління підприємства, визначено значення адміністративно-розпорядчих завдань управління. Наукове управління виражається в ефективності діяльності підприємства, економії ресурсів за рахунок застосування прогресивних новітніх технологій, високопродуктивного устаткування, механізації та автоматизації торгово-технологічних процесів підприємств торгівлі.

Не дивлячись на те, що науковий менеджмент з'явився порівняно недавно – на початку ХХ ст., його розвиток триває й нині. Так, лише відносно нещодавно визначена важлива роль контролінгу – сучасної концепції системного управління підприємством, в основі якої – прагнення забезпечити довгострокове ефективне функціонування підприємства.

Сьогодні однозначного визначення поняття «контролінг» (англ. *control* – керівництво, регулювання, управління, контроль) не існує.

Більшістю фахівців контролінг розглядається як нова концепція управління, що ґрунтується на практиці сучасного менеджменту.

Так, у праці О. Кармінського і М. Оленєва «Контролінг у бізнесі» [3] визначено завдання функціонування систем управління підприємством, а також розглянуто методи планування і бюджетування в діяльності підприємств, зарубіжні системи показників (Дюпон (Du Pont), Pyramid Structure of Ratios, ZVEI, RL), надані характеристики оперативного та стратегічного контролінгу. У цій праці також відбито значення системи контролінгу як чинника підвищення прибутковості комерційної діяльності, ефективності використання ресурсів підприємства у сфері закупівлі та реалізації товарів, а також функціонування підприємства у стратегічній перспективі. Актуальними науковими проблемами є дослідження систем контролінгу державних, корпоративних і державно-приватних акціонерних підприємств у сучасних умовах функціонування вітчизняної ринкової економіки.

Е. Майєр розглянув методологічні проблеми системності контролінгу в діяльності підприємства, а також взаємозв'язок оперативного та стратегічного контролінгу [4]. Його роботи характеризуються концептуальністю відображення сутності контролінгу, принципів та елементів системи контролінгу підприємства. Істотним у діяльності підприємства Е. Майєром виділяється значення прибутку, що використовується для перспективного розвитку підприємства. Також автором відображається концептуальна значущість функціонування системи контролінгу, а засобом ефективного управління визначається використання оперативного та стратегічного контролінгу в діяльності підприємства.

У праці П. Хорвата порушені проблеми методології контролінгу, обґрунтовується значення підвищення ефективності використання коштів підприємства, роль функції контролінгу для реалізації сучасних завдань управління [5]. Контролінг виражається функцією управління, що має значення для забезпечення ефективної динаміки в діяльності підприємства. Методологічними засобами контролінгу є системи показників та алгоритми розрахунку показників ресурсів, доходів, інвестицій, а також показників бізнес-планів. Крім того, обґрунтовується значення використання зба-

лансованої системи показників у стратегічному плануванні діяльності підприємства.

Концепція контролінгу в діяльності підприємства Д. Хана відрізняється пріоритетом методів планування для підвищення вартості підприємства [6]. У своїй діяльності підприємства орієнтуються на процеси максимізації показників реалізації товарів, інвестиції, стратегічні цілі управління. У працях Д. Хана відображено концептуальні поняття ефективності діяльності підприємства, використання розрахунків і правил консолідації показників, оскільки планування підвищення вартості підприємства й капіталу показує динаміку його капіталізації.

Методи ефективного управління знаходять своє відображення в підвищенні вартісних показників ефективності діяльності підприємства й важливості його стратегічних цілей. Ефективним засобом управління витратами є використання системи поточного й перспективного планування діяльності підприємства. Системність управління відбиває значення розрахунків вартості матеріальних і нематеріальних активів та ресурсів. Важливими факторами капіталізації підприємства, на думку Д. Хана, є економічна політика підприємства, ціннісні орієнтири, використання методів планування і контролю діяльності підприємства, методологічні проблеми управління капіталом, акціонування активів.

До актуальних сучасних наукових проблем економіки належить питання використання власності. Так, у концепції О. Ананькіної і С. Данілової відображено важливість контролінгу в діяльності підприємств для реалізації оперативних та стратегічних завдань управління [7]. У цій праці розглянуто: сутність оперативного і стратегічного контролінгу в системі управління; структуризація системи контролінгу підприємства; методи класифікації ресурсів, що мають значення для діяльності підприємств; значення функціонування системи контролінгу для формування управлінських рішень, досягнення короткострокових і довгострокових цілей діяльності підприємства.

Ю. Аніскінім і А. Павловою обґрунтовано значення методів контролінгу в діяльності підприємства, систем показників, методів розрахунку витрат підприємства [8]. Контролінг витрат виражається в ефективності процесів досягнення підприємством планових резуль-

татів і перспективних цілей у майбутніх періодах. Авторами розкривається сутність методів розрахунку витрат «стандарт-кост» (standard costing), «директ-костінг» (direct costing), «таргет-костінг» (target costing); наводиться характеристика методів розрахунку показників собівартості, системи показників розглядаються як важливі засоби управління, що відповідають цілям і завданням діяльності підприємств. У якості показників ефективності управління витратами розглядається прибуток, амортизаційні відрахування, капітал підприємства, обсяги його діяльності.

Т. Шешукова відмічає концептуальне значення контролінгу для реалізації оперативних і стратегічних завдань управління [9], значення методів контролю в управлінні оперативною і стратегічною діяльністю підприємства, оскільки контроль витрат має важливе значення для підвищення ефективності прогнозування на підприємстві. Автор підкреслює значення використання методів контролю динаміки вартісних показників діяльності підприємства, до яких належать і витрати. Також контролінг розглядається як інструмент управління й обґрунтовується необхідність створення методичних засобів контролінгу та методів оптимізації бізнес-процесів підприємства.

А. Шигаєв розглядає методологічні проблеми формування стратегії підприємства, завдання використання стратегічного контролінгу [10]. При цьому розробка стратегії підприємства визначається як тенденція сучасних процесів розвитку ринкової економіки. Формування стратегії припускає обґрунтування стратегічних цілей і заходів, спрямованих на досягнення конкурентних переваг підприємства. Значення стратегії в діяльності підприємства виражається в розробці завдань управління підприємством у стратегічній перспективі.

У контролінгу важливе значення мають використання методів розрахунку показників, створення ефективних стратегій відповідно до розрахунків балансу підприємства, витрат, доходів, прибутку й інвестицій. Контролінг виражає оперативні та стратегічні орієнтири в діяльності підприємства, інноваційну значущість сучасних систем управління, що використовуються торговельними підприємствами. Пріоритетними завданнями реалізації контролінгу витрат є формування раціональних

моделей оперативного та стратегічного управління витратами. Методологія контролінгу характеризується використанням методів системного управління витратами торговельних підприємств.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, контролінг є дієвим фактором модернізації управління витратами торговельного підприємства та оптимальним інструментом досягнення його оперативних і стратегічних цілей. Він формується відповідно до порядку адміністративно-правового й економічного регулювання діяльності підприємства торгівлі та процесів формування його капіталу, спрямований на зростання ефективності використання ресурсів, підвищення рівня координованості процесів і функцій управління, дозволяє підвищити ефективність діяльності за рахунок зростання обґрунтованості управлінських рішень та в цілому ефективності управління підприємством загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тейлор Ф. У. Принципы научного менеджмента : пер. с англ. / Ф. У. Тейлор – Москва : Контроллинг, 1991. – 104 с.
2. Файоль А. Управление это наука и искусство : пер. с англ. / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тэйлор, – Москва : Республика, 1992. – 349 с.
3. Карминский А. М. Контроллинг в бизнесе / А. М. Карминский, Н. И. Оленев. – Москва : Финансы и статистика, 2002. – 256 с.
4. Майер Э. Контроллинг как система мышления и управления : пер. с англ./ Э. Майер – Москва : Финансы и статистика, 1993. – 96 с.
5. Хорват П. Концепция контроллинга : пер. с нем. / П. Хорват – Москва : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 269 с.
6. Хан Д. Планирование и контроль: концеп-

ция контроллинга : пер. с нем. / Д. Хан – Москва : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.

7. Ананькина Е. А. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Е. А. Ананькина, С. В. Данилочкина. – Москва : ЮНИТИ, 2003. – 279 с.
8. Анискин Ю. П. Планирование и контроллинг / Ю. П. Анискин, А. М. Павлова. – Москва : Омега-Л, 2003. – 278 с.
9. Шешукова Т. Г. Теория и практика контроллинга / Т. Г. Шешукова. – Москва : Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2008. – 176 с.
10. Шигаев А. И. Контроллинг стратегии развития предприятий / А. И. Шигаев. – Москва : ЮНИТИ, 2008. – 352 с.

REFERENCES

1. Teylor, F. U. (1991). *Printsipyi nauchnogo menedzhmenta [Principles of Scientific Management]*. Moscow: Kontrolling [in Russian].
2. Fayol, A., Emerson, G., Teylor, F. & Ford, G. (1992). *Upravlenie eto nauka i iskusstvo [Management is the art and science]*. Moscow: Respublika [in Russian].
3. Karminskiy, A. M. & Olenov, N. I. (2002). *Kontrolling v biznese [Controlling business]*. Moscow: Finansyi i statistika [in Russian].
4. Mayer, E. (1993). *Kontrolling kak sistema myishleniya i upravleniya [Controlling the system thinking and management]*. Moscow: Finansyi i statistika [in Russian].
5. Horvat, P., Horváth & Partners. (2008). *Kontseptsiya kontrollinga [The concept of controlling]*. Moscow: Alpina Biznes Buks [in Russian].
6. Han, D. (1997). *Planirovanie i kontrol: kontseptsiya kontrollinga [Planning and con-*

- trol: the concept of controlling*]. Moscow: Finansyi i statistika [in Russian].
7. Anankina, E. A., Danilochkina, S. V. (2003). *Kontrolling kak instrument upravleniya predpriyatiem* [Controlling as a management tool now]. Moscow: YuNITI [in Russian].
 8. Aniskin, Yu. P., Pavlova, A. M. (2003). *Planirovanie i kontrolling* [Planning and Controlling]. Moscow: Omega-L [in Russian].
 9. Sheshukova, T. G. (2008). *Teoriya i praktika kontrollinga* [The theory and practice of controlling]. Moscow: Finansyi i statistika; INFRA-M [in Russian].
 10. Shigaev, A. I. (2008). *Kontrolling strategii razvitiya predpriyatiy* [Controlling enterprise development strategy]. Moscow: YuNITI [in Russian].

И. В. Мілаш, кандидат економічних наук, доцент (Харківський державний університет харчів та торгівлі). **Концепція контролінга в управленні затратами підприємств торгівлі.**

Аннотація. *Цель* статті заключається в дослідженні теоретических основ формування концепції контролінга в управленні затратами підприємств торгівлі, в частності з урахуванням галузевих специфік. **Методика дослідження.** *Решение* поставлених в статті завдань здійснено при допомозі таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу і синтезу, систематизації і обобщення, діалектичного підходу. **Результати.** *Доказано*, що контролінг являється дійсним фактором модернізації управління затратами торговельного підприємства і оптимальним інструментом досягнення його оперативних і стратегічних цілей. Він формується в відповідності з порядком адміністративно-правового і економічного регулювання діяльності підприємства торгівлі і процесів формування його капіталу, направлений на зростання ефективності використання ресурсів, підвищення рівня координування процесів і функцій управління і дозволяє підвищити ефективність діяльності за рахунок підвищення обґрунтованості управлінських рішень і ефективності управління підприємством в цілому. **Практическа значимість результатів дослідження.** В статті обґрунтовано, що контролінг затрат являється дійсним фактором модернізації управлінської діяльності підприємства торгівлі і оптимальним інструментом досягнення його оперативних і стратегічних цілей. Основні наукові положення статті можна використовувати в практиці підприємств торгівлі.

Ключевые слова: контролінг, затрати, результати, управління затратами, підприємства торгівлі.

I. Milash, Cand. Econ. Sci., Docent (Kharkiv State University of Food Technology and Trade). The concept of controlling cost management companies trade.

Summary. Purpose. *The purpose of the article is to study the theoretical foundations of the concept of controlling the formation of the management costs of sale. The article investigates the bases and controlling role in the management of enterprise expenses, in particular taking into account industry-specific trade sectors. Methodology of research.* *The solution of the tasks carried out in the article by means of scientific and special methods of research: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. Findings.* *It is proved that controlling cost management is an effective factor in the modernization of commercial enterprises and the best tool to achieve its operational and strategic goals. It is formed in accordance with the order of the administrative law and economic regulation of the enterprise trade and processes of formation of its capital, it aims to increase the efficiency of resource use, improve co-ordination processes and management functions and to improve the efficiency of activities by enhancing the validity of management decisions and business management efficiency generally. Practical value.* *The article justified that controlling costs is an effective factor in the modernization of the management of the enterprise trade and the best tool to achieve its operational and strategic goals. Main scientific article can be used in the practice of sale.*

Keywords: controlling costs, results, cost management, trade enterprises.

Надійшло до редакції 27 липня 2016 року.

СКЛАДОВІ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Д. В. КРИЛОВ

(Запорізький національний університет)

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні методів організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів на промислових підприємствах. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** Досліджено кількісні методи оцінки ризику інвестиційних проектів. Установлено, що вони враховують специфіку інвестиційних проектів промислових підприємств. З метою врахування специфіки реалізації інвестиційних проектів, охарактеризовано об'єктивні й суб'єктивні методи визначення ймовірності позитивного результату їх реалізації. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновано порядок оцінки ризику та невизначеності інвестиційного проекту промислових підприємств.

Ключові слова: інвестиційний проект, кількісна та якісна оцінка, об'єктивний і суб'єктивний методи, цілі реалізації, інвестування, результат, витрати, теорія ймовірності, ризик, очікування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У процесі визначення доцільності й необхідності реалізації інвестиційного проекту, у першу чергу, потрібно визначитися з ризиками, які впливають на їх ефективність. Істотну роль під час обґрунтування необхідності інвестування відіграють методи оцінки таких ризиків для промислових підприємств. Тому необхідно визначати методи оцінки ризиків реалізації інвестиційного проекту залежно від спрямованості інвестицій і їх видів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення методів оцінки ризиків реалізації інвестиційних проектів промисловими підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Методи оцінки ризику, тобто кількісне визначення розмірів окремих ризиків і ризику проекту загалом, складніші за якісні. Спочатку всі ризики вимірюють в одиницях, властивих кожному з них, потім – у

грошових одиницях і, нарешті, оцінюють ризик проекту загалом.

Розглянемо основні методи кількісної оцінки ризику.

Імовірнісна оцінка – це найбільш очевидний спосіб оцінки ризику. Імовірність означає можливість отримання певного результату.

Стосовно завдання інвестування, методи теорії ймовірності зводяться до визначення ймовірності настання певних подій і вибору з декількох можливих подій найімовірнішої, якій відповідає найбільш чисельне значення математичного очікування.

Математичне очікування певної події дорівнює абсолютній величині цієї події, помноженої на ймовірність її настання.

Імовірність настання події реалізації інвестиційного проекту може бути визначена об'єктивним або суб'єктивним методом.

Об'єктивний метод визначення ймовірності заснований на обчисленні частоти, з якою відбувається дана подія.

Суб'єктивний метод визначення ймовірності заснований на використанні суб'єк-

тивних критеріїв, які базуються на різних припущеннях, у тому числі судженнях оцінювача, його особистому досвіді, думці фінансового консультанта. Коли ймовірність визначається суб'єктивно, то різні люди можуть установлювати різне значення ймовірності для однієї і тієї ж події та робити вибір по-своєму.

Для прийняття остаточного рішення необхідно виміряти коливання показників, тобто визначити міру коливання можливого результату.

Колівання представляє собою ступінь відхилення очікуваного значення від середнього. Для його оцінки на практиці, зазвичай, застосовують два близько пов'язаних критерії – дисперсію і середнє квадратичне відхилення результатів інвестиційного проекту.

Дисперсія (σ^2) є середнє арифметичне із квадратів відхилень x_i від їх середнього арифметичного \bar{x}

$$\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\delta_i - \bar{x})^2, \quad (1)$$

де σ^2 – дисперсія;

\bar{x} – середнє арифметичне очікуваного значення $\bar{x} = \frac{(x_1 + x_2 + \dots + x_n)}{n}$;

x_i – очікуване значення для кожного випадку;

n – число випадків спостереження (частота) [1].

Середнє квадратичне відхилення (σ) визначається за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}. \quad (2)$$

За рівності частот спостережень отримаємо:

$$\sigma^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}. \quad (3)$$

Середнє квадратичне відхилення є іменованою величиною і вказується в тих самих одиницях, у яких вимірюється ознака, що варіюється. Дисперсія та середньоквадратичне відхилення є мірами абсолютного коливання [2].

Для аналізу результатів і витрат, що передбачаються інвестиційним проектом, зазвичай, використовують коефіцієнт варіації. Він представляє собою відношення середнього квадратичного відхилення до середньої арифметичної і показує ступінь відхилення отриманих значень (v %):

$$v = \frac{\pm \sigma}{\bar{x}} 100. \quad (4)$$

Коефіцієнт варіації – відносна величина, тому на її значення не впливають абсолютні значення досліджуваного показника. За допомогою коефіцієнта варіації можна порівняти навіть коливання ознак, виражених у різних одиницях [3].

Коефіцієнт варіації може змінюватися від 0 до 100 %. Чим більше коефіцієнт, тем сильніше коливання. Прийнята наступна якісна оцінка різних значень коефіцієнта варіації: до 10 % – слабе коливання, 10–25 % – помірне, понад 25 % – високе.

Визначимо очікуваний інтегральний ефект проекту за i -ї умови реалізації. Тоді :

$$\text{ЧДД} = \sum_{i=1}^n \text{ЧДД}_i p_i. \quad (5)$$

Якщо відома функція розподілу ймовірності або вона апіорі прийнята на основі, наприклад, методу статистичних випробувань (методу Монте-Карло), то можна, використовуючи математичне сподівання і стандартне середньоквадратичне відхилення, отримати:

$$\sigma^2_{\text{ЧДД}} = \sum_{i=1}^n (\text{ЧДД}_i - \overline{\text{ЧДД}})^2 p_i \quad (6)$$

або

$$\sigma_{\text{ЧДД}} = \sqrt{\sum_{i=1}^n (\text{ЧДД}_i - \overline{\text{ЧДД}})^2 p_i}. \quad (7)$$

Якщо i – сценарій проекту, якому відповідає певний інтегральний економічний ефект ЧДД, не залежить від настання якої-небудь події в аналізованих межах ($i=1, 2, \dots, n$), то

$$\sum_{i=1}^n p_i = 1. \quad (8)$$

Із зазначеного випливає, що чим більше усереднений квадрат відхилення ЧДД проекту від очікуваної його середньої величини, тим вище невизначеність оцінки ефекту і відповідно більше ризик [4].

У розрахунках ефективності інвестиційного проекту доводиться стикатися з невизначеністю майбутніх надходжень, а отже, і з оцінкою норми прибутковості E . Якщо відомі майбутні потоки проекту, можна взяти за основу норму прибутковості альтернативних вкладень, що приносять дохід без ризику. До таких проектів належать інвестиційні проекти для державних потреб.

У тих випадках, коли прогноз майбутніх надходжень складно оцінити, виникає завдання знаходження норми прибутковості, яка враховує фактор невизначеності й ризику.

Метод перевірки стійкості (розрахунку критичних точок). Цей метод передбачає розробку сценаріїв реалізації інвестиційного проекту в найбільш імовірних або найбільш небезпечних для кожного учасника проекту умовах.

У рамках кожного сценарію досліджується, як буде діяти організаційно-економічний механізм реалізації проекту, які будуть отримані доходи (збитки) від кожної стадії та інвестиційного проекту в цілому. Вплив факторів ризику на норму дисконтування при цьому не враховується [5].

Метод коригування параметрів інвестиційного проекту й економічних нормативів. Невизначеність умов реалізації інвестиційного проекту може враховуватися коригуванням параметрів проекту та застосуванням у розрахунку економічних нормативів шляхом заміни їх на очікувані (очікувані значення величин визначаються методом імовірнісної оцінки ризику).

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Так, під час реалізації інвестиційних проектів доцільно:

- терміни виконання робіт, які інвестуються, збільшити на середнє значення можливих затримок;
- врахувати середнє збільшення вартості інвестиційного проекту, обумовлене помилками у проектній документації, переглядом проектних рішень у ході реалізації інвестиційного проекту й, можливо, непередбаченими витратами;

- узяти до уваги запізнення платежів, неритмічність поставок сировини й матеріалів, позапланові відмови обладнання, порушення персоналом технології, сплачувані й одержувані штрафи та інші санкції за порушення договірних зобов'язань;

• збільшити норму дисконту й необхідну внутрішню норму прибутковості;

- якщо інвестиційним проектом не передбачено страхування учасника від певного виду ризику, до складу його витрат включаються очікувані втрати від даного ризику.

Використовуючи вищеописані методи, слід дотримуватися такого порядку оцінки ризику й невизначеності інвестиційного проекту:

- розробка максимальної кількості варіантів реалізації інвестиційного проекту;
- ідентифікація потенційних зон ризику і невизначеності за допомогою методів якісної оцінки;
- вибір одного або декількох методів кількісної оцінки залежно від необхідної повноти оцінки й можливостей її здійснення.

Після оцінки ідентифікованих ризиків інвестиційного проекту приступають до вибору методів їх зниження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галушко О. С. Організаційні аспекти впровадження ціннісно-орієнтовного підходу в компанії [Електронний ресурс] / О. С. Галушко // Ефективна економіка. – 2012. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1061> (дата звернення: 11.06.16). – Назва з екрана.
2. Галушко О. С. Value stream management within operations system of the company [Електронний ресурс] / О. С. Галушко // Global Journal of Commerce & Management Perspective. – Vol. 1. – No. 1, 2012. – Режим доступу: <http://www.gifre.org/gjcmp/gjcmpcurisu.spx> (дата звернення: 11.06.16). – Назва з екрана.
3. Скитьова Г. С. Організаційне забезпечення управління проектною діяльністю холдингів / Г. С. Скитьова // Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-кон-

ференції «Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України» (29–30 листопада 2012 року). – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 113–115.

4. Паздрій В. Я. Управління невизначеністю зовнішнього середовища як складова реалізації проактивної стратегії компанії / В. Я. Паздрій // 36. матер. II Міжнародної наук.-практ. конференції молодих вчених Економіка і менеджмент ЕМ-2011 (24–26 листопада 2011 року). – Львів: Львівська політехніка, 2011. – С. 173–175.
5. Паздрій В. Я. Фінансові аспекти оцінювання невизначеності зовнішнього середовища компанії / В. Я. Паздрій // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10 (124). – С. 209–218.

REFERENCES

1. Halushko, O. S. (2012). Orhanizatsiyni aspekty vprovadzhennya tsinnisno-oriyentovanoho pidkhodu v kompaniyi [Organizational aspects of implementation of value-oriented approach to business] *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 10 Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1061> (accessed 11 June 2016) [in Ukrainian].
2. Halushko, O. S. (2012). Value stream management within operations system of the company. *Global Journal of Commerce & Management Perspective*, 1 (1). Retrieved from <http://www.gifre.org/gjcmp/gjcmpcurisu.aspx> (accessed 11 June 2016) [in Ukrainian].
3. Skyt'ova, H. S. (2012). Orhanizatsiynne zabezpechennya upravlinnya proektnoyu diyal'nistyuu kholdynhiv [Organizational management software project activity holding]. Proceedings from VIII Mizhnarodnoyi nauko-vo-praktychnoyi internet-konferentsiyi «Sotsial'no-ekonomichni reformy v konteksti inte-hratsiynoho vyboru Ukrayiny» – VIII International Scientific Internet Conference «Social and economic reform in the context of the integration of choice of Ukraine». (pp. 113–115). Kharkiv: Kharkivs'kyu natsional'nyu univer-sytet imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
4. Pazdriy, V. Ya. (2011). Upravlinnya nevyznachenistyu zovnishn'oho seredovyscha yak skladova realizatsiyi proaktyvnoyi stratehiyi kompaniyi [Management of uncertainty of the environment as part of the implementation of proactive strategies]. Proceedings from II Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konferentsiyi molodykh vchenykh Ekonomika i menedzhment EM-2011 – II International nauk. and practical. Conference of Young Scientists Economics and Management EM-2011 (pp. 173–175). L'viv: L'vivs'ka politekhnika [in Ukrainian].
5. Pazdriy, V. Ya. (2011). Finansovi aspekty otsinyuvannya nevyznachenosti zovnishn'oho seredovyscha kompaniyi [Financial aspects of evaluation of uncertainty of the environment]. Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of economy (10 (124), (pp. 209–218). Kyiv: NAU [in Ukrainian].

Д. В. Крылов (Запорожский национальный университет). **Составляющие методы организационно-экономического механизма реализации инвестиционных проектов на промышленных предприятиях.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании методов организационно-экономического механизма реализации инвестиционных проектов на промышленных предприятиях. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Исследованы количественные методы оценки риска инвестиционных проектов. Установлено, что они учитывают специфику инвестиционных проектов промышленных предприятий. С целью учета специфики реализации инвестиционных проектов, проведена характеристика объективных и субъективных методов определения вероятности позитивного результата их реализации. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложен порядок оценки риска и неопределенности инвестиционного проекта промышленных предприятий.

Ключевые слова: инвестиционный проект, количественная и качественная оценка, объективный и субъективный методы, цели реализации, инвестирования, результат, расходы, теория вероятности, риск, ожидание.

D. Krilov (Zaporizhzhya National University). **Making methods organizationally-economic mechanism of realization of investment projects on industrial enterprises.**

Summary. The purpose of the article is to study methods of organizational economic mechanism of realization of investment projects in the industry. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such methods: analysis and synthesis, generalization and systematization. **Findings.** The quantitative methods of estimation of risk of investment projects are investigational. It is set that they take into account the specific of investment projects of industrial enterprises. With the purpose of account of specific of realization of investment projects, description of objective and subjective methods of determination of probability of positive result of their realization is conducted. **Practical value.** The order of estimation of risk and vagueness of investment project of industrial enterprises is offered.

Keywords: investment project, quantitative and high-quality estimation, objective and subjective methods whole realization, investing, result, charges, probability theory, risk, expectation.

Надійшло до редакції 20 липня 2016 року.

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ МАЙНОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Г. М. СИДОРЕНКО-МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук, доцент;
І. В. БОГИНЯ

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних і практичних засад формування механізму управління майновим потенціалом підприємств. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. Результати.* *Узагальнено теоретичні засади функціонування механізму управління майновим потенціалом сучасного підприємства і окреслено практичні аспекти забезпечення ефективності його функціонування. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що дослідження механізму управління майновим потенціалом має бути сфокусовано на побудові адекватної сучасним економічним умовам моделі оцінки його ефективності та адаптивності щодо пристосування до різких економічних змін. Запропоновано комплексний підхід до побудови механізму управління майновим потенціалом підприємства, який урахує стратегічну (перспективну), поточну та оперативну складові.*

Ключові слова: *майновий потенціал, управління майновим потенціалом, система управління, ефективний механізм управління, планування.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасні умови економічного трансформаційного середовища, які характеризуються наслідками тривалої фінансової кризи, жорсткістю конкурентної боротьби, високим ступенем прояву фінансових та економічних ризиків, динамічністю змін правового поля, диктують необхідність формування механізму управління майновим потенціалом підприємства. Побудова зазначеного механізму вимагає врахування принципів стратегічного управління, що забезпечують стійкий розвиток підприємства на основі росту майна та капіталу на підвалинах їх ефективного використання.

Принципово важливого значення набувають вирішення проблем максимального освоєння сучасних ринково орієнтованих методів планування, організації, мотивації й контролю фінансово-господарської діяльності, розробка нових концепцій, підходів управління майновим потенціалом підприємства в умовах турбулентності вітчизняної економіки. Практична

дія механізму управління майновим потенціалом підприємства має ґрунтуватись на конкретних інструментах та методичних підходах, які в змозі реально забезпечити максимально повну й ефективну вибірку поточних і перспективних можливостей використання майна підприємства, тобто його потенціалу. Формування й ефективне використання майнового потенціалу забезпечує конкурентоспроможність підприємства, прибуткову діяльність і досягнення запланованих результатів у майбутньому й, як наслідок, – поліпшення економічної ситуації країни загалом.

Управління майновим потенціалом підприємства потребує постійного моніторингу майна та здійснення співставлення ефекту від його використання з витраченими ресурсами, оцінювання структури за критерієм оптимальності вкладання коштів, ліквідності, ризиковості, продуктивності.

Можливості використання економічних ресурсів підприємства та здатність до їх мобілізації залежать від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема, від загального об-

сягу майнових цінностей підприємства, рівня зношення основних засобів, результативності діяльності, рівня використання потужностей, знань, умінь та навичок, досвіду й компетентності персоналу, а також від освоєння можливостей зовнішнього кредитування господарської діяльності підприємства та розвиненості фондового ринку тощо.

Забезпечення механізму управління майновим потенціалом підприємства ґрунтується на певних принципах і методах, основні з яких одночасно притаманні й для механізму стійкого розвитку. Під час визначення складу таких принципів необхідно виходити з вимог відповідності їх цілям, зв'язкам, правовому забезпеченню управління [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні аспекти економічної сутності та механізму управління майновим потенціалом підприємства висвітлені у працях таких науковців, як О. Г. Денисюк, В. І. Хомяков, Г. О. Партин, С. Я. Фаріон, О. С. Шаріпова, О. К. Добикіна, А. І. Волков, С. В. Рилєєв, М. В. Білошкурський, Г. М. Тарасюк, І. Й. Плікус, Л. А. Костирко, Н. С. Краснокутська, Н. С. Педченко та ін.

У теоретичних розробках потенціал підприємства розглядається як ресурсна база розвитку в умовах модернізації вітчизняної економіки й адаптації до конкурентного ринку. На сьогодні в економічній науці не існує єдиного підходу щодо формування механізму управління майновим потенціалом підприємства. Різняться наукові тлумачення сутності поняття «майновий потенціал підприємства».

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретичних і практичних засад формування механізму управління майновим потенціалом підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основним шляхом підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції, товарів, робіт, послуг в умовах їх інтенсифікації є раціональне формування та використання наявного майнового потенціалу підприємства.

Для детальнішого з'ясування сутності поняття «майновий потенціал» розглянемо його трактування в інформаційних джерелах. Національне положення (стандарт) бухгалтер-

ського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» трактує майновий потенціал як сукупність активів, тобто ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

Г. О. Партин та С. Я. Фаріон [9] на конкретному визначенні даного терміна не зупинилися. Вони окреслюють майновий потенціал як можливість ефективно використовувати майно, та, за потреби, здійснювати його мобілізацію з метою сталого розвитку підприємства.

О. Г. Денисюк [3, 4, 5] окремо виділяє сутність майнового потенціалу як сукупність можливостей, запасів і цінностей, що можуть створювати додаткову вартість та вбачає в ньому цілісну систему й окремо сукупність можливостей.

Майновий потенціал, на думку О. К. Добикіна [6], характеризується величиною, складом і станом активів, якими володіє і розпоряджається комерційна організація для досягнення своєї мети. А. І. Волков [2] визначає майновий потенціал як сукупність мобілізованих та евентуальних виробничих активів, готових до випуску конкурентоспроможної продукції. М. В. Білошкурський [1] стверджує, що майновий потенціал підприємства можна визначити як сукупність ресурсів, контрольованих підприємством, які функціонують у матеріальній, нематеріальній, фінансовій формах. Використовуючи їх, підприємство прагне отримувати майбутні економічні вигоди у формі чистого доходу, доданої вартості та чистого прибутку. Г. М. Тарасюк зазначає [12]: «Майновий потенціал підприємства – це складна система, яка включає в себе різні складові, їх пересічні характеристики, причому останні можуть тією чи іншою мірою заміщати один одного; його не можна сформувати на основі механічного додавання елементів, оскільки діє закон синергії його елементів тощо».

У табл. 1 узагальнимо результати монографічного аналізу наукових поглядів на сутність поняття «майновий потенціал».

Вищенаведені визначення поняття майнового потенціалу підприємства містять ряд недоліків, а саме: неточність формулювання; розгляд потенціалу з позицій ресурсного підходу, що фактично передбачає зближення понять «майновий потенціал підприємства» і «ресурси чи активи підприємства»; оперуван-

ня під час дослідження майнового потенціалу поняттям майна, яке є у власності підприємства, що не відображає динамізму діяльності підприємства в сучасних умовах. Крім того, у запропонованих визначеннях майновий потенціал підприємства не включає мобілізаційних можливостей підприємства, що звужує сутність його поняття.

Таблиця 1

Визначення поняття «майновий потенціал»

Автор	Визначення
Г. О. Партин, С. Я. Фаріон [9]	Майновий потенціал підприємства є цілісною системою, що охоплює сукупність підсистем та їхні взаємозв'язки, які утворюють нові характеристики та можливості
	Майновий потенціал підприємства характеризується не тільки обсягами, структурою та станом його майна, а й можливостями щодо покращення його використання та оптимізації структури майна відповідно до завдань розвитку підприємства та зміни умов оточуючого підприємницького середовища
	Майновий потенціал підприємства характеризує можливості ефективно використовувати майно, що перебуває в користуванні підприємства, та, за потреби, здійснювати його мобілізацію у процесі виробничо-господарської діяльності з метою забезпечення сталого функціонування й розвитку підприємства на ринку
О. Г. Денисюк [4, 5, 3]	Сутність майнового потенціалу підприємства – сукупність можливостей, запасів і цінностей, що можуть бути використані для створення у процесі господарювання доданої вартості й, відповідно, національного багатства [4]
	Майновий потенціал підприємства є цілісною системою, що охоплює сукупність підсистем та їхні взаємозв'язки, які утворюють нові характеристики та можливості [5]
	Майновий потенціал підприємства – сукупність можливостей майнових об'єктів, які контролюються підприємством у результаті минулих подій, функціонують у матеріальній, нематеріальній, фінансовій формах, системно використовуючи їх у господарській діяльності підприємство очікує отримати економічні вигоди, включаючи синергетичний ефект у майбутньому у формі чистого доходу, доданої вартості, чистого прибутку та власного капіталу [3]
О. К. Добикіна [6]	Майновий потенціал характеризується величиною, складом і станом активів, якими володіє і розпоряджається комерційна організація для досягнення своєї мети
А. І Волков [2]	Майновий потенціал – сукупність мобілізованих та еventуальних виробничих активів, готових до випуску конкурентоспроможної продукції з використанням доступних технологій, які забезпечують створення доданої вартості
С. В. Рилєєв [11]	Майновий потенціал характеризується розміром, складом та станом активів, якими володіє підприємство
М. В. Білошкурський [1]	Майновий потенціал підприємства можна визначити як сукупність ресурсів, контрольованих підприємством, що функціонують у матеріальній, нематеріальній, фінансовій формах, використовуючи їх, підприємство сподівається отримувати майбутні економічні вигоди у формі чистого доходу, доданої вартості та чистого прибутку
Г. М. Тарасюк [12]	Майновий потенціал підприємства – це складна система, яка включає в себе різні складові, їх пересічні характеристики, причому останні можуть тією чи тією мірою заміщати один одного; його не можна сформувати на основі механічного додавання елементів, оскільки діє закон синергії його елементів; елементи потенціалу мають функціонувати одночасно й у сукупності за оптимально збалансованого співвідношення їх характеристик; складові потенціалу повинні бути адекватними вимогам ринку; усі елементи потенціалу повинні бути об'єктивно пов'язані з функціонуванням і розвитком підприємства, при цьому кожен з елементів повинен підпорядковуватися досягненню загальних цілей підприємства тощо
І. Й. Плікус [10]	Майновий потенціал у бухгалтерській інтерпретації – це активи, вартість яких визначає вартість підприємства й тотожна обсягу пасивів. Забезпеченість майнового потенціалу власним капіталом визначає фінансову стійкість підприємства (фінансовий потенціал)

Продовж. табл. 1

Автор	Визначення
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [8]	Майновий потенціал, представлений сукупністю активів, тобто ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому

Механізм управління майновим потенціалом підприємства є частиною загальної системи управління підприємством, від нього залежить загальний результат діяльності підприємства, його конкурентоспроможність, стійкість економічного зростання. Структура фінансового механізму передбачає три взаємопов'язаних рівні [4, 10]: фінансові методи, фінансові інструменти та фінансові важелі. Слід відмітити, що фінансові механізми, на думку вчених, мають виконувати ряд вимог: відповідати чинному нормативно-правовому полю; захищати національні та регіональні інтереси; гарантувати задоволення потреб фінансового забезпечення стійкого розвитку; прогнозувати й мінімізувати загрози фінансової стійкості; забезпечувати гнучкість і можливість

адаптації до змін.

Управління – свідомий вплив на процес, об'єкт чи систему для збереження їхньої стійкості або переведення з одного стану в інший відповідно до визначених цілей. Управління майновим потенціалом підприємства повинно означати створення єдиної, раціональної, чітко та безперебійно функціонуючої системи з певними цільовими установками та взаємопов'язаними елементами.

Механізм управління майновим потенціалом можливо представити як сукупність визначених принципів, підходів, методів щодо формування й використання даного потенціалу, а також пріоритетних напрямів його розвитку (рис.1).

Рис. 1. Механізм управління майновим потенціалом підприємства [авторська розробка]

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Формування фінансового механізму управління майновим потенціалом підприємства сприятиме посиленню його фінансової конкурентоспроможності, соціально-економічному розвитку, інвестиційній привабливості, що в результаті призведе до стабільного розвитку в майбутньому.

Дослідження механізму управління майновим потенціалом мають бути сфокусовані на побудові адекватної сучасним економічним умовам моделі оцінки його ефективності й адаптивності щодо пристосування до різких економічних змін. Варто пам'ятати, що фінансовий механізм впливає на всі аспекти функціонування підприємства як фінансово-економічної системи: виробничий, структурний, фінансовий, інвестиційний, зовнішньоекономічний, науково-технічний тощо. Важливе місце має бути відведена моніторингу поточного та перспективного стану управління майновим потенціалом господарюючих систем, практична реалізація якого потребує подальших наукових досліджень.

Ефективний механізм управління майновим потенціалом повинен забезпечувати: своєчасне забезпечення підприємства джерелами відтворення майна на основі фінансового прогнозування та планування; забезпечення безперервного й упорядкованого руху інформації між суб'єктами виконання рішення; підвищення кваліфікації персоналу підприємства; упровадження в діяльність підприємства новітніх технологій; використання новітніх інструментів маркетингу; забезпечення енергозбереження та екологічної безпеки; упровадження оптимальних структур управління підприємством; формування позитивного ставлення до змін у масштабі підприємства.

Механізм управління майновим потенціалом підприємства за умов забезпечення дотримання принципів комплексності та системності повинен містити такі складові: перспективну, поточну оперативну. Ураховуючи це, виокремимо його функціональні елементи:

- аналіз цілей підприємства – формування системи цілей та визначення пріоритетних;
- оцінка поточного стану розвитку досліджуваного об'єкта господарювання – вивчення поточного стану та рівня розвитку підприємства, вплив суб'єктів управління;

- дослідження ресурсів підприємства та шляхів їх наповнення – оцінка ресурсної бази та шляхи її наповнення;

- визначення загального потенціалу – формування ресурсів, які визначають можливості здійснювати в майбутньому виробництво товарів і послуг, одержувати доходи та прибуток;

- деталізований аналіз майнового потенціалу підприємства та джерел його формування – діагностика ресурсів, які контролюються підприємством у результаті минулих подій, функціонують у матеріальній, нематеріальній, фінансовій формах – забезпечує весь процес господарської діяльності на підприємстві;

- проведення контролінгу – процедура інформаційної підтримки фінансово-економічних рішень, що забезпечує інформаційно-економічний розвиток та є необхідною складовою діяльності будь-якого підприємства;

- оцінка ступеня реалізації стратегії розвитку – визначається результативність, ефективність і рівень досягнення успіху підприємством за допомогою моніторингу економічної політики проведених змін;

- формування умов, які дозволяють забезпечити пристосованість об'єкта господарювання до різких економічних змін, – можливість швидкого адаптування до змін внутрішнього та зовнішнього середовища;

- вивчення конкурентів та розвиток конкурентних переваг підприємства – діагностика підприємств на ринку, визначення сильних і слабких сторін; координація праці над власними перевагами та максимальне усунення недоліків;

- визначення нових ринків збуту та закупівлі продукції – моніторинг нових ринків і можливість співпраці;

- побудова перспективної моделі розвитку – проведення прогнозних розрахунків з ефективності досягнення поставлених цілей;

- формування політики розвитку – побудова майбутніх планів на основі проведених раніше розрахунків;

- максимізація розвитку діяльності підприємства та покращення його становища на ринку – урахування власних сильних і слабких сторін, адаптація їх до діючого ринку;

- контроль за виконанням цільових показників і розробка заходів щодо нівелювання або ліквідації відхилень.

Необхідно зазначити, що основними завданнями ефективного управління майновим потенціалом є його формування, використання та відтворення. Це зумовлює використання методів корпоративного управління до алгоритмів визначення поточних, оперативних і потенційних можливостей використання майнових ресурсів.

Під час формування механізму управління майновим потенціалом необхідно першочерго-

во виокремити планування як основу, без якої ефективна політика у сфері управління майном неможлива. Особливого значення при цьому набуває використання економіко-математичних методів, що забезпечує вдосконалення процесу планування та прогнозування використання майна підприємства, його оптимальний розподіл задля досягнення стратегічних і тактичних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білошкурський М. В. Шляхи підвищення ефективності управління майновим потенціалом підприємства / М. В. Білошкурський // Актуальні проблеми формування та управління потенціалом підприємств в умовах інноваційно-інвестиційного розвитку: тези доповідей Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (22–25 жовтня 2013 року). – Харків : Українська інженерно-педагогічна академія, 2013. – С. 180–183.
2. Волков А. И. Управление имуществом потенциалом машиностроительных предприятий на основе стоимостного подхода / А. И. Волков. – Москва : Институт управления, бизнеса и технологий, 2011. – 24 с.
3. Денисюк О. Г. Майновий потенціал підприємства: сутність, відтворення, управління / О. Г. Денисюк. – Київ : Український науково-дослідний інститут продуктивності АПК, 2010. – 21 с.
4. Денисюк О. Г. Система управління майновим потенціалом підприємства / О. Г. Денисюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2008. – № 1 (43). – С. 162–171.
5. Денисюк О. Г. Структура майнового потенціалу господарюючих систем / О. Г. Денисюк // Стратегічні питання світової науки – 2009 : матеріали 5-ї Міжнародної науково-практичної конференції – Перемишль : Наука і освіта, 2009. – С. 17–20.
6. Добикіна О. К. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О. К. Добикіна, В. С. Рижиков, С. В. Касьянюк. – Київ : Центр навч. л-ри, 2007. – 208 с.
7. Колесніков А. П. Засади механізму забезпечення стійкого розвитку підприємств / А. П. Колесніков // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3 (41). – С. 97–100.
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=367055&cat_id=293533 (дата звернення: 11.08.2016 р.). – Назва з екрана.
9. Партин Г. О. Економічна сутність майнового потенціалу підприємства / Г. О. Партин, С. Я. Фаріон // Бізнес Інформ. – 2013. – № 6. – С. 296–301.
10. Плікус І. Й. Потенціал підприємства, його оцінка й трансформація: економічна та бухгалтерська інтерпретація / І. Й. Плікус // Фінанси України. – 2012. – № 4. – С. 91–105.
11. Рилєєв С. В. Аналіз майнового потенціалу підприємств: регіонально-галузевий аспект / С. В. Рилєєв, А. Л. Романчук // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 301–307.
12. Тарасюк Г. М. Аналіз стану та проблеми планування майнового потенціалу підприємств харчової промисловості / Г. М. Тарасюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 628. – С. 659–665.

REFERENCES

1. Biloshkurskyi, M. B. (2013). Shliakhy pidvyschennia efektyvnosti upravlinnia mainovym potentsialom pidpryiemstva [Effective management of economic potential of the enterprise]. Proceedings from *Vseukrainska zaochna naukovo-praktychna konferentsiya «Aktualni problemy formuvannia ta upravlinnia potentsialom pidpryiemstv v umovakh innovatsiino-investytsiinoho rozvytku» – Ukrainian scientific-practical conference «Actual problems of formation and management capabilities of enterprises in the innovation and investment development»*. (pp. 180–183). Kharkiv: Ukrainska inzhenerno-pedahohichna akademiia [in Ukrainian].
2. Volkov, A. I. (2011). *Upravlenie imushchestvennym potentsialom mashinostroitel'nykh predpriyatij na osnove stoimostnogo pohoda [Potential property management of engineering companies on the basis of cost hike]*. Moscow: Institut upravlenija, biznesa i tehnologij [in Russian].
3. Denysiuk, O. H. (2010). *Mainovyi potentsial pidpryiemstva: sutnist, vidtvorennia, upravlinnia [Property potential of the enterprise: the nature, reproduction, management]*. Kyiv: Ukrainskyi naukovo-doslidnyi instytut produktyvnosti APK [in Ukrainian].
4. Denysiuk, O. H. (2008). **Systema upravlinnia mainovym potentsialom pidpryiemstva [System of enterprise property potential management]**. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – *Bulletin of Zhytomyr State Technological University: Collected papers*. (1 (43), (pp. 162–171) [in Ukrainian].
5. Denysiuk, O. H. (2009). Struktura mainovoho potentsialu hospodariuiuchykh system [Structure of the economic property potential]. Proceedings from 5 *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Stratehichni pytannia svitovoi nauky – 2009» – International Scientific Conference «Strategic issues of world science – 2009»*. (pp. 17–20). Peremyshl: Nauka i osvita [in Ukrainian].
6. Dobikina, O. K., Rizhikov, B. C., Kas'yanuk, S. V., Kokot'ko, M. Ye., Kostenko, T. D., & Herasimov, A. A. (2007). *Potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta otsinka: navch. posibnyk [Potential of the enterprise: the formation and evaluation]*. Kyiv: Tsentri navchalnoi lit-ry [in Ukrainian].
7. Kolesnikov, A. P. (2013). Zasady mekhanizmu zabezpechennia stiikoho rozvytku pidpryiemstv [Principles mechanism to ensure sustainable development of enterprises]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, 3 (41), 97–100 [in Ukrainian].
8. Natsional'ne polozhennya (standart) bukhalters'kogo obliku 1 «Zahal'ni vimogi do finansovoyi zvitnosti»: zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrayini vid 7 lyut. 2013 r. № 73 [The national provisions (Standard) 1 «General Requirements for Financial Reporting» approved by the Ministry of Finance of Ukraine on February 7 2013 № 73]. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=367055&cat_id=293533 (accessed 18 August 2016) [in Ukrainian].
9. Partyn, H. O., & Farion, S. Ia. (2013). Ekonomichna sutnist mainovoho potentsialu pidpryiemstva [The economic essence of property potential of the company]. *Biznes Inform – Business Inform*, 6, 296–301 [in Ukrainian].
10. Plikus, I. I. (2012). Potentsial pidpryiemstva, yoho otsinka i transformatsiia: ekonomichna ta bukhhalterska interpretatsiia [Potential of enterprises, its evaluation and transformation: economic and accounting interpretation]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 4, 91–105 [in Ukrainian].
11. Rylieiev, S. V. & Romanchuk, A. L. (2013). Analiz mainovoho potentsialu pidpryiemstv: rehionalno-haluzevyi aspekt [Analysis of potential property companies, regional-sectoral dimension]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute: Collected papers. Series: Economic science*, (2), (pp. 301–307) [in Ukrainian].
12. Tarasiuk, H. M. (2008). Analiz stanu ta problemy planuvannia mainovoho potentsialu pidpryiemstv kharchovoi promyslovosti [Analysis of the problems and potential property

planning food industry]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lviv. politekhnika» – *Bulletin of*

the National University «Lviv. Polytechnic», (628), (pp. 659–665) [in Ukrainian].

А. Н. Сидоренко-Мельник, кандидат экономических наук, доцент; **И. В. Богуня** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Механизм управления имущественным потенциалом предприятия.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обосновании теоретических и практических основ формирования механизма управления имущественным потенциалом предприятий. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Обобщены теоретические основы функционирования механизма управления имущественным потенциалом современного предприятия и намечены практические аспекты обеспечения эффективности его функционирования. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что исследование механизма управления имущественным потенциалом должно быть сфокусировано на построении адекватной современным экономическим условиям модели оценки его эффективности и адаптивности приспособления к резким экономическим изменениям. Предложен комплексный подход к построению механизма управления имущественным потенциалом предприятия, который учитывает стратегическую (перспективную), текущую и оперативную составляющие.

Ключевые слова: имущественный потенциал, управление имущественным потенциалом, система управления, эффективный механизм управления, планирование.

H. Sidorenko-Melnik, Cand. Econ. Sci., Docent; **I. Bogunya** (Poltava University of Economics and Trade). **Mechanism of the potential property company.**

Summary. Purpose. The purpose of the article is to justify theoretical and practical foundations of the formation mechanism of management of economic potential of enterprises. **Methodology of research.** The solution in the article the tasks carried out with the help of such scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** Summarizes the theoretical basis for the functioning of the mechanism of management of economic potential of the modern enterprise, and outlined practical aspects of ensuring the effectiveness of its operation. **Practical value.** The article substantiates that the study of the mechanism of management of economic potential should be focused on building adequate to the current economic conditions model, assess its effectiveness and adaptability adapt to abrupt economic changes. The proposed integrated approach to the creation of the mechanism of management of economic potential of the enterprise, which takes into account the strategic (prospective), current and operational components.

Keywords: property potential, management, property potential, management system, effective management mechanism, scheduling.

Надійшло до редакції 17 сепня 2016 року.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

А. В. БИТИЙ

(Хмельницький національний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні сучасних тенденцій формування основних фінансово-економічних показників машинобудівної галузі, потенціалу промислових підприємств, виявленні проблем і перспектив розвитку машинобудування в Україні. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Розглянуто основні фінансові показники діяльності машинобудівних підприємств, а саме:* фінансовий результат до оподаткування; частку прибуткових підприємств і підприємств, що зазнали збитку за аналізований період; рентабельність операційної діяльності. *Визначено, яке місце займає машинобудування у промисловості країни загалом. Узагальнено результати аналізу обсягу та структури виробництва й реалізації продукції даної галузі. Визначено кількість інноваційно активних підприємств. У результаті дослідження узагальнено основні тенденції розвитку машинобудування в Україні, виявлено проблеми та загрози, з якими вони стикаються, окреслено подальші напрями розвитку.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Установлено, що перспектива подальших досліджень у цьому напрямі повинна спрямовуватись на пошук ефективних методів управління машинобудівними підприємствами з метою закріплення позицій, формування їх потенціалу та підвищення конкурентоспроможності даної галузі.*

Ключові слова: *машинобудування, обсяг продукції, індекс промисловості, ефективність, рентабельність, потенціал підприємства.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Машинобудування є комплексною галуззю, яка певною мірою синтезує здобутки й досягнення практично всіх інших галузей народного господарства та є основою промисловості загалом. Машинобудування відіграє вирішальну роль у реалізації досягнень науково-технічного прогресу в усіх сферах господарства. Однак нині поточний стан галузі є неоднозначним, спостерігається спад виробництва, мають місце проблеми щодо забезпечення розвитку її потенціалу.

Крім того, машинобудування як основа реального сектора економіки сьогодні визначає місце країни у світовому співтоваристві, є індикатором соціально-економічного добробуту та формує конкурентоздатність національної економіки, що особливо актуально в контексті задоволення євроінтеграційних прагнень держави. Саме тому, актуальності набуває постійний моніторинг фі-

нансово-економічної діяльності машинобудівних підприємств – її динаміки, особливостей господарювання, виявлення існуючих проблем, перешкод і перспектив розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методика дослідження динаміки фінансово-економічного стану та обґрунтування перспектив розвитку машинобудівної галузі надалі залишаються дискусійними питаннями серед сучасних науковців. В Україні фінансово-економічний стан і тенденції розвитку машинобудівних підприємств, їх потенціал досліджували такі науковці: Т. Василюшин [2], О. Гончар [1], В. Ємельянов, В. Панченко, Р. Побережний, Н. Тарасова, Л. Клименко, В. Стадник, А. Череп [5] та ін. Однак, незважаючи на значний науковий доробок, це питання потребує більш детального дослідження та висвітлення невирішених досі проблем, зокрема, проблем і перспектив розвитку галузі на основі аналізу фінансово-економічної дія-

льності промислових і машинобудівних підприємств України.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета даної публікації полягає в дослідженні сучасних тенденцій формування основних фінансово-економічних показників машинобудівної галузі, потенціалу промислових підприємств, виявленні проблем і перспектив розвитку машинобудування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Складні умови, у яких опинився машинобудівний комплекс України, перш за все, стали наслідками поєднання світової фінансової кризи та внутрішніх проблем у зв'язку з воєнними діями на сході країни. Машинобудування України, на відміну від інших держав світу, базується на технологіях, що залишилися з часів Радянського Союзу, що знижує його конкурентоспроможність на світовому ринку. У цій галузі у широкомасштабно продовжують використовувати

характерні для радянської економіки витратні технології, що призводить до зростання ресурсомісткості її продукції та перешкоджає скороченню витрат та випуску інноваційної продукції в інших галузях економіки [1–2].

Машинобудування, як і вся українська економіка, потребує поєднання управлінського досвіду минулого з найновітнішими надбаннями у сфері менеджменту та науково-дослідних досягнень [1, с. 24].

Для того, щоб визначити можливі шляхи покращення ситуації, у першу чергу, важливо проаналізувати фінансово-економічну діяльність стану підприємств машинобудування.

Щодо машинобудування, то ця галузь займає лише п'яте місце у складі промисловості України за обсягом реалізованої промислової продукції (10,2 % від загального обсягу), поступаючи постачанню електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (24,5 %), харчовій промисловості (18,3 %), металургійній промисловості (16 %) і добувній промисловості (10,4 %) (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги реалізованої промислової продукції України за основними галузями промисловості

Промисловість	2013 рік	
	обсяг, млн грн	структура, % до підсумку
Промисловість	1 354 130,1	100
Машинобудування	117 301,9	8,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	154 615,9	11,4
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів	208 225,4	15,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	261 783,7	19,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	342 352,8	25,3
Інші галузі	269 471,9	19,9

Машинобудування є багатогалузевим комплексом, який складається з:

– виробництва машин та устаткування – механічне устаткування, машини й устаткування загального призначення, для сільського та лісового господарства, верстати, інші машини й устаткування спеціального призначення, побутові прилади;

– електричного, електронного й оптичного устаткування – офісне устаткування та ЕОМ, електричні машини та устаткування, апарату-

ра для радіо, телебачення та зв'язку, медична техніка, вимірювальні засоби, оптична техніка й устаткування тощо;

– транспортного устаткування – автомобілі, причеми, мотоцикли, інші транспортні засоби, залізничний рухомий склад, літаючі апарати, будівництва та ремонт суден тощо [5, с. 85].

Аналізуючи машинобудівну промисловість на основі статистичних даних за 2009–2013 рр. за даними Державної служби статистики України [3, 4, 6], розглянемо основні фінансові

показники діяльності промислових і машинобудівних підприємств.

Метою діяльності підприємств є задоволення попиту споживачів та отримання максимального прибутку від своєї діяльності. Для визначення результатів роботи машинобудівних підприємств сформовано дані про отримані прибутки до оподаткування й чистий прибуток із визначенням частки прибуткових підприємств до загальної кількості промислових підприємств.

За даними табл. 2 можна зробити висновок, що найвідчутнішим фактором впливу на фінансові результати промислових підприємств останніх років була фінансова криза. Так, у

2009 р. збитки цих підприємств досягли 4 760,7 млн грн, а кількість прибуткових підприємств зменшилась до 40,3 %. Такі результати позначились і на показниках чистого збитку –14 192,5 млн. Однак, починаючи із 2010 р., вдалось покращити фінансові результати й отримувати чистий прибуток (11 889,6 млн грн – у 2010 р., 32 229,9 млн грн – у 2011 р. та 2 592,4 млн грн у 2012 р.), збільшивши частку прибуткових підприємств із 57,5 % до 60,7 %. У 2013 р. показники значно погіршились, і у кінцевому підсумку чистий збиток підприємств промисловості досяг 4 535,2 млн грн.

Головною причиною стали негаразди в соціально-економічній та політичній сферах.

Таблиця 2

**Показники отриманих фінансових результатів
машинобудівних підприємств України у 2008–2013 рр.**

Рік	Промисловість	Машино-будування	Виробництво машин та устаткування	Виробництво електричного устаткування	Виробництво транспортних засобів та устаткування	Промисловість	Машино-будування	Виробництво машин та устаткування	Виробництво електричного устаткування	Виробництво транспортних засобів та устаткування
млн грн						у % до загальної кількості підприємств				
2008	20 243,2	704,6	918,8	224,5	-438,7	61,1	63,4	62,9	66,1	59,1
2009	-4 760,7	1 974,8	1 403,7	2 003,0	-1 431,9	40,3	39,3	58,5	63,9	56,9
2010	31 579,6	7 172,8	1 823,8	1 137,7	4 211,3	58,7	60,2	60,1	63,6	53,7
2011	58 892,4	15 081,2	2 621,9	2 182,0	10 277,3	62,6	67,6	66,2	68,6	66,3
2012	21 353,4	13 322,8	2 132,4	2 079,8	9 110,6	62,4	67,0	65,7	70,4	62,4
2013	13 204,5	5 827,8	1 446,6	1 345,6	3 035,6	63,2	65,1	64,4	65,7	63,3
млн грн						у % до загальної кількості підприємств				
2008	5 542,5	-1 089,5	102,6	-190,8	-1 001,3	59,6	62,0	61,0	64,20	56,8
2009	-14 192,5	37,3	516,1	1 399,6	-1 878,4	58,5	59,1	56,9	62,50	55,2
2010	11 889,6	4 235,5	778,1	614,2	2 843,2	57,5	60,4	59,9	62,70	52,9
2011	32 229,9	10 777,9	1 813,0	1 394,8	7 570,1	60,8	65,6	64,8	66,90	63,7
2012	25 92,4	9 268,8	1 429,3	2 555,1	6 393,6	60,7	65,2	63,4	69,15	61,5
2013	-4 535,2	3 046,8	822,1	935,4	1 289,3	62,1	64,1	63,5	65,20	62,0

За аналізований період прибутковими залишались підприємства з виробництва машин та устаткування, проте розмір отриманого чистого прибутку коливався під впливом кризових явищ і платоспроможного попиту. Підприємства з виробництва транспортних засобів та устаткування зазнавали збитків упродовж 2008

та 2009 рр. у сумі 1001,3 та 1878,4 млн грн відповідно, однак, у 2013 р. отримали найкращі результати в сумі 1 289,3 млн грн серед підприємств машинобудування.

Рентабельність підприємств є одним із найвагоміших показників оцінювання ефективності функціонування підприємств будь-якої

сфери діяльності. За показниками динаміки рентабельності операційної діяльності підприємств досліджуваної галузі, зображеними на

рис. 1, можна зробити висновок, що тенденція протягом 2009–2012 рр. була позитивною, а потім стрімко погіршилась.

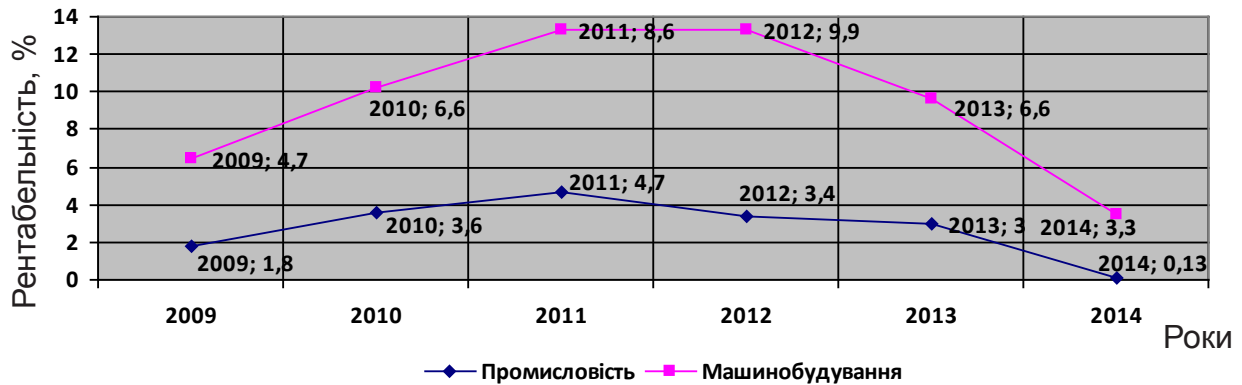

Рис. 1. Динаміка зміни рентабельності машинобудування України за 2009–2014 рр., % [побудовано за даними 3, 4, 6]

Нестабільність фінансово-економічної ситуації погіршилась у зв'язку з воєнними подіями на сході України, де, як свідчить статистика, зосереджена значна частка машинобудівних підприємств.

За результатами проведених досліджень станом за 2010–2014 рр. можна стверджувати, що індекси обсягів промислової продукції для машинобудування мали максимальне значення за періоди: 2010 р. – 136,1%; 2011 р. – 117,2% (рис. 2).

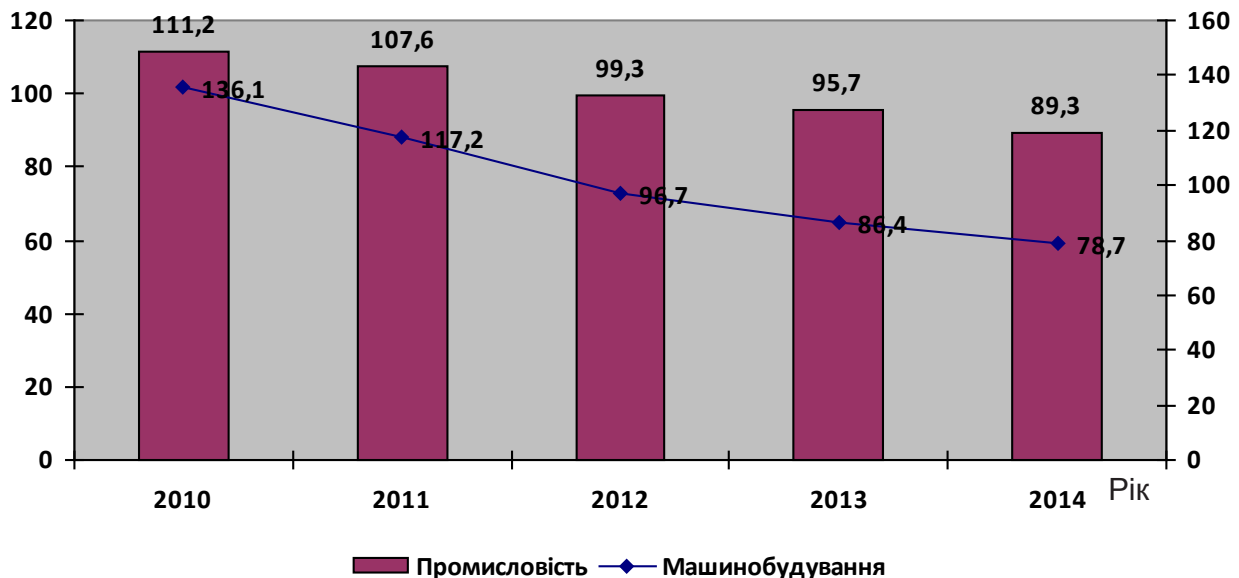

Рис. 2. Індекс промислової продукції України за 2010–2014 рр., % [побудовано за даними 3–4]

Найменше значення показника характерне для 2014 р., де індекс становив лише 78,7 %, що, насамперед, зумовлено, як зазначалося раніше, нестабільною фінансово-економічною

ситуацією у країні.

Однією з найважливіших проблем сучасності залишається реалізація виготовленої продукції підприємств машинобудування (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності

Вид діяльності	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції	обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції	обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції	обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції	обсяг реалізованої продукції (млн грн)	% до всієї реалізованої продукції
Машинобудування	99 270,5	9,3	133 469,8	10,0	1 435 33,1	10,2	117 301,9	8,7	83 534,3	7,9
Промисловість	1 065 108,2	100,0	1 329 256,3	100,0	14 000 680,2	100,0	1 354 130,1	100,0	1 066 769,4	100,0

Невідповідність національної продукції вимогам світового ринку є однією з основних причин зниження обсягів реалізації продукції українських машинобудівних підприємств та низької конкурентоспроможності в умовах євроінтеграційних програм розвитку нашої країни [7].

Слід наголосити, що в сучасних реаліях машинобудівні підприємства приділяють велику увагу технічному переозброєнню виробництва й підготовці випуску інноваційної, конкурентоспроможної продукції, оскільки

розвиток науково-технічної діяльності є запорукою ефективної діяльності та покращення фінансово-економічного стану будь-якої галузі, у тому числі й машинобудівної.

Аналіз кількості інноваційно активних машинобудівних підприємств свідчить, що протягом 2009–2013 рр. їх кількість поступово збільшувалася, але внаслідок впливу кризових явищ і відсутності належної інноваційної підтримки з боку держави у 2013 р. ситуація погіршилась, і кількість інноваційно активних підприємств значно зменшилася (рис. 3).

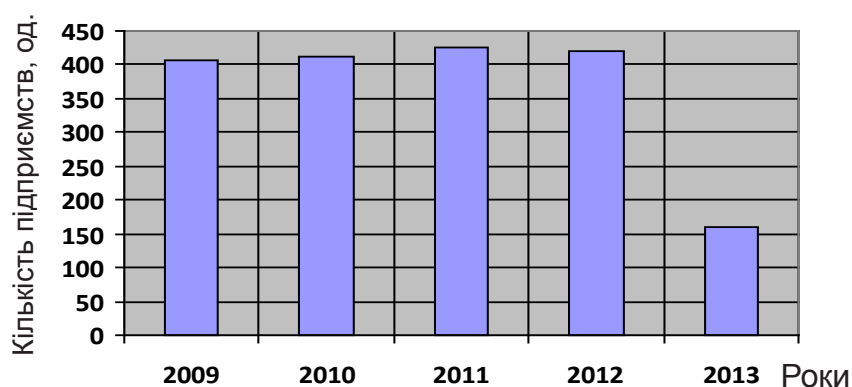

Рис. 3. Інноваційно активні машинобудівні підприємства України [побудовано за даними 6]

«Найважчими» для промисловості загалом і для машинобудування, зокрема, були 2009 р. та 2013–2014 рр. Саме за цей період спостерігається тенденція до зниження практично

всіх показників діяльності, що суттєво відкинуло галузь у розвитку назад. На підставі узагальнення результатів фінансово-економічної діяльності підприємств машинобудівного

комплексу України було виділено основні тенденції, проблеми та перспективи розвитку машинобудування (табл. 4). Отже, машинобудування є ключовою галуззю економіки України, практично «серцевиною» більшості галузей про-

мисловості, тому її розвиток є дуже важливим. Однак, за даними табл. 4, слід зробити висновок, що машинобудівна галузь України перебуває у скрутному становищі через наявність цілої низки проблем, які гальмують її розвиток.

Таблиця 4

Аналіз основних тенденцій та перспектив розвитку машинобудівної галузі України

Тенденції розвитку	2009 р. – посткризовий період – поступове підвищення показників фінансово-економічної діяльності даної галузі; 2010–2012 рр. – тенденції до зростання – підвищення рентабельності, обсягів реалізації, індексу промисловості продукції машинобудування та збільшення кількості інноваційно активних підприємств
Сучасний стан	2013–2014 рр. – кризовий період для розвитку машинобудування – зниження обсягів реалізованої продукції (у 2011 р. становив 10,0 %, а у 2014 р. – 7,9 %), збільшення частки збиткових підприємств до 34,8 %, падіння рівня рентабельності у 2014 р. до 0,2 % (у 2011 р. він становив 8,6 %), зменшення індексу промислової продукції до 71,5 %, зменшення кількості інноваційно активних підприємств (у 2011 р. – 425, тоді як у 2013 р. – 160)
Проблеми розвитку	Нестабільна загальноекономічна та політична ситуація у країні; нестійкий фінансовий стан, висока частка збиткових підприємств, низька рентабельність їх діяльності; незначна частка (7,9 %) машинобудівної продукції у структурі промисловості; основним джерелом фінансування інноваційного розвитку є власні кошти підприємств; невідповідність національної продукції вимогам світового ринку, а саме – низька якість, екологічні характеристики; висока ресурсо-, енерго- та матеріаломісткість продукції машинобудування; низькі темпи розробки, освоєння і випуску нової продукції; низький рівень платоспроможного попиту на внутрішньому ринку; відтік висококваліфікованих кадрів із галузі через трудову міграцію
Перспективи розвитку	Поліпшення структури ресурсного потенціалу машинобудівних підприємств, приведення її у відповідність до вимог часу; підвищення інноваційної активності та інвестиційної привабливості; розширення асортименту продукції машинобудування; необхідність державного стимулювання процесу технічного та технологічного оновлення виробничих фондів; підйом рівня механізації й автоматизації всіх стадій виробничого процесу; реконструкція ряду машинобудівних підприємств і закриття нерентабельних і збиткових підприємств

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Машинобудування є важливою галуззю промисловості й результати діяльності її підприємств істотно впливають на економічний розвиток країни. Виявлені проблеми, серед яких: зменшення обсягів виробництва та реалізації продукції; скорочення експортних та збільшення імпорتنих операцій; зростання ступеня зношеності основних засобів і зменшення інвестицій в їх оновлення; зниження інноваційної активності. Усі ці проблеми суттєво позначаються на фінансових результатах підприємств.

Нерівномірність розвитку підприємств машинобудування, їх економічного потенціалу

свідчить про відсутність комплексної програми розвитку цієї та суміжних галузей, а також державної фінансової підтримки. Отже, для покращення ситуації необхідно розширювати кооперацію в науково-виробничій сфері зі світовими лідерами машинобудування, переорієнтовувати вітчизняних виробників на впровадження екологічних європейських стандартів і мобільність виробництва щодо потреб споживачів, залучати міжнародні автомобільні компанії для будівництва потужностей на власній території, а також поживлявати економіку, що забезпечить доступ до дешевих кредитних ресурсів виробникам та збільшить купівельну спроможність споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О. І. Розробка стратегії розвитку потенціалу підприємства за умов глобалізації та євроінтеграції / О. І. Гончар // *Економіст*. – 2015. – № 1 (339). – С. 49–52.
2. Васишин Т. Аналіз сучасного стану машинобудівної промисловості України та визначення основних проблем її розвитку / Т. Васишин // *Галицький економічний вісник*. – 2013. – № 4 (43). – С. 10–20.
3. Індекси промислової продукції за видами діяльності за січень – грудень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/pr/ipp_vd_m/ipp_vd_m_u/ipp_vdm1214_u.htm. (дата звернення: 18.06.16) – Назва з екрана.
4. Індекси промислової продукції за видами діяльності 2010–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/pr/iopp/iopp_u/iopp_12_u.htm (дата звернення: 18.06.16). – Назва з екрана.
5. Череп А. В. Методичні засади оцінки ефективності діяльності підприємств машинобудування / А. В. Череп, О. Д. Сінекаєва // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 4. – С. 124–129.
6. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2013 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm. (дата звернення: 18.06.16). – Назва з екрана.
7. Gonchar O. Anagement potential of the company with regard flock business life / O. Gonchar // *Науковий вісник Полісся*. – 2016. – № 3 (7). – С. 190–196.
8. strategy in the conditions of globalization and European integration]. *Ekonomist – Economist*, 1 (339), 49–52 [in Ukrainian].
9. Vasylyshyn, T. (2013). Analiz suchasnoho stanu mashynobudivnoyi promyslovosti Ukrainy ta vyznachennya osnovnykh problem yiyi rozvytku [Analysis of the current state of the engineering industry of Ukraine and determine the main problems of its development]. *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk – Galician Economic Journal*, 4(43), 10–20 [in Ukrainian].
10. Indeksy promyslovoyi produktsiyi za vydamy diyal'nosti za sichen' – hruden' 2014 roku [Industrial production indices by activity for January-December 2014]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/pr/ipp_vd_m/ipp_vd_m_u/ipp_vdm1214_u.htm. Retrieved from http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/pr/ipp_vd_m/ipp_vd_m_u/ipp_vdm1214_u.htm (accessed 18 June 2016) [in Ukrainian].
11. Indeksy promyslovoyi produktsiyi za vydamy diyal'nosti 2010–2013 rr. [Industrial production indices by activity, 2010–2013]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/pr/iopp/iopp_u/iopp_12_u.htm. Retrieved from http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/pr/iopp/iopp_u/iopp_12_u.htm (accessed 18 June 2016) [in Ukrainian].
12. Cherep, A. V. & Sinyekayeva, O. D. (2014). Metodichni zasady otsinky efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstv mashynobuduvannya [Methodical principles of evaluating the performance of machine building]. *Biznes Inform – Business Inform*, 4, 124–129.
13. Obsyah realizovanoyi promyslovoyi produktsiyi (tovariv, posluh) za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti u 2010–2013 rokakh [Volume of industrial products (goods and services) of economic activity in 2010–2013]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm. Retrieved from http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm (accessed 18 June 2016) [in Ukrainian].
14. Gonchar, O. (2016). Anagement potential of the company with regard flock business life. *Naukovyy visnyk Polissya – Scientific Bulletin Polissia*, 3 (7), 190–196.

REFERENCES

1. Gonchar, O. I. (2015). Rozrobka strategiyi rozvytku potencialu pidpryyemstva za umov globalizaciyi ta yevrointegraciyi [Design of potential of the enterprise development
7. Gonchar, O. (2016). Anagement potential of the company with regard flock business life. *Naukovyy visnyk Polissya – Scientific Bulletin Polissia*, 3 (7), 190–196.

А. В. Битый (Хмельницький національний університет). **Тенденции и факторы развития потенциала машиностроительных предприятий Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании современных тенденций формирования основных финансово-экономических показателей машиностроительной отрасли, потенциала промышленных предприятий, выявлении проблем и перспектив развития машиностроения в Украине. **Методика исследования.** Решение поставленной цели осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Рассмотрены основные финансовые показатели деятельности машиностроительных предприятий, а именно: финансовый результат до налогообложения; доля прибыльных предприятий и предприятий, которые понесли убыток за рассматриваемый период; рентабельность операционной деятельности. Определено, какое место занимает машиностроение в промышленности страны в целом. Обобщены результаты анализа объема и структуры производства и реализации продукции данной отрасли. Определено количество инновационных предприятий. В результате исследования обобщены основные тенденции развития машиностроения в Украине, выявлены проблемы и угрозы, с которыми они сталкиваются, определены дальнейшие направления развития. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено, что перспектива дальнейших исследований в таком направлении должна направляться на поиск эффективных методов управления машиностроительными предприятиями с целью закрепления позиций, формирования их потенциала и повышения конкурентоспособности данной отрасли.

Ключевые слова: машиностроение, объем продукции, индекс промышленности, эффективность, рентабельность, потенциал предприятия.

A. Bytyi (Khmelnytskyi national university). **Trends and factors of potential engineering companies Ukraine.**

Summary. The purpose of the article is to study current trends forming the basic financial and economic indicators engineering industry, industry capacity, identifying problems and prospects of engineering in Ukraine. **Methodology of research.** Settlement goal done through general and special methods of investigation, analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** Basic financial performance of machine-building enterprises indicators are considered, namely: financial result to taxation; part of paying concerns and enterprises that sustained loss; sum of loss and income, and also profitability of operating activity. Certainly, what place occupies an engineer in industry of country on the whole. The analysis of volume and pattern of production and realization of products of this industry is executed. The indexes of industrial products of engineer are analysed after the types of activity in the percents of to previous year. The amount is determined innovative active enterprises for analysable period. As a result of research basic progress of engineer trends were distinguished in Ukraine, problems and threats into that home machine-building enterprises are educed, that, in turn, slow or do impossible them further development, and the further prospects of development home are outlined. **Practical value.** The prospect of further researches in this direction must be built on the selection of effective methods of management by machine-building enterprises with the aim of fixing of positions and increase of competitiveness of this industry.

Keywords: engineering, volume production industry index, efficiency, profitability, building enterprise.

Надійшло до редакції 13 липня 2016 року.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

М. В. ГОНЧАР

(Хмельницький національний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає в оприлюдненні думки автора щодо уточнення сутності ресурсного потенціалу підприємства, його структуризації та висвітленні особливостей управління ресурсним потенціалом у сучасних ринкових умовах. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* базується на діалектичному підході та загальнонаукових методах пізнання. **Результати.** *Розкрито авторський підхід до визначення сутності та підходів щодо структуризації ресурсного потенціалу сучасного підприємства.* Акцентовано увагу на тому, що ресурсний потенціал є базовим, системоутворюючим елементом економічного потенціалу підприємства, так як саме він визначає системні ресурсні можливості та здатність підприємства вирішувати конкретні проблеми й завдання, а отже, об'єднує в собі цілі, рушійні сили та джерела потенційного розвитку. **Практична значущість результатів дослідження.** *Обґрунтовано виділення основних елементів ресурсного потенціалу, які мають ключовий вплив на забезпечення його розвитку. Досліджено вплив процесів євроінтеграції на управління підприємством та його ресурсним потенціалом.*

Ключові слова: потенціал, ресурси, ресурсний потенціал, можливості, управління потенціалом, розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Динамічні зміни соціально-економічних умов, посилення міжнародної конкуренції, глобалізація та євроінтеграція, необхідність забезпечення конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках, безпосередньо стосуються управління їх ресурсним потенціалом. Для вирішення сучасних проблем необхідно якісно розвивати основну системоутворюючу складову сукупного потенціалу підприємства – ресурсний потенціал. Важливою передумовою ринкового успіху підприємства в сучасних умовах є формування ефективного механізму управління його ресурсним потенціалом. Управління ресурсним потенціалом необхідно здійснювати так, щоб усі його елементи були збалансованими та оптимізовано взаємодіяли.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ресурсного потенціалу підприємства здійснюється у працях учених: І. Ансоффа, О. Анчишкіна, М. Войнаренка, О. Гончар, Н. Кирич, Т. Клебанової, Н. Краснокутської, А. Мескона, Н. Міценко, І. Міщука, І. Репіної, Г. Савіної, М. Старовойтова,

А. Дж. Стрікленда, А. Томпсона, О. Федонина, М. Шарко, А. Череп та ін. Однак потребують подальшого розвитку аспекти управління ресурсним потенціалом підприємства, забезпечення його подальшого розвитку.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета публікації полягає в оприлюдненні думки автора щодо уточнення сутності ресурсного потенціалу підприємства, його структуризації та висвітленні особливостей управління ресурсним потенціалом у сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження сутності ресурсного потенціалу підприємства обґрунтовують висновок про те, що хоча більшість дослідників сходяться на думці про важливість і необхідність ефективного управління ресурсним потенціалом підприємства, однак, в економічній літературі не вироблено єдиного підходу до структурно-змістовного наповнення цього поняття. Поняття «потенціал», як би його не трактували різні автори, є прикладом комплексного показника, здатного охарактеризувати не тільки сучасний стан об'єкта, але й найбільш імовірні перспективи

його розвитку. Такий показник, за вказаним тлумаченням, повинен відповідати цілому ряду вимог, у першу чергу, відбиваючи потенційні властивості об'єкта, рівень використання цих «властивостей» і здатність до їх розвитку. Навіть з цього невеликого огляду видно, що єдиного понятійного апарату тут не існує, а той що є – характеризує поняття недостатньо.

Саме тому, ресурсний потенціал є базовим, системоутворюючим елементом економічного потенціалу підприємства, визначає системні ресурсні можливості підприємства та його здатність вирішувати конкретні проблеми й завдання, а, отже, об'єднує в собі цілі, рушійні сили та джерела його розвитку. Виходячи з цього, сутність ресурсного потенціалу характеризується такими ознаками:

- 1) динамічність – сутність ресурсного потенціалу виявляється лише у процесі діяльності підприємства;
- 2) реалізація потенціалу повинна супроводжуватися його зростанням;
- 3) процеси реалізованості (використання) і нарощування ресурсного потенціалу безупинні та взаємодоповнювальні.

Наявність і використання потенціалу більшою чи меншою мірою визначає результат виробничо-збутової діяльності підприємства й полягає у створенні нових цінностей. Основою діяльності промислового підприємства є виробнича система, головна функція якої – процес перетворення вихідних ресурсів у кінцевий продукт, або виробничий процес. Відповідно для промислового підприємства особливого значення набуває ресурсний потенціал.

Виокремлення елементів ресурсного потенціалу є ключовим фактором, що характеризує тип підприємства й відображає його специфіку, накладає відбиток на його поточну діяльність, а також впливає на формування стратегії розвитку та особливості управління. Під час формування та використання ресурсного потенціалу підприємства повинна проводитись його декомпозиція на компоненти, установлюються їх функції та зв'язок, тобто здійснюється структуризація. Це дозволяє чіткіше уявити не тільки сутність ресурсного потенціалу підприємства, але і його структурну побудову, збалансованість якої визначатиме ефективність управління.

У внутрішній структурі будь-якого підприємства, залежно від особливостей його діяльності, можна виділити основні сфери: менеджмент, інформацію, фінанси, маркетинг, виробництво, персонал тощо, наявність яких обумовлює функціональну структуризацію

потенціалу підприємства. У рамках кожної функціональної сфери формується свій внутрішній потенціал, який умовно можна структурувати на об'єктний і суб'єктний залежно від ознак, що лежать в його основі. Однак, згідно з ресурсною концепцією [1–2], економічний потенціал підприємства розглядається як система ресурсів, які вступають у взаємодію й обумовлюють досягнуті результати. Блок ресурсів, незважаючи на нібито однозначність їх трактування, в економічній літературі представлено різним набором модулів. Так, автори блочно-модульної структуризації пропонують у складі ресурсів виділяти кадрові, інформаційні, фінансові й матеріальні. За цим підходом не розглядаються цінні організаційні ресурси та нематеріальні активи.

Отже, елементи ресурсного потенціалу є важливими складовими потенціалу вищого рівня – внутрішнього, економічного, ринкового й, загалом, сукупного. У свою чергу, елементами ресурсного потенціалу підприємства потрібно вважати всі ресурси, які тим чи тим чином пов'язані з функціонуванням підприємства. Вибір найважливіших ресурсів із їх величезної кількості є досить складною проблемою, про що, зокрема, свідчить існування багатьох різних тверджень про склад ресурсного потенціалу. Загалом, погоджуючись із тими авторами, які у склад потенціалу вводять природні ресурси, слід відзначити, що такий підхід є правомірним з точки зору оцінки потенціалу макро- і мезорівня. Що стосується ресурсного потенціалу промислових підприємств, то в його складі необхідно виокремлювати, у першу чергу, трудові, матеріально-сировинні, фінансові та інформаційні ресурси, які беруть безпосередню участь у реалізації функцій підприємства. Згруповано основні структурні елементи, які становлять ресурсний потенціал підприємства (рис. 1).

Динамізм ресурсного потенціалу промислових підприємств обумовлено впливом інновацій, нестабільністю зовнішніх чинників господарювання, кон'юнктурними умовами виробництва. Унаслідок впливу цих чинників постійно відбуваються певні структурні зрушення всередині потенціалу, а також якісні й кількісні зміни техніко-економічних показників, які його характеризують. Ураховуючи те, що всі елементи ресурсного потенціалу функціонують одночасно та у взаємодії, закономірності розвитку потенціалу можуть бути розкриті не як окремо взяті його складових, а тільки як їх поєднання. Тому найбільш об'єктивним методом дослідження складу елементів ресурсного потенці-

алу підприємства як складової системи є системний підхід. Кожен з окремих видів ресурсів представляє собою сукупність можливостей досягнення цілей діяльності підприємства. Крім того, у результаті взаємодії всіх складових системи ресурсів потенціалу досягається ефект цілісності, тобто виникають нові властивості, якими кожен окремих вид ресурсу не володіє.

Отже, виявляється синергійний ефект.

У сучасних умовах конкурентне становище підприємства за інших рівних виробничих, організаційних і фінансових умов визначається ще й діловою репутацією підприємства [3], наявністю в нього позитивного іміджу, що правомірно розглядати як невід'ємний елемент системи ресурсів.

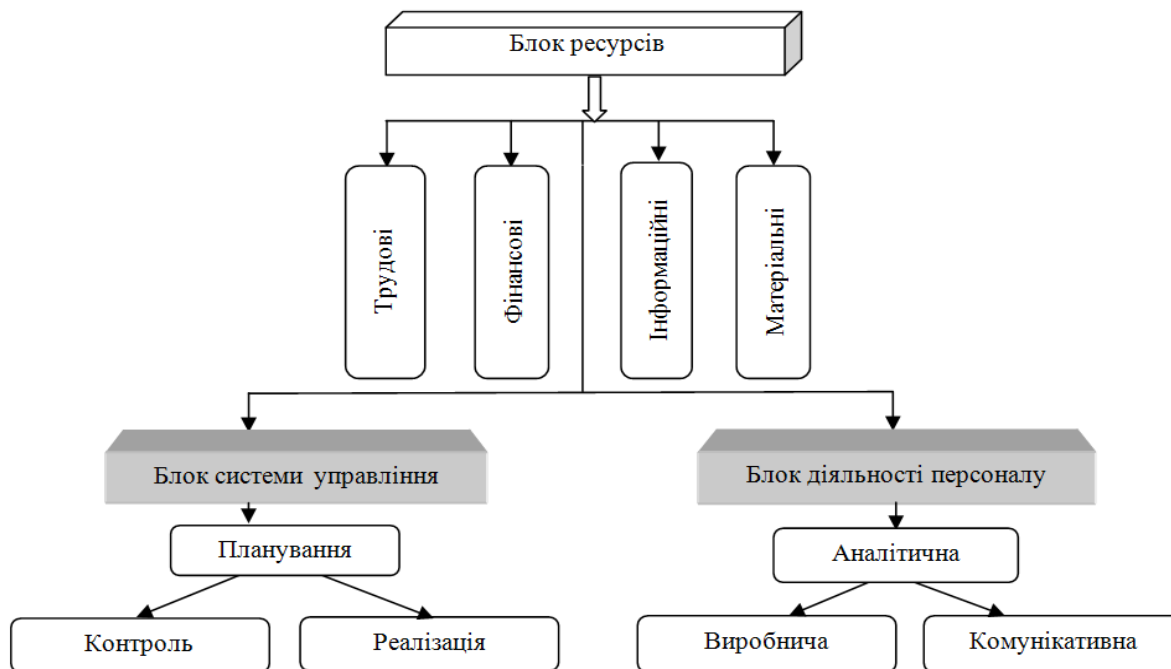

Рис. 1. Блочно-модульна структуризація потенціалу підприємства [доповнено за матеріалами 1, 4]

Головне призначення ресурсного потенціалу підприємства полягає у здатності підприємства реалізувати можливості здійснення статутної діяльності, досягати максимального позитивного результату й забезпечувати розвиток підприємства. Це здійснюється у процесі утворення нових цінностей – виробництва товарів і послуг, тому елементи ресурсного потенціалу повинні цілеспрямовано адаптуватися до вимог виготовленої продукції. Потенціал своє призначення зможе виконати тільки в тому випадку, коли його елементам буде задана натуральна форма та їх кількісне співвідношення буде збалансованим, що зробить його здатним функціонувати. Тобто, коли зміст і характеристики елементів ресурсного потенціалу відповідають дійсності й визначаються параметрами виготовленої продукції та послуг.

У такому випадку всі елементи ресурсного потенціалу слугують одній спільній меті, яка

стоїть перед підприємством, – виготовлення конкурентоспроможної продукції та її реалізація і надання послуг на ринку.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, збалансування ресурсного потенціалу підприємства сприяє підвищенню результативності його діяльності та конкурентоспроможності. А посилення уваги до формування та ефективного управління інформаційною й інноваційною складовою, належної мотивації персоналу – забезпечують формування перспектив розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краснокутська Н. С. Структуризація потенціалу підприємства / Н. С. Краснокутська // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. Еконо-

- мічні науки. – 2008. – № 5. – Т. II. – С. 96–102.
2. Гончар О. І. Розробка стратегії розвитку потенціалу підприємства за умов глобалізації та євроінтеграції / О. І. Гончар // Економіст. – 2015. – № 1 (339). – С. 49–52.
 3. Гончар О. І. Передумови розробки моделі управління потенціалом підприємств в умовах невизначеностей та ризиків [Електронний ресурс] / О. І. Гончар // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 6 (16). – С. 199–205. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
 4. Хомяков В. І. Управління потенціалом підприємства / В. І. Хомяков, І. В. Бакум. – Київ : Кондор, 2007. – 400 с.
- Bulletin of Khmelnytsky National University: Collected papers. A series: Economic science, (5, Vol. 2), (pp. 96–102) [in Ukrainian].*
2. Honchar, O. I. (2015). Rozrobka strategii rozvytku potentsialu pidpryemstva za umov hlobalizatsii ta yevrointehratsii [Forming of the company's amplification potential development strategy in the conditions of globalization and European integration]. *Ekonomist – Economist*, 1 (339), 49–52 [in Ukrainian].
 3. Honchar, O. I. (2014). Peredumovy rozrobky modeli upravlinnia potentsialom pidpryemstv v umovakh nevyznachenosti ta ryzykiv [Background of the development management of the enterprises potential model in the uncertainties and risks]. *Ekonomika: realii chasu – Economy: Realities of time*, 6 (16), 199–205. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html> (accessed 11 August 2016) [in Ukrainian].
 4. Khomiakov, V. I. & Bakum, I. V. (2007). *Upravlinnia potentsialom pidpryemstva [Management of enterprises potential]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Krasnokutska, N. S. (2008). Strukturizatsiia potentsialu pidpryemstva [Structuring the potential of the company]. *Visnyk Khmelnyts. Nats. Unyversytetu. Ekonomichni nauky* –
4. Khomiakov, V. I. & Bakum, I. V. (2007). *Upravlinnia potentsialom pidpryemstva [Management of enterprises potential]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

М. В. Гончар (Хмельницький національний університет). **Современные аспекты управления ресурсным потенциалом предприятия.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обнародовании мнения автора касательно уточнения сущности ресурсного потенциала предприятия, его структуризации и особенностей управления ним в современных рыночных условиях. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач базируется на диалектическом подходе и общенаучных методах познания. **Результаты.** Раскрыт авторский подход к определению сущности и структуризации ресурсного потенциала современного предприятия. Акцентировано внимание на том, что ресурсный потенциал является базовым, системообразующим элементом экономического потенциала предприятия, так как именно он определяет системные ресурсные возможности и способность предприятия решать конкретные проблемы и задачи, а, следовательно, объединяет в себе цели, движущие силы и источники потенциального развития. **Практическая значимость результатов исследования.** Обосновано выделение основных элементов ресурсного потенциала, которые имеют ключевое влияние на обеспечение его развития. Исследовано влияние процессов евроинтеграции на управление предприятием и его ресурсным потенциалом.

Ключевые слова: потенциал, ресурсы, ресурсный потенциал, возможности, управление потенциалом, развитие.

M. Gonchar (Khmelnytskyi National University). **Modern management aspects of enterprise resource potential.**

Summary. The purpose of the article is to clarify the essence of the enterprises resource potential, its structure and management features in modern market conditions. **Methodology of research.** The solution of the posed in the article problems is based on the dialectical approach and general scientific methods of cognition. **Findings.** The author's approach to defining the essence and structuring of the resource potential of a modern enterprise is disclosed. The attention is paid to the fact that the

*resource potential is the basic, system-forming element of the enterprise's economic potential, since it determines the system's resource capabilities and the enterprise's ability to solve specific problems and tasks, and, therefore, unites the goals, driving forces and sources of potential development. **Practical value.** The allocation of the main elements of the resource potential, which have a key influence on ensuring its development, is substantiated. The influence of Eurointegration processes on enterprise management and its resource potential was studied.*

Keywords: *potential, resources, resource potential, opportunities, potential management, development.*

Надійшло до редакції 3 серпня 2016 року.

НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ РИЗИКІВ – ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Є. О. ЖУК

(Хмельницький національний університет)

Анотація. *Мета* публікації полягає у виявленні актуальних питань та обґрунтуванні рекомендацій щодо зниження або нейтралізації ризиків машинобудівних підприємств за сучасного господарювання. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* базується на діалектичному підході та загальнонаукових методах пізнання. **Результати.** *У статті досліджено основні причини невизначеності, з якими стикаються сучасні машинобудівні підприємства у своїй діяльності, узагальнено процес упровадження управління ризиками, методи нейтралізації ризиків з урахуванням переваг і недоліків для підприємств.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті з'ясовано, як можна врахувати рівень ризику під час виявлення резервів діяльності, подано формулу для розрахунку комплексної оцінки для врахування ризиків із коефіцієнтом значущості та подано рекомендації щодо підвищення ефективності управління виробничим потенціалом підприємства.*

Ключові слова: *ризик, виробничий потенціал, причини невизначеності, ризиковість, управління ризиком, методи нейтралізації, протидія.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Забезпечуючи ефективність управління ризиками на машинобудівних підприємствах країни, управлінський апарат передбачає системне виявлення причин виникнення ризиків, удосконалення класифікації, усунення або часткове знешкодження невизначеності. Проте, сучасні економічні умови є досить нестійкими, завжди існує ймовірність щодо настання несприятливих подій із високим рівнем ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення ризику та невизначеності зробили наукові дослідження таких учених: Т. Л. Бойко, Н. О. Гнип, В. А. Соколенко, Є. П. Картузов, О. В. Комеліна, О. І. Кондратюк, Н. С. Краснокутська, М. О. Левченко, О. П. Логвінова, Л. В. Потрашкова, О. І. Судакова та ін. Однак, незважаючи на значний науковий доробок, дане питання потребує більш детального дослідження та висвітлення невирішених проблем, зокрема – перспектив удосконалення управління виробничим потенціалом підприємства в умовах ризиковості, пошуку шляхів її зниження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета публікації полягає у виявленні актуальних питань та обґрунтуванні рекомендацій щодо зниження або нейтралізації ризиків машинобудівних підприємств за сучасного господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досліджуючи машинобудівні підприємства, було виявлено, що під час діяльності кожне з підприємств стикалось із проблемою появи ризику на кожному етапі прийняття рішень керівництвом. Причини невизначеності машинобудівних підприємств полягають у такому: неможливість прорахунку майбутніх валютних коливань і, як результат, – можливе зростання невизначеності в розвитку фінансових ресурсів підприємств; значна залежність від політичної ситуації у країні; обмеженість, що спричинена розвитком галузі; зменшення частки іноземного інвестування регіону з початком економічної дестабілізації; економічна та законодавча нестабільність; скорочення притоку трудових ресурсів та відтік значної частини інтелектуальних ресурсів за кордон; зниження рівня оплати праці порівняно

із закордонним рівнем і невизначеність у майбутніх перспективах працівників; повна або часткова відсутність інформації, що стосується окремих елементів виробничого потенціалу; відсутність нововведень у систему управління підприємством.

Забезпечення протидії ризику є можливим за наявності достатньої величини виробничого потенціалу підприємства та його збалансованої структури. Проте, існування ризику та невизначеності потребує розвитку нових підходів до управління невизначеністю, адже вона робить вразливим стратегічне управління діяльністю підприємства загалом. Управління ризиками визначає можливість забезпечення стійкості підприємства, його розвитку та перспектив зростання конкурентоспроможності. Оцінка ризиковості та невизначеність здійснюються суб'єктивно та за допомогою експертних оцінок, і це врахування значно спрощує роботу керівництва. Управління різними видами ризиків і невизначеністю необхідно здійснювати комплексно, не відділяючи один вид ризику

від іншого, адже кожен вид ризику може бути передумовою для виникнення іншого виду й вони є взаємозалежними. Управління ризиками машинобудівного підприємства повинно бути невіддільною частиною загального плану дій підприємства, входити до стратегій і тактик підприємства.

Підвищуючи ефективне управління ризиками на машинобудівних підприємствах країни, управлінський апарат передбачає системне виявлення причин виникнення ризиків, їх класифікацію, усунення або часткове знешкодження. Підвищуючи стратегічне управління підприємства, варто враховувати те, що керівництву варто призначити відповідальних осіб, які слідкують за управлінням ризиками на рівні всього підприємства машинобудівної галузі. Ці експерти можуть застосовувати різноманітні важелі й інструменти, що виявляються ефективними для окремого підприємства. Процес, яким повинні керуватись експерти під час здійснення управління за невизначеності та ризиковості, можна представити на рис. 1.

Рис.1. Упровадження процесу управління ризиками, які приймаються на підприємстві

Обравши відповідальну особу та здійснивши впровадження процесу управління ризиками на підприємстві, необхідним є постійне здійснення моніторингу й контролю, адже без здійснення цих функцій внутрішній відділ управління буде

неефективним та збитки можуть зростати й надалі.

Упровадження процесу управління ризиками є складним процесом, який містить у собі вибір експертом найбільш ефективного методу нейтралізації ризиків (табл. 1)

Таблиця 1

**Методи нейтралізації ризиків машинобудівного підприємства
[складено на основі 2–5 з авторським доповненням]**

Назва методу	Зміст методу	Переваги	Недоліки
Ухилення (уникнення) ризику	Відмова від здійснення операцій, процесу або виду діяльності. Найбільш простий та радикальний важіль дозволяє повністю уникнути потенційних втрат, але не дозволяє отримати додатковий прибуток	Працівники висококваліфіковані й дають попередню грамотну оцінку рівня ризику до здійснення операцій	Відбувається фактична відмова від отримання прибутку
Трансформація ризику	Передача ризику іншій стороні через основні способи, серед яких заключення договорів із посередниками, факторинг та форфейтинг	Звільнення від валютних, кредитних та процентних ризиків, зростання кредитоспроможності	Висока вартість методу та важкість у знаходженні посередників
Розподіл ризику	Прямий вплив на ризику за допомогою їх розподілу: використання аутсорсинга, косорсинга, партнерств, кооперацій, розподіл ризиків за часом	Зростання рентабельності та скорочення витрат	Можлива втрата конфіденційності інформації щодо економічної діяльності
Резервування засобів задля прийняття ризику	Управлінські засоби зводяться до порівняння всіх позитивних і негативних аспектів угоди та забезпечення необхідного об'єму власного капіталу	Економічна вигода від його використання у порівнянні з іншими способами зниження ризиків	Неможливо забезпечити потрібне зниження або покриття ризиків організації в рамках інших способів зниження ризиків
Об'єднання ризиків	Непрямий вплив на ризику, заснований на можливості їх зниження за рахунок залучення як партнерів інших юридичних і фізичних осіб	Поєднання різних видів ризиків різних структур	Важкість у знаходженні партнерів для залучення
Локалізація ризиків	Непряма дія за допомогою створення додаткових структур, що локалізують ризики. Метод використовують у тих випадках, коли вдається чітко ідентифікувати джерела ризику та розділити ризик на елементи	Доцільний під час здійснення проектів із підвищеним ризиком	Важкість у реалізації методу

Продовж. табл. 1

Назва методу	Зміст методу	Переваги	Недоліки
Диверсифікація ризиків	Полягає у створенні такої ситуації на підприємстві, за якої жоден окремий випадок реалізації ризику не призведе до серії нових збитків	Існують різні різновиди диверсифікації: горизонтальна, вертикальна, концентрична, латеральна	Необхідність спеціалістів для проведення моделювання ситуацій
Лімітація ризиків	Метод полягає в офіційному закріпленні права за окремими особами або групою осіб ризикувати тільки в межах установленної суми, тобто чітко встановлені можливі витрати та у встановлені терміни	Існує чітко встановлена допустима межа рівня ризику	Не всі операції можуть бути обмежені певною сумою
Компенсація ризиків	Застосування методу доцільне у випадку великого розміру можливого збитку. Використовуються різні види фінансових гарантій: державне та приватне страхування, хеджування, валютні позики, державні й банківські гарантії	Існує ймовірність покриття повного або часткового розміру збитків від ризиків	Неефективне виявлення розміру можливих збитків
Попередження (запобігання) ризиків	Проведення превентивних заходів, спрямованих на зниження несприятливих подій, а також розмірів потенційних збитків. До інструментів реалізації належать: стратегічне планування, маркетинг, прогнозування, моніторинг середовища	Метод є ефективним за розвиненого планування, прогнозування, здійсненні моніторингу	Уся діяльність підприємства оцінюється через ймовірність настання або ненастання ризикових випадків

Усі вищезазначені методи нейтралізації мають свої переваги й недоліки. У свою чергу, експерту необхідно оцінити рівень ризику та обрати найбільш прийнятний метод, ураховуючи ситуацію на машинобудівному підприємстві.

Процес управління ризиками залежить від якості всієї системи управління підприємством, адже в цьому випадку управління ризиками є складною підсистемою загального управління діяльністю.

Оцінюючи управління виробничим потенціалом підприємства з урахуванням елементів ризику, доцільним є розрахунок резерву для окремо взятих операцій (подій), що можна представити так:

$$P = \sum P_i \times w_i, \quad (1)$$

де P_i – результат від настання i -ї події, що відбулась унаслідок виробничої діяльності;

X_i факт – фактичне значення показника;

X_i план – планове значення показника;

R – рівень ризиковості.

Розглядаючи формулу (1), бачимо, що планове значення, яке обирає експерт, жодним чином не коригується на рівень ризику, оскільки точно передбачити його величину неможливо,

а вже після настання події ми отримуємо фактичне значення показника, вплив ризику на нього, що дасть змогу оцінити результат події і виявити резерв. Усі розраховані результати від подій можна звести в комплексну оцінку через коефіцієнт значущості:

$$P = \sum P_i \times w_i, \quad (2)$$

де P – комплексна оцінка операцій, що відбувались за період зі складовими виробничого потенціалу з урахуванням рівня ризику;

P_i – результат від настання i -ї події, що відбулась унаслідок виробничої діяльності;

w_i – коефіцієнт значущості i -ї події.

Подана модель оцінки допоможе експертам під час урахування ризику у виробничій діяльності, а також ефективна в застосуванні при прогнозних значеннях задля підвищення ефективності використання виробничого потенціалу.

Тому, машинобудівне підприємство повинне розробити план дій з оптимізації основних видів ризику, що впливають на економічний результат діяльності та на внутрішні й зовнішні елементи організації на рівнях управління.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Варто здійснювати максимальний

вплив на знешкодження і врахування ризиків та невизначеності на внутрішньому рівні машинобудівного підприємства. Усі методи нейтралізації мають свої переваги й недоліки та повинні застосовуватись за обранням експертом найбільш дієвого в тій чи тій ситуації. За повної оцінки впливу варто попередити виникнення ризиковості шляхом оцінки ймовірності настання ризикових подій.

Керівництву підприємства необхідно інвестувати в управління ризиками, адже мінімізація ризиків певного підприємства може створити гудвіл, що буде оцінено інвесторами та виведе підприємство на новий конкурентний рівень у галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радамовська І. В. Необхідність врахування ризиків у процесі управління конкурентостійкістю підприємств [Електронний ресурс] / І. В. Радамовська // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 107–111. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_8_23 (дата звернення: 22.08.16). – Назва з екрана.
2. Левченко М. О. Формування механізму управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності машинобудівних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / М. О. Левченко; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2013. – 20 с.
3. Ермушко Ж. А. Экономический риск и методы его минимизации : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Жанна Александровна Ермушко; Томский государственный университет. – Томск, 2000. – 23 с.
4. Кутащенко М. В. Управління ризиком на підставі комплексного підходу до вибору способів його обмеження на металургійних підприємствах / М. В. Кутащенко // Економічний простір. – 2009. – № 21. – С. 254–262.
5. Лопатовський В. Г. Кластери як ефективна форма об'єднання підприємств для боротьби із зовнішніми ризиками / В. Г. Лопатовський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2005. – № 3. – Т. 1. – С. 195–198.

REFERENCES

1. Radamovska, I. V. (2013). Neobkhdnist vrakhuvannia ryzykiv u protsesi upravlinnia konkurentostiikistiuv pidpriemstv [Necessity to consider risk in the process of enterprises competitiveness management]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, 8, 107–111. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_8_23 (accessed 22 August 2016) [in Ukrainian].
2. Levchenko, M. O. (2013). Formuvannia mekhanizmu upravlinnia ryzykamy u zovnishnoekonomichnii diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv [Formation mechanism of risk management in engineering companies foreign economic activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Khmelnytskyi: Khmelnyts. nats. un-t. [in Ukrainian].
3. Ermushko, Zh. A. (2000). Ekonomycheskyi rysk y metody eho mynymyzatsyy [Economic risk and methods to minimize it]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Tomsk: Tomskiyi hosudarstvennyi unyversytet [in Russian].
4. Kutashenko, M. V. (2009). Upravlinnia ryzykom na pidstavi kompleksnoho pidkhodu do vyboru sposobiv yoho obmezhenia na metalurhiinykh pidpriemstvakh [Risk management based on an integrated approach to the choice of its restrictions on metallurgical enterprises]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Space*, 21, 254–262 [in Ukrainian].
5. Lopatovskyi, V. H. (2005). Klasteri yak efektyvna forma ob'iednannia pidpriemstv dlia borotby iz zovnishnimy ryzykamy [Clusters as an effective form of business association to deal with external risks]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University: Collected papers*, (3, Vol. 1), (pp. 195–198) [in Ukrainian].

Е. О. Жук (Хмельницький національний університет). **Нейтралізація ризиків – путь підвищення ефективності управління виробничим потенціалом підприємства.**

Анотація. *Цель публикации заключается в выявлении актуальных вопросов и обосновании рекомендаций по снижению или нейтрализации рисков машиностроительных предприятий при современном хозяйствовании. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач базируется на диалектическом подходе и общенаучных методах познания. **Результаты.** В статье исследованы основные причины неопределенности, с которыми сталкиваются современные машиностроительные предприятия в своей деятельности, обобщены процесс внедрения управления рисками, методы нейтрализации рисков с учетом преимуществ и недостатков для предприятий. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье выяснено, каким образом можно учесть уровень риска при выявлении резервов деятельности, представлены формулы для расчета комплексной оценки для учета рисков с коэффициентом значимости и даны рекомендации для повышения эффективности управления производственным потенциалом предприятия.*

Ключевые слова: *риск, производственный потенциал, причины неопределенности, рискованность, управление риском, методы нейтрализации, противодействие.*

Y. Zhuk (Khmelnyskyi National University). **Neutralization of risk – the way of improving the enterprises production potential management.**

Summary. *The purpose of the publication is to identify actual issues and recommendations for reducing or neutralizing the machine-building enterprises risks in modern management. **Methodology of research.** The solution of the problems in the article is based on a dialectical approach and scientific methods of cognition. **Findings.** The article examines the main causes of uncertainty with which deals with the modern engineering enterprises in its activities, the introduction of a generalized process of risk management, the generalized method of managing risks, taking into account the advantages and disadvantages for enterprises. **Practical value.** In the paper found out how to take into account the level of risk at the revealing of reserves of activity, presented the formula for calculating the integrated assessment to take account of the risks by a factor of importance and provides recommendations to improve the management efficiency of the production potential of the enterprise.*

Keywords: *risk, production capacity, causes uncertainties, risk, risk management, methods of neutralization reaction.*

Надійшло до редакції 27 серпня 2016 року.

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОФІСНОГО ПРОСТОРУ

О. І. КОВАЛЬЧУК

(Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні сучасних концепцій організації офісного простору. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *У статті проведено аналіз різних традиційних і сучасних концепцій організації офісного простору, виділено їх переваги й недоліки.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У результаті аналізу основних концепцій виділено основні особливості сучасного планування робочих місць. Також результати дослідження показали, що в Україні тенденції суттєво відрізняються від світових, більшість компаній приділяють недостатньо уваги плануванню офісного простору.*

Ключові слова: *організація офісного простору, концепції організації офісного простору, планування офісного простору, робоче місце, умови праці, психодизайн, продуктивність праці.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Очевидним є той факт, що організація офісного простору безпосередньо впливає на продуктивність праці всіх працівників офісу. Постійне відволікання колег, високий рівень шуму й погані умови кондиціонування призводять до зниження продуктивності праці, а ергономічні меблі, професійне планування робочого простору та сприятливий клімат у колективі, навпаки, підвищують продуктивність праці. З огляду на помітний вплив організації робочого місця на продуктивність праці, керівники й менеджери все більше уваги приділяють професійній організації офісного простору. У результаті виникає конфлікт між прагненням підвищити продуктивність праці та прагненням зекономити на оренді офісу та організації офісного простору. Це часто призводить до недостатнього інвестування у професійну організацію офісного простору, оскільки вигоди від економії коштів на оренді й організації офісного простору виявляються відразу, а зростання продуктивності відбуваються з часом, після адаптації працівників до нових умов роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показує практика, дослідженням даної тематики займаються переважно фахівці таких всесвітньо відомих виробників офісних меблів, як Steelcase [10], Herman Miller [5], Haworth [8], які тісно співпрацюють із науково-дослідними інститутами, інвестуючи кошти в їх дослідження. В Україні такий досвід переймають дилери цих компаній. Увагу даному питанню приділяє також С. В. Шевчук під час дослідження проблем управління сучасним офісом [3]. Проте ці дослідження акцентують увагу переважно на різних аспектах організації офісного простору, а не досліджують і порівнюють різні форми для виявлення найбільш ефективних.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження основних форм організації офісного простору та виявлення серед них найбільш ефективних.

Відповідно до мети було поставлено такі завдання:

- проаналізувати основні концепції організації офісного простору;
- виділити основні переваги й недоліки кожної концепції;
- дослідити основні тенденції в організації офісного простору в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективність організації офісного простору визначається таким двома компонентами, як ергономіка робочого місця та раціональне планування офісного простору загалом, тобто якістю офісних меблів, їх просторовим розміщенням, забезпеченістю необхідним технічним обладнанням і дизайном офісу [2].

Ергономіка нині є цілісною науковою дисципліною, яка передбачає вивчення взаємодії людини й навколишнього середовища, а офісна ергономіка охоплює різні аспекти взаємодії «людина-робота». Зокрема, вона розглядає, як має бути організоване робоче місце працівника: вимоги до робочого крісла та його налаштувань; вимоги до робочого стола й розташування на ньому різних предметів, які працівник використовує у процесі роботи тощо. Ергономіка покликана сприяти зростанню продуктивності праці й забезпечувати комфортні та безпечні для здоров'я умови праці.

В основі організації простору лежать принципи адаптації інтер'єрів, архітектурних і ландшафтних форм під конкретну людину, її психологічні особливості й потреби, які розробляються новою наукою – психодизайном. Згідно з цією галуззю знань, оточення здатне стимулювати й руйнувати, налаштовувати на успіх, спокій чи активність, знімати та поглиблювати внутрішні проблеми людини, сім'ї, колективу, активізувати творчий процес, впливати на продажі. Психологічний дизайн є комплексним підходом, що розглядає людину та її життєвий простір як цілісну систему, розвиток якої здійснюється згідно з визначеними закономірностями та яка впливає на всі аспекти життя людини. Якщо під час організації робочого місця зважають на ці закономірності, то в такому випадку створюються найкращі умови для досягнення успіху, гармонії з оточенням тощо [1].

Отже, для кожного працівника необхідний індивідуальний підхід, що практично неможливо, оскільки це вимагає багато часу й зусиль. Крім того, завжди існує ризик того, що людина може звільнитися в будь-який момент. Тому під час планування та дизайну офісу переважно враховують не конкретні особливості кожного працівника, а особливості сфери діяльності

компанії, особливості режиму роботи, переважання індивідуальної чи командної роботи, взаємодію між підрозділами та багато інших факторів, які формують особливості діяльності офісу як цілісної системи. Тобто для кожної фірми офісний простір необхідно організувати індивідуально, враховуючи максимальну кількість факторів, які впливають на роботу працівників даного офісу.

Нині існують три основних підходи до організації офісного простору: американський, європейський та японський.

Американський підхід характеризується використанням так званого «відкритого плану» (open plan), коли простір максимально відкритий, де площа структурується за рахунок меблів і перегородок. За такого планування окремі кімнати передбачені лише для керівників.

Цей стиль зародився ще у 30-ті рр. XX ст., після Великої депресії, згодом отримав назву «Манхеттен» або «Уолл-Стріт» згідно з найбільшими діловими районами Нью-Йорка. Він якнайкраще відповідає діловому стилю життя більшості американців, які цінують час і повністю віддають його праці [3, с.14].

Він став результатом прагнення великих корпорацій удосконалити техніку виробництва й методи праці, що призвело до появи нового способу організації офісного простору та варіанта розсадження працівників. Дизайнери компаній створили світлі, просторі й водночас аскетичні проекти робочих приміщень із мінімумом меблів, активним використанням корпоративних кольорів і логотипів. Декор був відсутній, за винятком сучасного живопису та кімнатних рослин.

Поступово цей стиль набув поширення в усьому світі, що було пов'язано з бажанням добитися такого ж комерційного успіху, як компанії, які його розробили. Однак, під час спроб відтворити стиль, упускались значні деталі, у результаті чого початкова ідея перетворилась у сукупність «спільних місць» із виділенням окремих кабінетів навіть для дрібних керівників, а також була характерна невиразна палітра кольорів.

Європейському підходу до організації офісного простору, як і американському, характерна наявність відкритого простору. Проте, крім відкритого плану, в офісі можуть бути багато ізольованих кімнат, які призначені для переговорів тощо. Для такого офісу не так

важливо відповідати вимогам функціональності, його не можна назвати аскетичним. У такому приміщенні, зазвичай, достатньо багато меблів, присутні елементи декору: антикваріат, живопис, кераміка. Прагнення до краси зумовлене сильним впливом на формування європейського стилю італійських меблярів, які завжди відрізнялись любов'ю до зовнішніх ефектів. Достатньо часто в офісі, оформленому в європейському стилі, можна зустріти меблі з металевими деталями.

Існують підвиди європейського офісу, які визначаються країнами-виробниками меблів: німецький, скандинавський, італійський та ін. Для кожного з них характерні свої особливості: скандинавський стиль відрізняється переважанням світлих теплих кольорів та екологічних матеріалів; німецький – великою увагою до ергономіки крісел та столів; італійський – продуманістю деталей і поєднанням декількох матеріалів в одній моделі.

Під час використання японського підходу до оформлення офісу особлива увага приділяється функціональності, а також чітко вибудованій офісній ієрархії. Відкритий простір використовується достатньо активно, але японські дизайнери намагаються максимально корисно використовувати кожен сантиметр площі. Для кожного працівника виділяється рівно стільки місця, скільки йому передбачено згідно з його посадою в компанії. Принцип розсадження такий: керівник відділу сідає спиною до вікна чи стіни, а обличчям до нього сідають його підлеглі. Перегородки не передбачаються, керівнику нічого не повинно заважати контролювати підлеглих [1].

З огляду на різні підходи до організації офісного простору, виокремлюють такі основні типи планування офісів:

1. Відкритий простір («open space»), який покликаний сприяти спілкуванню між колегами, обговоренню нової інформації чи колективному вирішенню проблем. Такий тип планування є найбільш економічним, оскільки дозволяє зменшити обсяги необхідної площі приміщення.

2. Кабінетний, який передбачає розсадження працівників по кабінетах, розрахованих на 1-2 чи 3 й більше особи. Це дозволяє забезпечити низький рівень шуму й високий рівень сконцентрованості на своїй роботі, але, у той же час, зменшує ступінь контролю зі сторони

керівництва та послаблює командний дух. Такий офіс є більш витратним, бо вимагає більших орендних платежів і зростання витрат на утримання приміщення.

3. Універсальний (комбінований), який передбачає поєднання переваг двох попередніх типів і є найбільш сучасним та актуальним.

Для дослідження і виявлення переваг кожного з них розглянемо різноманітні дослідження щодо зростання продуктивності праці в результаті професійного планування офісного простору, задоволеності працівників своїм робочим місцем і визначальними факторами формування цієї задоволеності.

Експерти Інституту інтегральних схем товариства Фраунхофера провели дослідження «Як має виглядати ідеальний офіс XXI ст.», у якому взяли участь близько 700 респондентів, зайнятих у різних сегментах ринку. Як виявилось, у якості критеріїв для оцінки офісу люди найчастіше використовують такі категорії: світло, простір, якість повітря і якість меблів. Значно менше значення надається матеріалам, із яких зроблено саму будівлю. Крім того, дослідники виявили, що опитані надають перевагу використанню в дизайні високоякісних матеріалів або хоча б таких, які створюють враження якісних матеріалів. Щодо кольору, дослідники дійшли висновку, що працівники надають перевагу не відтінкам сірого й чорно-білій гамі, а яскравій палітрі, яка створює позитивний настрій і «заряджає» енергією [1].

Увагу експертів привернув той факт, що основна частина не хотіла б працювати в окремому кабінеті, а надала б перевагу відкритому простору, розділеному на зони скляними перегородками. Що стосується сімейних фотографій, улюблених кольорів і сувенірів на робочому столі, то їх не включили у список речей, життєво необхідних для комфортного перебування в офісі. Тобто популярність стилю homeoffice («одомашнений офіс») серед дизайну сучасних корпоративних інтер'єрів відображає, у першу чергу, бажання роботодавця прив'язати працівника до компанії на довго.

Ще одне дослідження у сфері планування офісного простору було проведено у 2013 р. Університетом м. Сідней на основі даних Центру будівництва (рис. 1). Воно показало, що приблизно 10 % працівників не задоволені своїм робочим місцем. При цьому найбільше незадоволення

спостерігалось за такими критеріями, як конфіденційність розмови, візуальний простір, рівень шуму, температура та якість повітря.

Якщо порівнювати різні способи планування офісного простору, то з рис. 1 видно, що найбільш незадоволеними виявилися працівники, які працюють у «кубіках» із високи-

ми або низькими перегородками. Найбільше задоволені працівники у приватних і спільних кабінетах.

У ході даного дослідження було також проаналізовано фактори, які найбільше впливають на задоволеність працівником офісом, у якому він працює (рис. 2).

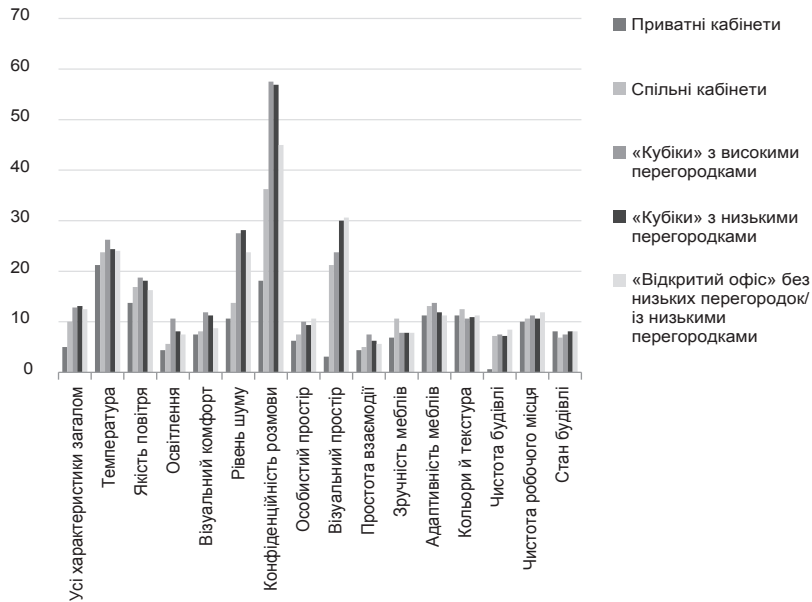

Рис. 1. Рівень незадоволеності працівників робочим місцем, % [7]

Як показало дослідження, найважливішим фактором для всіх працівників є особистий простір, значення якого майже вдвічі переви-

щує значення інших показників. Найменш важливими виявилися чистота будівлі та чистота безпосередньо робочого місця.

Рис. 2. Фактори, які визначають комфортність офісу для працівників [7]

Цікавим є той факт, що для працівників, які мають приватний кабінет, значно важливішими, ніж для інших працівників, є простота взаємодії, зручність меблів і майже неважлива адаптивність меблів.

Це свідчить про те, що для спілкування з колегами їм необхідно витратити більше зусиль, а також про те, що в них є більше простору для розміщення необхідних меблів.

Однак зростання задоволення робочим місцем за рахунок простоти спілкування у «відкритому» офісі є меншим, ніж негативний вплив шуму та відсутності приватності.

Проте, згідно з дослідженням Томаса Алена, частота спілкування працівників, що стосується науково-дослідних робіт, спадає експоненціально відповідно до відстані між робочими місцями. Учений виявив, що навіть якщо дослідники знаходилися в одній будівлі, але на різних поверхах, вони майже ніколи не спілкувалися [4].

Тому Томас Алєн поставив під сумнів думку, що зростання задоволення від робочого місця за рахунок простоти спілкування у «відкритому» офісі є меншим, ніж негативний вплив шуму та відсутності приватності.

Свого часу для вирішення даного питання була придумана система «кубіків», коли кожен працівник має свій особистий простір, обмежений високими перегородками. Проте вона проблему не вирішила, оскільки, як уже зазначалося, працівники вважають «кубіки» найменш комфортним місцем роботи.

Наприклад, компанія GlaxoSmithKline змінила «кубіки» на «відкритий офіс», і кількість електронних листів зменшилася на 50 % водночас зі зростанням швидкості прийняття рішень на 25 % за рахунок можливості неформальних зустрічей [6].

У даному випадку, у результаті порівняння недоліків і переваг, було виявлено, що переваги від зміни офісного планування перевищували недоліки.

З огляду на всі зазначені дослідження, слід зробити такі висновки:

1. Для зростання продуктивності праці необхідно використовувати індивідуальний підхід до планування офісного простору.

2. Система «кубіків» як один із видів універсального офісного планування є неефективною і не відповідає вимогам.

3. Розглянуті підходи до планування є недосконалими й неефективними навіть в умовах

індивідуального підходу до планування, тому вимагають дослідження основних форм планування офісного простору, зокрема інших видів універсального планування.

Згідно з дослідженнями компанії Steelcase, для 95,3 % працівників важливим є забезпечення тиші на робочому місці, що дозволяє сконцентрувати увагу, але більше 41 % із них не мають такої можливості [6].

Експерти Herman Miller зазначають, що багато керівників і спеціалістів надають перевагу приватним кабінетам, тому що їх наявність підкреслює статус працівників [9].

Проте тенденції свідчать, що все більше керівників проводять частину свого робочого часу у «відкритому» офісі. Це дозволяє їм краще розуміти проблеми працівників і сприяти їх вирішенню, у результаті, призводить до зростання продуктивності праці. Крім того, це дозволяє керівнику краще контролювати своїх працівників.

Оскільки виробники офісних меблів зацікавлені у зростанні продажів продукції, то вони інвестують багато коштів у розробки нових продуктів, які б відповідали останнім тенденціям дизайну. Найпотужніші з них вкладають кошти також у розробку інноваційних концепцій планування офісного простору.

Зокрема, компанія Haworth розробила концепцію «Organic Workspace», компанія «Steelcase» відповідно «Wellbeing», а компанія «Herman Miller» – «Living office». Для розробки кожної концепції аналізувалися тенденції зміни основних факторів, які впливають на ефективне планування офісного простору. Зокрема, розробники концепції «Living office» розглядали основні зміни в управлінні компаніями, зміни засобів праці, безпосередньо зміни робочого місця й основні види діяльності (як індивідуальні, так і колективні).

У результаті аналізу вищезазначених концепцій, можна виділити основні особливості сучасного планування робочих місць:

- використання універсального (комбінованого) типу планування;
- гнучкість концепцій (велика кількість варіантів розділення простору (зон);
- урахування видів діяльності працівників;
- урахування особливостей системи менеджменту компанії;
- урахування рівня технічних засобів, які застосовуються компанією;

- урахування особливостей психодизайну;
- функціональність і практичність;
- урахування результатів досліджень ступеня задоволеності працівників.

Отже, дані концепції дозволяють нейтралізувати недоліки або зменшити їх негативний вплив і водночас підвищити ефективність праці працівників. При цьому таке планування дозволяє оптимізувати площу, вона, звичайно, більша, ніж під час планування типу «відкритий офіс», проте менше, ніж за кабінетної системи й дозволяє працівникам змінювати обстановку та краще адаптуватися до виконуваних завдань (як індивідуальних, так і командних).

В Україні тенденції суттєво відрізняються від світових. У результаті опитування архітекторів, дизайнерів та менеджерів українських компаній, які мають досвід роботи у сфері планування офісного простору, а також реалізованих проектів цих компаній, можна виділити дві групи компаній:

- міжнародні компанії та передові українські компанії;
- інші компанії.

Для першої групи характерні такі риси: орієнтація на тип організації офісного простору, який використовується головним офісом компанії; замовлення індивідуальної дизайн-концепції, яка включає професійне планування офісного приміщення; закупівля якісних ергономічних меблів; високий рівень технічного оснащення; постійний контроль за умовами офісу (температура, вентиляція, вологість повітря тощо).

Особливості другої групи: самостійна організація офісного простору; відсутність цілісної дизайн-концепції, самостійне планування офісного приміщення; закупівля дешевих і не завжди якісних меблів; низький рівень технічного оснащення; відсутність регулярного контролю за умовами офісу (температура, вентиляція, вологість повітря тощо).

Результати опитування показали, що українські експерти найважливіші фактори, які впливають на вибір типу планування офісного простору, і ступінь їх важливості визначають так:

- тип планування головного офісу компанії – 45 %;
- обсяги фінансування – 25 %;
- площа приміщення – 15 %;
- тип планування, який застосовувався в

даному приміщенні раніше, – 10 %;

- інші фактори – 5 %.

Виходячи з даних і вищенаведених досліджень, важко визначити, яка форма організації офісного простору є найбільш ефективною, оскільки різні дослідження цього питання дають різні результати. Це зумовлено переважно національними особливостями й менталітетом, які впливають на відчуття людиною комфорту. Так, для українців і багатьох інших вихідців постсоціалістичних країн найбільш звично працювати за кабінетної системи, їм важко адаптуватися до великого просторого офісу. Для американців, які вже звикли до таких офісів, кабінети є незвичними, їм не вистачає простоти та зручності спілкування з колегами. Тобто історія планування й облаштування офісів впливає на формування в людей свого образу ідеального офісу.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. У результаті дослідження практики організації офісного простору було виявлено, що система «кубіків», яка була придумана як компромісний варіант між «відкритим простором» і кабінетною системою, показала свою неефективність. Традиційні підходи до планування офісного простору демонструють недосконалість і неефективність навіть в умовах індивідуального підходу до планування, тому вимагають дослідження і впровадження більш сучасних концепцій планування офісного простору, зокрема інших видів універсального планування.

У результаті аналізу основних концепцій, розроблених провідними виробниками офісних меблів, було виділено такі основні особливості сучасного планування робочих місць, як використання універсального типу планування, гнучкість концепцій, урахування видів діяльності працівників, особливостей системи менеджменту компанії, рівня технічних засобів, які застосовуються компанією, особливостей психодизайну, забезпечення функціональності та практичності, урахування результатів досліджень ступеня задоволеності працівників.

Результати дослідження показали, що в Україні тенденції суттєво відрізняються від світових. Організація офісного простору в міжнародних компаніях і великих високорозвинених українських компаніях принципово від-

різняється у порівнянні з іншими компаніями. Для першої групи характерним є професійне планування офісу, друга група економить на якісній організації офісу. Тому дана тема потребує подальшого дослідження, зокрема більш детального вивчення різних видів універсального планування і рекомендацій щодо умов їх використання, аналізу гнучкості різних концепцій та впливу використання різних принципів психодизайну на продуктивність праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психологический дизайн офисного пространства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.c-culture.ru/read/article/146096> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
2. Рыбченкова Т. В. Рациональная организация офисного пространства [Електронний ресурс] / Т. В. Рыбченкова. – Режим доступу: http://spbibm.ru/pages/publikacii/racionalnaya_organizaciya_ofisnogo_prostranstva/ (дата звернення: 13.08.16). – Назва з екрана.
3. Шевчук С. П. Управління сучасним офісом (офіс-менеджмент) : навч. посіб. / С. П. Шевчук, В. А. Скороходов, В. М. Жуковська – Київ : «Видавничий дім «Професіонал», 2010. – 184 с.
4. Fayard A.-L. Who Moved My Cube? / A.-L. Fayard, J. Weeks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hbr.org/2011/07/who-moved-my-cube> (дата звернення: 13.08.16). – Назва з екрана.
5. Living Office: Welcome to Living Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hermanmiller.com/living-office.html> (дата звернення: 12.08.16). – Назва з екрана.
6. Mullany A. How To Create An Open Office That Is More Awesome For Both Introverts And Extroverts / A. Mullany [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fastcompany.com/3021206/dialed/how-to-create-an-open-office-that-is-more-awesome-for-both-introverts-and-extroverts> (дата звернення: 12.08.16). – Назва з екрана.
7. Schwartz A. You're Not Alone: Most People Hate Open Offices / A. Schwartz [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fastcoexist.com/3021713/youre-not-alone-most-people-hate-open-offices> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
8. Organic Workspace [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.haworth.com/research/research-topics/organic-workspaces> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
9. The Private-to-Open Spectrum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hermanmiller.com/content/dam/hermanmiller/documents/research_summaries/wp_Private_to_Open.pdf (дата звернення: 12.08.16). – Назва з екрана.
10. Wellbeing Thought Starters: Application Concepts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://360.steelcase.com/articles/wellbeing-thought-starters-application-concepts/> (дата звернення: 13.08.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Psihologicheskij dizajn ofisnogo prostranstva [Psychological design office space]. (n.d.). <http://www.c-culture.ru/read/article/146096>. Retrieved from <http://www.c-culture.ru/read/article/146096> (accessed 11 August 2016) [in Russian].
2. Rybchenkova, T. V. Racional'naja organizacija ofisnogo prostranstva [Rational organization of office space]. Retrieved from http://spbibm.ru/pages/publikacii/racionalnaya_organizaciya_ofisnogo_prostranstva/ (accessed 13 August 2016) [in Russian].
3. Shevchuk, S. P., Skorokhodov, V. A. & Zhukovska, V. M. (2010). *Upravlinnia suchasnym ofisom (ofis-menedzhment) (Modern office management (office management))*. Kyiv: «Vydavnychiy dim «Profesional» [in Ukrainian].
4. Fayard A.-L., Weeks, J. (2011). *Who Moved*

- My Cube?* Retrieved from <http://hbr.org/2011/07/who-moved-my-cube> (accessed 13 August 2016).
5. Living Office: Welcome to Living Office. (n.d.). <http://www.hermanmiller.com/living-office.html>. Retrieved from <http://www.hermanmiller.com/living-office.html> (accessed 12 August 2016).
 6. Mullany A. How To Create An Open Office That Is More Awesome For Both Introverts And Extroverts. Retrieved from <http://www.fastcompany.com/3021206/dialed/how-to-create-an-open-office-that-is-more-awesome-for-both-introverts-and-extroverts> (accessed 12 August 2016).
 7. Schwartz, A. You're Not Alone: Most People Hate Open Offices. Retrieved from <http://www.fastcoexist.com/3021713/youre-not-alone-most-people-hate-open-offices> (accessed 11 August 2016).
 8. Organic Workspace. (n.d.). <http://www.haworth.com/research/research-topics/organic-workspaces>. Retrieved from <http://www.haworth.com/research/research-topics/organic-workspaces> (accessed 11 August 2016)
 9. The Private-to-Open Spectrum (n.d.). http://www.hermanmiller.com/content/dam/hermanmiller/documents/research_summaries/wp_Private_to_Open.pdf. Retrieved from http://www.hermanmiller.com/content/dam/hermanmiller/documents/research_summaries/wp_Private_to_Open.pdf (accessed 12 August 2016)
 10. Wellbeing Thought Starters: Application Concepts. (n.d.). <http://360.steelcase.com/articles/wellbeing-thought-starters-application-concepts/>. Retrieved from <http://360.steelcase.com/articles/wellbeing-thought-starters-application-concepts/> (accessed 13 August 2016)

О. І. Ковальчук (Государственное высшее учебное заведение «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»). **Современные концепции организации офисного пространства.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании современных концепций организации офисного пространства. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье проведен анализ различных традиционных и современных концепций организации офисного пространства, выделено их преимущества и недостатки. **Практическая значимость результатов исследования.** В результате анализа основных концепций были выделены основные особенности современной планировки рабочих мест. Также результаты исследования показали, что в Украине тенденции существенно отличаются от мировых, большинство компаний уделяют недостаточно внимания планированию офисного пространства.

Ключевые слова: организация офисного пространства, концепции организации офисного пространства, планирование офисного пространства, рабочее место, условия труда, психодизайн, производительность труда.

О. Kovalchuk (Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman). **Modern concepts of office space planning.**

Summary. The purpose of the article is to study the concepts of modern office space. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The article analyzes the various traditional and modern organizational design concepts, their advantages and disadvantages. **Practical value.** An analysis of the basic concepts showed the main features of modern office space planning. In addition, results showed that trends in Ukraine significantly differ from the world trends; most companies are paying enough attention to office space planning.

Keywords: organizational design, concept of office design, office space planning, workplace, working conditions, psychodesign; productivity.

Надійшло до редакції 18 серпня 2016 року.

III. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1

РОЗРАХУНКИ ГОТІВКОЮ В ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНІ: ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ОБЛІК

В. А. КУЛИК, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Предметом дослідження статті є готівкові розрахунки в інтернет-магазинах. **Метою** дослідження є виявлення особливостей застосування чинного законодавства, що регулює облік та документальне оформлення операцій із готівкою в інтернет-магазинах. **Методика дослідження.** У ході дослідження використано методи систематизації та узагальнення під час розгляду нормативно-правових актів, що регламентують готівкові розрахунки в Україні, а також спеціальну облікову методологію для визначення кореспонденцій рахунків бухгалтерського обліку. **Результати.** У статті узагальнено види господарських ситуацій, що можуть виникнути під час здійснення діяльності інтернет-магазинів, коли покупець виявляє бажання сплатити за придбаний товар чи послугу готівкою. Залежно від способу здійснення оплати готівковими коштами виникають особливості документального оформлення та відображення на рахунках бухгалтерського обліку зазначених господарських операцій. **Практична значущість результатів дослідження.** У результаті дослідження встановлено перелік ситуацій, які виникають під час проведення готівкових розрахунків в інтернет-магазинах, що знаходяться поза межами регулювання чинним законодавством й мають бути врегульовані найближчим часом.

Ключові слова: бухгалтерський облік, готівкові розрахунки, інтернет-магазин, нормативне регулювання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку економічних відносин, тісно пов'язаних із поширенням впливу глобальної мережі на всі сфери господарської діяльності, відбувається поява нових видів бізнесу або трансформація традиційних галузей економіки. Зокрема, більшість торговельних підприємств нині частково або повністю функціонують в он-лайн середовищі – у вигляді інтернет-магазинів. Перехід значної частини торговельної діяльності у віртуальний простір зумовлює необхідність трансформації існую-

ючих підходів щодо документального оформлення та методики відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку підприємств, які займаються інтернет-торгівлею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми бухгалтерського обліку готівкових розрахунків висвітлено у працях таких учених, як Є. О. Бублик [1], Т. Г. Степова, Г. О. Тарінова, Р. І. Гріщук [2]. Особливості обліку господарських операцій інтернет-магазинів висвітлено в публікаціях О. Аблицова [3], Т. В. Бочулі [4], Т. А. Деркач, Т. Т. Алієва [5], Ю. О. Паламаренко [6]. У той же час, питання

готівкових розрахунків в інтернет-магазинах, не висвітлено повною мірою та відповідно до останніх змін чинного законодавства. Ураховуючи постійні зміни чинного законодавства у сфері бухгалтерського обліку для підприємств електронного бізнесу та інтернет-магазинів, зокрема, вважаємо за доцільне узагальнити основні моменти, що стосуються документального оформлення господарських операцій інтернет-магазинів із готівкою та їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виявлення особливостей застосування чинного законодавства, що регулює облік і документальне оформлення операцій із готівкою в інтернет-магазинах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для підвищення ефективності діяльності інтернет-магазинів під час їх створення та функціонування застосовується омніканальність. Омніканальність передбачає надання потенційному покупцю декількох способів отримання інформації про товар чи послугу, можливостей її оплати та доставки, із яких він обирає найзручніший для себе спосіб придбання, оплати й доставки товару чи послуги в конкретній ситуації. Зокрема, способи доставки товарів та послуг можна розділити на дві групи: 1) для товарів, що не мають матеріальної форми та послуг (безконтактна передача); 2) для товарів, що мають матеріальну форму (самовивіз зі складу чи офісу продавця; доставка товару власною кур'єрською службою; доставка сторонньою організацією – у цьому випадку можливою є доставка товару в пункт видачі (наприклад поштове відділення), до поштамату; доставка додому кур'єром сторонньої організації).

Користуючись послугами інтернет-магазину, споживач, крім різних способів доставки товару, може обрати будь-який із наведених способів його оплати (готівкою; у безготівковій формі; із використанням електронних грошей). Під час використання різних способів доставки й оплати товарів інтернет-магазин по-різному відображає їх у бухгалтерському обліку. Зокрема, значно відрізняються вимоги законодавства, що регламентують зазначені господарські операції, порядок їх документального оформлення та відображення на рахунках бухгалтерського

обліку.

У центрі даного дослідження – готівковий спосіб оплати товару, який залишається і нині достатньо розповсюдженим серед покупців інтернет-магазинів.

Бухгалтерський облік готівкових розрахунків в інтернет-магазинах має свої особливості, порівняно з обліком готівки на підприємствах, що функціонують в інших секторах економіки [1, 2]. Під час використання готівкових розрахунків обов'язковим є видача покупцеві розрахункового документа. Розрахунковий документ – документ установленої форми та змісту (касовий чек, товарний чек, розрахункова квитанція, проїзний документ тощо), що підтверджує факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) коштів, купівлі-продажу іноземної валюти, надрукований у випадках, передбачених чинним законодавством, і зареєстрований в установленому порядку реєстратором розрахункових операцій або заповнений уручну. Найчастіше інтернет-магазинами проводиться видача покупцям фіскального касового чека, що друкується за допомогою реєстратора розрахункових операцій (РРО).

Під час оформлення приймання готівки в офісі або на складі інтернет-магазину, зазначена господарська операція оформляється за допомогою друку фіскального касового чека. Одночасно, якщо нормативними документами встановлено гарантійні строки, покупцю передається технічний паспорт чи інший документ, що його замінює. Покупцю, який є платником ПДВ, окрім того, надають другий примірник податкової накладної.

У табл. 1 показано, як операції з відпуску товару зі складу або офісу інтернет-магазину відображуються у бухгалтерському обліку.

У той же час, законодавством передбачено Перелік окремих форм та умов проведення діяльності у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, яким дозволено проводити розрахункові операції без застосування розрахункових книжок та книг обліку розрахункових операцій. Нормативно-правовим актом визначено граничний розмір річного обсягу розрахункових операцій із продажу товарів (надання послуг) у сумі 200 тис. грн на один суб'єкт господарської діяльності або 75 тис. грн на один структурний (відокремлений) підрозділ (пункт продажу товарів (надання послуг)).

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків з обліку господарських операцій, пов'язаних із реалізацією товару зі складу або офісу інтернет-магазину

Зміст господарської операції	Кореспонденції рахунків	
	Дебет	Кредит
Списано собівартість реалізованого товару	902 «Собівартість реалізованих товарів»	28 «Товари»
Оплату товару здійснено готівкою		
Відображено дохід від реалізації товару, оплаченого готівкою	301 «Готівка в національній валюті»	702 «Дохід від реалізації товарів»
Відображено податкове зобов'язання з податку на додану вартість	702 «Дохід від реалізації товарів»	641 «Розрахунки за податками»
Оплата товару здійснена за допомогою банківської платіжної карти		
Відображено дохід від реалізації товару, оплаченого банківською картою	331 «Грошові документи в національній валюті»	702 «Дохід від реалізації товарів»
Відображено податкове зобов'язання з податку на додану вартість	702 «Дохід від реалізації товарів»	641 «Розрахунки за податками»
Інкасація коштів в обслуговуючому банку та надходження коштів на поточний рахунок інтернет-магазину	333 «Грошові кошти в дорозі в національній валюті»	331 «Грошові документи в національній валюті»
	31 «Рахунки в банках»	333 «Грошові кошти в дорозі в національній валюті»
Відображено вартість послуг банку за обслуговування розрахунків за платіжними картками	93 «Витрати на збут»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»

Законодавством встановлено, що розрахункова книжка – належним чином зброшурована та прошнурована книжка, зареєстрована в органах доходів і зборів, що містить номерні розрахункові квитанції, які видаються покупцям у випадках, коли не застосовуються реєстратори розрахункових операцій.

У разі проведення готівкових розрахунків із застосуванням РРО або використанням РК оприбуткуванням готівки є здійснення обліку зазначених готівкових коштів у повній сумі їх фактичних надходжень у книзі обліку розрахункових операцій на підставі фіскальних звітних чеків РРО (даних РК).

Разом із товаром кур'єру передають документи на товар – замовлення, техпаспорт тощо. Кур'єр передає покупцеві за його місцезнаходженням товар, документи, покупець розписується в першому примірнику замовлення і повертає його кур'єру.

У разі сплати вартості доставки товару готівковими коштами кур'єру власної служби доставки, кур'єр зобов'язаний видати покуп-

цю фіскальний касовий чек або розрахункову квитанцію. Найчастіше інтернет-магазини підпадають під категорію суб'єктів господарювання, які зобов'язані використовувати РРО. На практиці видача фіскального касового чека здійснюється шляхом використання портативного РРО або роздруковується на підприємстві заздалегідь і передається разом із замовленням кур'єру для передачі покупцю в момент отримання готівки. У цьому разі кур'єр, який отримує готівку за товар, або особа, яка надає послугу за готівку, фактично виконує обов'язки касира. Ці обов'язки має бути зафіксовано наказом керівника підприємства [5, с. 107–109]. Крім того, Постановою Правління Національного банку України № 637 визначено, що із працівником, який виконує обов'язки касира, має бути укладено договір про повну матеріальну відповідальність.

Крім того, кур'єру необхідні гроші, для того щоб він міг дістатися до покупця. Ці кошти можуть видаватися в підзвіт кур'єру та списуються на витрати на збут. Також проводиться

оплата послуг кур'єра, що, зазвичай, здійснюється інтернет-магазином за кожне доставлене замовлення. В окремих випадках, кур'єр отримує фіксовану заробітну плату за місяць (тиждень). Також, інтернет-магазином можуть компенсуватися витрати на пальне, що використовується для заправки автомобіля, яким

здійснюється доставка. Після повернення до магазину, кур'єр здає готівку в касу інтернет-магазину.

У табл. 2 представлено як операції з доставки товару кур'єром власної кур'єрської служби інтернет-магазину відображуються в бухгалтерському обліку.

Таблиця 2

Кореспонденція рахунків з обліку господарських операцій, пов'язаних із доставкою товару кур'єром власної кур'єрської служби інтернет-магазину

Зміст господарської операції	Кореспонденції рахунків	
	Дебет	Кредит
Видано кошти під звіт для здійснення доставки	372 «Розрахунки з підзвітними особами»	301 «Готівка в національній валюті»
Передано товар кур'єру	28 «Товари»	28 «Товари»
Нараховано податкове зобов'язання з податку на додану вартість у разі відпуску товару зі складу	643 «Податкові зобов'язання»	641 «Розрахунки за податками»
Кур'єр здав готівку в касу інтернет-магазину та надав документи, що підтверджують приймання товару покупцем	301 «Готівка в національній валюті»	702 «Дохід від реалізації товарів»
Відображено податкове зобов'язання з податку на додану вартість під час передачі товару покупцю	702 «Дохід від реалізації товарів»	643 «Податкові зобов'язання»
Списано собівартість реалізованого товару	902 «Собівартість реалізованих товарів»	28 «Товари»
Відображено витрати, пов'язані з доставкою товару до покупця кур'єром	93 «Витрати на збут»	372 «Розрахунки з підзвітними особами»
Нараховано заробітну плату кур'єру	93 «Витрати на збут»	661 «Розрахунки за заробітною платою»
Здійснено нарахування на соціальні заходи на заробітну плату кур'єру	93 «Витрати на збут»	65 «Розрахунки за страхуванням»
Внесено в касу залишки коштів, що не були використані кур'єром	301 «Готівка в національній валюті»	372 «Розрахунки з підзвітними особами»

Якщо доставка здійснюється сторонньою кур'єрською організацією, вона повинна в узгодженні договором із продавцем строки передати продавцю звіт про виконання доручення (чи інший подібний документ) з першими примірниками замовлень на доставку товару, що додаються. У випадку доставки товару кур'єром сторонньої організації, отримана кур'єром готівка може бути передана інтернет-магазину в готівковій та безготівковій формах [3, 4, 6]. Для того щоб здійснити переказ отриманих від покупця коштів у безготівковій формі, поштове підприємство або стороння кур'єрська організація повинні належати до категорії підприємств, що мають дозвіл на проведення операцій із приймання готівки для

подальшого її переказу, згідно з Постановою правління НБУ № 42. Покупцю під час розрахункової операції видається фіскальний чек на «приймання готівки для її подальшого переказу».

Згідно із зазначеним нормативно-правовим актом, операції із приймання готівки у гривнях для подальшого її переказу (далі – операції із приймання готівки) за допомогою платіжних пристроїв та через пункти приймання готівки (робоче місце працівника, облаштоване технічним пристроєм із відповідним програмним забезпеченням, який дає змогу працівникові сформулювати електронний документ на переказ готівки на підставі відповідного паперового документа та забезпечує оброблення

і передавання інформації до банку/платіжної організації платіжної системи в режимі реального часу) здійснюють виключно: банки; комерційні агенти банків – юридичні особи, які уклали агентські договори з банками; небанківські фінансові установи, які відповідно до законодавства України отримали ліцензію відповідного органу на переказ коштів і є платіжними організаціями та/або учасниками платіжної системи та здійснюють свою діяльність відповідно до узгоджених Національним банком України правил платіжної системи.

У бухгалтерському обліку відображуються операції з доставки товару кур'єром сторонньої організації (табл. 3).

Доставка поштою відбувається так: товар із документами передається відповідальній особі (з якою також укладається договір про повну матеріальну відповідальність). Остання на поштовому відділенні оформляє відправлення на адресу покупця і, зазвичай, оплачує поштові послуги за доставку, які видаються їй у підзвіт заздалегідь. Після відправки відповідальні особи повертаються до інтернет-магазину, де надають поштові квитанції та складають Звіт про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт. Далі товар (посилка) надходить на поштове відділення за місцезнаходженням покупця, де покупець його й отримує. Про факт отримання товару продавцю надсилається відповідне повідомлення.

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків з обліку господарських операцій, пов'язаних із доставкою товару кур'єром сторонньої організації

Зміст господарської операції	Кореспонденції рахунків	
	Дебет	Кредит
Передано товар кур'єру	28 «Товари»	28 «Товари»
Нараховано податкове зобов'язання з податку на додану вартість у разі відпуску товару зі складу	643 «Податкові зобов'язання»	641 «Розрахунки за податками»
Нарахована плата за послуги кур'єрської служби	93 «Витрати на збут»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»
Відображено податковий кредит із податку на додану вартість	641 «Розрахунки за податками»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»
Кур'єрською організацією надано звіт про виконання доручення	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»	702 «Дохід від реалізації товарів»
Відображено податкове зобов'язання з податку на додану вартість під час передачі товару покупцю	702 «Дохід від реалізації товарів»	643 «Податкові зобов'язання»
Списано собівартість реалізованого товару	902 «Собівартість реалізованих товарів»	28 «Товари»
Перераховано кошти за послуги кур'єрської служби	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	31 «Рахунки в банках»
Отримано кошти, сплачені покупцем за товар у готівковій формі шляхом: перерахування необхідної суми на поточний рахунок інтернет-магазину	31 «Рахунки в банках»	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»
оприбуткування в касі готівки, переданої сторонньою кур'єрською організацією	301 «Готівка в національній валюті»	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»

Почепець отримує товар у поштовому відділенні, отримує документи на товар та сплачує готівку. Після цього відділення пошти перераховує кошти за товар на поточний рахунок

підприємства. Якщо поштове підприємство передає інтернет-магазину готівку, то в момент її оприбуткування працівник інтернет-магазину зобов'язаний роздрукувати фіскальний касо-

вий чек. Варто відмітити, що в цьому разі механізм передачі фіскального касового чека покупцю на практиці не відпрацьовано, а зако-

нодавче регулювання даної операції відсутнє.

У табл. 4 показано, як у бухгалтерському обліку відображуються операції з доставки поштою.

Таблиця 4

**Кореспонденція рахунків з обліку господарських операцій,
пов'язаних із доставкою товару поштою**

Зміст господарської операції	Кореспонденції рахунків	
	Дебет	Кредит
Видано кошти під звіт для здійснення поштового відправлення	372 «Розрахунки з підзвітними особами»	301 «Готівка в національній валюті»
Передано товар працівнику інтернет-магазину для доставки в поштове відділення	28 «Товари»	28 «Товари»
Нараховано податкове зобов'язання з податку на додану вартість у разі відпуску товару зі складу	643 «Податкові зобов'язання»	641 «Розрахунки за податками»
Пред'явлено поштові квитанції, що підтверджують факт відправлення	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»	702 «Дохід від реалізації товарів»
Відображено податкове зобов'язання з податку на додану вартість під час передачі товару покупцю	702 «Дохід від реалізації товарів»	643 «Податкові зобов'язання»
Нараховано поштові витрати	93 «Витрати на збут»	372 «Розрахунки з підзвітними особами»
Внесено в касу залишки коштів, що не були використані	301 «Готівка в національній валюті»	372 «Розрахунки з підзвітними особами»
Нарахована заробітна плата працівникам, які займаються пересиланням	93 «Витрати на збут»	661 «Розрахунки за заробітною платою»
Здійснено нарахування на соціальні заходи на заробітну плату працівників, які займаються доставкою товару до поштового відділення	93 «Витрати на збут»	65 «Розрахунки за страхуванням»
Отримано кошти, сплачені покупцем за товар у готівковій формі шляхом: перерахування необхідної суми на поточний рахунок інтернет-магазину	31 «Рахунки в банках»	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»
оприбуткування в касі готівки, переданої поштою	301 «Готівка в національній валюті»	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»

Невиконання вимог чинного законодавства щодо проведення готівкових розрахунків із використанням РРО тягне за собою накладення штрафних санкцій у випадку їх виявлення спеціальними вповноваженими органами. У разі порушення норм із регулювання обігу готівки в національній валюті, що встановлюються НБУ, до юридичних осіб усіх форм власності, фізичних осіб — громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які є суб'єктами підприємницької діяльності, а також постійних представництв нерезидентів, через які повністю або частково здійснюється під-

приємницька діяльність, застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафів.

Для прискорення обігу готівкових коштів та їх своєчасного надходження до кас банківських установ, Постановою Національного банку України № 637 встановлено ліміт каси підприємств та строки здавання готівки до банківських установ.

Строки здавання підприємствами готівкової виручки (готівки) для її зарахування на рахунки в банках визначаються підприємством і встановлюються за погодженням із відповідним банком (у якому відкрито рахунок

підприємства, на який зараховуються кошти). Якщо підприємством ліміт каси не встановлено (незалежно від причин такого невстановлення), то ліміт такої каси вважається нульовим. У цьому разі вся готівка, що перебуває в його касі на кінець робочого дня і не здана підприємством, вважається понадлімітною. Керівники підприємств несуть відповідальність за дотримання вимог цього Положення щодо встановлення ліміту каси та за достовірність відповідних показників, які зазначені в розрахунку встановлення ліміту залишку готівки в касі.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. У статті узагальнено види господарських ситуацій, що можуть виникнути під час здійснення діяльності інтернет-магазинів, коли покупець виявляє бажання сплатити придбаний товар чи послугу готівкою. Залежно від способу здійснення оплати готівковими коштами (власноруч, за допомогою кур'єра власної служби доставки, за допомогою сторонньої організації) виникають особливості документального оформлення та відображення на рахунках бухгалтерського обліку зазначених господарських операцій. У результаті дослідження встановлено перелік ситуацій, які виникають під час проведення готівкових розрахунків в інтернет-магазинах, що знаходяться поза межами регулювання чинним законодавством і мають бути врегульовані найближчим часом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бублик Є. О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні: проблеми та перспективи / Є. О. Бублик // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 2. – С. 32–42.
2. Степова Т. Г. Облік грошових коштів : навч. посібник / Т. Г. Степова, Г. О. Татарінова, Р. І. Гріщук. – Одеса : ОНЕУ, 2013. – 120 с.
3. Аблицов О. Торговельні операції інтернет-магазину. Бухгалтерський та податковий облік [Електронний ресурс] / О. Аблицов. – Режим доступу : <http://byhgalter.com/torgivelni-operaci%D1%97-internet-magazinu-buxgalterskij-ta-podatkovij-oblik/#more-459>

(дата звернення: 31.07.16). – Назва з екрана.

4. Бочуля Т. В. Учетные тонкости торговых операций интернетизированных экономических субъектов / Бочуля Т. В. // Международный бухгалтерский учет. – 2013. – № 28 (274). – С. 55–62.
5. Інтернет-торгівля: облік у продавця і покупця / Т. А. Деркач, Т. Т. Алієв. – Київ : Бліц-Інформ, 2016. – 192 с.
6. Паламаренко Ю. О. Особливості бухгалтерського обліку і оподаткування в інтернет-торгівлі / Ю. О. Паламаренко // Облік і фінанси. – 2012. – № 1. – С. 63–66.

REFERENCES

1. Bublyk, Ie. O. (2013). Obmezhennia hotivkovykh rozrakhunkiv v Ukraini: problemy ta perspektyvy [The restriction on cash payments in Ukraine: problems and prospects]. *Ekonomika i prohnouzuвання – Economics and Forecasting*, 2, 32–42 [in Ukrainian].
2. Stepova, T. H., Tatarinova, H. O. & Hrishchuk, R. I. (2013). *Oblik hroshovykh koshtiv [Accounting of funds]*. Odesa: Rotaprynt [in Ukrainian].
3. Ablitsov, O. (2014). Torhovelni operatsii Internet-mahazynu. Buxhgalterskyi ta podatkovyi oblik [Trading at online store. Accounting and tax accounting]. Retrieved from <http://byhgalter.com/torgivelni-operaci%D1%97-internet-magazinu-buxgalterskij-ta-podatkovij-oblik/#more-459> (accessed 05 August 2016) [in Ukrainian].
4. Bochulya, T. V. (2013). Uchetnyie tonkosti torgovyih operatsiy internetizirovannyih ekonomicheskikh sub'ektov [Registration subtleties of trade operations of e-economic subjects]. *Mezhdunarodnyiy buhgalterskiy uchet – International Accounting*, 28 (274), 55–62 [in Russian].
5. Derkach, T. A., & Aliiev, T. T. (2016). *Internet-torhivlia: oblik u prodavtsia i pokuptsia [Internet Commerce: the account of the seller and the buyer]*. Kyiv: Blits-Inform [in Ukrainian].
6. Palamarenko, Iu. O. (2012). Osoblyvosti bukh-

halterskoho obliku i opodatkuвання v internet-torhivli [Peculiarities of accounting and

taxation in e-commerce]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 1, 63–66 [in Ukrainian].

В. А. Кулик, кандидат экономических наук, доцент (высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Расчеты наличными в интернет-магазине: документальное оформление и учет.**

Аннотация. Предметом исследования статьи являются наличные расчеты в интернет-магазинах. **Целью** исследования является выявление особенностей применения действующего законодательства, регулирующего учет и документальное оформление операций с наличными деньгами в интернет-магазинах. **Методика исследования.** В ходе исследования использованы методы систематизации и обобщения при рассмотрении нормативно-правовых актов, регламентирующих наличные расчеты в Украине, а также использована специальная учетная методология для определения корреспонденций счетов бухгалтерского учета. **Результаты.** В статье обобщены виды хозяйственных ситуаций, которые могут возникнуть при осуществлении деятельности интернет-магазинов, когда покупатель изъявляет желание оплатить приобретенный товар или услугу наличными. В зависимости от способа осуществления оплаты наличными средствами возникают особенности документального оформления и отражения на счетах бухгалтерского учета указанных хозяйственных операций. **Практическая значимость результатов исследования.** В результате исследования установлен перечень ситуаций, возникающих при проведении наличных расчетов в интернет-магазинах, которые находятся за пределами регулирования действующим законодательством и должны быть урегулированы в ближайшее время.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, наличные расчеты, интернет-магазин, нормативное регулирование.

V. Kulyk, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Cash payments in e-shop: documentation and accounting.**

Summary. The subject of the article is cash transactions at e-stores. **The aim** of the study is identification of particularities of documentation and accounting cash payments at online stores in Ukraine. **Methodology of research.** Methods of systematization and generalization have been used in the article concerning legislation regulated cash transactions in Ukraine. Special accounting methodology have been used for determining the correspondence of accounts. **Findings.** This article summarizes the types of business situations that may arise in the implementation of online stores when the buyer wishes to pay the purchased product or service in cash. Depending on how you pay cash there are features documentation and reflection on accounts specified business transactions. **Practical value.** List of cases, which are not mentioned in current laws concerning cash payments at e-shops have been discovered.

Keywords: accounting, cash transactions, e-shop, legislation.

Надійшло до редакції 5 серпня 2016 року.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Н. В. ФІРЦОВА, кандидат економічних наук, доцент;

Р. Є. ЖЕЛІЗНЯК

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні проблем сучасного стану фінансового обліку витрат підприємств роздрібної торгівлі. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті досліджено проблеми посилення орієнтації обліку на управління підприємством. Розкрито роль обліку в управлінні підприємством. Розглянуто актуальні питання та підходи до організації обліку витрат на підприємствах роздрібної торгівлі споживчої кооперації України. Визначено особливості формування витрат на підприємствах роздрібної торгівлі споживчої кооперації. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті розвинуто методику фінансового обліку торговельних витрат і розроблено форму внутрішньовідомчої звітності, зокрема Звіту про собівартість реалізованих товарів у роздрібній торгівлі за окремими товарними групами, матеріально-відповідальними особами, магазинами, відділами. Запропоновано облік транспортно-заготівельних витрат здійснювати методом середньоарифметичної зваженої за окремими групами товарів, що дасть можливість визначити витратомісткість товарів і калькулювати собівартість їх реалізації в розрізі товарних груп. Уточнено й розширено номенклатуру адміністративних та витрат на збут товарів. Визначено основні напрями удосконалення фінансового й управлінського обліку витрат із застосуванням інформаційних систем і комп'ютерних технологій.

Ключові слова: витрати, інформація, облік, підприємства споживчої кооперації, роздрібна торгівля, собівартість, товари, управління, фінансовий облік.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах господарювання найважливішим елементом управління господарською діяльністю залишається бухгалтерський облік. Облікова інформація повинна забезпечувати досягнення поставлених цілей і завдань, які використовуються на різних рівнях управління підприємством.

В. Б. Моссаковський зауважує: «Ускладнення системи управління вимагає істотного поліпшення інформаційного забезпечення як основи прийняття рішень. Це потребує перегляду функцій органів різного рівня, забезпечення їх інформацією тощо, тобто поряд зі змінами системи управління виникла потреба приведення у відповідність до її вимог обліко-

вої підсистеми» [1].

Саме тому однією з найважливіших функцій системи бухгалтерського обліку є інформаційна як засіб забезпечення користувачів необхідною обліковою інформацією.

Одним із найважливіших економічних показників, що характеризує ефективність діяльності підприємства, є позитивний фінансовий результат. Доходи торговельного підприємства можна збільшити за рахунок підвищення цін на товари, але, у свою чергу, це може спричинити зниження попиту населення, оскільки ціни диктує ринок. Тому основним важелем в ефективності діяльності підприємства залишається оптимізація витрат. Для того щоб інформація про витрати торговельних підприємств своєчасно надходила до корис-

тувачів, а також із метою забезпечення контролю за використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, необхідно конкретизувати методику обліку торговельних витрат відповідно до умов та обсягів діяльності підприємств торгівлі, їх організаційної структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання теорії та методології бухгалтерського обліку витрат знайшли відображення у працях таких вітчизняних науковців як Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, В. О. Озеран, В. В. Сопко, М. С. Пушкар та ін. Однак, ряд проблем, пов'язаних із відображенням у фінансовому обліку витрат торговельних підприємств та їх оцінкою, залишаються недостатньо розробленими й вимагають вирішення з урахуванням особливостей діяльності підприємств споживчої кооперації.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення спірних аспектів обліку витрат торговельних підприємств та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення методики їх відображення у фінансовому обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виходячи з того, що фінансовий облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться кожним підприємством і передбачає сукупність правил та процедур, які забезпечують підготовку, оприлюднення інформації про результати діяльності підприємства і його фінансовий стан відповідно до вимог законодавчих актів та національних стандартів бухгалтерського обліку.

Облікова система торговельного підприємства споживчої кооперації щодо торговельних витрат має складатися з таких елементів:

- облікової політики й основних принципів ведення бухгалтерського обліку торговельних витрат;
- організаційної структури підрозділу, що відповідає за підготовку звітності та ведення обліку торговельних витрат;
- розподілу обов'язків і повноважень між працівниками, які відповідають за ділянку обліку торговельних витрат;
- організації і підготовки, обробки та збереження документів, що відображують господарські операції за здійснення торговельних

витрат;

- порядку відображення цих господарських операцій в облікових регістрах, форм методів узагальнення даних про торговельні витрати в облікових регістрах та звітності;
- критичних сфер обліку торговельних витрат, де ризик виникнення помилок чи викривлення фінансової звітності є особливо великим;
- засобів і процедур контролю, що передбачені в галузях системи обліку торговельних витрат.

Спеціальні процедури, які здійснюють працівники обліку, мають бути спрямовані на визначення реальності господарських операцій, пов'язаних із витрачанням коштів, виявлення недостовірних документів на списання товарно-матеріальних цінностей і послуг. Насамперед, це стосується фахівців з обліку, які відіграють важливу роль на підприємствах роздрібною торгівлі для здійснення дієвого контролю і забезпечення його високої результативності, адже забезпечення збереження майна, раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, дотримання фінансової та кошторисної дисципліни перебувають у прямій залежності від стану бухгалтерською обліку, виконання бухгалтерським персоналом своїх контрольних функцій. Ці функції персонал має здійснювати, керуючись вимогами, передбаченими в нормативних документах і законодавчих актах із бухгалтерського обліку, витрат обігу, дотримання кошторису витрат, перш ніж відобразити фінансово-господарські операції, пов'язані з витратами, на відповідних рахунках бухгалтерського обліку. Бухгалтери зобов'язані всі без винятку документи, що належать до цих операцій, досконало проаналізувати, перевірити достовірність і законність наведених у них даних і показників. Це стосується як первинних облікових документів, так і звітних даних, які подають до органів управління, статистичних і податкових органів.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначає НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та П(С)БО 16 «Витрати», затверджені Наказами Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 та від 31.12.1999 № 318, відповідно [2–3].

Для обліку торговельних витрат у системі

споживчої кооперації Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій споживчої кооперації, затверджених Постановою Правління Укоопспілки від 19.12.2001 № 304 та Інструкцією про застосування книжково-журнальної форми бухгалтерського обліку в організаціях і на підприємствах споживчої кооперації, призначено клас 9 «Витрати діяльності», який включає рахунки першого порядку: 90 «Собівартість реалізації»; 91 «Загальновиробничі витрати»; 92 «Адміністративні витрати»; 93 «Витрати на збут»; 94 «Інші витрати операційної діяльності» [4].

Дослідження стану обліку витрат на торговельних підприємствах споживчої кооперації України виявило недосконалість організації, технології збору й обробки інформації. Дані про рівень витрат отримують із значним запізненням і в

узагальненому вигляді, що знижує оперативність обліку та ускладнює пошук резервів для поліпшення діяльності. Цьому здебільшого заважає недосконала внутрішньовідомча звітність, яку застосовують у системі споживчої кооперації [5].

Зокрема, на досліджуваних підприємствах роздрібною торгівлі споживчої кооперації сьогодні не існує такого внутрішнього звіту, де б узагальнювалась інформація про собівартість реалізованих товарів за окремими їх найменуваннями, товарними групами, матеріально відповідальними особами, торговельними відділами та торговельними точками. У товарно-грошовому звіті форми № 058 собівартість реалізованих товарів відображується загальною сумою за звітний період.

Автором пропонується форма Звіту про собівартість реалізованих товарів у роздрібній торгівлі, яку наведено табл. 1.

Таблиця 1

**Звіт про собівартість реалізованих товарів у магазині «Мінімаркет»
Федорівського СТ за червень місяць 2016 р.**

(грн)

Назва статей	План	Факт	Відхилення (+,-)
Купівельна вартість товарів	70 000,00	76 390,00	+6 390,00
Ввізне мито	-	-	-
Непрямі податки, які не відшкодовуються підприємству	-	-	-
Транспортно-заготівельні витрати	12 000,00	12 400,00	+400
Витрати зі страхування ризиків транспортування товарів	-	-	-
Інші витрати	13 000,00	13 000,00	-
Разом собівартість реалізованих товарів	95 000,00	10 1790,00	+6 790,00

Застосування цього Звіту на практиці сприятиме визначенню більш достовірного фінансового результату від операційної діяльності підприємства роздрібною торгівлі та дасть можливість здійснювати оперативний контроль за витратами, які включають до собівартості реалізованих товарів у роздрібній торгівлі, у необхідних розрізах.

Значна сума витрат торговельних підприємств спрямовується на товарозабезпечення. Це – витрати на формування договірної політики з постачальниками товарів та на їх замовлення, оплата праці товарознавців і відрахування на соціальні заходи з неї, поштово-телеграфні та

інші витрати. Цю групу витрат пропонуємо обліковувати на окремому субрахунку 2895 «Витрати на товарозабезпечення».

Зважаючи на те, що товари на торговельних підприємствах споживчої кооперації не тільки реалізуються, а й зберігаються, вважаємо доцільним витрати на зберігання товарів обліковувати на субрахунку 9112 «Витрати на зберігання товарів роздрібною торгівлі» та відображувати у фінансовій звітності окремим рядком 042 «Витрати на зберігання товарів».

Однією із проблем обліку собівартості реалізованих товарів є визначення та розподіл транспортно-заготівельних витрат. Для відо-

браження сум транспортно-заготівельних витрат за товарами, що надійшли до магазину, призначена остання графа товарно-грошового звіту (форма № 058). Із звітів матеріально відповідальних осіб суму транспортно-заготівельних витрат записують у журнал форми № К-3. Для обліку транспортно-заготівельних витрат (ТЗВ) відкривають окремий аналітичний рахунок – субрахунок 2892 «Транспортно-заготівельні витрати в роздрібній торгівлі».

Сума ТЗВ, яку зараховують до товарів, що були реалізовані, розподіляється між залишком товарів і реалізованими товарами розрахунковим способом із застосуванням методу середньої арифметичної простої. Як свідчать проведені дослідження, такий метод має суттєві недоліки, оскільки його застосування на практиці призводить до отримання розрахованих середніх даних, які є далекими від фактичних даних. Проте в умовах, коли немає можливості визначити ТЗВ, що зараховують до певної групи товарів, немає необхідності робити розрахунок ТЗВ за методом середньої арифметичної зваженої. Ця проблема негативно впливає на інформаційне забезпечення визначення витратомісткості окремих товарних груп.

Альтернативним методом є не облік ТЗВ на одному аналітичному рахунку в загальній сумі, а їх розподіл відповідно до груп товарів, за якими вони були здійснені, за кожним товарним документом. В умовах комп'ютеризації обліку для цього в довіднику «План рахунків» необхідно встановити для субрахунку 2892 субkonto «Товарно-матеріальні цінності». У комп'ютері накопичуватиметься інформація про ТЗВ за товарними групами.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» надає підприємствам право обирати форму бухгалтерського обліку і визначати методи ведення виробничого (управлінського) обліку [6].

З огляду на особливості здійснення торговельної діяльності й необхідність забезпечення на досліджуваних підприємствах і організаціях споживчої кооперації дієвого контролю за різними видами витрат обігу та резервів їх зниження, уважаємо за доцільне розширити склад витрат, що відображуються за деякими статтями адміністративних витрат, і витрат на збут у Книгах аналітичного обліку.

Ураховуючи вищенаведене, пропонуємо де-

талізувати склад витрат, що відображуються за ст. 3 «Витрати на утримання основних засобів та інших необоротних матеріальних активів» у Книзі форми № К-22, а саме – виділити такі статті: 3.1. «Витрати на операційну оренду основних засобів»; 3.2. «Витрати на опалення, освітлення, водопостачання, каналізацію та інші»; 3.3. «Витрати на послуги, пов'язані із забезпеченням пожежної, відомчої та позавідомчої охорони».

З метою підвищення аналітичності обліку витрат на сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів у складі ст. 9 «Податки, збори та інші обов'язкові платежі» доцільно також виділити ст.: 9.1. «Плата (податок) за землю»; 9.2. «Податок з власників транспортних засобів»; 9.3. «Плата за ліцензії»; 9.4. «Комуніальний податок»; 9.5. «Інші податки і збори».

Із ст. 12 «Витрати на зберігання, підсортування, обробку, пакування і передпродажну підготовку товарів» у Книзі форми № К-22 необхідно виокремити такі ст.: 12.1. «Витрати на дезінфекцію та дератизацію»; 12.2. «Витрати на утримання холодильного обладнання, морозильників»; 12.3. «Інші господарські витрати на утримання торгових приміщень».

Крім того, зважаючи на те, що деякі відомості про окремі види витрат на збут у Книзі форми № К-22 подано у згорнутому вигляді у статті «Інші витрати на збут», пропонуємо використати вільні рядки Книги для відкриття таких аналітичних ст.: 13. «Витрати на ремонт основних засобів»; 14. «Вартість малоцінних та швидкозношуваних предметів при відпуску їх в експлуатацію»; 15. «Витрати, пов'язані з виготовленням і використанням бланків бухгалтерських документів, реєстрів, звітності».

Споживспілкам та їх підприємствам, що ведуть аналітичний облік адміністративних витрат, для забезпечення постійного контролю за використанням коштів на їх здійснення рекомендовано деталізувати склад деяких видів витрат за окремими статтями, що відображуються у Книзі форми № К-21, а саме:

– із ст. 3 «Витрати на утримання основних засобів та інших малоцінних необоротних матеріальних активів» виділити статті: 3.1. «Витрати на утримання службового автомобільного транспорту»; 3.2. «Витрати на операційну оренду основних засобів»; 3.3. «Ви-

трати на опалення, освітлення, водопостачання, каналізацію та ін.); 3.4. «Витрати на послуги, пов'язані із забезпеченням пожежної, відомчої та позавідомчої охорони»;

– із ст. 7 «Витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, факс, телекс тощо)» викремити ст.: 7.1. «Витрати на телефонний зв'язок»; 7.2. «Витрати на мобільний зв'язок»; 7.3. «Поштово-телеграфні витрати»;

– із ст. 9 «Податки, збори та інші обов'язкові платежі» виділити такі ст.: 9.1. «Плата (податок) за землю»; 9.2. «Комунальний податок»; 9.3. «Інші податки і збори».

З метою реалізації цих пропозицій на підприємствах споживчої кооперації слід внести відповідні корективи до методики фінансового обліку торговельних витрат.

Проаналізуємо третій розділ «Елементи операційних витрат» Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід). Так, у рядку 2500 «Матеріальні затрати» розкривають інформацію про матеріальні витрати підприємства у процесі діяльності протягом звітного періоду. До складу цього елемента витрат включають вартість витрачених у виробництві (крім продукту власного виробництва) сировини й основних матеріалів, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів.

За рядком 2505 відображують елемент витрат «Витрати на оплату праці», до складу якого включають заробітну плату за окладами та тарифами, премії й заохочення, матеріальну допомогу, компенсаційні виплати, оплату відпусток та іншого невідпрацьованого часу.

У рядку 2510 відображують елемент операційних витрат «Відрахування на соціальні заходи», до якого включають нарахування єдиного соціального внеску.

До складу елемента операційних витрат «Амортизація» (рядок 2515), включають суму нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів.

За рядком 2520 «Інші операційні витрати» наводять дані про витрати операційної діяльності, які не ввійшли до вищеперелічених елементів, зокрема, витрати на відрядження, послуги зв'язку, плата за розрахунково-касове обслуговування та ін.

Результати аналізу змісту статей розділу III Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) із застосуванням запропоновано-

го підходу дають змогу внести деякі корективи до інформації про економічні елементи операційних витрат, яку мають розкривати торговельні підприємства у формі № 2. Отже, виходячи з вищенаведених пропозицій можна дійти висновку, що доцільно доповнити поданий вище перелік елементів операційних витрат двома елементами витрат, а саме: «Роботи й послуги зі сторони», «Податки, збори та інші обов'язкові платежі».

Організація аналітичного обліку в запропонованих напрямках дасть змогу мати більш повне розуміння поведінки витрат для їх оперативного контролю і визначити на цій основі фінансовий результат від здійснення операційної діяльності. Наведені рекомендації сприятимуть більш повному розкриттю даних про витрати торговельних підприємств та їх елементи, що, у свою чергу, призведе до поліпшення інформаційного забезпечення процесу управління торговельними витратами на рівні підприємств та організацій споживчої кооперації України, а отже, більш ефективної їх діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моссаковський В. Б. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні : монографія / В. Б. Моссаковський. – Київ : Інтерпрес ЛТД; 2009. – 326 с.
2. НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/?section=browse&CatID=92&ArtID=13612> (дата звернення: 18.07.16). – Назва з екрана.
3. Пархоменко В. М. Бухгалтерський облік в Україні. Нормативи. Коментарі : Ч. 9 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 р. № 318 (зі змінами та доповненнями) / В. М. Пархоменко – Луганськ : Футура, 2006. – 672 с.
4. Інструкція про застосування книжково-

журнальної форми бухгалтерського обліку в організаціях і підприємствах споживчої кооперації. – Київ : ДІА, 2008. – 214 с.

5. Озеран В. Бухгалтерський облік у споживчій кооперації : навч. посіб. / В. Озеран, П. Куцик, А. Волошин – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2008. – 660 с.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV зі змінами та доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 18.07.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Mossakovskyy, V. B. (2009). *Stan ta perspektyvy rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini* [Status and prospects of accounting in Ukraine]. Kyiv: Interpres LTD [in Ukrainian].
2. NPSBO 1 «Zahalni vymohy do finansovoyi zvitnosti» [General Requirements for Financial Reporting]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy №73. Retrieved from <http://pro-u4ot.info/?section=browse&CatID=92&ArtID=13612> (accessed 18 February 2013) [in Ukrainian].
3. Parkhomenko, V. M. (2006). *Bukhhaltersky oblik v Ukraini. Normatyvy. Komentari.* [Accounting in Ukraine. Standards. Comments. P.9] Polozhennya (standart) bukhhalterskoho obliku 16 «Vytraty» [The provisions of Accounting Standard 16 "Expenses"]. Luhansk: Futura [in Ukrainian].
4. Instruktsiya pro zastosuvannya knyzhkovo-zhurnal'noyi formy bukhhalters'koho obliku v orhanizatsiyakh i pidpryyemstvakh spozhyvchoyi kooperatsiyi [Instructions on the use of books and magazines form of accounting in organizations and enterprises of consumer cooperation]. (2008). Kyiv: DIYA [in Ukrainian].
5. Ozeran, V., Kutsyk, P., Voloshyn, A. (2008). *Bukhhalters'ky oblik u spozhyvchiy kooperatsiyi* [Accounting for the consumer cooperatives]. Lviv: Vydavnytstvo L'vivskoyi komeretsiynoyi akademiyi [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro bukhhaltersky oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini»: pryiniaty 16 lyp. 1999 roku № 996-XIV [Law of Ukraine On Accounting and Financial Reporting in Ukraine from July 16 1999, №996-XIV]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed 18 July 2016) [in Ukrainian]

Н. В. Фірсова, кандидат економічних наук, доцент; **Р. Є. Желізняк** (Вищеє учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Совершенствование учета издержек предприятий розничной торговли потребительской кооперации Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании проблем современного состояния финансового учета расходов предприятий розничной торговли. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье исследованы проблемы усиления ориентации учета на управление предприятием. Раскрыта роль учета в управлении предприятием. Рассмотрены актуальные вопросы и подходы к организации учета затрат на предприятиях розничной торговли потребительской кооперации Украины. Определены особенности формирования расходов на предприятиях розничной торговли потребительской кооперации. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье развита методика финансового учета торговых издержек и разработана форма внутриведомственной отчетности, в том числе отчета о себестоимости реализованных товаров в розничной торговле по отдельным товарным группам, материально ответственными лицами, магазинами, отделами. Предложено учет транспортно-заготовительных расходов осуществлять методом среднеарифметической взвешенной по отдельным группам товаров, что позволит определять затратноёмкость товаров и калькулировать себестоимость реализации в разрезе товарных групп. Уточнена

и расширена номенклатура административных и расходов на сбыт товаров. Определены основные направления совершенствования финансового и управленческого учета затрат с применением информационных систем и компьютерных технологий.

Ключевые слова: затраты, информация, учет, предприятия потребительской кооперации, розничная торговля, себестоимость, товары, управление, финансовый учет.

N. Firsova, Cand. Econ. Sci. Docent; **R. Zheliznyak** (Poltava University of Economics and Trade). **Improved of the cost accounting retailers of Ukraine consumer cooperatives.**

Summary. The purpose of the article is to study the problems of the current state of financial accounting costs retailers. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The article deals with the problem on strengthening accounting guidance management. The role of accounting in business management is revealed. We consider the current issues and approaches to cost accounting at the enterprises of retail consumer cooperatives in Ukraine. The features of formation costs in the retail trade of consumer cooperatives were examined. **Practical value.** The article developed methodology for accounting and trading expenses developed interdepartmental reporting form, including the Report on the cost of goods sold at retail for individual product groups, material and responsible persons shops divisions. A record freight procurement costs to perform arithmetic average weighted by certain groups of goods, which will allow to determine high-cost products and calculate the cost of their implementation in terms of product groups. Clarified and expanded the range of administrative and sales costs of the goods. The main directions of improvement of financial and management accounting costs with the use of information systems and computer technology.

Keywords: cost and accounting, enterprise consumer cooperation, retail, cost, goods management, financial accounting.

Надійшло до редакції 24 липня 2016 року.

IV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.131

ВНЕДРЕНИЕ МЕХАНИЗМОВ ИПОТЕЧНОГО РЫНКА С ЦЕЛЮ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В. И. ЛЮБИМОВ, доктор государственного управления, профессор
(Запорожский национальный университет)

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании возможностей внедрения механизмов ипотечного рынка с целью обеспечения финансовой безопасности государства. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Исследованы этапы становления института ипотечного кредитования в развитых странах. Установлено существование значительного спроса на «длинные» деньги, с помощью которых можно осуществить капитальные вложения в любую сферу экономики, создать новые или реконструировать действующие мощности, положить начало собственному бизнесу, построить или улучшить жилье. Установлена роль государства в соблюдении прав участников ипотечных соглашений. **Практическая значимость результатов исследования.** Определено разнообразие правовых систем разных стран, которые обусловили возникновение разновидностей ипотеки. Предложены механизмы ипотечного рынка.

Ключевые слова: ипотека, механизмы, ипотечный рынок, залоговое имущество, залог, банк, финансовая система, финансовая безопасность, участник.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами. Дальнейшее успешное развитие украинской экономики сдерживается из-за ограниченности инвестиционных ресурсов. Для большинства украинских предприятий инвестиции могут быть привлечены преимущественно на внутреннем рынке под залог недвижимости. Решению актуальных социально-экономических проблем общества будет способствовать развитие долгосрочного жилищного ипотечного кредитования. Существенное улучшение ситуации в сельской местности можно ожидать благодаря внедрению механизмов ипотеки земли. Ипотечное кредитование позволит решить вопрос полу-

чения кредитных ресурсов для предприятий агропромышленного комплекса на обновление их материально-технической базы и предоставит новый импульс в развитии этой важной сферы. Таким образом, с развитием ипотечного кредитования связывается возможность существенных качественных сдвигов в экономике.

В большинстве стран мира становление института ипотечного кредитования произошло в течение веков. В Украине после длительного перерыва имеет место процесс возрождения ипотечного кредитования, поскольку оно существовало до 1917 г. (в Галичине и на Волыни – до 1939, Северной Буковине и Южной Бессарабии – до 1940 и на

Закарпатье – до 1945 г.). И хотя кредитование под залог недвижимости, которое по существу является ипотечным кредитованием, широко практиковалось в банковской деятельности, оно применялось без достаточного правового обеспечения.

Формулирование целей статьи (постановка задачи). Цель статьи заключается в исследовании возможностей внедрения механизмов ипотечного рынка с целью обеспечения финансовой безопасности государства.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. В независимой Украине, до недавнего времени, ипотечные отношения регулировались лишь Законом Украины «О залоге», в частности разделом 2 «Ипотека» [1]. Это способствовало учреждению ипотеки, однако не обеспечивало достаточных правовых условий для ее ускоренного развития. Качественным прорывом в этом плане стало принятие Верховной Радой Украины Земельного [2], Гражданского [3] и Хозяйственного [4] кодексов, а также Законов Украины: «Об ипотеке» [5]; «Об ипотечном кредитовании, операциях с консолидированным ипотечным долгом и ипотечными сертификатами» [6]; «О финансово-кредитных механизмах и управлении имуществом при строительстве жилья и операциях с недвижимостью» [7]; «Об оценке имущества, имущественных прав и профессиональной оценочной деятельности в Украине» [8]; «Об оценке земли» [9]. Поэтому сейчас исключительно актуальным становится вопрос практической реализации возможностей, которые появились в рамках принятого законодательного поля для дальнейшего развития ипотечного кредитования в Украине.

При этом, в стране существует значительный спрос на «длинные» деньги, с помощью которых можно осуществить капитальные вложения в любую сферу экономики, создать новые или реконструировать действующие мощности, положить начало собственному бизнесу, построить или улучшить жилье. С другой стороны, на внутреннем рынке страны есть предложение денег, которые можно привлечь на определенных выгодных условиях. Свидетельством этому есть увеличение депозитов на счетах населения в банковской системе. При создании соот-

ветствующих стимулов предложение денег может значительно вырасти за счет поступления средств из теневой экономики. Увеличение в связи с этим ликвидности банковской системы побуждает банки диверсифицировать свои активы, в том числе за счет ипотечного кредитования. Реализация пенсионной реформы и развитие сектора страховых услуг создают, в свою очередь, условия для становления и выхода на фондовый рынок новых институциональных инвесторов, которые будут иметь значительные долгосрочные ресурсы и потребность в малорискованных направлениях их использования.

Как первый шаг, ипотечное кредитование может стать эффективной формой привлечения свободных финансовых ресурсов. Как второй – при вводе вторичного рынка с правильно построенной системой рефинансирования – позволит за счет мультипликации увеличить количество денег, которые работают в экономике, повысив тем самым ее монетизацию без рискованной первичной эмиссии.

Термин «ипотека» (греч. *hypotheka* – подставка) был известен еще в древней Греции в начале VI в. до н. э. Принято считать, что своим происхождением он обязан архонту (одно из наивысших должностных лиц ряда античных городов с демократическим укладом) Солону и был связан с обеспечением ответственности должника перед кредитором определенными земельными участками. До той поры в Афинах залоговым обеспечением выступала личность должника, которому, в случае невыполнения требований, угрожало рабство. На грани такого земельного участка, который принадлежал должнику, кредитор устанавливал специальный столб с надписью о том, что это имущество выступает в качестве обеспечения его претензии в определенной сумме, на этом столбе также отмечались все долги владельца земли. Такой столб получил название «ипотеки», а именно слово в переносном смысле стало применяться для определения залога.

Ипотека не препятствовала залоговому имуществу переходить от одного владельца к другому, поскольку в качестве обеспечения выступало не само лицо, а ее имущество.

В дальнейшем для записи операций с имуществом, которое выступало в качестве обеспечения, стали использовать особенные

книги, которые назывались ипотечными. Уже в Древней Греции обеспечивалась гласность (транспарентность), которая позволяла любому заинтересованному лицу беспрепятственно убедиться о состоянии определенной земельной собственности.

Новое развитие институт ипотеки получил в Римской империи. Ипотека устанавливалась на все имущество должника, а не лишь на земельный участок. В I в. н. э. создавались первые ипотечные учреждения, которые выдавали кредиты под залог имущества частным лицам, а в II в. н. э. было введено особенное законодательство для учреждений, которые выполняли функции ипотечных банков и действовали рядом с другими кредитными учреждениями – прообразами сберегательных касс и ассоциаций.

Ипотека в течение достаточно короткого промежутка времени эволюционировала от фидуции (лат. *fiducia* – соглашение, основанное на доверии) к более прогрессивной форме – пигнуса (лат. *pignus* – неформальная заставка) и дальше – к залого.

При фидуции объект залога переходил в собственность кредитора, причем последний имел право или вернуть недвижимость должнику после выполнения договора, или продать ее, отказавшись от денежного требования.

Договор пигнуса предусматривал передачу недвижимости уже не в собственность, а во временное владение ею как гарантии выполнения кредитного обязательства. Заемщик имел право требовать, чтобы кредитор не пользовался заставленной недвижимостью, а лишь хранил ее. Кроме того, кредитор уже не имел права оставить залог у себя, а возможность продать ее имел лишь в случае невыполнения должником своих обязательств. Разница между остатком долга и ценой продажи возвращалась заемщику.

Следующим этапом было становление классического института ипотеки, предопределенное изменением социально-экономических условий того времени: послаблением рабовладельческого ведения хозяйства и массовой передачей земли арендаторам. Имущество оставалось в собственности должника, а кредитор имел право на компенсацию остатка долга из средств от продажи из торгов заставленного имущества. Сначала новая форма залога распространялась лишь на орудия тру-

да, какие арендаторы по объективным причинам не имели возможности передать владельцам земель (латифундистам). Позже в ипотеку стала передаваться и недвижимость.

Рядом с ипотекой, которая базировалась на основании договоренностей сторон, возникали разнообразные легальные ипотеки, которые регулировались отдельными законами (ипотека инвестора на инвестиции, ипотека на имущество неплательщика налога, ипотека на имущество опекуна, ипотека жены на имущество мужчины и т. п.). Возникли ипотеки, субординированные по времени возникновения (в силу договора) или по степени их важности (в силу закона). Развивался следующий залог одной и той же недвижимости нескольким лицам.

Здесь становится очевиднее широта спектра отношений, в которых использовалась ипотека, – рядом с отношениями заемщика и кредитора, она стала использоваться и в отношениях, связанных с инвестированием средств, уплатой налогов, семейных отношениях. Однако выполнение ипотекой функции самообеспечения при предоставлении кредитов было и остается одной из наиболее широко употребляемых, а такой вид кредитования получил название ипотечного.

Роль государства в соблюдении прав участников ипотечных соглашений вообще была значительной, поскольку достаточно сложные по структуре соглашения требовали контроля и регулирования, настроенной регистрационной системы. Однако, в связи с ослаблением функций государства в условиях общего упадка эпохи Древнего мира, институт ипотеки прекратил существование на несколько веков с тем, чтобы опять возродиться в средневековом европейском законодательстве.

В Германии ипотека возникла в начале XIV в. (до той поры там преобладал принцип личной ответственности за долги), а во Франции – в конце XIV в., здесь хранилась негласная ипотека. В России уже в XIII–XIV вв. одновременно с правом частной собственности возник залог, однако длительное время ипотека существовала фактически без законодательного оформления. Как средство обеспечения обязательств ипотека продолжает и ныне широко использоваться.

Ипотека в современном определении – это способ обеспечения выполнения обязательств,

при котором недвижимое имущество, является предметом залога, остается у залогодателя или у третьего лица.

Экономисты под ипотекой понимают залог недвижимости с целью получения кредита в банке или небанковском финансовом учреждении.

Важное значение для лучшего понимания ипотеки имеет ее классификация. Предметом ипотеки могут быть участки земли и имущество, что на ней расположено, – здания, сооружения, квартиры, предприятия как целостные имущественные комплексы, другое имущество, отнесенное законодательством к неподвижному. В зависимости от предмета ипотеки выделяют ипотеку жилья (жилищную ипотеку), ипотеку земельных участков (ипотеку земли) и ипотеку коммерческой недвижимости (коммерческую ипотеку).

По часовому критерию (очередностью возникновения) виды ипотеки субординируются как старшие (первая) и следующие. Следующая ипотека – это передача в залог недвижимого имущества, которое уже является предметом ипотеки по предыдущему договору ипотеки.

Залог недвижимости, который раньше не заставлялся (или чистая от предыдущих обязательств недвижимость), является первой ипотекой. Первая (основная, или старшая) ипотека дает залогодержателю подавляющее залоговое право, то есть право первоочередного (относительно следующих залогодержателей) удовлетворения требований (если другое не предусмотрено договором).

Одно и то же недвижимое имущество может быть в то же время залогом под разные обязательства. Из экономической точки зрения это эффективно и значительно увеличивает финансовые активы как отдельных субъектов ведения хозяйства, так и экономики в целом, что повышает уровень капитализации ресурсов. При этих условиях применяются определенные ограничения на залоговое имущество, которое отображается в соглашениях между залогодателем и залогодержателем. Так, например, в развитых странах, где ипотека имеет длительную историю существования, все следующие ссуды под ипотеку предусматривают повышенную процентную ставку, меньший срок кредитования и больший риск кредитора. В таких случаях сумма ссуды за

второй ипотекой, как правило, меньше, чем за первой. Если объем ссуды за первой ипотекой представляет в среднем 70–80 % рыночной стоимости недвижимости, то за второй он может равняться 50–60 %.

В зависимости от количества предметов залога и залогодателей ипотека может быть объединенной или общей. Если обеспечение обязательства осуществляется путем одновременной передачи в ипотеку двух или нескольких объектов недвижимого имущества, которые принадлежат одному залогодателю, имеет место объединенная ипотека. Если обязательство обеспечивается путем передачи в ипотеку двух или нескольких единиц недвижимого имущества, которые принадлежат разным лицам, – это будет общая ипотека. Обеспечение выполнения обязательства путем передачи в ипотеку недвижимого имущества, которое принадлежит третьему лицу (имущественному поручителю), является ипотекой в пользу третьего лица.

Разнообразие правовых систем разных стран обусловило и возникновение разновидностей ипотеки, которые за правовой основой разделяются на англосаксонскую и романо-германскую. Если по англосаксонскому праву сущность ипотеки более близка к древнеримскому правовому институту фидуции, когда предмет залога находится в собственности залогодержателя, то романо-германская система права, которая распространена в континентальной Европе, базируется на древнеримском понятии ипотеки «hypoteca». Это предусматривает, что предмет залога остается в собственности залогодателя.

Виды ипотек за предметом залога обусловили и соответствующие виды ипотечного кредитования – жилищное, коммерческое и земельное. К первой трети XX в., невзирая на разные правовые основы ипотеки, которые использовались в континентальной Европе (романо-германская) и США (англосаксонская), ипотечное кредитование имело много общих черт.

В качестве основных учреждений, которые занимались предоставлением ипотечных кредитов, выступали коммерческие и сберегательные банки, а также ссудо-сберегательная ассоциация. Источниками финансирования ипотечного кредитования были, в основном, депозиты. Специализиро-

ванные ипотечные банки предоставляли кредиты за счет средств от размещенных эмитированных ими облигаций, обеспеченных ипотечными кредитами. Это положило начало ипотечному рынку и открыло новые возможности для рефинансирования операций из ипотечного кредитования.

Ярким примером использования коммерческих банков как институтов ипотечного кредитования есть швейцарские кантональные банки. Их ресурсную базу для ипотечного кредитования складывают средства юридических и физических лиц на депозитных счетах. Однако эти средства, как правило, носят краткосрочный характер и только частично могут быть размещены в долгосрочные активы.

Как уже было выяснено, ипотека – это собственное заложенное недвижимого имущества, а ипотечный кредит – это ссуда, предоставленная за принципами банковского кредитования под залог недвижимости, которая остается в пользовании у заемщика.

Поскольку характерной чертой ипотечных кредитов является их долгосрочность, то в большинстве кредитных институтов, которые занимаются ипотечным кредитованием, постоянно возникает проблема недостатка ресурсов.

Решение этой проблемы является основной функцией ипотечного рынка – системы организованных на основе определенных принципов и правовых норм экономических отношений, которые возникают в процессе покупки и продажи финансовых обязательств, обеспеченных недвижимостью (рис. 1).

И если ипотечное кредитование без залога (просто под залог недвижимого имущества) есть, в принципе, обычной кредитной операцией банка, то ипотечное кредитование, в ходе которого банк получает залоговую, имеет существенные отличия. Путем продажи залоговых или ипотечных ценных бумаг банк может сразу возобновить свои средства и опять предоставлять их новым заемщикам. В этом случае банк, получая доход от собственной кредитной операции, в своих действиях не ограничен лишь первичными ресурсами (привлеченными депозитами и т. п.), а другие участники ипотечного рынка, который при этом возникает, также получают свою часть дохода.

Первичный ипотечный рынок – это сегмент ипотечного рынка, который охватывает экономические отношения, возникающие в процессе покупки-продажи ипотечных залогов банками.

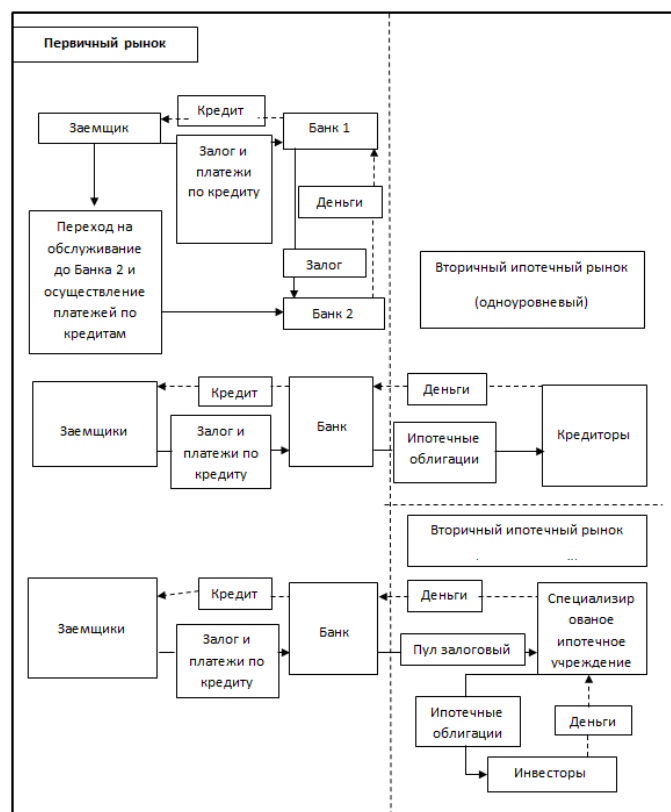

рис. 1. Экономические отношения на рынке ипотеки

При этом вместе с залогом на обслуживание банка переходит и заемщик, который основную сумму кредита и проценты платит теперь банку-покупателю залоговой. Купить залоговую могут лишь такие кредитные учреждения, в которых достаточная ликвидность. Первичный рынок был распространен в начале развития ипотечного кредитования, на сегодня объемы операций на нем незначительны.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в представленном направлении. Лишь после того, как заработают механизмы ипотечного рынка, в частности система рефинансирования банков, инфраструктура рынка и надлежащая нормативная база, финансовая безопасность страны, благодаря получению дополнительных преимуществ, будет укрепляться. К таким преимуществам можно отнести:

- увеличение денежного мультипликатора и предложения денег (М3) в экономике;
- расширение возможностей рефинансирования коммерческих банков Национальным банком за счет использования ипотечных ценных бумаг;
- диверсификация рисков между всеми участниками ипотечного рынка;
- увеличение спроса и предложения ипотечных кредитов благодаря рыночной (реальной) оценке недвижимого имущества и государственной регистрации его правового положения;
- возможность реализации банком ипотечных ценных бумаг на открытом рынке или специализированном финансовом учреждении, которое способствует ускорению высвобождения средств банка, предоставленных в кредит.

Приведенные преимущества будут усиливаться благодаря расширению количества участников рынка (страховые компании, пенсионные фонды, другие небанковские финансовые учреждения, государственные фонды и т. п.), которые заинтересованы во вкладывании денежных средств в более ликвидные и менее рискованные финансовые инструменты. При этом роль ипотечных ценных бумаг, которые за надежностью уступают лишь облигациям государственных ссуд, как базовых инструментов определения доходности ценных бумаг, значительно повышается.

ЛИТЕРАТУРА

1. Про заставу [Електронний ресурс] : Закон України від 02.10.1992 № 2654-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
2. Земельний кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий Верховною Радою України 25 жовт. 2001 р. № 2768-ІІІ : текст із змін. станом на 2 лист. 2016 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
3. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий Верховною Радою України 16 січ. 2003 р. № 435-ІV : текст із змін. станом на 2 лист. 2016 р. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
4. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий Верховною Радою України 16 січ. 2003 р. № 436-ІV : текст із змін. станом на 1 серп. 2016 р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
5. Про іпотеку [Електронний ресурс] : Закон України від від 05.06.2003 № 898-ІV. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
6. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати [Електронний ресурс] : Закон України від від 19.06.2003 № 979-ІV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/979-15> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
7. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 № 978-ІV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-15> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.

8. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
9. Про оцінку земель [Електронний ресурс] : Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
6. Zakon Ukrainy «Pro ipotechnne kredyтування, operatsiyi z konsolidovanyim ipotechnym borhom ta ipotechnni sertyfikaty»: pryiniatyi 19 chervn. 2003 roku № 979-IV [Law of Ukraine On mortgage lending operations with consolidated mortgage debt and mortgage certificates from June 19 2003, № 979-IV]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/979-15> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro zastavu»: pryiniatyi 2 zhovt. 1992 roku № 2654-XII [Law of Ukraine On Pledge from October 2 1992, № 2654-XII]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
2. Zemel'nyy kodeks Ukrayiny [Land Code of Ukraine]. (2001, October 25). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
3. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny [The Civil Code of Ukraine]. (2003, January 16). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
4. Hospodars'kyu kodeks Ukrayiny [Economic Code of Ukraine]. (2003, January 16). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro ipoteku»: pryiniatyi 6 chervn. 2003 roku № 898-IV [Law of Ukraine On Mortgage from June 6 2003, № 898-IV]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro finansovo-kredytni mekhanizmy i upravlinnya maynom pry budivnytstvi zhytla ta operatsiyakh z nerukhomistyu»: pryiniatyi 19 chervn. 2003 roku № 978-IV [Law of Ukraine On financial and credit mechanisms and management of property in housing construction and real estate from June 19 2003, № 978-IV]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/978-15> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro otsinku mayna, maynovykh prav ta profesiynu otsinochnu diyal'nist' v Ukrayini»: pryiniatyi 12 lyp. 2001 roku № 2658-III [Law of Ukraine On the assessment of property, property rights and professional valuation activities in Ukraine from July 19 2001, № 2658-III]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy «Pro otsinku zemel'»: pryiniatyi 11 hrud. 2003 roku № 1378-IV [Law of Ukraine On the evaluation of land from December 11 2003, № 1378-IV]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].

В. І. Любімов, доктор державного управління., професор (Запорізький національний університет). **Упровадження механізмів іпотечного ринку з метою забезпечення фінансової безпеки держави.**

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні можливостей упровадження механізмів іпотечного ринку з метою забезпечення фінансової безпеки держави. **Методика дослідження.** Virishennya поставlених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Досліджено етапи становлення інституту іпотечного кредитування в розвинених країнах. Установлено існування значного попиту на «довгі» гроші, за допомогою яких можна здійснити

капітальні вкладення в будь-яку сферу економіки, створити нові або реконструювати діючі потужності, започаткувати власний бізнес, побудувати або поліпшити житло. Установлено роль держави в дотриманні прав учасників іпотечних угод. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначено різноманітність правових систем різних країн, що зумовили виникнення різновидів іпотеки. Запропоновано механізми іпотечного ринку.

Ключові слова: іпотека, механізми, іпотечний ринок, заставне майно, за порука, банк, фінансова система, фінансова безпека, учасник.

V. Lyubimov, Dc. Public Administration, Professor (Zaporizhzhya National University). Introduction of mechanisms of mortgage market with the purpose of providing of financial safety of the state.

Summary. The purpose of the article is to study the possibilities of the implementation mechanisms of the mortgage market to ensure the financial security of the state. The methodology of the study. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The stages of becoming of institute of the mortgage crediting are investigational in the developed countries. Existence of considerable demand is set on «long» money by means of which it is possible to carry out capital investments in any sphere of economy, to create new or to reconstruct operating powers, put beginning to own business, to build or improve an accommodation. The role of the state in the observance of rights of participants of mortgage agreements is set. **Practical value.** The variety of the legal systems of different countries is certain, that stipulated the origin of varieties of mortgage. The mechanisms of mortgage market are offered.

Keywords: mortgage, mechanisms, mortgage market, mortgage property, mortgage, bank, financial system, financial safety, participant.

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЗАЛУЧЕННЯ БОРГОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ

Н. С. ПЕДЧЕНКО, доктор економічних наук, професор;

В. Ю. СТРИЛЕЦЬ, кандидат економічних наук, доцент;

Л. А. ЛУГІВСЬКА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів фінансової політики держави у сфері залучення боргових зобов'язань. **Методика дослідження.** Під час вивчення економічної сутності боргової політики були використані методи наукової абстракції та порівняльного аналізу. Дослідження сучасного стану заборгованості країни здійснювалися на основі методів порівняльного й ретроспективного аналізу. **Результати.** У статті проведено аналіз боргової політики в розрізі строків, валют погашення державного боргу та його поділу на зовнішню та внутрішню заборгованість, що дозволило визначити незбалансованість і неузгодженість фінансової політики, зростання боргового навантаження, переважання валютного боргу у структурі, збільшення питомої ваги зобов'язань з-за кордону, високу вартість обслуговування боргу. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначені у статті критерії ефективності фінансової політики залучення боргових зобов'язань дозволять інтегрувати боргову політику з фіскальними інтересами, потребами стимулювання інвестиційної та інноваційної активності й завданням максимізації добробуту в довгостроковому періоді.

Ключові слова: фінансова політика, боргові зобов'язання держави, залучення, управління.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах економіка України перебуває в надзвичайно складному фінансовому становищі, що зумовлене зменшенням обсягу ВВП, зростанням дефіциту державного бюджету, наявністю незначних золотовалютних резервів, знеціненням національної валюти тощо. Економічна ситуація ускладнюється збільшенням видатків на підтримання обороноздатності країни, а також витрат на обслуговування зростаючого державного боргу. У зв'язку з наростаючою борговою залежністю, що дестабілізує всі сегменти економіки, актуалізуються питання оптимізації фінансової політики держави, яка б забезпечувала зважене й ефективне управління всією сукупністю боргів, обсяг яких визначає внутрішню та зовнішню боргову стійкість України.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Слід зазначити, що багато вітчизняних науковців розглядають складову фінансової політики залучення боргових зобов'язань виключно у вузькому сенсі як синонім політики управління державним боргом. Так, боргова політика трактується як діяльність органів влади з управління державним боргом, а її зміст включає: широкий комплекс заходів із розробки концепції боргової політики, визначення її суб'єктів, об'єктів, мети та цілей здійснення; розробки механізму її реалізації та виокремлення відповідних критеріїв для оцінки [1, с. 35–37]. На думку В. М. Опаріна, боргова політика визначає межі та умови державного запозичення, співвідношення між його формами, між кредиторами держави, а також порядок і механізм погашення державного боргу [9, с. 177–178]. В. Данилюк зазначає, що бюджетна політика повинна здійснюватися відповідними органами дер-

жавної влади; безпосередньо пов'язана з управлінням державним боргом; передбачає розробку заходів з обслуговування боргових зобов'язань держави; її метою повинно стати економічне зростання у країні [4, с. 115]. Існує й думка стосовно того, що боргова політика є іманентною складовою не фінансової, а більш конкретно – бюджетно-податкової політики [8, с. 9–10].

Більшість вітчизняних дослідників розглядає переважно поняття «управління державним боргом», зосереджуючи свою увагу на негативних наслідках впливу боргу на фінансову політику країни. Поняття «боргова політика» зустрічається дуже рідко виключно як синонім попереднього поняття. На нашу думку, ці поняття не є синонімами, а управління – більш вузька категорія, ніж політика. У західній економічній літературі часто використовується поняття «борговий менеджмент».

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування основних напрямів фінансової політики залучення боргових зобов'язань держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансова політика залучення державного боргу обмежена сукупністю державних заходів із визначення умов залу-

чення коштів, їх розміщення і повернення, забезпечення необхідної платоспроможності держави. При цьому ці заходи обмежуються діяльністю органів влади на певний проміжок часу, переважно на середньостроковий період. Даний підхід щодо залучення державного боргу та управління ним не відповідає сьогоденню. Управління державним боргом – це складова фінансової політики держави, яка повинна здійснюватися відповідно до політики державних запозичень.

Утім, у вітчизняній економічній літературі наявні й інші погляди, відповідно до яких боргова політика розглядається більш широко. Зокрема, Т. Богдан вважає, що боргова політика держави – це сукупність дій, пов'язаних зі здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного боргу, а також регулюванням зовнішніх корпоративних запозичень. При цьому вона акцентує увагу на своєчасному погашенні боргових зобов'язань, скороченні витрат із їх обслуговування та підтримання певного рівня боргової безпеки [2, с. 9].

Дослідження динаміки державного боргу показало, що спостерігається подальше збільшення розриву між обсягами запозичень та погашення боргу (рис. 1), що може призвести до посилення боргового навантаження на бюджет у майбутньому.

Рис. 1. Порівняння обсягів запозичень до державного бюджету та погашення державного боргу у 2008–2015 рр., млрд грн [складено на основі даних [5]]

При цьому слід відмітити, що протягом останніх років борг, номінований в іноземній

валюті, переважає у структурі й має тенденцію до зростання (рис. 2).

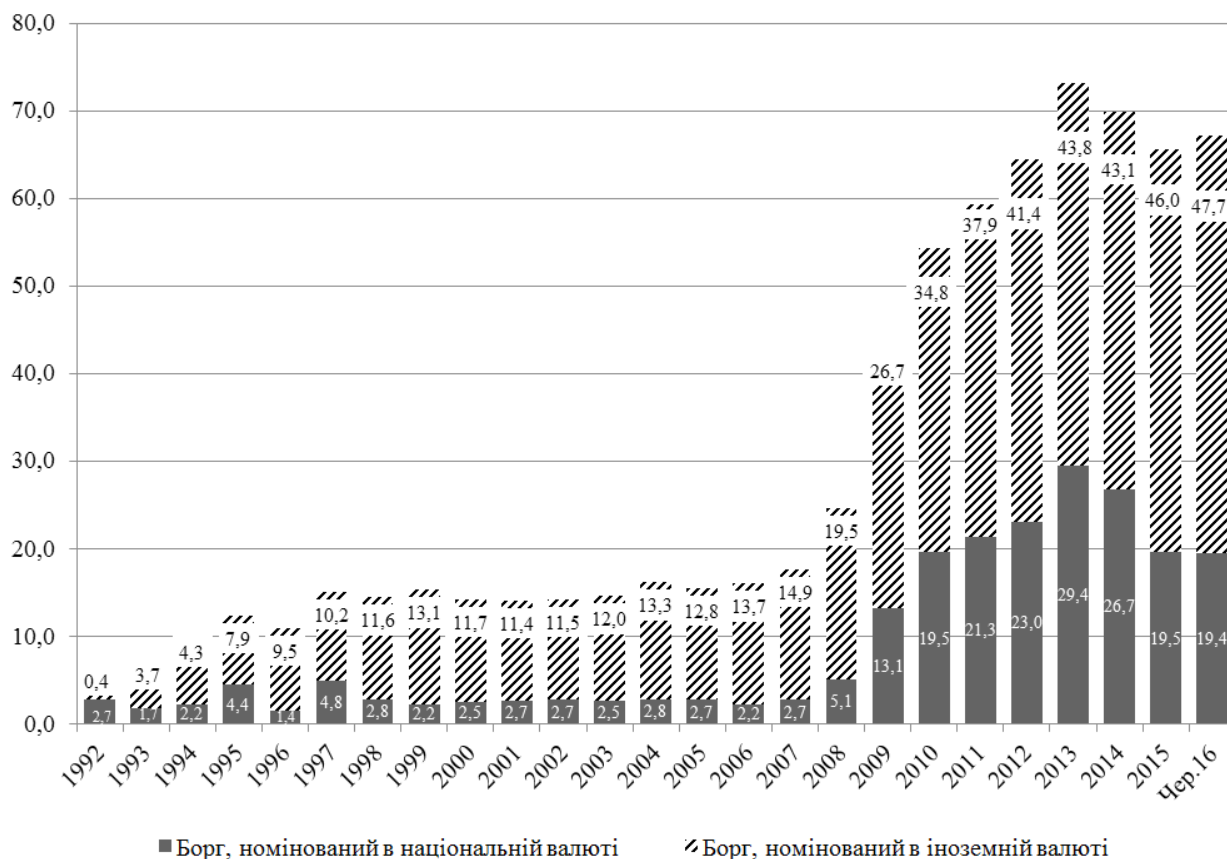

Рис. 2. Динаміка державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення, млрд дол. в еквіваленті станом на 30.06.2016 р.

Оскільки основна частка державного боргу знаходиться в доларовому еквіваленті, то важливим напрямом фінансової політики є утримання стабільності національної валюти.

Проте протягом 2010–2015 рр. спостерігається різке зростання даного курсу (табл. 1), а отже, боргова безпека країни з кожною девальвацією знижується.

Таблиця 1

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют за 2010–2015 рр., грн
[складено автором на основі даних [7]]

Назва валюти	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
100 австралійських доларів	729,63	822,70	827,69	774,63	1 070,56	1 642,52
10 000/100 азербайджанських манатів	988,66	1 008,93	1 017,12	1 018,80	1 515,46	2 155,88
100 англійських фунтів стерлінгів	1 226,89	1 277,71	1 266,38	1 250,64	1 953,75	3 340,42
10 білоруських рублів	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01
100 датських крон	141,44	148,86	137,98	142,29	210,84	324,83
100 доларів США	793,56	796,76	799,10	799,30	1 188,67	2 184,47
100 євро	1 053,29	1 109,18	1 027,06	1 061,22	1 571,59	2 422,87
100 ісландських крон	3,63	3,98	6,39	6,54	10,16	16,57
100 казахстанських тенге	5,39	5,43	5,36	5,25	6,62	10,24
100 канадських доларів	770,66	805,96	799,58	776,52	1 075,15	1 710,32
100 молдовських леїв	64,21	67,91	66,03	63,57	84,28	116,02

Продовж. табл. 1

Назва валюти	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
100 норвезьких крон	131,48	142,31	137,37	136,18	188,03	271,45
100 польських злотих	263,85	270,21	245,52	252,92	375,53	579,55
10 російських рублів	2,61	2,72	2,57	2,51	3,11	3,62
100 СПЗ (до липня 2000 року СДР)	1 210,84	1 258,06	1 223,72	1 214,69	1 801,86	3 056,43
100 сингапурських доларів	582,39	633,93	639,42	639,04	937,35	1 589,55
10000 туркменських манатів	278,44	279,56	280,39	280,46	417,08	625,65
1000 угорських форинтів	38,31	39,89	35,53	35,74	50,90	78,25
100 узбецьких сумів	0,50	0,46	0,42	0,38	0,51	0,85
100 чеських крон	41,65	45,14	40,85	40,87	57,06	88,83
100 шведських крон	110,33	122,88	117,98	122,72	172,37	258,94
100 швейцарських франків	762,61	901,41	852,08	862,33	1 295,01	2 269,73
100 юанів женьміньбі (Китай)	117,23	123,27	126,66	129,98	192,81	347,60
1000 японських єн	90,52	100,04	100,19	82,14	111,93	180,46

Видатки на обслуговування державного боргу у 2015 р. становили 86,8 млрд грн або 98,2 % річного планового показника, що на 0,6 в.п. менше аналогічного показника 2014

року (табл. 2). Загальний обсяг витрат на погашення й обслуговування державного боргу становив 503,4 млрд грн або 50,3 % усіх витрат державного бюджету.

Таблиця 2

Витрати бюджету на погашення та обслуговування державного боргу за 2013–2015 рр. [3]

Показник	2013 р.			2014 р.			2015 р.		
Платежі за державним боргом, у т.ч.:	116,2	114,2	98,2	174,6	171,8	98,4	555,0	503,4	90,7
внутрішнім	67,3	65,7	97,7	103,2	102,7	99,5	188,3	151,3	80,4
зовнішнім	48,9	48,5	99	71,4	69,1	96,8	366,7	352,1	96,0
платежі з погашення державного боргу, у т.ч.:	81,1	79,8	98,4	123	120,8	98,2	466,6	416,6	89,3
внутрішнього	43	41,8	97,3	68,3	68	99,6	128,0	91,2	71,3
зовнішнього	38,1	38	99,7	54,7	52,8	96,5	338,6	325,4	96,1
Видатки на обслуговування державного боргу, у т.ч.:	35,2	24,4	97,9	51,6	51	98,8	88,4	86,8	98,2
внутрішнього	24,3	23,9	98,4	34,9	34,7	99,4	60,3	60,1	99,7
зовнішнього	10,9	10,5	96,6	16,7	16,3	97,6	28,1	26,7	95,0
Витрати бюджету (разом видатки, надання кредитів, погашення державного боргу)	528,7	489,2	92,5	564,5	531	94,1	1 082,2	1 000,7	92,5
Питома вага платежів за державним боргом у витратах бюджету, %	22	23,3	X	30,9	32,4	X	51,3	50,3	X

Як свідчать дані табл. 2, протягом 2013–2015 рр. проблемою фінансові політики є невиконання плану з обслуговування і погашення державного боргу. Виняток становить лише проведені платежі з погашення внут-

рішнього державного боргу у 2012 р.

Отже, як бачимо, державний борг країни має тенденцію до зростання. При цьому важливим для аналізу державного боргу є його дослідження в розрізі внутрішнього та

зовнішнього боргу. Структурний аналіз державного боргу є надзвичайно важливим для фінансової політики врегулювання ефективності боргової політики, оскільки він дозволяє відслідковувати зміни в економічній політиці країни. Веденням статистики зовнішнього боргу держави України займаються Національний банк України, який досліджує

валовий зовнішній борг, та Міністерство фінансів, яке відслідковує дані державного й гарантованого державою боргу України.

За даними НБУ державний зовнішній борг України станом на 30.06.2016 р. становить 885 916,51 млн грн та за останні три роки зріс із 486 026,5 млн грн на 70,01 % у 2015 р. та на 7,22 % у 2016 р. (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка зовнішнього державного боргу України за 2014–2016 рр.
[складено на основі даних [6]]

Показник	Сума, млн грн			Абсолютна зміна, (+;-), млн грн		Відносна зміна, %	
	31.12.2014 р.	31.12.2015 р.	30.06.2016 р.	2015 р. від 2014 р.	2016 р. від 2015 р.	2015 р. від 2014 р.	2016 р. від 2015 р.
Зовнішній борг	486 026,50	826 270,48	885 916,51	340 243,98	59 646,03	170,01	107,22
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	169 089,90	337 449,29	350 468,17	168 359,39	13 018,88	199,57	103,86
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	16 372,26	32 708,53	44 296,31	16 336,27	1 1587,78	199,78	135,43
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,98	1,34	1,41	0,36	0,07	136,35	105,11
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	272 509,35	415 269,93	448 456,30	142 760,59	33 186,37	152,39	107,99
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	28 054,35	40 841,39	42 694,42	12 787,04	1 853,03	145,58	104,54

При цьому, досліджуючи тенденцію змін зовнішнього державного боргу за останні шість років (рис. 3), відмітимо стабільний ріст як загального обсягу заборгованості, так і в розрізі видів за секторами економіки.

Досліджуючи гарантований державою борг

(табл. 4) слід відмітити зменшення його обсягів у 2016 р. порівняно із 2015 р. на 4 924,52 млн грн. Відбулося це, в основному, за рахунок зменшення заборгованості за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ на 10 516,56 млн грн.

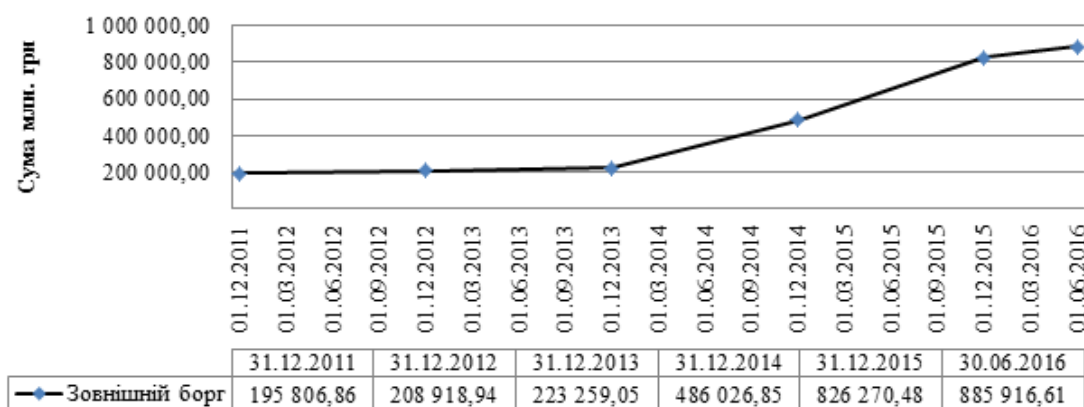

Рис. 3. Динаміка зовнішнього державного боргу України у 2010-2015 рр. млн грн [складено на основі даних [6]]

Таблиця 4

Динаміка зовнішнього гарантованого державою боргу України за 2014–2016 рр. [складено на основі даних [6]]

Показник	Сума, млн грн			Абсолютна зміна, (+;-), млн грн		Відносна зміна, %	
	31.12.2014	31.12.2015	30.06.2016	2015 р. від 2014 р.	2016 р. від 2015 р.	2015 р. від 2014 р.	2016 р. від 2015 р.
Зовнішній борг	125 939,46	216 449,10	211 524,58	90 509,64	-4 924,52	171,87	97,72
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	40 110,56	140 833,80	146 742,19	100 723,25	5 908,39	351,11	104,20
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	3 842,71	4 679,07	4 239,82	836,35	-439,25	121,76	90,61
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	51 616,02	68 227,55	57 710,99	16 611,53	-10 516,56	132,18	84,59
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	28 509,55	0,00	0,00	-28 509,55	0,00	0,00	X
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1 860,62	2 708,68	2 831,58	848,06	122,90	145,58	104,54

Пильної уваги під час аналізу структури валового зовнішнього боргу потребує аналіз у розрізі типу кредитора (табл. 5). Як видно з таблиці, питома вага зовнішнього боргу у структурі боргу України становить 65,79 %, при цьому 21,01 % із них – це заборгованість

за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій. Зокрема, вагому роль має борг перед міжнародним валютним фондом – 8,03 %.

Таблиця 5

**Структура зовнішнього боргу України в розрізі типу кредитора
станом на 30.06.2016 р. [складено на основі даних [6]]**

Показник	дол. США	грн	%
Зовнішній борг	44 154,79	1 097 441,19	65,79
Державний борг	35 644,24	885 916,61	53,11
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій:	14 100,85	350 468,17	21,01
Європейське співтовариство	2 450,89	60 915,42	3,65
Європейський банк реконструкції та розвитку	592,88	14 735,65	0,88
Європейський інвестиційний банк	525,50	13 061,07	0,78
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	5 138,33	127 710,13	7,66
Міжнародний валютний фонд	5 392,39	134 024,66	8,03
Фонд чистих технологій (МБРР)	0,85	21,24	0,00
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав:	1 782,23	44 296,31	2,66
Канада	307,91	7 652,82	0,46
Німеччина	229,56	5 705,65	0,34
Росія	605,86	15 058,19	0,90
США	9,02	224,24	0,01
Японія	629,88	15 655,41	0,94
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ:	0,06	1,41	0,00
Chase Manhattan Bank Luxembourg S.A.	0,06	1,41	0,00
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку:	18 043,33	448 456,30	26,88
ОЗДП 2013 року	3 000,00	74 563,23	4,47
ОЗДП 2014 року	1 000,00	24 854,41	1,49
ОЗДП 2015 року	14 043,33	349 038,67	20,92
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій:	1 717,78	42 694,42	2,56
Міжнародний валютний фонд	1 717,78	42 694,42	2,56
Гарантований державою борг	8 510,55	211 524,58	12,68
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій:	5 904,07	146 742,19	8,80
Європейське співтовариство з атомної енергії	15,87	394,33	0,02
Європейський банк реконструкції та розвитку	72,00	1 789,45	0,11
Європейський інвестиційний банк	5,55	137,82	0,01
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	430,88	10 709,19	0,64
Міжнародний валютний фонд	5 379,79	133 711,41	8,02
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав:	170,59	4 239,82	0,25
Канада	170,59	4 239,82	0,25
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ:	2 321,96	57 710,99	3,46
Deutsche Bank AG London	15,01	373,17	0,02
UniCredit Bank Austria AG	42,42	1 054,31	0,06
ВАТ «Газпромбанк»	500,00	12 427,20	0,75
Державний банк розвитку КНР	65,62	1 630,95	0,10
Експортно-імпортний банк Китаю	1 552,12	38 577,12	2,31

Продовж. табл. 5

Показник	дол. США	грн	%
Експортно-імпортний банк Кореї	146,78	3 648,24	0,22
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку			
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій:	113,93	2 831,58	0,17
Міжнародний валютний фонд	113,93	2 831,58	0,17

Примітка: офіційний курс НБУ 24,854409 грн/дол. США.

Серед заборгованості за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав, найбільшу частку має борг перед Японією—35 % (рис. 4).

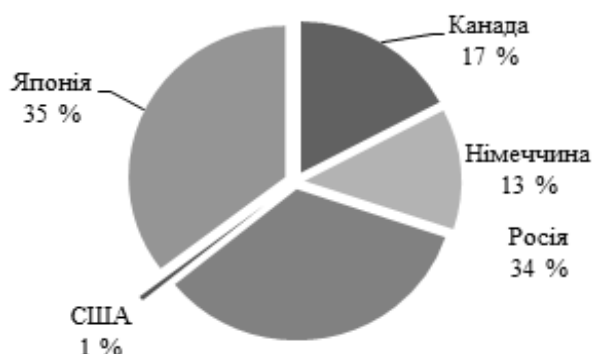

Рис. 4. Структура заборгованості України за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав станом на 30.06.2016, %

[складено на основі даних [6]]

У розрізі організацій щодо гарантованого державою боргу найбільша заборгованість – за Міжнародним валютним фондом – 8,02 %. При цьому в розрізі позик, одержаних від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ, переважає борг перед Експортно-імпортним банком Китаю – 2,31 % у загальній структурі забор-

гованості.

Зазначимо, що аналіз фінансової політики залучення державного боргу в Україні в історичній перспективі свідчить про значну міру хаотизму, під впливом потреб оперативного фінансування, поточних потреб бюджетних видатків, що істотно вплинуло на його структуру й обсяги (табл. 7).

Таблиця 7

Аналіз змін величини внутрішнього державного боргу України за 2010–2016 рр. [складено на основі даних [6]]

Рік	Величина внутрішнього державного боргу, тис. грн	Абсолютна зміна за період, тис. грн	Темп зміни
2010	155 557 493,5	–	–
2011	173 770 199,5	18 212 706,0	111,7
2012	206 510 713,6	32 740 514,1	118,8
2013	284 088 725,5	77 578 011,9	137,6
2014	488 866 907,4	204 778 181,9	172,1
2015	518 460 360,3	29 593 453,0	106,1
2016 (станом на 01.01.2016)	529 460 578,0	11 000 217,7	102,1
2016 (станом на 30.06.2016)	570 690 848,4	41 230 270,4	107,8

До переліку внутрішніх кредиторів країни належить Національний банк Ук-

раїни, заборгованість перед яким у 2016 р. загальній структурі заборгованості країни становить 2 578,92 млн грн, або 0,15 % у (табл. 8).

Таблиця 8

**Структура внутрішнього боргу України в розрізі типу кредитора
станом на 30.06.2016 р. [складено на основі даних [6]]**

Показник	дол. США	грн	%
Внутрішній борг	22 961,35	570 690,85	34,21
Державний борг	22 140,10	550 279,16	32,99
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку:	22 036,34	547 700,23	32,83
ОВДП (15-річні)	637,67	15 848,84	0,95
ОВДП (14-річні)	130,76	3 250,00	0,19
ОВДП (13-річні)	105,32	2 617,63	0,16
ОВДП (12-річні)	60,35	1 500,00	0,09
ОВДП (11-річні)	1 564,43	38 882,98	2,33
ОВДП (10-річні)	2 436,53	60 558,46	3,63
ОВДП (9-річні)	2 057,94	51 148,92	3,07
ОВДП (8-річні)	1 259,38	31 301,20	1,88
ОВДП (7-річні)	1 651,21	41 039,79	2,46
ОВДП (6-річні)	1 030,00	25 600,00	1,53
ОВДП (5-річні)	6 502,23	161 608,99	9,69
ОВДП (4-річні)	160,20	3 981,71	0,24
ОВДП (3-річні)	1 368,25	34 007,00	2,04
ОВДП (2-річні)	1 968,70	48 930,94	2,93
ОВДП (18-місячні)	755,52	18 777,95	1,13
ОВДП (12-місячні)	275,60	6 849,76	0,41
ОВДП (9-місячні)	7,91	196,57	0,01
ОВДП (6-місячні)	35,55	883,50	0,05
ОВДП (3-місячні)	28,81	716,00	0,04
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами:	103,76	2 578,92	0,15
Національний банк України	103,76	2 578,92	0,15
Гарантований державою борг	821,25	20 411,69	1,22
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку:	651,80	16 200,01	0,97
Державні цінні папери	0,00	0,01	0,00
Облігації ДІУ (10-річні)	40,23	1 000,00	0,06
Облігації ДІУ (5-річні)	120,70	3 000,00	0,18
Облігації ДІУ (7-річні)	120,70	3 000,00	0,18
Облігації НАК «Нафтогаз України» (3-річні)	193,12	4 800,00	0,29
Облігації Укравтодору (3-річні)	10,06	250,00	0,02
Облігації Укравтодору (5-річні)	166,97	4 150,00	0,25
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами:	169,42	4 210,72	0,25
ВАТ «Державний експортно-імпортний банк України»	21,12	525,00	0,03
ВАТ «Державний ощадний банк України»	143,05	3 555,51	0,21
ПАТ АБ «Укргазбанк»	5,24	130,21	0,01
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,04	0,95	0,00
Інші кредитори:	0,04	0,95	0,00

Примітка: офіційний курс НБУ 24,854409 грн/дол. США.

Щодо гарантованого державою боргу, то його обсяг у 2016 р. становить 20 411,69 млн грн.

Значимо, що залучені державою позики вирізняються своєю короткостроковістю та високим рівнем процентних ставок. Так, найбільшу питому вагу в частині заборгованості перед юридичними особами займають 5-річні облігації внутрішньої державної позики. – 9,69 %, в абсолютному значенні – 6 502,23 млн грн.

Серед кредиторів є і звичайні громадяни України. Вони виступають у ролі кредиторів у випадках невиконання стипендій, пенсій та інших гарантованих виплат із боку держави. Тобто, борг держави може бути ринковим (емісійні цінні папери, випущені державою) та неринковим (зобов'язання, що виникли у процесі виконання державних видатків, закладених у державному бюджеті, а точніше, невиконання або неповного виконання). Варто зауважити, що частка неринкового внутрішнього боргу держави за сучасних умов є незначною. Окрім цього, внутрішній державний борг, у його значенні для країни, доцільно розглядати у двох оцінках: номінальній та реальній.

Сутність номінального внутрішнього державного боргу виступає в сумарному значенні державних запозичень на кредитних і фондових ринках, які необхідно погасити в основній сумі боргу та з виплатою процентів у визначені терміни. Реальний борг – це номінальний борг плюс непогашена заборгованість за соціальними виплатами населенню, пролонгованими в часі. Залежно від сукупності боргових зобов'язань, державний борг класифікують на капітальний і поточний. Капітальний містить у собі всю сукупність боргових зобов'язань держави на певну дату. Поточний державний борг складається із платежів за зобов'язаннями, які держава як позичальник повинна погасити у звітному періоді.

На нашу думку, основними критеріями ефективності фінансової політики залучення боргових зобов'язань держави повинні бути:

1. Стійка фінансова система, яка визначається рівнем дефіциту бюджету, стабільністю банківської системи й національної валюти, рівнем цін, розвитком фінансового ринку та ринку цінних паперів.
2. Збалансована зовнішньоекономічна політика та раціональна структура зовнішньої торгівлі, що орієнтовані на забезпечення потреб внутрішнього ринку та захисту вітчизняного товаровиробника.
3. Сприятливий рівень життя населення та стабільна соціально-політична ситуація у країні, зменшення соціальної напруги.
4. Високий рівень інвестиційної привабливості країни. Прискорення темпів зростання національного доходу країни повинне відбуватись за рахунок можливих додаткових зовнішніх інвестицій.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, дослідження фінансової політики залучення внутрішнього державного боргу України в динаміці за 2011–2016 рр. дало змогу зробити висновок про відсутність поміркованого підходу як до його формування, так і до управління нею, про неузгодженість державного бюджету України та невиважену політику державного запозичення (як щодо вже існуючих боргових зобов'язань та їх обслуговування, так і отримання «свіжих» позик), що вкрай посилює проблему державного боргу у 2016 р. Аналіз структури та динаміки складових внутрішнього державного боргу країни протягом 2011–2016 рр. свідчить, що в залучених державою позиках переважають короткострокові цінні папери з високими процентними ставками. Перспективами подальшого дослідження з означеної проблематики буде визначення боргової політики в контексті завдань інноваційного розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенч Л. Я. Боргова політика в Україні: реалії та перспективи / Л. Я. Бенч, Р. М. Корнацька // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 35–39.
2. Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2013. – № 2 (615). – С. 4–17.
3. Щербина І. Ф. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2015 рік : ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої

- фінансової ініціативи» / І. Ф. Щербина., А. Ю. Рудик, В. В. Зубенко, І. В. Самчинська та ін. – Київ : USAID, 2016. – 96 с.
4. Данилюк В. О. Боргова політика держави: поняття, види, особливості реалізації / В. О. Данилюк // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3 (1). – С. 115–118.
 5. Інформація офіційного сайту Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua. (дата звернення: 9.08.16). – Назва з екрана.
 6. Інформація офіційного сайту Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>. (дата звернення: 05.08.16). – Назва з екрана.
 7. Інформація офіційного сайту національного банку України [Електронний ресурс] : [офіц. веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080 (дата звернення: 05.08.16). – Назва з екрана.
 8. Новосад Л. А. Боргова політика України: тенденції та перспективи / Л. А. Новосад // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. № 12. – С. 92–99.
 9. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. – 4-те вид., без змін. – Київ : КНЕУ, 2007. – 240 с.
3. Shcherbyna, I. F., Rudyk, A. Yu., Zubenko, V. V., & Samchynska, I. V. (2016). *Biudzhetni monitorynh: analiz vykonannya biudzhetu za 2015 rik. [Budget monitoring: analysis of budget execution in 2015]*. Kyiv: IBSED [in Ukrainian].
 4. Danyliuk, V. O. (2013). Borhova polityka derzhavy: poniattia, vydy, osoblyvosti realizatsii [Debt policy: concept, types, features of realization]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of the Odessa national University: Collected papers. Series: Economy, (3(1), (pp. 115–118)* [in Ukrainian].
 5. Sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Site of the State statistics Committee of Ukraine]. Retrieved from ukrstat.gov.ua (accessed 9.08.16) [in Ukrainian].
 6. Sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Site of the Ministry of Finance of Ukraine]. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua> (accessed 9.08.16) [in Ukrainian].
 7. Sait Ministerstva natsionalnoho banku Ukrainy [Site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/> (accessed 9.08.16) [in Ukrainian].
 8. Novosad, L. A. (2008). Borhova polityka Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy [Debt policy of Ukraine: tendencies and prospects]. *Finansy, oblik i audyt : zb. nauk. prats – Finance, accounting and auditing: Collected papers. (12), (pp. 92–99)* [in Ukrainian].
 9. Oparin, V. M. (2007). *Finansy (zahalna teoriia) [Finance (general theory)] (4nd ed., rev.)*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Bench, L. Ya (2014). Borhova polityka v Ukraini: realii ta perspektyvy [Debt policy in Ukraine: realities and prospects]. *Biznes Inform – Business Inform, 2*, 35–39 [in Ukrainian].
2. Bohdan, T. P. (2013). Borhova polityka

Н. С. Педченко, доктор економічних наук, професор; **В. Ю. Стрелець**, кандидат економічних наук, доцент; **Л. А. Лугівська** (Вишнее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Финансовая политика привлечения долговых обязательств государства.**

Аннотация. Целью статьи является исследование теоретических и практических аспектов финансовой политики государства в сфере привлечения долговых обязательств. **Методика исследования.** При изучении экономической сущности долговой политики были

использованы методы научной абстракции и сравнительного анализа. Исследование современного состояния задолженности страны осуществлялись на основе методов сравнительного и ретроспективного анализа. **Результаты.** В статье проведен анализ долговой политики в разрезе сроков, валют погашения государственного долга и его разделения на внешнюю и внутреннюю задолженность, что позволило определить несбалансированность и несогласованность финансовой политики, рост долговой нагрузки, преобладание валютного долга в структуре, увеличение удельного веса обязательств из-за рубежа, высокую стоимость обслуживания долга. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложенные в статье критерии эффективности финансовой политики урегулирования долговых обязательств позволят интегрировать долговую политику с фискальными интересами, потребностями стимулирования инвестиционной и инновационной активности и задачей максимизации благосостояния в долгосрочном периоде.

Ключевые слова: финансовая политика, долговые обязательства государства, привлечение, управление.

N. Pedchenko, Dc. Econ. Sci., Professor.; **V. Strilec, Cand. Econ. Sci., Docent;** **L. Lygivska (Poltava University of Economics and Trade).** **Financial policy attraction of debt obligations.**

Summary. The purpose of this article is to research theoretical and practical aspects of financial policy in the sphere of attraction of the debt. **Methodology of research.** The purpose of the article implemented by using general scientific and special research methods. In the research of the economic essence the debt policy the methods of scientific abstraction and comparative analysis was used. Research the current state of the country's debt was based on the methods of comparative and retrospective analysis. **Findings.** In the article the debt policy was analyzed in terms of the timing, currencies, repayment of public debt and its division into external and internal debt. This have allowed to determine the imbalance and lack of coordination of financial policy, higher debt burden, the prevalence of foreign currency debt in the structure, increasing the share of liabilities from abroad, the high cost of debt servicing. **Practical value.** The criteria of efficiency the financial policy for the settlement of debt obligations, that was defined, will allow to integrate the debt policy with fiscal interests, needs, stimulation of investment and innovative activity and the objective of maximizing welfare in the long run.

Keywords: fiscal policy, government debt, attraction, management.

Надійшло до редакції 12 серпня 2016 року.

МАТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ РІВНОВАГИ ПІДПРИЄМСТВА

Т. П. ГУДЗЬ, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у вивченні матричних моделей діагностики фінансової рівноваги підприємства, виявленні особливостей їх практичного застосування та розвитку їх видів шляхом розробки авторської методики матричного аналізу в удосконаленій формі. Методика дослідження.* Досягнення поставленої мети здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: діалектичного підходу, індукції, матричного аналізу, аналізу коефіцієнтів, трендового аналізу. **Результати.** Розроблено модель матричного аналізу фінансової рівноваги, яка дозволяє ідентифікувати певну множину її станів на основі врахування чотирьох аспектів фінансового стану підприємства: ліквідності, дохідності, самофінансування й ризику банкрутства. **Практична значущість результатів дослідження.** Розроблена у статті модель матричного аналізу для виявлення станів фінансової рівноваги підприємства та форм її порушення спрямована на вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення обґрунтування управлінських рішень фінансового менеджменту.

Ключові слова: фінансова рівновага, банкрутство, ліквідність, дохідність, фінансова стійкість.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Діагностика фінансової рівноваги підприємства виступає одним із найважливіших заходів профілактики фінансової кризи та недопущення ситуації банкрутства. Водночас виявлення особливостей рівноважного фінансового стану підприємства є специфічним видом інформаційно-аналітичного обґрунтування прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері стратегічного й оперативного фінансового менеджменту. Саме діагностика фінансової рівноваги набуває функції сполучної ланки в системі управління підприємством, послідовно переходячи від вирішення стратегічних питань розвитку підприємства до поточного, оперативного планування діяльності, комплексно пов'язуючи правові, фінансові, маркетингові й антикризові аспекти.

Під час аналізу фінансової рівноваги важливим питанням є ідентифікація множини її станів. Із приводу цього В. Г. Белоліпецький зазначає, що виявлення «множинних рівноважних станів» – це «критично важливий напрям

пошуку зон стійкої фінансової рівноваги» [1, с. 121].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна наука для оцінки фінансової рівноваги підприємства застосовує широкий арсенал методів та інструментів. Проблеми діагностики фінансової рівноваги підприємства вивчали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І. О. Бланк, О. О. Терещенко, Л. А. Костирко, Л. О. Лігоненко, Р. Скалюк, В. Г. Белоліпецький, Б. Коласс, Г. Менсьє, Ф. Бароле, П. Бульме, Ж. Франшон, І. Романе та ін. [1, 2, 4, 5, 7]. Ученими задіяні різні методи економічного аналізу для розробки методик діагностики фінансової рівноваги підприємства. Утім, відкритим залишається питання діагностики множини рівноважних фінансових станів підприємства. Одним із найбільш придатних методів виявлення множинних станів об'єкта є матричний аналіз.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення існуючих матричних моделей для діагностики фінансової рівноваги підприємства, виявлення особливостей їх практичного застосування та

розвиток їх видів шляхом розробки авторської методики матричного аналізу в удосконаленій формі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед множини методів діагностики фінансової рівноваги особливого поширення набув матричний аналіз з огляду на простоту його застосування. Розглянемо вітчизняні та зарубіжні показники, що використовуються для побудови матриці станів фінансової рівноваги підприємства.

Французькі вчені Ж. Франшон та І. Рома-

не, одні з перших, розробили методику діагностики фінансової рівноваги з метою визначення типу фінансової стратегії підприємства. Її суть полягає у визначенні моделі фінансової рівноваги підприємства в довгостроковому періоді на основі матриці, побудованої за величиною результату фінансово-господарської діяльності. Цей критерій представляє собою алгебраїчну суму двох показників: результату господарської діяльності (РГД) та результату фінансової діяльності (РФД). Запропонована авторами методика представлена в табл. 1.

Таблиця 1

Варіанти моделей фінансової рівноваги в довгостроковому періоді [2, с. 541]

Результат господарської діяльності (РГД)	Результат фінансової діяльності (РФД)		
	РФД < 0	РФД ≈ 0	РФД > 0
РГД > 0	РФГД ₁ ≥ 0	РФГД > 0	РФГД > 0
РГД ≈ 0	РФГД < 0	РФГД ₂ ≈ 0	РФГД > 0
РГД < 0	РФГД < 0	РФГД < 0	РФГД ₃ ≤ 0

За результатом господарської діяльності характеризується запас ліквідності, який залишається в підприємства після фінансування процесу виробництва. Результат фінансової діяльності узагальнює фінансові потоки від залучення й обслуговування кредитних ресурсів, сплати податку на прибуток, виплати дивідендів, отримання емісійного доходу, а також доходів від довгострокових фінансових інвестицій. Стан фінансової рівноваги характеризується результатом фінансово-господарської діяльності підприємства, що представляє собою суму двох ви-

щеписаних показників. За визначенням авторів методики, досягнення підприємством фінансової рівноваги відповідає результату фінансово-господарської діяльності, наближеному до нуля. Від'ємне значення даного показника свідчить про дефіцит ліквідних коштів на підприємстві, відповідно, його додатне значення – про наявний запас ліквідності.

Застосування методики діагностики фінансової рівноваги Ж. Франсона та І. Романа проведено на прикладі ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» (табл. 2).

Таблиця 2

Стани фінансової рівноваги ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» у 2011–2015 рр.

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Результат господарської діяльності, тис. грн	4 065 589	4 394 432	-80 285	-879 065	-1 475 773
Результат фінансової діяльності, тис. грн	-44 732	51 445	200 513	515 702	-719 882
Результат фінансово-господарської діяльності, тис. грн	4 020 857	4 445 877	120 228	-363 363	-2 195 655
Стан фінансової рівноваги	РФГД ₁ ≥ 0	РФГД > 0	РФГД ₃ ≥ 0	РФГД ₃ ≤ 0	РФГД < 0

Проведені розрахунки свідчать, що фінансово-господарська діяльність ПАТ «Крюківсь-

кий вагонобудівний завод» у 2011–2014 рр. перебувала у верхньому трикутнику матриці

Ж. Франсона та І. Романе, який характеризує стани фінансової рівноваги. І тільки у 2015 р. фінансовий стан підприємства став нерівноважним. Так, у дійсності виробництво нових вантажних і пасажирських вагонів на підприємстві за 2011–2015 рр. скоротилося майже вшестеро [6].

Основні причини цього є зовнішніми. Істотної шкоди діяльності ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» наніс негативний вплив об'єктивних чинників: в умовах економічної кризи скорочені державні замовлення та внутрішній попит на нові вагони, оскільки перевага віддається їх ремонту; обмежені експортні поставки на ринок країн СНД через призупинення з вересня 2013 р. дії сертифікатів українських вагонобудівних підприємств; наявні техніко-технологічні та економіко-правові перешкоди для виходу на європейський ринок вітчизняних вагонобудівників (менша ширина колії, висока конкуренція, необхідність дотримання європейських стандартів із якості вагонобудівної продукції).

У зв'язку з цим слід відмітити, що ускладнення умов господарювання ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» має тривалу історію формування. Утім, методика Ж. Франсона та І. Романе сигналізує тільки про істотне порушення фінансової рівноваги на підприємстві. Для латентного етапу розвитку фінансової кризи характерним є перекриття від'ємного результату за одними позиціями позитивним результатом від інших напрямів діяльності підприємства. Це означає, що неможливо ідентифікувати ранні ознаки порушення фінансової рівноваги на основі матричного аналізу за методикою Ж. Франсона та І. Романе.

Ідея визначення фінансової рівноваги підприємства на основі порівняння наявного капіталу з потребою в ньому почала розроблятися французькими вченими Г. Менсьє, Ф. Бароле та П. Бульме в 1970 р. Обґрунтоване вченими рівняння фінансової рівноваги підприємства має вигляд [5, с. 107]:

$$\begin{aligned} & \text{Грошові кошти} = \\ & = \text{Чистий оборотний капітал} - \\ & - \text{Потреба в оборотному капіталі}. \end{aligned} \quad (1)$$

Формула (1) відображає миттєву статичну рівність. Співвідношення її складових змінюється залежно від приросту чи зменшення власних коштів у структурі джерел формування оборотного капіталу та зміни потреби в ньому.

Більш глибоко даний методичний підхід до аналізу фінансової рівноваги підприємства опрацьований Б. Колассом [4]. Учений побудував матрицю станів фінансової рівноваги, що визначаються залежно від величини грошових коштів, розрахованої на основі рівняння (1) (табл. 3).

Таблиця 3

Матриця для характеристики стану фінансової рівноваги підприємства, запропонована Б. Колассом [4, с. 60]

Чистий оборотний капітал \ Потреба в оборотному капіталі	Наявність чистого оборотного капіталу (ЧОК ⁺)	Дефіцит чистого оборотного капіталу (ЧОК ⁻)
Позитивна величина потреби в оборотному капіталі (ПОК ⁺)	$ЧОК^+ > ПОК^+$ $ЧОК^+ < ПОК^+$	$ЧОК^- < ПОК^+$
Негативна величина потреби в оборотному капіталі (ПОК ⁻)	$ЧОК^+ > ПОК^-$	$ ЧОК^- < ПОК^- $ $ ЧОК^- > ПОК^- $

Позитивна величина грошових коштів формується в таких трьох випадках:

1. Повне покриття чистим оборотним капіталом потреби в ньому означає, що поточна фінансова потреба повністю забезпечується за рахунок власних джерел фінансових ресурсів.

2. Дефіцит грошових коштів для погашення кредиторської заборгованості покривається

чистим оборотним капіталом.

3. «Хибна» фінансова рівновага – це стан, за якого дефіцит чистого оборотного капіталу менший за негативну величину потреби в оборотному капіталі.

Безумовно, негативна величина грошових коштів, визначена відповідно до матриці Б. Коласса, свідчить про порушення фінансової рів-

новаги підприємства.

Розглянемо застосування методики матрич-

ного аналізу Б. Коласса на прикладі ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» (табл. 4).

Таблиця 4

Позиції ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» у матриці станів фінансової рівноваги підприємства, що запропонована Б. Колассом

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Чистий оборотний капітал (ЧОК), тис. грн	1 311 702	1 955 434	1 349 137	1 078 737	747 154
Потреба в оборотному капіталі (ПОК), тис. грн	1 414 530	1 882 804	1 478 763	1 491 345	1 017 732
Характер співвідношення двох показників	$ЧОК^+ < ПОК^+$	$ЧОК^+ > ПОК^+$	$ЧОК^+ < ПОК^+$	$ЧОК^+ < ПОК^+$	$ЧОК^+ < ПОК^+$
Виконання умов фінансової рівноваги	Так	Так	Так	Так	Так

Результати проведених розрахунків свідчать, що ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» перебував у стані фінансової рівноваги впродовж 2011–2015 рр. Утім, слід відмітити, що повне покриття чистим оборотним капіталом потреби в ньому на підприємстві спостерігалось тільки у 2012 р. В інші періоди фінансова рівновага підтримувалась на підприємстві шляхом співфінансування поточної потреби за рахунок власних і залучених коштів. Такі стани фінансової рівноваги не можна ототожнювати, оскільки характер джерел фінансування поточної фінансової потреби підприємства визначає якість його фінансової рівноваги – стійка чи нестійка. Власне бачення методики аналізу фінансової рівноваги обґрунтоване Р. Скалюк. Запропонований автором коефіцієнт фінансо-

вої рівноваги «відображає наявний ступінь збалансованості економічних вигод та притоку грошових коштів на підприємстві» і визначається за формулою [7, с. 39]:

$$ФРП = \frac{XHR}{ФР^-}, \quad (2)$$

де ФРП – коефіцієнт фінансової рівноваги підприємства;

ЧРК – чистий рух грошових коштів за звітний період;

ФР – фінансовий результат господарської діяльності підприємства.

Інтерпретацію значення коефіцієнта фінансової рівноваги, визначеного на основі методичного підходу Р. Скалюк, представлено в табл. 5.

Таблиця 5

Матриця оцінки стану фінансової рівноваги підприємства, побудована на основі методичного підходу Р. Скалюк [доопрацьовано автором згідно із 7, с. 40–41]

Чистий рух грошових коштів / Фінансовий результат	Позитивний чистий грошовий потік ($ЧРК^+$)	Негативний чистий грошовий потік ($ЧРК^-$)
Чистий прибуток ($ФР^+$)	Збалансований стан фінансової рівноваги, який сприяє стійкому економічному розвитку підприємства в довгостроковому періоді	Нестійкий стан фінансової рівноваги, яку можна відновити шляхом оперативного збільшення вхідного грошового потоку
Чистий збиток ($ФР^-$)	Розбалансований стан фінансової рівноваги свідчить про ризик втрати підприємством фінансової рівноваги	Кризовий стан фінансової рівноваги відображає її втрату, що загрожує ризиком банкрутства

Дана методика матричного аналізу фінансової рівноваги базується на двох ключових результативних показниках фінансово-господарської діяльності, які досить швидко сигналізують про наявні фінансові проблеми на підприємстві. Тому, на основі матриці

Р. Скалюк, можна ідентифікувати позитивну й негативну фінансову рівновагу підприємства. Охарактеризуємо фінансовий стан ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» за наведеною в табл. 5 методикою (табл. 6).

Таблиця 6

Позиції ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» у матриці станів фінансової рівноваги підприємства, що запропонована Р. Скалюк

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Чистий рух грошових коштів (ЧРК), тис. грн	-74 516	94 394	67 198	-226 199	253 320
Чистий прибуток (+), збиток (-), (ФР) тис. грн	638 542	782 232	339 377	-347 572	-416 725
Характер співвідношення двох показників	$ ЧРК^- < ФР^+$	$ЧРК^+ < ФР^+$	$ЧРК^+ < ФР^+$	$ ЧРК^- < ФР^- $	$ЧРК^+ < ФР^- $
Виконання умов фінансової рівноваги	Ні	Так	Так	Ні	Ні

Результати проведених розрахунків свідчать, що ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» перебував у стані фінансової рівноваги тільки у 2012–2013 рр. Чистий грошовий потік на підприємстві є нестабільним явищем, хоча й підтримується вливанням капіталу акціонерів у формі довгострокової поворотної фінансової допомоги. Це підтримує ліквідність підприємства та стримує зростання його заборгованості перед кредиторами. Утім, суттєве падіння обсягів виробництва в ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» сягнуло нижче межі беззбитковості його діяльності, починаючи із 2014 р.

У теоретичному обґрунтуванні методичного підходу Р. Скалюк до аналізу фінансової рівноваги підприємства слабким місцем є збалансування лише двох сторін основного фінансового протиріччя: ліквідності та прибутковості. У зв'язку з цим інтерпретація станів фінансової рівноваги позбавляється комплексного характеру, оскільки поза увагою залишається ризик втрати підприємством фінансової стійкості.

Нами пропонується методика матричного аналізу, що базується на врахуванні чотирьох аспектів фінансового стану підприємства: ліквідності, дохідності, самофінансування та ризику банкрутства (табл. 7).

В основу побудови даної матриці станів фінансової рівноваги підприємства покладе-

ний методологічний взаємозв'язок між такими показниками: чистий грошовий потік (ЧГП), який є надійним критерієм оцінки проблем у сфері ліквідності; чистий прибуток (ЧП⁺) або збиток (ЧП⁻), формування якого охоплює всі напрями діяльності; власний оборотний капітал (ВОК), який характеризує суму власних коштів, вкладених в оборотні активи; поточна фінансова потреба (ПФП), яка показує надлишок (+) або дефіцит (-) коштів для фінансування операційного циклу.

Установлені співвідношення між указаними показниками дозволяють характеризувати не лише факт наявності на підприємстві власних коштів у ліквідній формі, а і їх достатності для забезпечення поточної господарської діяльності.

Проведемо характеристику станів фінансової рівноваги ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» на основі методики матричного аналізу, використовуючи результати розрахунків необхідних показників, наведених у табл. 4, 6 (табл. 8).

Результати застосування запропонованої методики матричного аналізу фінансової рівноваги свідчать, що незначне розбалансування фінансового стану ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» мало місце у 2011 р., після якого впродовж 2012–2013 рр. підприємство перебувало у стані стійкої фінансової рівноваги, за якого ризик банкрутства практично відсутній.

**Модель матричного аналізу множини станів фінансової
рівноваги підприємства**

		Ліквідність			
		ЧГП ⁺	ЧГП ⁻		
Дохідність	ЧП ⁺	$ЧГП^+ \leq ЧП^+ \leq ВОК^+ \leq ПФП^+$ $ЧГП^+ \leq ЧП^+ \leq ВОК^+ \geq ПФП^+$	$ЧП^+; ЧГП^-; ВОК^+ \leq ПФП^+$ $ЧП^+; ЧГП^-; ВОК^+ \geq ПФП^-$	відсутній або низький	Ризик банкрутства
		$ЧГП^+ \leq ЧП^+ \leq ВОК^+ \leq ПФП^- $	$ЧП^+; ЧГП^-; ВОК^- \leq ПФП^- $	середній	
	ЧП ⁻	$ЧГП^+; ЧП^-; ВОК^+ \leq ПФП^+$	$ ЧГП^- \leq ЧП^- \leq ВОК^+ \leq ПФП^+$	високий	
		$ЧГП^+; ЧП^-; ВОК^+ \leq ПФП^+$ $ЧГП^+; ЧП^-; ВОК^+ \leq ПФП^- $	$ ЧГП^- \leq ЧП^- \leq ВОК^+ \geq ПФП^- $ $ ЧГП^- \leq ЧП^- \leq ВОК^- \leq ПФП^- $		
		$ВОК^+ / ПФП^{+(-)}$	$ВОК^{+(-)} / ПФП^{+(-)}$		
Самофінансування					

Таблиця 8

**Стани фінансової рівноваги ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод»
у 2011–2015 рр.**

		Ліквідність				
		ЧГП ⁺	ЧГП ⁻			
Дохідність	ЧП ⁺	2012 р. $ЧГП^+ \leq ЧП^+ \leq ВОК^+ \leq ПФП^+$ 94394 < 782232 < 1955434 > 1882804 2013 р. $ЧГП^+ \leq ЧП^+ \leq ВОК^+ \geq ПФП^+$ 67198 < 339377 < 1349137 < 1478763	2011 р. $ЧП^+; ЧГП^-; ВОК^+ \leq ПФП^+$ 638542; - 74516; 1311702 < 1414530	відсутній або низький	Ризик банкрутства	
		X	X	середній		
	ЧП ⁻	X	2014 р. $ ЧГП^- \leq ЧП^- \leq ВОК^+ \leq ПФП^+$ - 226199 < -347572 < < 1078737 < 1491345	X		високий
		2015 р. $ЧГП^+; ЧП^-; ВОК^+ \leq ПФП^+$ 253320; - 416725; 747154 < 1017732				
		$ВОК^+ / ПФП^{+(-)}$	$ВОК^{+(-)} / ПФП^{+(-)}$			
Самофінансування						

Із 2014 р. спостерігається дисбаланс фінансового стану ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод», який поглибився у 2015 р. Про це

свідчить перехід підприємства впродовж 2014–2015 рр. до зон підвищеного ризику втрати фінансової незалежності. Цей висновок підтвер-

джується результатами прогнозування банкрутства підприємства на основі статистичної моделі, виведеної для виробничих підприємств та представленої в авторській монографії «Система раннього виявлення та подолання фінансової кризи підприємств» [3, с. 35]

Результати прогнозної оцінки ймовірності втрати фінансової стійкості ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» представлено на рис. 1.

Оцінка ймовірності банкрутства ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» на основі

визначення рівня його фінансової незалежності підтверджує висновки про поглиблення порушення фінансової рівноваги у 2014–2015 рр. Так, фактичне значення коефіцієнта автономії на підприємстві перевищує оптимальне значення даного показника, демонструючи стабільну динаміку до зниження. Прогноз рівня фінансової незалежності ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» свідчить про збереження його негативної тенденції та падіння нижче оптимальної величини..

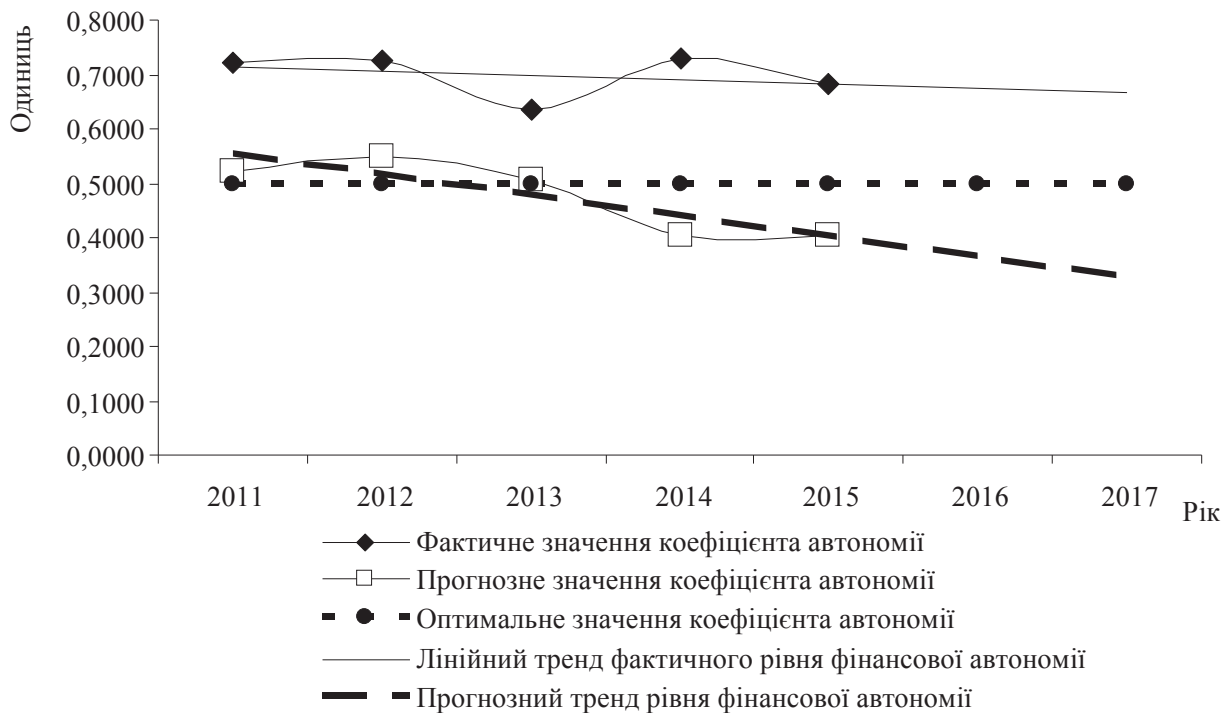

Рис. 1. Графічна інтерпретація ризику втрати фінансової стійкості ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» на основі фактичних і прогнозних значень коефіцієнта автономії у 2011–2015 рр.

Отже, на даному етапі життєвого циклу ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» спостерігається поглиблення порушення фінансової рівноваги, безперешкодний розвиток якого підвищує ризик втрати підприємством фінансової стійкості. У зв'язку з цим стратегічно важливе для економіки України підприємство потребує термінового впровадження програми антикризових заходів, яка базуватиметься на засадах державно-приватного партнерства.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Підсумовуючи, слід зазначити, що

забезпечення фінансової рівноваги представляє собою мистецтво фінансового менеджменту підприємства у знаходженні компромісу між прагненням нарощення доходності, необхідністю підтримки певного рівня ліквідності та ймовірністю виникнення ризику банкрутства. Відмінність одержаних нами висновків щодо стану фінансової рівноваги ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» із результатами матричного аналізу за методикою Г. Менсьє, Ф. Бароле та П. Бульме полягає в тому, що на початковому етапі розвитку фінансової кризи найсильнішою стороною

фінансового стану підприємства залишається рівень забезпеченості потреб поточного фінансування власними коштами, сформованими в попередні періоди. Виключно цей критерій покладений французькими вченими в основу моделі матричного аналізу фінансової рівноваги підприємства. Крім того, об'єктивним є невизнання ознакою фінансової кризи вкладення 100 % власного оборотного капіталу в надлишок ліквідності. Це може бути ознакою спрямованості фінансової політики підприємства на забезпечення його фінансової безпеки, для якої характерним є формування «подушки ліквідності».

Водночас отримані висновки за вищевикладеною методикою матричного аналізу фінансової рівноваги підприємства співпадають із результатами застосування матриці Ж. Франсона та І. Романа, а також Р. Скалюк. Утім, перевагою запропонованої нами матриці фінансової рівноваги підприємства є ширша множина її станів, що дозволяє більш точно класифікувати особливості дотримання або порушення її умов.

Напрями подальших наукових досліджень за темою цієї статті полягають у розробці моделей матричного аналізу фінансової рівноваги підприємств з урахуванням їх галузевої специфіки та впливу зовнішніх факторів на їх фінансовий стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоліпецький В. Г. Финансовое равновесие в условиях рыночной трансформации экономики России: дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит», 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Белоліпецький Василь Георгієвич; Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова. – Москва, 2002. – 563 с.
2. Бланк І. А. Финансовая стратегия предприятия / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр, 2004. – 720 с.
3. Гудзь Т. П. Система раннього виявлення та подолання фінансової кризи підприємств: монографія / Т. П. Гудзь. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2007. – 166 с.
4. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы : пер. с англ. / Б. Коласс– Москва : ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
5. Meunier H., de Barolet F., Boulmer P. La tresorerie des entreprises. – Paris : Dunod, 1970. – 312 p.
6. Показники фінансової звітності ПАТ «Крюківський вагобудівний завод» [Електронний ресурс]: фінансова звітність емітента: станом на 01 січня 2016 р. – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/> (дата звернення: 27.08.16). – Назва з екрана.
7. Скалюк Р. Управління фінансовою рівновагою промислових підприємств / Р. Скалюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – Вип. 4. – С. 37–43.

REFERENCES

1. Belolipetskii, V. G. (2002). *Finansovoe ravnovesie v usloviakh rynochnoi transformatsii ekonomiki Rossii [Financial balance in conditions of Russian economy market transformation]*. Moskva: Moskovskii gosudarstvennyi universitet im. M. V. Lomonosova [in Russian].
2. Blank, I. A. (2004) *Finansovaia strategiiia predpriiatia [Financial strategy of enterprise]*. Kyiv: Nika-Tcentr [in Russian].
3. Gudz, T. P. (2007). *Systema rannoho vyivlennia ta podolannia finansovoi kryzy pidpriemstv [System of financial crisis early detection and overcome]*. Poltava: RVTS PUSKU [in Ukrainian].
4. Kolass, B. (1997). *Upravlenie finansovoi deiatel'nostiu predpriiatia. Problemy, kontseptcii i metody [Financial management of enterprise. Problems, concepts and methods]*. Moscow: IuNITI [in Russian].
5. Meunier, H., de Barolet, F., Boulmer, P. (1970). *La tresorerie des entreprises*. Paris : Dunod.
6. Pokaznyky finansovoi zvitnosti PAT «Kriu-

kivskii vahonobudivnyi zavod»: stanom na 01.01.2016 r. [Indicators of financial statements of PJSC "Kryukov Wagon Plant" of 01.01.2016]. <http://www.smida.gov.ua/>. Retrieved from <http://www.smida.gov.ua/>. (accessed 27 August 2016) [in Ukrainian].

7. Skaliuk, R. (2013). Upravlinnia finansovoiu rivnovahoiu promyslovykh pidpriemstv [Managing the financial balance of industrial enterprises]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Ternopil National Economic University: Collected papers* (4), (pp. 37–43) [in Ukrainian].

Т. П. Гудзь, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Матричный анализ финансового равновесия предприятия.**

Аннотация. Цель статьи заключается в изучении матричных моделей диагностики финансового равновесия предприятия, выявлении особенностей их практического применения и развитии их видов путем разработки авторской методики матричного анализа в усовершенствованной форме. **Методика исследования.** Достижение поставленной цели осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: диалектического подхода, индукции, матричного анализа, анализа коэффициентов, трендового анализа. **Результаты.** Разработана модель матричного анализа финансового равновесия, которая позволяет идентифицировать некоторое множество ее состояний на основе учета четырех аспектов финансового состояния предприятия: ликвидности, доходности, самофинансирования и риска банкротства. **Практическая значимость результатов исследования.** Разработанная в статье модель матричного анализа для выявления состояния финансового равновесия предприятия и форм его нарушения направлена на совершенствование информационно-аналитического обеспечения обоснования управленческих решений финансового менеджмента.

Ключевые слова: финансовое равновесие, банкротство, ликвидность, доходность, финансовая устойчивость.

T. Gudz, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). Matrix analysis of financial equilibrium enterprise.

Summary. Purpose. This article is dedicated to study matrix models of enterprise financial equilibrium diagnostics, to determine characteristics of their practical application and development of their species by creating advanced authoring techniques matrix analysis. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: dialectical approach, induction, matrix analysis, ratio analysis, trend analysis. **Findings.** Author's model matrix analysis of enterprise financial equilibrium is developed. It allows you to identify some state set financial equilibrium by taking into account four aspects of company's financial condition: liquidity, profitability, self-financing and risk of bankruptcy. **Practical value.** Developed in the article matrix model analysis of enterprise financial equilibrium and imbalance is aimed at improving information and analytical support justification of financial management solutions.

Keywords: financial equilibrium, bankruptcy, liquidity, profitability, financial stability.

Надійшло до редакції 29 серпня 2016 року.

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Г. В. КОВАЛЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні особливостей складання і напрямів удосконалення складу та структури фінансової звітності як джерела інформації для ефективного управління. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких методів: систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *У статті проаналізовано зміст і структуру фінансової звітності, визначено шляхи її вдосконалення. Розкрито значення фінансової звітності в діяльності підприємства. Практична значущість результатів дослідження.* *Здійснено аналіз законодавчого регулювання, поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців щодо сутності звітності та шляхів її вдосконалення під час складання.*

Ключові слова: *фінансова звітність, принципи фінансової звітності, якісні характеристики фінансової звітності, баланс, звіт про фінансові результати, управління.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Успішне функціонування підприємств у сучасних умовах потребує підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності на підставі вдосконалення управління виробництвом, створення конкурентоздатної продукції та залучення інвестицій. Для цього необхідно створити таку інформаційну систему, яка здатна задовольнити запити всіх зацікавлених користувачів для обґрунтування і прийняття управлінських рішень. Інструментом інформування користувачів виступає фінансова звітність.

Саме фінансова звітність повинна надавати повну, неупереджену й достовірну інформацію про поточний стан і результати функціонування підприємства. Крім того, фінансова звітність повинна бути надійним джерелом аналітичних висновків щодо подальшого розвитку та визначення економічного потенціалу підприємства.

Удосконалення інформаційного забезпечення процесів управління на основі фінансової звітності завжди було та й залишається одним із головних і пріоритетних напрямів наукових досліджень.

Дослідження проблеми ведення суб'єктами підприємництва обліку та складання звітності актуальне й важливе в сучасних умовах господарювання, оскільки належне ведення обліку та єдиний порядок підготовки й подання фінансової звітності сприятимуть уніфікації вихідної інформації, єдиному розумінню звітних показників зовнішніми, у тому числі зарубіжними, користувачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості складання звітності вітчизняних підприємств всебічно висвітлили у своїх працях вчені: Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, С. В. Івахненко, С. Ф. Голов, О. В. Карпенко, Г. Г. Кірейцев, М. Д. Корінько, Я. Д. Крупка, М. В. Кужельний, А. М. Кузьмінський, С. В. Кузнецова, В. Г. Лінник, Т. О. Лозенко, А. И. Малишкін та ін. Дослідження окремих аспектів складання та подання фінансової звітності обґрунтовано в дисертаціях таких вітчизняних учених, як О. В. Будько, І. В. Буфатіна, О. В. Гаращенко, О. М. Коробко, В. А. Кулик, Г. М. Курило, Я. В. Лебедзевич.

Попри наявність значної кількості запропонованих пропозицій з удосконалення та враховуючи подальші процеси глобалізації й інтеграції облікових систем, на сьогодні відсутня цілісна концепція формування

фінансової звітності, що обмежує її якість і прозорість.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення особливостей складання і напрямів удосконалення складу та структури фінансової звітності як джерела інформації для ефективного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Обліковий процес завершується складанням фінансової звітності про господарську діяльність підприємства. Правові основи з питань складання фінансової звітності регламентуються Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а також Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку НП (С) БО 1 [4].

Державне регулювання фінансової звітності в Україні здійснюється з метою створення єдиних правил складання фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств [7].

Звітність – це система показників у формі таблиці, які відображають обсяг і результати діяльності підприємства. Її складання – завершальний етап облікової роботи, адже фінансова звітність визначена НП (С) БО 1 як бухгалтерська звітність і відображає фінансовий стан підприємства та результати його діяльності за звітний період. Метою такої звітності є забезпечення загальних інформаційних потреб широкого кола користувачів, які покладаються на неї як на основне джерело фінансової інформації під час прийняття економічних рішень.

Фінансова звітність повинна повністю висвітлювати всі напрями діяльності підприємства й разом з тим містити тільки доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає можливість своєчасно оцінити минулі, теперішні й майбутні події, підтвердити та скоригувати їх оцінки, зроблені в минулому. Для того щоб звітність була дієвим засобом управління і контролю, вона повинна ґрунтуватися на принципах обачності, повного висвітлення, автономності, послідовності, безперервності, превалювання суті над формою, історичної собівартості, єдиного грошового вимірника, періодичності.

Аналізуючи положення міжнародних стандартів фінансової звітності й наукові думки

вчених, пропонується доповнення принципів формування фінансової звітності принципами значимості та принципами вартісної оцінки [3, 7].

Фінансова звітність повинна задовольняти потреби тих користувачів, які не можуть вимагати звітів, складених з урахуванням їх конкретних інформаційних потреб [1, с. 134].

Відповідно, підприємство повинно висвітлювати обрану облікову політику шляхом опису: принципів оцінки статей звітності; методів обліку щодо окремих статей звітності. Інформація, що підлягає розкриттю, наводиться безпосередньо у фінансових звітах або у примітках до них.

Фінансова звітність підприємства використовується самими власниками, для аналізу та контролю за виконанням договірних зобов'язань, аналізу господарської діяльності, складання планів на майбутнє.

Однією з важливих проблем, що виникають під час аналізу бухгалтерської фінансової звітності та у процесі обґрунтування економічних рішень, є отримання показників, придатних для порівняння. У нестабільних умовах функціонування підприємства, що передбачає вибір методологічних основ фінансового обліку, ця проблема загострюється.

Упровадження у практику бухгалтерського обліку України можливості вибору принципів, методів і прийомів ведення бухгалтерського обліку під час формування показників бухгалтерської фінансової звітності дозволяє забезпечити відповідність звітних даних умовам, задачам та функціональній структурі кожного окремого суб'єкта господарювання, що сприяє найбільш повному використанню показників бухгалтерської фінансової звітності при обґрунтуванні рішень.

Крім того, фінансова звітність не забезпечує користувачів інформацією про інтелектуальний капітал, вплив вартості якого на ринкову вартість підприємства є суттєвим. Як зазначає М. С. Пушкар, «система фінансової звітності, яку використовують у діловому світі, не може відобразити всієї складності бізнесу в економіці знань, коли основна роль належить нематеріальним активам, до складу яких потрібно зарахувати також інформаційні ресурси підприємства» [6].

Також в останній час виникає необхідність забезпечення бухгалтерської звітності більш

надійною інформацією про такі невідчутні активи, як людський капітал та його вплив на майбутню дохідність компанії [2]. За цих умов є доречним перехід до інтегрованої звітності, яка традиційно повинна містити показники, що характеризують фінансовий стан і фінансові результати діяльності підприємства. У той же час за допомогою такої звітності може бути забезпечено отримання користувачами висновків про ефективність використання людських ресурсів, рівень соціальної відповідальності її власників і керівників.

Важливим напрямом підвищення рівня аналітичності фінансової звітності має стати правильна побудова її форм так, щоб максимально полегшити вивчення відображених у них господарських взаємозв'язків.

Бухгалтерський баланс є основним джерелом інформації про фінансовий і майновий стан підприємства на звітну дату.

НП(С)БО 1 не дає детального опису кожної статті Балансу та Звіту про фінансові результати. Це пов'язано з тим, що розробники нового стандарту прагнули максимально зблизити форми фінансової звітності з нормами МСФЗ. Це може спричинити певні ускладнення для тих підприємств, які не використовують міжнародні стандарти фінансової звітності, оскільки облік багатьох операцій за правилами П (С) БО не збігається з обліком згідно з МСФЗ.

Сучасні тенденції розвитку бухгалтерської фінансової звітності передбачають посилити значний акцент на примітки й пояснення до бухгалтерської фінансової звітності, основною метою яких є розкриття, внесення коректив, уточнення і доповнення інформації, яка розкривається в основних звітних формах. Удосконалення приміток і пояснень повинно полягати, перш за все, у їх глибшій прив'язці до основних форм, що підвищить їх аналітичну цінність.

Роль фінансово-економічної інформації як системи фінансових показників визначається впливом на обґрунтування і прийняття рішень користувачів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Саме бухгалтерська фінансова звітність, відображаючи всі суттєві зміни у структурі господарських засобів і їх джерел, а також результати фінансово-господарської дія-

льності, надає у скомпанованому вигляді значний обсяг інформації, необхідної зовнішнім і внутрішнім користувачам. Фінансова звітність розглядається як інструмент для об'єктивної та достовірної оцінки фінансово-майнового стану, результатів діяльності й руху грошових коштів підприємства. Удосконалення принципів складання, змісту форм фінансової звітності, можливість додаткового розкриття інформації забезпечать підвищення її інформативності та значення.

Подальшими напрямками наукових досліджень є розробка шляхів розширення інформаційного змісту, форм фінансової звітності через її зближення з іншими видами звітності (створення інтегрованої звітності) з метою сприйняття та інтерпретації її показників для підвищення ефективності управлінських рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутинець Ф. Ф. Стандарти аудиту, надання впевненості та етики Міжнародної федерації бухгалтерів: тести : навч. посіб. для ВНЗ / Ф. Ф. Бутинець ; 3-тє вид., перероб. і допов. – Житомир : ПП «Рута», 2006. – 208 с.
2. Давидюк Т. В. Конвергенція бухгалтерської та соціальної звітності в частині людського капіталу: розвиток існуючих підходів [Електронний ресурс] / Т. В. Давидюк // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 2 (3). – С. 123–129. – Режим доступу : <http://www.economics.opu.ua/n3.html> (дата звернення: 15.06.16). – Назва з екрана.
3. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.gov.ua> (дата звернення: 11.06.16). – Назва з екрана.
4. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 від 7 лютого 2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 18.06.16). – Назва з екрана.
5. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову

- звітність в Україні»: Закон України від 12.05.2011 р. № 3332-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.06.16). – Назва з екрана.
6. Пушкар М. С. Створення інтелектуальної системи обліку : монографія / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 152 с.
7. Шилова Л. Ф. Методология формирования и инструментарий бухгалтерской отчетности : автореф. дис. ... доктора экон. наук : 08.00.12 / Любовь Федоровна Шилова; Марийский государственный технический университет. – Йошкар-Ола, 2010. – 38 с.
3. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti (n.d.). [http:// minfin.gov.ua](http://minfin.gov.ua). Retrieved from <http:// minfin.gov.ua> (accessed: 11 June 2016) [in Ukrainian].
4. Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti : Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku № 1 vid 7 liutoho 2013 r. № 73 [General Requirements for Financial Reporting: National provision (Standard) number 1 from February 7, 2013, № 73]. – Retrieved from [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/z0336-13](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13) (accessed 18 June 2016) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Butynets, F. F. (2006). *Standarty audytu, nadannia vpevnenosti ta etyky Mizhnarodnoi federatsii bukhhalteriv : testy ; navch. posib. dlia VNZ [Audit Standards, Assurance and Ethics of the International Federation of Accountants: tests; teach. guidances. for students]*. (3-rd ed. rev.). Zhytomyr: PP «Ruta» [in Ukrainian].
2. Davydiuk, T. V. (2012). Konverhentsiia bukhhalterskoi ta sotsialnoi zvitnosti v chastyni liudskoho kapitalu: rozvytok isnu-iuchykh pidkhodiv [Convergence of social accounting and reporting of human capital, the development of existing approaches]. *Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal – Economy: Realities time. Science journal*, 2 (3), 123–129. Retrieved from: <http://www.economics.opu.ua/n3.html> (accessed 15 June 2016) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» vid 12.05.2011 r. № 3332-VI [Law of Ukraine On Amendments to the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» from May 12 2011, № 3332-VI]. – Retrieved from [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (accessed 10 June 2016) [in Ukrainian].
6. Pushkar, M. S. (2007). *Stvorennia intelektualnoi systemy obliku [Creating the intelligent metering system]*. Ternopil: Kart-blansh [in Ukrainian].
7. Shylova, L. F. (2010). Metodologija formirovaniia i instrumentarij buhgalterskoj otchetnosti [Methodology and tools of formation of financial statements]: *Extended abstract of Doctor's thesis.*; Yoshkar-Ola: Marijskij gosudarstvennyj tehnikeskij universitet [in Russian].

А. В. Коваленко (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Финансовая отчетность как источник информации для принятия управленческих решений.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении особенностей составления и направлений совершенствования состава и структуры финансовой отчетности как источника информации для эффективного управления. **Результаты.** В статье проанализированы содержание и структура финансовой отчетности, оопределены пути ее усовершенствования. Раскрыто значение финансовой отчетности в деятельности предприятия. **Практическая значимость результатов исследования.** Осуществлен анализ законодательного регулирования, взглядов отечественных и зарубежных ученых о сущности отчетности и путей её усовершенствования при составлении.

Ключевые слова: финансовая отчетность, принципы финансовой отчетности, качественные характеристики финансовой отчетности, баланс, отчет о финансовых результатах, управление.

A. Kovalenko (Poltava University of Economics and Trade). **Financial statements as source of information for management decisions.**

Summary. *The purpose of the article is to determine the characteristics of the preparation and improvement of areas and structures of financial reporting as a source of information for effective management. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following methods: generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The article analyzes the content and structure of the financial statements. It identified possible ways to improve them. The paper reveals the importance of financial reporting of enterprise. **Practical value.** The analysis of legal regulation, the views of local and foreign scholars on the nature of reporting, ways of improvement of its preparation, proposals for improvement of its substantive content are provided.*

Keywords: *financial reporting, principles of financial reporting, qualitative characteristics of financial reporting, balance sheet, income statement, management.*

Надійшло до редакції 3 липня 2016 року.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Н. В. МИХАЙЛОВА, кандидат економічних наук, доцент;

А. І. КРАВЦОВА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є визначення сутності державного регулювання страхової діяльності та конкретизація основних його теоретичних аспектів. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Аналізуючи та систематизуючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто сутність державного регулювання страхової діяльності, а також представлено власне бачення основних теоретичних аспектів його здійснення. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що в умовах створення правової держави та розвитку ринкової економіки в Україні визначення основ регулювання страхової діяльності має важливе значення. Сукупність методів, форм та інструментів, а також функцій і принципів державного регулювання у сфері страхування сприятиме цілеспрямованим та узгодженим діям державних і недержавних структур щодо забезпечення надійного страхового захисту прав та інтересів його суб'єктів.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, страхова діяльність, державне регулювання, державне регулювання страхової діяльності.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах страхування є одним із найважливіших інструментів, що забезпечує загальну економічну безпеку та стабільність, розвиток підприємництва, ефективний захист від багаточисельних природних, техногенних та інших ризиків. Цей сектор народного господарства дозволяє вирішити цілий комплекс соціально-економічних питань, починаючи з формування системи гарантій для фізичних та юридичних осіб і закінчуючи зміцненням інвестиційного потенціалу як у національному, так і в міжнародному масштабах.

Страховий ринок як частина фінансово-кредитної сфери є об'єктом державного регулювання і контролю в цілях забезпечення захисту страхувальників та стабільності у страховій сфері. Успішний розвиток страхової

галузі залежить від стратегії й тактики регулювання соціально-економічних процесів, які мають місце в механізмі державного регулювання страхового ринку України.

Безпосередній вплив держави шляхом регулювання має здійснюватись за допомогою застосування методів, форм та інструментів державного регулювання. Отже, держава займає ключове місце у сфері розвитку страхової справи як координатор діяльності учасників системи страхування та як законодавець, що забезпечує правові засади страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем державного регулювання страхової діяльності знайшло своє відображення в наукових працях таких учених, як В. Базилевич, Н. Внукова, К. Воблий, О. Вовчак, О. Гаманкова, О. Гвозденко, О. Залетов, О. Заруба, М. Клапків, Н. Машина, Л. Нечипорук, С. Осадець, К. Тур-

біна, В. Фурман, Л. Шірінян, Я. Шумелда. Незважаючи на широке коло проблем, вирішення яких пропонується у працях науковців, таке важливе питання, як державне регулювання страхової діяльності, потребує подальших наукових досліджень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення сутності державного регулювання страхової діяльності та висвітлення основних його теоретичних аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Найбільш дієвим механізмом контролю за ефективністю діяльності страхових компаній є державне регулювання.

Державне регулювання страхової діяльності сьогодні – це система засобів і методів, які здійснюються на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній на ньому [4].

О. Д. Вовчак уважає, що головною метою державного регулювання страхової діяльності є забезпечення формування страховиками достатнього обсягу коштів, за рахунок яких вони зможуть виконати свої зобов'язання перед страхувальниками за будь-яких обставин, тобто забезпечення платоспроможності кожного конкретного страховика [3].

О. С. Журавка дотримується думки, що державне регулювання страхового ринку – це сукупність економічних, адміністративно-правових та організаційно-технічних відносин між суб'єктами страхового ринку й державою за цілеспрямованого комплексного впливу останньої на страховий ринок [5].

О. Ф. Філонюк стверджує, що найповнішим визначенням державного регулювання страхового ринку є сукупність різноманітних методів, інструментів, за допомогою яких держава, в особі уповноваженого регулятивного органу, впливає на економічну діяльність суб'єктів страхових правовідносин [6].

Отже, державне регулювання страхової діяльності є системою рішень, прийнятих державними органами управління і спрямованих на створення сприятливих умов для діяльності страхових компаній, захисту інте-

ресів споживачів, ефективного розвитку страхового ринку.

Об'єктивна необхідність державного регулювання страхової діяльності в Україні зумовлюється такими чинниками:

- неефективністю конкуренції у страховій галузі внаслідок недостатньої капіталізації більшості вітчизняних страхових компаній та їх неспроможності страхувати великі ризики;

- суспільним або змішаним (квазісуспільним) характером ряду страхових послуг, що передбачає суспільну корисність цих послуг, значно вищу за індивідуальну;

- потребою в запровадженні обов'язкових видів страхування за тими видами ризиків, які є не вигідними для приватних страховиків унаслідок їх катастрофічного характеру або кумуляції ризиків;

- необхідністю урегулювання негативних ефектів, пов'язаних із виникненням техногенних аварій, ядерних конфліктів тощо;

- забезпечення прозорості функціонування страхового ринку, законності діяльності страхових компаній та підтримка інформаційної відкритості ринку [1].

Невід'ємним компонентом виявлення суті та ролі державного регулювання страхової діяльності для економіки країни є відповідні його функції (рис.1).

В Україні питання державного регулювання розвитку ринку страхових послуг необхідно розглядати у двох аспектах: по-перше, прийняття державою базових законів та нормативно-правових актів, що об'єднуються в поняття «страхове законодавство»; по-друге, здійснення спеціального нагляду за розвитком відносин страхування відповідно до інтересів громадян України та загальнодержавних економічних потреб.

Правове забезпечення, з одного боку, установлює необхідні державі «правила гри», а з іншого – передбачає сприятливі умови для розвитку страхової діяльності. Державний нагляд за страховою діяльністю дає змогу реалізувати всі функції державного регулювання щодо найважливіших завдань розвитку страхової діяльності, тобто забезпечення надійного та прибуткового функціонування страхового сектора шляхом забезпечення платоспроможності стра-

ховиків і підтримки раціональних масштабів конкуренції на страховому ринку України.

Рис. 1. Функції державного регулювання страхової діяльності

Державне регулювання діяльності страхових компаній повинно ґрунтуватися на принципах, що забезпечать його ефективність, адекватність та прозорість, сприятимуть розвитку та прибутковості страховиків і захищатимуть споживачів страхових послуг (рис. 2) [2].

Державне регулювання передбачає використання як прямих, так і непрямих методів впливу держави та її втручання у здійснення страхової діяльності. До прямих методів належать: державне господарське управління (економічне адміністрування), інституційне регулювання, стратегічне й тактичне планування та регулювання фінансової діяльності.

Економічне адміністрування передбачає державну монополію на управління будь-якого виду господарської діяльності. Формами реалізації цього методу є: державне підприємство, державне фінансування, антимонопольне регулювання, державна контрактація. До інструментів цього методу зараховують: державну страхову організацію, акредитацію, контракт, тендер, субсидію, дотацію, тарифи, квоти, обмеження [4].

Інституційне регулювання передбачає адмі-

ністративно-правове регулювання. Цей метод регулювання може здійснюватися у формі здійснення страхового нагляду, ліцензування страхової діяльності, установлення обов'язкових видів страхування. До інструментів інституційного регулювання належать: ліцензії, реєстрація, умови страхування, нормативи, тарифи, ліміти, квоти, страхова сума, штрафи та ін.

Метод стратегічного й тактичного планування реалізується у формі планування та прогнозування страхової діяльності, розробки програм розвитку. Інструментами цього методу є: програми, перспективні й поточні плани, прогнози.

Регулювання фінансової діяльності страховика також зараховують до одного із прямих методів державного регулювання. Цей метод страховик реалізує в таких формах: контроль за платоспроможністю, інвестиційною діяльністю, ціноутворенням; оподаткування. З метою регулювання фінансової діяльності використовуються такі інструменти: нормативи, ліміти, тарифи, податки, ставки, оподаткований дохід, пільги, штрафи, пеня, санкції, заборони [4].

До ринкових, тобто непрямих методів регулювання страхової діяльності, належить грошово-кредитне регулювання, що може здійснюватись у формі регулювання ставки

рефінансування та валютного регулювання. Інструментами грошово-кредитного регулювання є: процентна ставка, курс, котирування, паритет, аукціон, номінал.

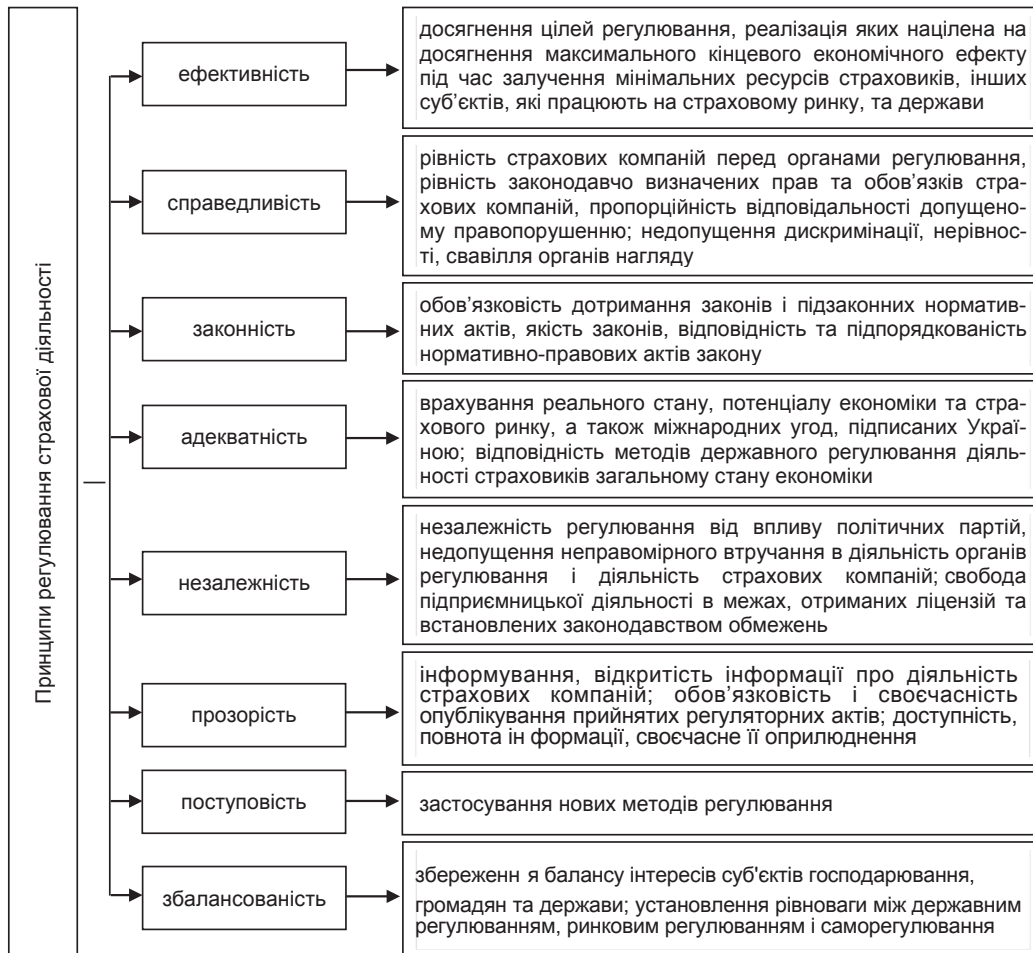

Рис. 2. Принципи регулювання страхової діяльності

Отже, державне регулювання страхової діяльності в Україні відбувається за допомогою методів, форм та інструментів, виконує специфічні функції та ґрунтується на певних принципах. Визначення зазначених теоретичних основ регулювання страхової діяльності має важливе значення, оскільки сприятиме цілеспрямованим та узгодженим діям державних і недержавних структур щодо забезпечення надійного страхового захисту і юридичних, і фізичних осіб.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Страхова діяльність як самостійна ланка фінансово-кредитної системи перебуває у фазі динамічного розвитку. Необхідність державного

регулювання страхової діяльності викликана, передусім, створенням умов для виникнення й функціонування такої страхової галузі, яка б відповідала вимогам ринкової економіки.

В умовах створення правової держави та розвитку ринкової економіки в Україні визначення основ регулювання страхової діяльності має важливе значення. Сукупність методів, форм та інструментів, а також функцій і принципів державного регулювання у сфері страхування є підґрунтям, за допомогою якого забезпечується функціонування, регулювання, контроль за страховою діяльністю, а також захист прав та інтересів його суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич К. Об'єктивна необхідність і межі державного регулювання страхової діяльності / К. Базилевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : Економіка. – 2006. – № 81–82. – С. 9–11.
2. Біла Д. В. Принципи державного регулювання діяльності страхових компаній [Електронний ресурс] / Д. В. Біла // Ефективна економіка. – 2015. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4550> (дата звернення: 1.07.16). – Назва з екрана.
3. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручник / О. Д. Вовчак. – Київ : Знання, 2011. – 391 с.
4. Докторова Н. П. Механізми державного регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 25.00.02 / Надія Петрівна Докторова ; [наук. керівник Ю.М. Комар] ; Державний університет управління. – Донецьк, 2008. – 19 с.
5. Журавка О. С. Науково-методичні засади стратегічного розвитку страхового ринку України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Олена Сергіївна Журавка ; [наук. керівник А. О. Єпіфанов] ; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – 205 с.
6. Філонюк О. Ф. Державне регулювання страхової справи в контексті концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року / О. Ф. Філонюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : Економіка. – 2006. – Вип. 81–82. – С. 47–51.
- and limits of state regulation of insurance]. *Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ser. «Ekonomika» – Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University: Collected papers. Series: Economy, 81–82, 9–11* [in Ukrainian]
2. Bila, D. V. (2015). Pryntsypy derzhavnogo reguliuvannya diialnosti strahovyh kompanii [Principles of state regulation of insurance companies]. *Efektivna tkonomika – Effective economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4550> (accessed 1 July 2016) [in Ukrainian].
3. Vovchak, O. D. (2011). *Strahova sprava: pidruchnyk [Insurance business: tutorial]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. Doktorova, N. P. (2008). *Mehanizmy derzhavnogo reguliuvannya strahovoi diialnosti v Ukraini [Mechanisms of state regulation of insurance activity in Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis.* – Donetsk: Derzhavnyi universytet upravlinnia [in Ukrainian].
5. Zhuravka, O. S. (2010). *Naukovo-metodychni zasady rozvytku strahovogo rynku Ukrainy [Scientific and methodical bases of strategic development of insurance market in Ukraine]. Candidate's thesis.* – Sumy: Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Ukrainska akademiia bankivskoi spravy Natsionalnogo banku Ukrainy» [in Ukrainian].
6. Filoniuk, O. F. (2006). *Derzhavnt reguliuvannya strahovoi spravy v konteksti kontseptsyi rozvytku strahovogo rynku Ukrainy do 2010 roku [State regulation of insurance business in the context of the concept of the insurance market in Ukraine to 2010]. Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ser. «Ekonomika» – Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University: Collected papers. Series: Economy, 81–82, 47–51* [in Ukrainian]

REFERENCES

1. Bazylevych K. (2006). Obiektivna neobkhidnist i mezhi derzhavnogo reguliuvannya strahovoi diialnosti [Objective necessity

Н. В. Михайлова, кандидат економічних наук, доцент; **А. І. Кравцова** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Теоретические основы государственного регулирования страховой деятельности в Украине.**

Аннотація. Целью статьи является определение сущности государственного регулирования страховой деятельности и конкретизация основных его теоретических аспектов. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Анализируя и систематизируя научные труды многих ученых, была рассмотрена сущность государственного регулирования страховой деятельности, а также представлено собственное видение основных теоретических аспектов его осуществления. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что в условиях создания правового государства и развития рыночной экономики в Украине определение основ регулирования страховой деятельности имеет важное значение. Совокупность методов, форм и инструментов, а также функций и принципов государственного регулирования в сфере страхования будут способствовать целенаправленным и согласованным действиям государственных и негосударственных структур по обеспечению надежной страховой защиты прав и интересов его субъектов.

Ключевые слова: страхование, страховой рынок, страховая деятельность, государственное регулирование, государственное регулирование страховой деятельности.

N. Mikhailova, Cand. Econ. Sci., Docent; **V. Kravtsova** (Poltava University of Economics and Trade). **Theoretical bases of state regulation of insurance activities in Ukraine.**

Summary. The purpose of this article is the definition of the essence of state regulation of insurance activities, and clarifying the main theoretical aspects. **Methodology of research.** The solution in the article the tasks carried out with the help of such scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, the dialectical approach. **Results.** Analysing and systemising scientific works of many scientists the article considers the essence of state regulation of insurance activity, and also presents its own vision of the main theoretical aspects of its implementation. **Practical value.** The article proves that in conditions of legal state and market economy development in Ukraine, determining the principles of insurance regulation is essential. A set of methods, forms and tools, as well as functions and principles of state regulation in the insurance industry will promote focused and concerted action of public and private structures for the provision of insurance protection of rights and interests of its subjects.

Keywords: insurance, insurance market, insurance activities, state regulation, state regulation of insurance activities.

Надійшло до редакції 8 липня 2016 року.

V. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

УДК 657.221:338.31

ЕКОЛОГІЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СПОЖИВАЧІВ: ОБЛІКОВИЙ І МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТИ

І. В. ЗАМУЛА, доктор економічних наук, професор
(Житомирський державний технологічний університет)

Анотація. В останні роки людство почало усвідомлювати величезну кількість проблем, пов'язаних з антропогенним впливом на навколишнє середовище. Україна лідирує в Європі за кількістю відходів. Відсутність методології та методики відображення в системі бухгалтерського обліку екологічних зобов'язань споживачів, а також нерозробленість основних положень екологічного маркетингу обумовлюють актуальність досліджень зазначеної тематики в сучасних умовах. **Метою** дослідження є розвиток бухгалтерського обліку екологічної діяльності шляхом розробки методики облікового відображення екологічних зобов'язань споживачів, а також розвиток положень екологічного маркетингу. **Методика дослідження.** У ході дослідження було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, моделювання, системний підхід, графічний. **Результати.** У результаті дослідження запропоновано механізм зацікавлення користувачів в екологічно безпечному поводженні з пакувальними матеріалами. Запропоновано методику бухгалтерського обліку екологічних зобов'язань споживачів, яка дозволяє справедливо визначити ціну кінцевого споживання пакувальних матеріалів і відокремити суму екологічних зобов'язань споживачів, поліпшить інформування споживачів щодо складових, які формують ціну на продукт. **Практична значущість результатів дослідження.** Використання бухгалтерського обліку як інформаційно-контрольної системи дозволить достовірно визначити обсяги спожитої продукції, тобто підрахувати обсяги відходів, які виникнуть після споживання продукції, і перерахувати екологічні зобов'язання споживачів, призначені для утилізації пакувальних матеріалів.

Ключові слова: екологічні зобов'язання, екологічний маркетинг, облік екологічних зобов'язань, облік екологічної діяльності, екологічні зобов'язання споживачів.

Постановка проблеми та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В останні роки людство почало усвідомлювати величезну кількість проблем, пов'язаних з антропогенним впливом на навколишнє середовище. Вплив сучасних технічних засобів на навколишнє середовище настільки великий, що набуває чітко вираженого глобального масштабу та призводить до виникнення зон

екологічних катастроф. У ХХ ст. несприятливі екологічні явища перетворились в істотну складову життєдіяльності людства, здійснюючи відчутний вплив на різні сторони людської діяльності: економіку й політику, моральний стан і здоров'я людини тощо.

Близько половини обсягу твердих відходів становлять споживчі (пакувальні) відходи [1], при цьому спостерігається стійка тенденція

до їх збільшення. Дана ситуація зумовлена підвищенням культури споживання товарів і, як наслідок, появою великої кількості одноразової упаковки.

Україна лідирує в Європі за кількістю відходів (табл. 1). На кожного українця припадає 750 т сміття. Більше 40 тис. км² завалені побутовими та хімічними відходами, і з кожним роком кількість сміття у країні збільшується. У Києві, який забезпечений контейнерами для сортування сміття на 70 %, більшість жителів

їх ігнорують. А за даними державної компанії зі збору та переробки сміття «Укресресурси», країна забезпечена такими контейнерами лише на 10 %. Однак, навіть незначну частку окремо зібраних відходів компанії-перевізники не довозять до місця переробки, оскільки це не вигідно. Переплавлення 1 т відходів на смітєвих заводах коштує близько 100 грн, у той час як її поховання на офіційному полігоні коштуватиме 85 грн, а на неофіційному – 30–40 грн або ж взагалі безкоштовне [1].

Таблиця 1

Показники забруднення пластиковими відходами європейських країн [складено на основі даних [1]]

Країна	Річний обсяг виробництва пластикових відходів, тис. т	Річний обсяг переробки пластикових відходів, тис. т	Обсяг сміття на несанкціонованих звалищах, тис. т
Великобританія	2 488,7	256,7	252,4
Німеччина	1 936,3	387,3	345,1
Іспанія	1 903,9	1 709,2	260,3
Італія	1 608,7	1 357,4	332,9
Франція	1 515,3	183,0	242,3
Україна	800,0	100,0	654,4
Греція	672,6	30,2	75,3
Румунія	416,5	85,2	230,5
Туреччина	405,0	401,4	866,4
Чехія	232,3	108,2	73,9
Естонія	93,7	7,4	12,9
Норвегія	92,1	39,7	17,8
Фінляндія	87,0	6,3	21,7

Отже, Україна виробляє відносно невеликий обсяг пластикових відходів. Однак, незважаючи на погано налагоджену систему переробки сміття, вона займає друге місце за обсягом виникнення несанкціонованих звалищ. Ця ситуація вимагає не тільки застосування екологічних заходів з утилізації пластикових відходів, а й економічних механізмів впливу на обсяги споживання пакувальних матеріалів.

Екологічна ситуація вимагає просування на ринку екологічних інновацій із метою зниження негативного впливу на навколишнє середовище. Однак простежити екологічний вплив на кожному етапі економічного циклу товару складно. У більшості випадків оприлюднюється інформація про вже заподіяний екологічний збиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням екологічних зобов'язань у бухгалтерському обліку займалися такі вчені: С. М. Бичкова, М. Ю. Єгоров, А. Н. Кондратюк,

В. А. Мандрик, В. В. Палій, В. Ф. Палій, М. Сагіндікова, Ю. Ю. Смольнікова, Л. В. Чхутіашвілі, Н. А. Шавкунова та ін. Дослідженням питань, присвячених економічній інтерпретації проблем забруднення довкілля, виробництва та маркетингового просування екологічно чистої продукції, займалися О. В. Ангурець, С. Н. Вадзюк, Л. С. Гринів, Ю. А. Дайновський, С. І. Дорогунцов, Е. Л. Кошлева, Ф. Котлер, Л. Максимів, А. Д. Остапенко, С. А. Подолинський, Є. В. Ромат, К. М. Ситник, О. І. Ситник, Я. В. Соколов, Г. М. Тарасюк, С. Н. Тимочко, М. А. Хвесик, В. О. Шевчук та ін.

Відсутність методології та методики відображення в системі бухгалтерського обліку екологічних зобов'язань споживачів, а також нерозробленість основних положень екологічного маркетингу обумовлюють актуальність досліджень зазначеної тематики в сучасних умовах.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розвиток бухгалтерського обліку екологічної діяльності шляхом розробки методики облікового відображення екологічних зобов'язань споживачів, а також розвиток положень екологічного маркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні вирішенням глобальних екологічних проблем займаються на міжнародному рівні та на рівні вищого керівництва окремих держав. Однак упровадження будь-яких рішень органів влади має відбуватися на рівні окремого підприємства. У разі впровадження системи управління екологічною діяльністю, ключовим моментом повинна стати налагоджена система бухгалтерського обліку.

У ст. 66 Конституції України зазначено, що громадяни зобов'язані не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Але на сьогодні, єдиним проявом дотримання даної статті є штрафи за завдану населенням шкоду навколишньому середовищу. Відповідно, кожен громадянин повинен нести екологічну відповідальність за свою діяльність, так само, як і суб'єкти господарювання, у зв'язку з тим, що вплив на навколишнє середовище здійснюють не тільки юридичні особи, а й фізичні.

Оскільки основним екологічним збитком, який наноситься як господарюючими суб'єктами, так і населенням, є забруднення навколишнього середовища пакувальними відходами, що утворюються після споживання продукції, доцільно виділити поняття «екологічні зобов'язання споживачів». Екологічне зобов'язання споживачів – це зобов'язання, що виникає в результаті споживання пакувальних матеріалів і товарів у пакувальних матеріалах, яке є частиною новоствореної вартості та входить у ціну реалізації упаковки (тари) або товару в упаковці (тарі).

За результатами опитування, проведеного в м. Суми [4], найбільша частка споживачів (87 %) абсолютно не готова вкладати кошти в модернізацію процесу виробництва з метою зменшення негативного екологічного впливу на навколишнє середовище. Інакше відбувається з готовністю платити цінову надбавку за товар, використання якого не заподіє шкоди здоров'ю людини. У результаті опитування

490 респондентів встановлено, що найбільша частка споживачів (51 %) констатує готовність платити додатковий 1 % від ціни за те, щоб використання (споживання) продукції не впливало на їх здоров'я; 27 % споживачів згодні платити додатково 15 % від ціни. Найменша частка споживачів, а саме 22 %, не згодна платити за екологічність продукції. Тобто, більшість (78 %) споживачів згодна платити більшу ціну за продукт, який не вплине на їх здоров'я в майбутньому.

Поведінка споживача – це процес формування ринкового попиту покупців, які здійснюють вибір серед запропонованих ринком благ з урахуванням існуючих цін. Судячи з цього визначення, якщо споживач віддає перевагу комфортному споживанню, тобто використанню зручної упаковки, утилізація якої обходиться дорожче, йому доведеться змиритися зі зниженням доходів та обмеженням інших потреб. Інакше, споживач заплатить меншу ціну за упаковку (тару), утилізація якої дешевша (на сьогодні такою упаковкою є паперові пакети), і не буде обмежувати себе в інших потребах. Даний підхід також сприятиме використанню багаторазової упаковки (тари). У такому випадку, заплативши один раз, споживач може використовувати упаковку в майбутньому або продати її як вторинну сировину, оскільки вона не буде втрачати свої технічні характеристики.

Нині основним завданням державної екологічної політики є обмеження споживання пакувальних матеріалів. При цьому впровадження заходів щодо покращення навколишнього середовища здійснюється на рівні господарюючих суб'єктів, які мають відображати в бухгалтерському обліку всі господарські операції, що впливають на фінансовий стан. Тому в ході застосування нормативно-регулятивних методів зменшення впливу на навколишнє середовище, ключовим моментом повинна стати налагоджена система бухгалтерського обліку, яка забезпечить їх виконання.

Сьогодні в Україні існують дві моделі формування екологічних зобов'язань споживачів для утилізації пакувальних матеріалів. Перша обумовлена дією Постанови Кабінету Міністрів України № 1225 від 09.07.1999 «Про впровадження системи збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари» [3], яку, згодом, частко-

во замінила Постанова Кабінету Міністрів України № 915 від 26.07.2001 «Про впровадження системи збирання, заготівлі та утилізації відходів як вторинної сировини» [2]. Згідно з цими постановами, виробник упаковки платить відповідно до укладеного договору за послуги з утилізації використаних упаковок державному підприємству «Укресресурси», яке бере на себе зобов'язання утилізувати

оплачену кількість відходів (рис. 1).

У даній ситуації в підприємства-виробника виникало зобов'язання за послуги з утилізації, які відображалися на рахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами». Недоліком даної моделі є те, що ДП «Укресресурси» приймало на себе зобов'язання впроваджувати екологічні заходи різного роду, а не обов'язково утилізувати пакувальні відходи.

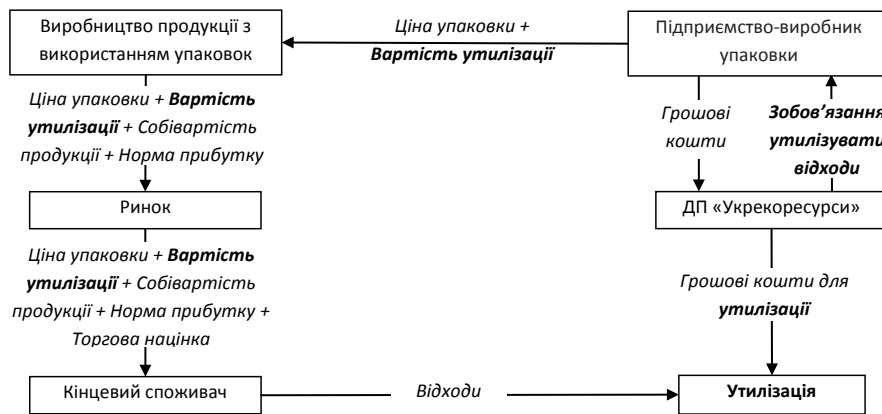

Рис. 1. Схема руху вартості утилізації відповідно до [3]

Також підприємство-виробник упаковок мало право власними силами утилізувати використану упаковку, але при цьому надати підтвердуючі документи. Витрати підприємства на утилізацію частково включалися до ціни упаковки. Однак підприємствам дуже складно самим здійснювати утилізацію упаковок, а особливо, якщо упаковка призначена для товарів повсякденного вжитку, які реалізуються через роздрібну торгівлю кінцевому споживачу. Складність полягає у відсутності системи сортування та збору сміття, що робить неможливим використання даної моделі підприємствами-виробниками упаковки.

Друга модель формування «пакувального»

збору (ПЗ) була запропонована у проекті Закону України від 24.02.2012 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження збору з виробників та імпортерів упаковки і товарів в упаковці на розвиток переробки твердих побутових відходів». Зазначений збір передбачався як обов'язковий для підприємців, які здійснюють виробництво упаковки на території України або імпортують упаковку (окремо або разом із товарами). Даний збір планувалося перераховувати до державного бюджету, після чого розподіляти між місцевими органами влади, для впровадження програм з утилізації твердих побутових відходів (рис. 2).

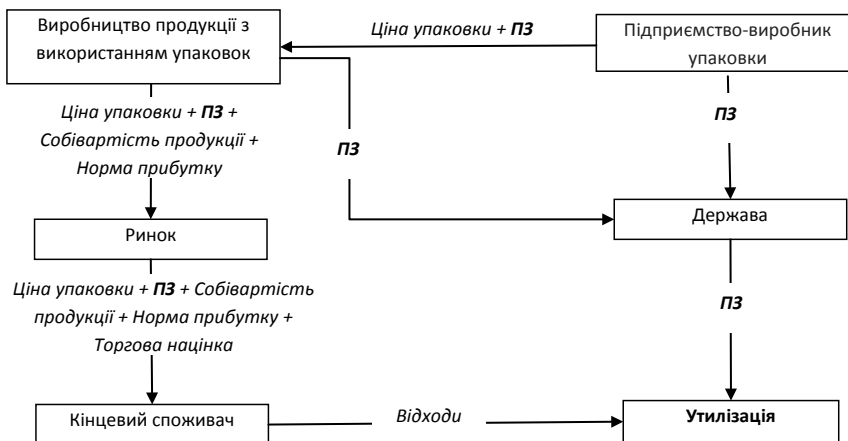

Рис. 2. Схема формування «пакувального» збору

З точки зору бухгалтерського обліку, у підприємства-виробника упаковок виникає зобов'язання не під час виконання послуги з утилізації, на відміну від попередньої моделі, а податкове зобов'язання перед бюджетом, що відбивається на рахунку 641 «Розрахунки за податками»

Уведення утилізаційного збору могло б призвести до виникнення подвійного оподаткування, адже, з одного боку, платниками збору є виробники упаковки, а з іншого – виробники товарів, для упаковки яких вона була використана. Дана ситуація призвела б до істотного збільшення собівартості, що було б додатковим податковим тягарем для кінцевого споживача. При цьому споживачі не знали, за що вони платять, як це й було протягом 1999–2001 рр., оскільки виробники для рентабельності виробництва формують ціну, виходячи з витрат, понесених на виробництво продукції. Українські виробники, посилаючись на складну економічну ситуацію, у якій зараз знаходиться бізнес, виступили проти введення додаткового податкового навантаження. Дійсно, на сьогодні у підприємств виникають проблеми навіть при акумулюванні коштів для продовження нормальної операційної діяльності. При цьому ситуація, за якої доводилося б платити наперед за утилізацію упаковок, а кошти отримувати тільки після реалізації продукції, як передбачав проект Закону України від 24.02.2012, ще більше посилює б зазначену проблему.

Негативним є й те, що при введенні «пакувального» збору планувалося акумулювати кошти в загальнодержавному бюджеті, що призвело б до проблеми раціональності розподілу коштів між місцевими бюджетами, з яких, згідно із законодавством, має проводитися фінансування заходів з утилізації відходів.

Розглянуті моделі руху відрахувань коштів, призначених для утилізації пакувальних матеріалів, відрізняються в частині акумулювання грошових коштів на рівні держави. Але їх об'єднує те що, хоча й засоби для утилізації платить підприємство-виробник упаковок, усе ж податкове навантаження лягає на кінцевого споживача продукції, а у другому варіанті – споживач мав би платити навіть удвічі.

Тому, з огляду на те, що податкове навантаження як у першій, так і у другій моделі повністю лягає на споживача, вважаємо за доцільне замінити даний збір поняттям «екологічне зобов'язання споживача», акумулювавши його не на рівні державного бюджету країни, а на рівні місцевих бюджетів. Цей підхід дозволить пропорційно акумулювати кошти за місцем виникнення пакувальних відходів та уникнути подвійного оподаткування.

З огляду на те, що платниками екологічних зобов'язань споживачів можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, які є кінцевими споживачами пакувальних матеріалів, а також запропонованих змін схем руху платежів, що призначені для утилізації пакувальних відходів, розроблена схема руху екологічних зобов'язань споживачів (ЕЗС) (рис. 3).

Оцінка розміру екологічних зобов'язань споживачів здійснюється під час виготовлення упаковки виробником. Він зобов'язаний розрахувати екологічні зобов'язання споживачів відповідно до вартості утилізації упаковки. Результат розрахунку називатиметься умовним екологічним зобов'язанням споживачів (ум. ЕЗС), оскільки передбачає відстрочку сплати даного зобов'язання до моменту надходження коштів від реалізації продукції.

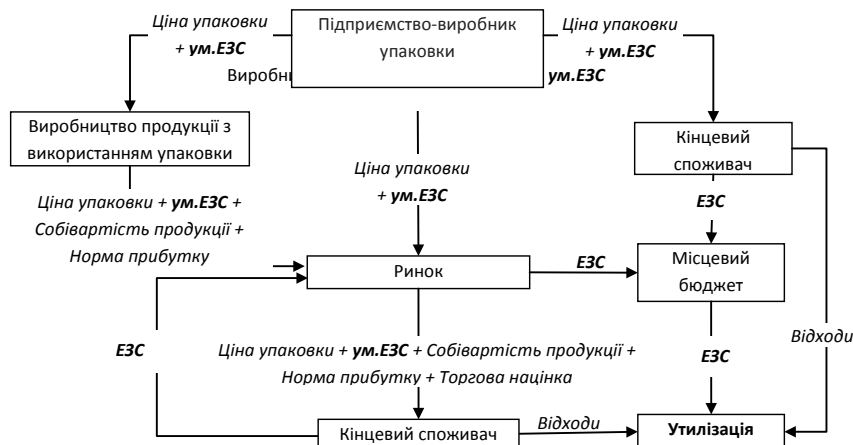

Рис. 3. Запропонована схема руху екологічних зобов'язань споживачів

При цьому вважаємо за доцільне здійснювати розрахунок екологічних зобов'язань споживачів на стадії виникнення об'єкта оподаткування, що дозволить уникнути помилок і не ускладнювати роботу бухгалтерів пошуком інформації про склад упаковки та ставок оподаткування.

Якщо суб'єкт господарювання використовує пакувальні матеріали в подальшому виробництві, у якості сировини, і при цьому не перетворює такі матеріали на відходи, то він не є кінцевим споживачем пакувальних матеріалів, відповідно в нього не виникають екологічні зобов'язання споживача. У такому випадку кінцевим споживачем є суб'єкт, який використовує пакувальні матеріали для споживання, після якого дані матеріали втрачають свої технічні можливості та перетворюються на відходи.

Відповідно, якщо підприємство використовує пакувальні матеріали в якості сировини для створення продукції, у нього не виникає жодних зобов'язань. Однак воно обов'язково повинно надати оптовому покупцеві продукції

товарно-транспортну накладну, у якій буде виділено екологічне зобов'язання споживача на одиницю, що забезпечить нарахування і сплату цього збору вже кінцевим споживачем.

Якщо кінцевим споживачем є юридична особа, то під час покупки пакувальних матеріалів у нього виникає екологічне зобов'язання споживача, яке відображається в бухгалтерському обліку за кредитом рахунка 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами». Одночасно підприємство відображає витрати відповідно до виду господарської діяльності, у якій був використаний товар в упаковці, або упаковку (табл. 2).

Найбільшими споживачами пакувальних матеріалів є фізичні особи, які купують товари для повсякденного вжитку. Обов'язок перерахувати вартість екологічного зобов'язання (фізичних осіб) бере на себе податковий агент. До податкових агентів, які акумулюють екологічні зобов'язання споживачів, зараховують суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю на митній території України упаковками, товарами в упаковці.

Таблиця 2

Бухгалтерський облік екологічних зобов'язань споживачів

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
Відображення екологічних зобов'язань споживачів (юридичної особи)			
1	Придбано оборотні активи для власного використання	20, 22, 25, 28	63
2	Відображено розрахунки з ПДВ	641	63
3	Списано упаковані оборотні активи	23, 91, 92, 93, 94	20, 22, 25, 28
4	Відображено екологічні зобов'язання споживача	23, 91, 92, 93, 94	642
Відображення податковим агентом екологічних зобов'язань споживачів (фізичної особи)			
5	Реалізована продукція фізичним особам	301	70
6	Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	70	641
7	Нараховано заборгованість з екологічних зобов'язань споживачів	70	642
8	Погашено заборгованість з екологічних зобов'язань споживачів	642	311

Під час реалізації пакувальних матеріалів або тари, виробник зобов'язаний надати товарно-транспортну накладну, у якій буде виділено екологічне зобов'язання споживача на одиницю продукції.

Нарахування екологічного зобов'язання споживача-юридичної особи відбувається в разі списання упакованої продукції, або використання упаковки (тари) для виконання господарських операцій на основі накладної на

внутрішньогосподарське використання. Екологічне зобов'язання, яке стягується з фізичних осіб, виникає в момент реалізації такої упаковки або товару в упаковці.

Окремо варто звернути увагу на пакувальні матеріали й тару багаторазового використання, адже після першого використання вони не втрачають технічних можливостей. Однак визначити кінцеве використання даної продукції дуже важко. Наприклад, скляна тара

може пошкодитися після першого використання, а може й бути використана багато разів. Тому, пропонуємо сплачувати екологічні зобов'язання споживача, об'єктом оподаткування якого є багаторазова тара або упаковка багаторазового використання, тільки за першого придбання. Це дозволить підприємствам знизити ціну на свою продукцію за рахунок повторного використання пакувальних матеріалів або тари.

За рахунок упровадження екологічних зобов'язань споживачів на товари в пакувальних матеріалах або упаковці збільшиться ціна, що призведе до зменшення конкурентоспроможності такої продукції і дозволить впровадити більш екологічну упаковку, яка буде відносно дешевою за утилізації. Також цей підхід сприятиме використанню багаторазової упаковки або тари.

На фінансовий стан підприємств, які є кінцевими споживачами упаковок або товарів в упаковці, впливатимуть обсяги використання і вид використовуваних упаковок. Тобто, у підприємств залишається альтернатива, і при цьому оплачується утилізація утворених відходів. Щодо підприємств, які виступають у ролі податкових агентів, то жодних податкових навантажень вони не несуть.

Отже, з огляду на те, що забруднення навколишнього середовища пакувальними відходами, утвореними після споживання продукції, здійснюють не тільки юридичні особи, а й населення, доцільно виділити таке поняття, як «екологічні зобов'язання споживачів». З точки зору бухгалтерського обліку, це цільовий збір, що стягується зі споживачів пакувальних матеріалів, який є частиною новоствореної вартості, входить у ціну реалізації упаковки (тари), або товару в упаковці (тарі) та сплачується споживачем до місцевого бюджету. При цьому встановлено, що більшість споживачів згодні доплачувати за продукт, який не вплине на їх здоров'я.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Запропонована методика дозволить справедливо визначити ціну кінцевого споживання пакувальних матеріалів і відокремити суму екологічних зобов'язань споживачів, поліпшить інформування споживачів щодо складових, які формують ціну на продукт. Використання бухгалтерського обліку як інформаційно-

контрольної системи дозволить достовірно визначити обсяги спожитої продукції, тобто підрахувати обсяги відходів, які виникнуть після споживання продукції, і перерахувати екологічні зобов'язання споживачів, призначені для утилізації пакувальних матеріалів. Оскільки дані зобов'язання є цільовим місцевим збором, це дозволить пропорційно акумулювати кошти для утилізації твердих побутових відходів у тій територіальній одиниці, де вони безпосередньо перейшли у форму відходів.

Також, за рахунок упровадження екологічних зобов'язань споживачів на товари в пакувальних матеріалах або упаковках, у підприємств виникає можливість знизити ціну на свою продукцію за рахунок багаторазового використання пакувальних матеріалів або тари, адже за повторного використання на них не нараховуються екологічні зобов'язання споживачів, оскільки під час першого використання вони вже були сплачені, що підвищить їх конкурентоспроможність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Переробка сміття в Україні: міф чи реальність? (коментар директора ДП «Укр-екоресурси» Д. Радіонова) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uecr.gov.ua/ua/news/Pererobka-smitya-v-Ukran-mf-chi-realnst-komentar-direktora-DP-Ukrekoresursi-D-Radonova-dlya-nformacyno-agenc-ForUm.htm> (дата звернення: 12.08.16). – Назва з екрана.
2. Про впровадження системи збирання, заготівлі та утилізації відходів як вторинної сировини [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 № 915. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/915-2001-%D0%BF> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
3. Про впровадження системи збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації використаної тари (упаковки) [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.07.1999 № 1225. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1225-99-%D0%BF> (дата звернення: 12.08.16). – Назва з екрана.

4. Прокопенко О. В. Мотиваційні основи маркетингу екологічних інновацій / О. В. Прокопенко, Н. В. Гайдабрус // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4. – Т. 1. – С. 148–156.

REFERENCES

1. Pererobka smittia v Ukraini: mif chy realist? (komentar dyrektora DP „Ukrekoresursy” D. Radionova) [Recycling of waste in Ukraine: Myth or Reality? (Comment director of GE «Ukrekoresursy» D. Radionova)]. Retrieved from <http://uecr.gov.ua/ua/news/Pererobka-smittya-v-Ukran-mf-chi-realnst-komentar-direktora-DP-Ukrekoresursi-D-Radionova-dlya-nformacyno-agenc-ForUm.htm> (accessed 12 August 2016) [in Ukrainian].
2. Postanova Kabinety Ministriv Ukrainy ”Pro vprovadzhennia systemy zbyrannia, zahotivli ta utylizatsii vidkhodiv yak vtorynnoi syrovyny,, vid 26.07.2001 roku № 915 [The introduction of the collection, harvesting and recycling of waste as secondary raw materials: Cabinet of Ministers of Ukraine from July 26 2001, № 915]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/915-2001-%D0%BF> (accessed 11 August 2016) [in Ukrainian].
3. Postanova Kabinety Ministriv Ukrainy „Pro vprovadzhennia systemy zbyrannia, sortuvannia, transportuvannia, pererobky ta utylizatsii vykorystanoi tary (upakovky)” vid 09.07.1999 roku № 1225 [The introduction of the collection, sorting, transporting, processing and recycling of used packaging (packing): Cabinet of Ministers of Ukraine from July 9 1999, № 1225.]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1225-99-%D0%BF> (accessed 11 August 2016) [in Ukrainian].
4. Prokopenko, O. V. & Haidabrus, N. V. (2008). Motyvatsiini osnovy marketynhu ekolohichnykh innovatsii [Motivational foundations of marketing of environmental innovations]. Mekhanizm rehulivannia ekonomiky – Mechanism of economic regulation, 4 (1), 148–156 [in Ukrainian].

И. В. Замула, доктор экономических наук, профессор (Житомирский государственный технологический университет). **Экологические обязательства потребителей: учетный и маркетинговый аспекты.**

Аннотация. В последние годы человечество начало осознавать огромное количество проблем, связанных с антропогенным воздействием на окружающую среду. Украина лидирует в Европе по количеству отходов. Отсутствие методологии и методики отражения в системе бухгалтерского учета экологических обязательств потребителей, а также отсутствие основных положений экологического маркетинга обуславливают актуальность исследований указанной тематики в современных условиях. **Целью** исследования является развитие бухгалтерского учета экологической деятельности путем разработки методики учетного отображения экологических обязательств потребителей, а также развитие положений экологического маркетинга. **Методика исследования.** В ходе исследования были использованы следующие общенаучные и специальные методы: анализ, синтез, индукция, дедукция, абстрагирование, моделирование, системный подход, графический. **Результаты.** В результате исследования предложен механизм формирования заинтересованности потребителей в экологически безопасном обращении с упаковочными материалами. Предложена методика бухгалтерского учета экологических обязательств потребителей, которая позволяет справедливо определить цену конечного потребления упаковочных материалов и определить сумму экологических обязательств потребителей, что улучшит информирование потребителей о составляющих, которые формируют цену на продукт. **Практическое значение результатов исследования.** Использование бухгалтерского учета, как информационно-контрольной системы, позволит достоверно определить объемы потребленной продукции, то есть подсчитать объемы отходов, которые возникнут после потребления продукции и перечислить экологические обязательства потребителей, предназначенные для утилизации упаковочных материалов.

Ключевые слова: экологические обязательства, экологический маркетинг, учет экологических обязательств, учет экологической деятельности, экологические обязательства потребителей.

I. Zamula, Dc. Econ. Sci., Professor. (Zhytomyr State Technological University). Environmental commitment consumer, accounting and marketing aspects.

Summary. In recent years, mankind began to realize the huge number of problems related to anthropogenic impacts on the environment. Ukraine leader in Europe for waste. The lack of methodology and techniques reflected in the accounting system of environmental liabilities consumers and underdevelopment of the main provisions of environmental marketing determine the relevance of research into the issue in the modern world. The study is the development of environmental accounting methods by developing an environmental commitment reflected consumers and the development of environmental regulations marketing. **Methodology of research.** The study used the following general scientific and special methods of analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, modeling, system approach, graphic. **Findings.** The study the mechanism of engagement in environmentally safe handling of packing materials. The technique of environmental accounting obligations of consumers, which allows fairly determine the price of final consumption of packaging materials and separate amount of environmental obligations of consumers, improve information to consumers about the components making up the price of the product. **Practical value.** Use of accounting as information and control systems will significantly determine the amount consumed products, that is to calculate the volume of waste that arise after consumption of environmental commitments and list of consumers intended for recycling packaging materials.

Keywords: environmental liability, environmental marketing, environmental accounting of obligations, environmental accounting, environmental liabilities consumers.

Надійшло до редакції 17 серпня 2016 року.

КАЧЕСТВО ЖИЗНИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫМ ВОСПРОИЗВОДСТВОМ

О. В. БЕРВЕНО, доктор экономических наук, доцент

(Харьковский торгово-экономический институт

Киевского национального торгово-экономического университета);

В. В. БРОНИЦКАЯ, кандидат экономических наук, доцент

(Национальный юридический университет

имени Ярослава Мудрого, г. Харьков)

Аннотация. Особенную актуальность, по нашему мнению, приобретают исследования влияния качества жизни на направленность и результативность общественного воспроизводства. **Цель** статьи заключается в выявлении тесных взаимосвязей между качеством жизни населения и общественным воспроизводством, позволяющих повысить эффективность управления ними. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: формальной логики, системного и организационного подходов. **Результаты.** Условия, в которых протекает человеческая жизнь, формируются под воздействием ценностных установок, устремлений и представлений человека о «качественной» жизни. Феномен качества жизни проявляется в общественном производстве в разных сущностных формах: как ориентир, как критерий, как цель, как фактор и как результат. Качество жизни системно воздействует на общественное воспроизводство и, в тоже время, является результатом его функционирования. Переход на новый уровень развития возможен под эгидой качества жизни как важнейшей ценности человеческого бытия. **Практическая значимость результатов исследования.** Качество жизни является фактором выработки национальных управленческих решений, тесно связывающим все социально-экономические процессы и играющим роль критерия гармонизации динамики важнейших элементов социально-экономической системы. В статье выделены два основных типа политики повышения качества жизни: созидательный, основанный на расширенном воспроизводстве совокупного общественного богатства путем вовлечения дополнительных ресурсов и реализации потенциала способностей, соответствующий инновационно-гуманистической стратегии социально-экономического развития; перераспределительный, основанный на перераспределении совокупного общественного богатства и вовлечении дополнительных ресурсов в стоимостные отношения, соответствующий социально-экономической стагнации.

Ключевые слова: качество жизни, общественное производство, духовное производство, духовное развитие, глобализация.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными и практическими задачами. Проблема качества жизни в последнее время приобретает все большую актуальность, что свидетельствует об осознании роли и значения человеческого фактора, его качества в современном развитии. Конечно, еще рано говорить о полном «прозрении человечества», в полной мере определившегося со стратегией своего дальней-

шего развития, но уже становится очевидной невозможность дальнейшего пренебрежения человеком и его жизнью как стандартными элементами воспроизводственной системы.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема качества жизни давно и плодотворно исследуется западными учеными: Дж. Боноли, Дж. Вильсоном, Дж. Гелбрейтом, М. Джонсоном, П. Рэстроджи, А. Сенном, М. Флексом, Дж. Форрестером и др. Сре-

ди отечественных ученых можно выделить М. Кизима, М. Кима, А. Колота, Э. Либанову, В. Мандыбуру, В. Пономаренко, которые исследуют особенности формирования качества жизни, его связь с социальным и экономическим развитием, методы его повышения и т.д. Однако сложность и многогранность проблематики качества жизни предполагает неисчерпаемость ее исследовательского потенциала. Особенную актуальность, по нашему мнению, приобретают исследования влияния качества жизни на направленность и результативность общественного воспроизводства.

Формулирование целей статьи (постановка задачи). Целью статьи является выявление тесных взаимосвязей между качеством жизни населения и общественным воспроизводством, позволяющих повысить эффективность управления ними.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Появление в 60-е годы XX века термина «качество жизни» дало мощный толчок к научному осмыслению данного феномена и формированию целой отрасли научных исследований по проблемам качества жизни (впервые термин «качество жизни» появляется в работе Дж. Гэлбрейта «Общество изобилия»). Следует отметить, что, несмотря на огромное количество разноплановых исследований (философских, социологических, психологических, культурологических, экономических и т. д.), не существует целостной определенности ни в самой трактовке категории «качество жизни», ни в принципах реализации данной доктрины. Существующие сегодня в разных странах модели качества жизни не соответствуют запросам современного общества и еще более не соответствуют будущему.

В современной трактовке качество жизни охватывает весь круг человеческих потребностей и условий их реализации. Это значительно расширяет сферу применения категории «качество жизни» в анализе социально-экономических систем, но не отражает до конца ее системообразующую функцию. Нельзя не согласиться с мнением М. Кима и О. Комаренко, что пока, пожалуй, нет категорий, характеризующих состояние человеческой жизни полнее, чем качество жизни [1, с. 86].

Мы исходим из понимания качества жизни

как фундаментальной характеристики цивилизации, парадигмы ее развития. Качество жизни необходимо рассматривать как важнейшую ценность человеческого бытия. История свидетельствует, что в тех обществах, в которых качество жизни рассматривалось как самостоятельная ценность, оно было выше. Качество жизни является постоянно эволюционирующей категорией. Представления о качестве жизни, меняющиеся под воздействием доминирующих социокультурных парадигм, являются мощной силой развития человечества. Качество, отмечает М. Шорохова, в настоящее время охватывает практически все стороны жизни и имеет фундаментальное значение для понимания сущности человеческого бытия, для развития духовной культуры общества [2].

Подходы к сущностным характеристикам качества жизни во многом определяются господствующими в обществе доктринами. На разных исторических этапах развития человечества такие доктрины актуализировали разные составляющие человеческой жизни, доминантные для данного уровня культуры. Современные императивы развития диктуют новые подходы и приоритеты в формировании концептуальных представлений о качестве жизни. «В мировой цивилизации начался новый этап развития – продвижение человечества к «эпохе качества». Смысл его заключается в том, что качество во всех его аспектах – экономическом, социальном, политическом, технологическом – рассматривается как необходимое условие обеспечения устойчивого развития цивилизации, улучшения среды обитания, совершенствования самого человека. Количественное увеличение отдельных показателей уровня жизни сегодня не решает проблемы. Нужны критерии, которые бы позволили принимать во внимание весь спектр потребностей, интересов и ценностных ориентаций граждан. Именно таким критерием выступает качество жизни» [3, с. 7].

Сложность, неопределенность и противоречивость современного этапа развития, порождают разноплановые тенденции, под влиянием которых человеческое существование приобретает новые формы и смыслы. Под этим воздействием происходят изменения во всей системе общественного воспроизводства. Состояние, противоречия, проблемы и перспективы современного общественного

воспроизводства находятся в тесной взаимосвязи с системой качества жизни. Для обоснования и раскрытия роли качества жизни в общественном производстве, для анализа их взаимосвязи и взаимозависимости мы предлагаем рассмотреть качество жизни в его различных сущностных проявлениях в этой системе. Разные сущностные формы проявления феномена качества жизни реализуются в различных функциях:

1. Качество жизни выступает **ориентиром** общественного производства (структурирующая функция). Если исходить из трактовки качества жизни как совокупности человеческих потребностей, то именно оно является главным ориентиром для структуры общественного производства. Само качество жизни выступает как мегапотребность, то есть та системообразующая потребность, которая структурирует и ранжирует все другие человеческие потребности. Как объективная категория качество жизни формирует стандарты жизнеосуществления человека, актуализирует те потребности, которые имеют наибольшее значение на данном этапе развития. Именно на такой основе происходит формирование преобладания материальных или духовных потребностей в структуре общественного потребления. Качество жизни в ментальном воспроизведении формирует иерархию ценностей и потребностей человека. Таким образом, формируется «заказ» на определенный уровень и качество потребления.

2. Качество жизни выступает **целью** общественного производства (функция целеполагания, ценностная функция). Эта ипостась качества жизни имеет более глубинные, сущностные основания, чем предыдущая. Она оказывает на общественное производство системное воздействие, являясь его мотивирующей базой. Человек является не только личным фактором производства, его главным элементом, но и субъектом производственных отношений. Такое положение делает человека «ядром» воспроизводственного процесса. Вся система общественного производства функционирует (по крайней мере, должна) с целью создания наилучших условий для развития человека и повышения качества его жизни.

3. Качество жизни выступает **критерием** (оценочная функция) эффективности общественного производства. Именно на основе

концептуальных представлений о качестве жизни, а также на основе существующих методик его расчета можно судить о качестве и результативности национальной воспроизводственной системы. Данная функция качества жизни постоянно стимулирует совершенствование существующих и создание новых методик, позволяющих наиболее полно оценить структуру и качество общественного продукта. В этом смысле качество жизни определяет степень эффективности удовлетворения всего спектра общественных потребностей, соответствие структуры общественного воспроизводства стандартам качества жизни.

4. Качество жизни выступает **фактором** общественного производства (воспроизводственная функция, стимулирующая функция). Являясь сущностным основанием системы общественного воспроизводства, качество жизни активизирует механизмы его постоянного возобновления и качественного совершенствования. Человек является главным фактором развития и совершенствования производства. Вся система общественного воспроизводства существует только посредством человека и для человека. Физические и интеллектуальные способности человека создают возможности расширения масштабов производственной деятельности. Качество жизни принимает активное участие в воспроизводственном процессе, наполняя его новым смыслом, повышая качество человеческого потенциала и эффективность использования трудовых ресурсов.

5. Качество жизни выступает **результатом** общественного производства (функция воплощения, созидания). Структура и масштабы общественного производства, а также его целевые ориентиры создают реальное качество жизни. На качество жизни населения существенное влияние оказывает эффективность распределительных механизмов, все сущностные характеристики потребления и условия производственной деятельности. В этой ипостаси качество жизни выступает реальным результатом функционирования общественного воспроизводства, включая все фазы. Общественное воспроизводство играет приоритетную роль в формировании многих граней качества жизни (качество трудовой жизни, качество человеческих ресурсов, качество образования и т.д.) и моделей каче-

ства жизни, отражающих рефлексию его текущего состояния.

В свою очередь, качество жизни воздействует на национальную производительность через каналы качества труда: социальное разнообразие труда, конкурентные преимущества национальной модели социально-трудовых отношений, национальные ниши в системе международного разделения труда, преодоление отчуждения труда, достойная оплата труда, формирующие многообразие, комплементарность и устойчивость социальных оснований развития национальной экономики.

Следует отметить, что все функции качества жизни во всех его существенных проявлениях находятся в непрерывном взаимодействии и взаимовлиянии. Синергия такого воздействия и определяет характер и пропорции общественного воспроизводства. Воспроизводство – это одна из самых сложных и вместе с тем центральных проблем экономической науки. Оно является исходным системообразующим ядром современного развития, обеспечивающим преемственность материальной и духовной жизни поколений, сохраняющим и приумножающим национальное богатство. Система общественного воспроизводства предопределяет уровень развития общества и качество жизни населения. По мере развития общества оно расширяется и наполняется новыми элементами, актуализация которых происходит под воздействием новых парадигм развития. На современном этапе именно качество жизни населения должно являться главной целью и конечным результатом воспроизводственной деятельности общества.

Двумя важнейшими подсистемами общественного воспроизводства являются материальное и духовное производство, которые всегда находились в диалектическом единстве как элементы единой воспроизводственной системы, но на разных исторических этапах общественного развития, под воздействием социокультурных факторов и исторических тенденций развития, происходила актуализация одной из подсистем, вызывающая диспропорции и противоречия в характере воспроизводственных процессов. Следствием чего являлась трансформация всей системы общественного воспроизводства. Сущность трансформации заключается в появлении нового качества, хотя далеко не всегда новое

означает лучшее. Конвергенция духовного производства, его соразмерная комплементарность с материальным, как раз и обеспечиваются критериальной ролью качества жизни.

На современном этапе развития вся система социально-экономических отношений находится под воздействием новых парадигмальных изменений, обусловленных глобализационными и постиндустриализационными тенденциями. Вся человеческая цивилизация находится в процессе глобальной трансформации неоднозначной по своим последствиям, затрагивающей основы экономических систем и систему общественного воспроизводства. Тенденции глобализации и постиндустриализации по-разному воздействуют на сферу общественного воспроизводства. Современный сценарий глобализации вызывает трансформацию экономических систем, снижает их системную устойчивость и порождает кризисные явления. По прогнозам П. Кругмана «в ближайшее время мир станет в «режиме шатания» переходить от кризиса к кризису, каждый из которых будет очень сильно связан с проблемой генерирования достаточного спроса» [4, с. 285]. Стремительные глобализационные изменения, содействовали углублению поляризации мира (делению стран на «ядро» и «периферию»), усилению неравенства, нарастанию масштабности общецивилизационных проблем. Под воздействием современного глобализма формируется стратегия поддержания «разрыва» между социальными стандартами жизни «золотого миллиарда» и социальными стандартами жизни «незолотых миллиардов». Национальные экономики, воспроизводственные системы стран периферии особенно уязвимы к внешним воздействиям.

Как отмечает С. Хоффман, столкновение между фрагментацией государств (а также государственной системой) и прогрессирующей экономической, культурной и политической интеграцией, иными словами, – глобализацией, и является доминирующей тенденцией нашего времени [5]. К таким негативным внешним эффектам можно отнести импортирование ценностей «общества потребления», сформировавшегося во второй половине XX века в западных странах.

В обществе потребления формируется примат материального над духовным и особый подход к качеству жизни, где доминиру-

ющим фактором становится материальная обеспеченность, вытесняющая из представлений о качестве жизни социальное и духовное содержание. Чрезмерный успех в росте материальных компонент качества жизни в своей монетарной абсолютизации оборачивается «смертью» духовной составляющей качества жизни, проявляющегося в обесценении ценностей, десоциализации и отчуждению субъектных оснований качества жизни, то есть отчуждение человека от духовного конструирования собственной жизни.

В структуре общественного воспроизводства происходит вытеснение материальным производством духовного. В погоне за материальным изобилием происходит духовное вырождение человека, связанное с упадком духовной культуры и деформациями духовного производства. Также растущие объемы материального потребления, определяющие рост материального производства, обостряют проблемы экосферы. Биосфера такой «нагрузки» рыночного природопотребления просто не выдерживает. «Исследования на глобальном уровне позволяют прогнозировать: в результате ответных действий экосферы на дальнейший рост антропогенного пресса в случае сохранения тенденций развития человеческая популяция будет резко сокращена уже в следующем столетии» [6, с. 12]. И это не самый худший прогноз. Существующая технократическая цивилизация, ее технологический уклад абсолютно безжалостны к природе и ставят под угрозу само существование человеческой цивилизации и всего живого на Земле. Эффективное противодействие таким антигуманным тенденциям могут оказывать тенденции постиндустриализации, связанные с переходом к обществу нового типа, основанного на гармоничном соединении и взаимодействии идей интеллектуализации, гуманизации, социализации и экологизации общественного развития. Под их объединяющим воздействием человечество может выйти на новую траекторию развития, основанную на инновационном прорыве человечества, оказывающим положительное воздействие на систему общественного воспроизводства и на становление нового качества жизни.

Переход человечества на постиндустриальный этап развития, формирует его инновационную направленность, придает ему и

системе общественного воспроизводства гуманистический характер и актуализирует в них духовные элементы. К важнейшим изменениям современной мировой цивилизации, которые выводят ее на качественно новый уровень развития, следует отнести, прежде всего, изменение роли знания в общественном развитии. Если раньше цель и конечный результат воспроизводства заключались в создании материальных благ и услуг, то сегодня все более важным и решающим элементом воспроизводства, становится научное знание, его практическое применение. Знания пронизывает практически все уровни общественного производства. Духовная сфера человеческой деятельности становится ведущей, так как именно в ней создается и воспроизводится знание, культура, опыт, интеллект, являющиеся залогом дальнейшего прогрессивного развития человеческой цивилизации. Духовное производство, характерное для постиндустриальной стадии развития, направлено на изменение и усовершенствование самого человека в результате духовного и интеллектуального развития. Основным источником прогресса становится внутреннее развитие человека, его интеллектуальные, творческие ресурсы и способности изменять мир духовно. В данном императиве качество жизни получает новое содержание и формы воздействия на современное развитие. «Качество пронизывает все стороны общественной жизни и имеет фундаментальное значение для понимания сущности человеческого бытия, для развития духовной культуры общества. Качество охватывает все стороны мироздания и является ключевым фактором социального устройства и деятельности людей» [3, с. 6].

Необходимость обеспечения устойчивости современного экономического развития ставят перед человечеством задачу формирования нового типа общественного взаимодействия. «Задача современного поколения, – считают П. Ещенко и А. Арсеенко, – состоит в том, чтобы найти выход из исторического тупика, в котором оказался мир, опираясь на силу знания, а не оружия» [7, с. 285]. Такой основополагающей идеей, способной вывести человечество на новую качественную магистраль развития, является качество жизни как новая мировоззренческая концепция. Качество жизни, включенное во все социаль-

но-экономические процессы, а именно это подразумевает парадигма качества жизни, может изменить вектор современного развития и обеспечить его направленность на совершенствование человека как потенциально неограниченного фактора расширения общественного производства.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Вышеизложенное дает основания представить качество жизни как фактор выработки национальных управленческих решений. Качество жизни тесно связывает все социально-экономические процессы и играет роль критерия гармонизации динамики важнейших элементов социально-экономической системы: разнородных частных и общественных интересов; социального и экономического векторов развития; социальных, духовных и биологических оснований человеческой деятельности; институционального взаимодействия; всех подсистем общественного воспроизводства. Тесная взаимосвязь общественного производства и качества жизни дает основания выделить два основных типа политики повышения качества жизни: созидательный, основанный на расширенном воспроизводстве совокупного общественного богатства путем вовлечения дополнительных ресурсов и реализации потенциала способностей, соответствующий инновационно-гуманистической стратегии социально-экономического развития; перераспределительный, основанный на *перераспределении* совокупного общественного богатства и вовлечении дополнительных ресурсов в стоимостные отношения, соответствующий социально-экономической стагнации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ким М. Н. Уровень и качество жизни: теоретический анализ, состояние и факторы в Украине / М. Н. Ким, О. А. Комаренко // Соціальна економіка. – 2015. – № 1. – С. 85–94.
2. Шорохова М. А. Инновационное качество жизни как основа формирования гуманистической государственной идеи в современной России [Электронный ресурс] / М. А. Шорохова. – Режим доступа: http://www.unn.ru/e-library/vestnik_soc.html?anum=3404 (дата обращения: 31.06.16). – Назва з екрана.
3. Качество жизни : краткий словарь / под ред. Е. Е. Задесенец и др. – Москва : Смысл, 2009. – 168 с.
4. Кругман. П. Возвращение Великой депрессии? Мировой кризис глазами нобелевского лауреата / П. Кругман. – Москва : Эксмо, 2009. – 336 с.
5. Hoffman S. Clash of Globalization [Электронный ресурс] / S. Hoffman. – Режим доступа: <http://www.foreignaffairs.com/articles/58044/stanley-hoffmann/clash-of-globalizations> (дата звернення: 25.05.16). – Назва з екрана.
6. Ковыньёва О. А. Управление качеством жизни населения : монография / О. А. Ковыньёва, Б. И. Герасимов; под науч. ред. Б. И. Герасимова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 88 с.
7. Ещенко П. С. Куда движется глобальная экономика в XXI веке? / П. С. Ещенко, А. Г. Арсеенко. – Київ : Знання України, 2012. – 479 с.

REFERENCES

1. Kim, M. N., & Komarenko, O. A. (2015). Uroven' i kachestvo zhizni: teoreticheskij analiz, sostojanie i faktory v Ukraine [The level and quality of life: theoretical analysis, the status and factors in Ukraine]. *Social'na ekonomika – Social Economy*, 1, 85–94 [in Russian].
2. Shorohova, M. A. Innovacionnoe kachestvo zhizni kak osnova formirovaniya gumanisticheskoy gosudarstvennoj idei v sovremennoj Rossii [The innovative quality of life as the basis of formation of humanistic ideas of the state in modern Russia]. Retrieved from http://www.unn.ru/e-library/vestnik_soc.html?anum=3404 (accessed: 31 June 2016) [in Russian].

3. Zadesenec, E. E. (2009). Kachestvo zhizni : kratkij slovar' [Quality of life: a brief glossary]. Moscow: Smysl [in Russian].
4. Krugman, P. (2009). Vozvrashhenie Velikoj depressii? Mirovoj krizis glazami nobelevskogo laureata [Return of the Great Depression? The global crisis through the eyes of the Nobel laureate]. Moscow: Jeksmo [in Russian].
5. Hoffman S. Clash of Globalization. Retrieved from [http://www.foreignaffairs.com/articles/58044/stanley-hoffmann/clash-of-](http://www.foreignaffairs.com/articles/58044/stanley-hoffmann/clash-of-globalizations)globalizations 3404 (accessed: 25 June 2016).
6. Kovynjova, O. A., & Gerasimov, B. I. (2006). Upravlenie kachestvom zhizni naselenija: monografija [Quality of live management]. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. tehn. un-ta [in Russian].
7. Eshhenko P. S., Arsenko, A. G. (2012). Kuda dvizhetsja global'naja jekonomika v 21 veke? Where to move the global economy in the twenty-first century? [Where to move the global economy in the twenty-first century?]. Kyiv: Znannja Ukrainy [in Russian].

О. В. Бервено, доктор економічних наук, доцент (Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету); **В. В. Бронницька**, кандидат економічних наук, доцент (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). **Якість життя в системі управління суспільним відтворенням.**

Анотація. Особливої актуальності, на нашу думку, набувають дослідження впливу якості життя на спрямованість і результативність суспільного відтворення. **Мета статті** полягає у виявленні тісних взаємозв'язків між якістю життя населення і суспільним відтворенням, що дозволяють підвищити ефективність управління ними. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: формальної логіки, системного та організаційного підходу. **Результати.** Умови, у яких протікає людське життя, формуються під впливом ціннісних установок, прагнень та уявлень людини про «якісне» життя. Феномен якості життя виявляється в суспільному виробництві в різних сутнісних формах: як орієнтир, як критерій, як мета, як фактор і як результат. Якість життя системно впливає на суспільне відтворення і, у той же час, є результатом його функціонування. Перехід на новий рівень розвитку можливий під егідою якості життя як найважливішої цінності людського буття. **Практичне значення одержаних результатів дослідження.** Якість життя є чинником вироблення національних управлінських рішень, що тісно пов'язує всі соціально-економічні процеси та грає роль критерію гармонізації динаміки найважливіших елементів соціально-економічної системи. У статті виділено два основних типи політики підвищення якості життя: творчий, заснований на розширеному відтворенні сукупного суспільного багатства шляхом залучення додаткових ресурсів і реалізації потенціалу здібностей, відповідний інноваційно-гуманістичній стратегії соціально-економічного розвитку; перерозподільчий, заснований на перерозподілі сукупного суспільного багатства й залученні додаткових ресурсів у вартісні відносини, відповідний соціально-економічній стагнації.

Ключові слова: якість життя, суспільне виробництво, духовне виробництво, духовний розвиток, глобалізація.

O. Berveno, Dc. Econ. Sci., Docent (Kharkov Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University); **V. Bronitskaya**, Cand. Econ. Sci., Docent (Yaroslav Mudryi National Law University). **Quality of life in the management of social reproduction.**

Summary. Particularly relevant, in our view, become studies of the effect of quality of life on the direction and impact of social reproduction. **The Purpose** of the article is to reveal the close links between quality of life and social reproduction that will improve the efficiency of their management. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: formal logic, systematic approach, organizational approach. **Findings.** Conditions, in which human life flows, formed under the influence of attitudes, perceptions of quality of life. Quality of life is a fundamental characteristic of civilization, its development paradigm. Phenomenon the quality of life manifests itself in the social production of various essential forms: as a reference, as a criterion, as a goal, as a factor and as a result. Quality of life has a systemic impact on social reproduction and at

the same time is a result of it. Switching to a new level of development is possible under the auspices of the quality of life as the most important values of human existence. **Practical value.** Quality of life is a factor in the development of national administrative decisions, which is closely linking all social and economic processes and play a role criterion harmonize essential elements of the dynamics of socio-economic system. The article highlights two main types of policies to improve the quality of life: creative, based on the expanded reproduction of aggregate social wealth through the involvement of additional resources and the realization of potential abilities, appropriate innovation-humanistic strategy of socio-economic development; and redistribution, based on the total social redistribution of wealth and involvement of additional resources to cost ratio corresponding to the socio-economic stagnation.

Keywords: quality of life, social production, spiritual production, spiritual development, globalization.

Надійшло до редакції 20 червня 2016 року.

VI. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

UDC 379.852

TOURISM AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT – AN ENCOURAGING PERSPECTIVE FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA

A. TROFIMOV;
T. MERENIUC

(National Institute of Economic Research, (Chisinau, Republic of Moldova)

Summary. Purpose. The article is devoted to the research of the tourism and sustainable development in the context of encouraging perspective for the republic of Moldova. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** It is being established that the development of nature-based tourism activities within the local communities and protected areas can generate numerous socio-economical benefits and positive impacts on the environment. Directions of increasing efficiency the tourism activities are developed. **Practical value.** The article substantiates that an integrative approach towards sustainability is the only right way to its achievement and Republic of Moldova would be considered as an equal member of the European society only when all necessary prerequisites will be accomplished.

Keywords: tourism, tourism activities, tourist services, form of tourism, ecotourism, sustainable development, sustainable progress.

Introduction. The United Nations General Assembly, in the adopted resolution «Promotion of ecotourism for poverty eradication and environment protection» emphasizes the positive impact that ecotourism can create for economy and society, by generating income, employment and education opportunities, as well as for environment by contributing to the conservation and protection of biodiversity and natural areas (UNWTO, 2013b).

In the context of Moldova's vast potential of natural resources, their valorization represents one of the most easy-reachable opportunities to achieve sustainable development, and tourism appears to be the most appropriate form of fulfilling the established objectives.

Purpose. The main objectives of the article are to research of the tourism and sustainable deve-

lopment in the context of encouraging perspective for the republic of Moldova.

Result. The development of nature-based tourism activities within the local communities and protected areas can generate numerous socio-economical benefits and positive impacts on the environment:

- Job creation (directly in the tourism sector or in those related to it) and as result a decrease of immigration rate;

- Stimulation of local economy by developing the infrastructure and tourist services (accommodation, catering, transport, recreational facilities, crafts and souvenirs products);

- Increase of the standard of living (medical centers, drinkable water sources and other facilities for the host communities);

- Stimulation of ecological agriculture development;
- Stimulation of rural economy by creating or increasing the demand for agricultural products needed to ensure the tourist services;
- Stimulation of development of the peripheral areas through capital injections;
- Stimulation of the improvement of intercultural relations within regions (often tourists are looking to discover the traditions and habits of visited ethnographic regions, and the host community is stimulated to revive and preserve the popular traditions);
- Promotion of cultural exchange between tourists and local communities;
- Empowering of local communities;
- Increasing awareness towards local culture and environment;
- Increasing access to education;
- Conservation and protection of geographical landscapes;
- Biodiversity conservation, protection and multiplication;
- Conservation and protection of historical and cultural heritage;
- Development and application of scientific conservation methods (Manea, 2000).

Although, it is important to always keep in mind the thin line that lies between the positive impact of any form of tourism (including ecotourism) and its destructive capacity that can lead to catastrophic consequences, especially in environmental terms.

Unfortunately, the Moldavian ecosystems have been already affected by the unorganized and uncontrolled tourist activities, since tourist industry is in its incipient stage and the lack of regulations within the domain played a negative role.

On the other hand, the aligning to international standards, in the context of Moldova's European integration is already generating positive results.

According to Alexandru Rotaru, the manager of UNDP Programme for Development in Moldova, the creation of the first National Park «Orhei», will serve as a model of sustainable development and will contribute to the launch of other similar projects, since Republic of Moldova possesses all necessary requisites.

Among the already achieved results can be mentioned the creation and inauguration of the first eco-route, the extension of the «Wine Route» and a premiere for Republic of Moldova –

the implementation of the project regarding the restoring of 472 ha of pastures within the region of National Park «Orhei», that will contribute essentially to the development of local communities (UNDP, 2014a).

Another important project launched within the National Park «Orhei» is the implementation of ecological agriculture that will contribute to the conservation of biodiversity and environmental protection, by creating adequate living conditions for flora and fauna in the area of organic farming. The preservation of the soil fertility through the method of crop rotation, quitting the use of pesticides and synthetic fertilizers will create various habitats for the wild animals living in the area. Among other benefits of the ecological agriculture can be distinguished: less contaminated agricultural products, water and air, due to neutralization of pesticides (herbicides, insecticides, fungicides); safe working conditions for farmers; real opportunities for small farmers to enter the attractive economic market, in the same time improving the food security; fertile and healthy soil, due to such biological practices like crop rotation, manual work, weeding, composting and mulching; reduced loss of nutrient elements, due to the use of organic fertilizers and the neutralization of chemical fertilizers, reducing the risk of nutrients loss; reduction of soil erosion, due to the maintenance of the soil covered as much as possible, by mulching or cultivation of cover crops; a better soil management, due to the increase of organic matter and improvement of its structure that will lead to a better water retention and storage in the soil, reducing the need for irrigation; superior nutritional quality of organic products, due to a high content of amino acids, vitamins, mineral salts and trace elements; minimization of agriculture's negative impact on global environmental issues – acid rain, global warming, biodiversity loss, desertification, reducing the emissions of gases responsible for the greenhouse effect (CO₂, methane and nitrous oxides); decrease of non-renewable resources use; contribution to the productivity increase of conventional farming systems (UNDP, 2011).

The elaboration and publication of the Catalogue of handicrafts produced in the National Park «Orhei» region, comprising information about more than 90 traditional craftsmen working in the field of: artistic wood carving, artistic stone carving, ironmongery, artistic crocheting and embroidery, artistic weaving, plant fiber weaving,

manufacture of musical instruments and decoration of eggs will contribute to the preservation of local culture and traditions, in the same time increasing the attractiveness of the region and providing financial benefits for the host communities (UNDP, 2013).

In this context, the direct interdependence of tourism and sustainable development becomes obvious and an integrative approach towards the system will provide more and more opportunities for the extension of benefits. The number of tourists will increase, due to the preservation and diversification of natural tourism product, and the positive impact will strengthen even more the orientation towards sustainable development, as it contributes to the overall welfare of the community. The National Park will become more attractive for the foreign investors in the field of environmental protection and in this way will gain more opportunities to participate in projects related to the research of natural resources, environmental protection, greening of the slopes subjected to erosion, protection of ecosystems, etc.

Moreover, Moldova is awaiting the response of the UNESCO World Heritage Center, regarding the request to include the «Old Orhei Archaeological Landscape» in the UNESCO World Heritage List. The final decision will be taken in June, 2016 at the 40th Session of the World Heritage Committee and an eventual positive result will mark the historical moment, when Moldova will register its first own heritage object on UNESCO List, considerably increasing its tourist attractiveness.

And finally, after Moldova was declared by the Lonely Planet «the second off-the-beaten-path destination in the world» in 2013, this year brings great news regarding the fascinating evolution of the country that climbed 28 positions in the ranking of Adventure Travel and Trade Association (ATTA), being declared as the second most improved tourist destination in the world, especially in the category Hospitality and Security, increasing in this way the overall tourist attractiveness of the country (ATRM, 2015b).

The context of Moldova's orientation towards European Union and the first achieved results – the signing and ratification of EU – Moldova Association Agreement is opening unlimited opportunities for the sustainable development of the country, creates prerequisites for the cooperation in various fields and enables the aligning of political, economical

and ecological systems to the European quality standards.

The country is facing serious challenges targeting various dimensions – economical, social, cultural, and environmental. As result the complexity of the problem is strongly hindering the recovery process. Although, numerous sets of actions oriented towards the sustainable progress have been already implemented and generated tangible results.

Republic of Moldova possesses a wide network of environmental quality monitoring stations, aiming to supervise the state of natural resources, in order to develop measures for their protection. Along with the Ministry of Environment and its subordinated bodies – State Hydrometeorological Service (SHS), Agency «Waters of Moldova», State Ecological Inspection (SEI) and the Agency for Geology and Mineral Resources (AGMR), a number of thematic offices – Biodiversity Office, Ozone Office, Biosecurity Office, Carbon Finance Office, and Pollution Prevention Office are functioning in order to improve the effectiveness of the projects aiming to protect the environment (UEA, 2012).

One of the most important realizations related to the environmental protection is the approval of the Climate Change Adaptation Strategy (CCAS) of the Republic of Moldova and the Low Emission Development Strategy (LEDS) of the Republic of Moldova until 2020.

Since the agricultural sector, water resources, forest sector, health sector, energy and infrastructure sectors are crucial for the environmental protection and sustainable development of the country, the aim of the CCAS is «to ensure a framework in which the social and economical development of Republic of Moldova is resilient to the future impacts of the climate change» (ME, 2013b: 51). The general objective is supported by several specific objectives: to improve the management and proliferation of information regarding the disasters and climate risks in Republic of Moldova; to strengthen the institutional framework, to ensure the efficient implementation of adaptation measures to climate change at national, sectoral and local levels; to develop climate resilience by reducing the risks and facilitating the adaptation to climate change in priority sectors; to monitor and report the implementation of CCAS (ME, 2013b).

The CCAS has generated additional activities and projects - UNDP Project «Supporting

Moldova's Climate Change Adaptation Planning Process», supported financially by Government of Austria (2013–2016) and EU Project «Clima East Program» (2013–2016), subdivided in two main components: (1) Clima East Policy Component and (2) Clima East Pilot Projects in seven partner countries (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova, Russia and Ukraine) (Tăranu, 2013).

The general objective of the LEDES consists in «providing a general policy framework for the national sustainable development that would lead with a high probability to the reduction of national emissions of greenhouse gases and would contribute to the increase of the actual level of mitigation commitments assumed by Republic of Moldova under the Copenhagen Agreement» (ME, 2012: 13–14). The specific objectives of the Strategy comprise: proposal of mitigation solutions that would provide economic opportunities; highlighting the barriers to transitions to the low-emissions economic development; consolidation and continuing of the existent projects/investments focused on the low-emissions economic development; prioritization of the identified NAMA (National Appropriate Mitigation Actions); proposal of additional mitigation actions requiring international financial support (supported NAMA) (ME, 2012).

The Biodiversity Strategy of Republic of Moldova is pursuing the general objective «to reduce the current rate of loss of biodiversity as a contribution to poverty alleviation and to benefit all forms of life on Earth» (ME, 2014c: 35). The specific objectives of the Strategy embody: ensuring of sustainable management and efficient institutional framework in the field of biodiversity conservation; reduction of the pressure over the biodiversity for ensuring sustainable development; ensuring of measures for benefits increase as result of use of natural resources and ecosystem services; ensuring of scientific support for the biodiversity conservation, access to information and education promotion for the sustainable development (ME, 2014 c).

As regarding tourism development, the Agency of Tourism of Republic of Moldova has developed the Strategy of Tourism Development «Tourism 2020», aiming «to boost the tourism activity in Republic of Moldova by developing the domestic and inbound tourism» (ATRM, 2014: 38). In order to achieve the major goal, the Strategy pro-

vides additional specific objectives: improvement of the legal framework in accordance with the requirements of tourism market, adjusted to European standards; valorization of national tourism potential and the promotion of Moldova's image as a tourism destination; regional development of tourism; increase of level of specialized staff training and the level of tourist services; technological modernization of the tourist industry by using information and communication technologies (ATRM, 2014).

In the same context, the ATRM is emphasizing the need to incentivize the development of ecotourism, as it substantially contributes to the overall sustainable development.

It is obvious that the great objectives stated by the Ministry of Environment and the Agency for Tourism Development of Republic of Moldova are very complex, and the way towards their achievement will be perturbed by numerous internal problems, such as increased level of corruption and unstable political situation. In this context, the collective implication of all stakeholders appears to be the right tool for reaching the inclusive and sustainable development of Republic of Moldova.

The multilateral cooperation between the Government, the private sector and the society can generate substantial benefits, expressed in financial, social and environmental terms.

The former prime-minister of Moldova, Iurie Leanca, while pointing the attention on the role of Government to ensure favorable conditions for the achievement of aspirations of every person, underlines the incomparable role of private sector in the process of sustainable development attainment: «Community development, solving certain social and environmental issues, conservation of ecosystems – these objectives are hard or even impossible to manage without the participation of firms» (UNDP, 2014b: V).

In this context, the construction and enhancing of effective platforms needed for the dialogues between the public and private sector plays an essential role and the ensuring of transparency and mutual confidence can contribute to the correlation of common interests and objectives.

The adoption of Corporate Social Responsibility (CSR) represents an imperative of the actual reality, due to its inclusive character, comprising five dimensions: stakeholder, social, economic, voluntariness and environmental (Dahlsrud,

2006) and ensures the «achieving of sustainable profits, while reducing environmental footprint (planet), and balancing these objectives with people involved, from employees to overall community» (Mattera, Melgarejo, 2012: 37). Thus, the CSR can become an innovative key feature for the sustainable development of Republic of Moldova, as it is still a relatively new practice on the national market.

Unfortunately the heavy burden of Soviet Union legacy hampers the reorientation of Moldavian business practices towards sustainable ones, the high level of corruption and bureaucracy installed at all levels, being the main cause of poverty (Oprunenco et al., 2005).

Basing on the fact that the private sector is the major contributor to the GDP, the strengthening of its role as a factor of change is crucial in the context of a strident need to advance towards sustainable development and the Government is forced to undertake all type of measures in power to establish efficient partnerships with the private sector, and it refers not only to the central Government, but also to the regional and local.

Another major stakeholder is the civil society, represented by NGO's, that is also hardly underestimated, despite the fact that it contributes to numerous relevant events related to the sustainable development of the country, including the process of National Park «Orhei» establishment.

The local communities are on the emerging stage of awareness regarding their role in the processes that are taking place in the society and their direct implication in these processes is also an imperative for the overall sustainable development of the country. The improvement of the sense of identity and pride achieved as result of the preserved traditions will result into a more strong and unified society, aware of its rights and duties.

An integrative approach towards sustainability is the only right way to its achievement and Republic of Moldova would be considered as an equal member of the European society only when all necessary prerequisites will be accomplished.

REFERENCES (IN LANGUAGE ORIGINAL)

1. ATRM (Agency of Tourism of Republic of Moldova) (2014). Strategia de dezvoltare a turismului «Turism 2020». Retrieved from <http://turism.gov.md/index.php?pag=sec&id=39> (accessed 30 July 2016).
2. ATRM (Agency of Tourism of Republic of Moldova) (2015b) Succesul Moldovei ca destinatie turistica. Retrieved from <http://www.turism.gov.md/?pag=noutati&opa=view&id=687&l> (accessed 25 July 2016).
3. Manea, G. (2010). Zone și arii protejate și valorificarea lor în turism, București: Editura CREDIS/
4. Ministry of Environment of Republic of Moldova (2012) Low Emission Development Strategy (LEDS) of the Republic of Moldova until 2020. Retrieved from <http://clima.md/lib.php?l=ro&idc=236&> (accessed 24 July 2016).
5. ME (Ministry of Environment of Republic of Moldova) (2013b) Climate Change Adaptation Strategy. Retrieved from <http://clima.md/lib.php?l=ro&idc=237&> (accessed 29 June 2016).
6. ME (Ministry of Environment of Republic of Moldova) (2014c) Strategia privind biodiversitatea biologică a Republicii Moldova pentru anii 2014-2020. Retrieved from http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr09_0.pdf (accessed 29 June 2016).
7. Oprunenco, A., Prohnițchi, V., & Rusu, M. (2005). Assessing Corporate Social Responsibility in Moldova. Retrieved from accessed at: http://europeandcis.undp.org/guides/poverty/spd/ras/49_Assessment%20of%20CSR%20in%20Moldova.pdf (accessed 25 June 2016).
8. Taranu, L. (2013). Climate Change Adaptation Strategy of Republic of Moldova. Retrieved from <http://www.unece.org/unece/search?q=climate+change+moldova&op=Search> (accessed 27 June 2016).
9. UEA (2012) European Neighbourhood and partnership instrument – shared environmental information system: Republic of Moldova Country Report. Retrieved from <http://www.>

- zoinet.org/web/sites/default/files/publications/SEIS/enpi-seis-country-report_republic_of_moldova-final.pdf (accessed 28 July 2016).
10. UNDP (2011) Dezvoltarea agriculturii ecologice în Parcul Național Orhei. Retrieved from http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/UNDP_MD_PAS_Ecological%20Agriculture.pdf (accessed 27 July 2016).
 11. UNDP (2013) Catalogue of handicrafts produced in the «Orhei» National Park region. Retrieved from http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/UNDP_MD_Catalog_Mesteri2013.pdf (accessed 27 July 2016).
 12. UNDP (2014a) Restabilirea pășunilor din Parcul Național Orhei cu sprijinul Uniunii Europene va contribui la îmbunătățirea vieții oamenilor din regiune. Retrieved from <http://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/presscenter/pressreleases/2014/10/02/restabilirea-pasunilor-din-parcul-national-orhei-cu-spriznul-uniunii-europene-va-contribui-la-imbunatatirea-vietii-oamenilor-din-regiune.html> (accessed 27 June 2016).
 13. UNDP (2014b) Good corporate citizens: public and private goals aligned for human development, National Human Development Report 2014. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/engleza_final.pdf (accessed 19 July 2016).
 14. UNWTO (2013b) UN General Assembly: ecotourism key to eradicating poverty and protecting environment, Press Release. Retrieved from <http://media.unwto.org/en/press-release/2013-01-03/un-general-assembly-ecotourism-key-eradicating-poverty-and-protecting-envir> (accessed 19 July 2016).
- REFERENCES**
1. ATRM (Agency of Tourism of Republic of Moldova) (2014). Strategia de dezvoltare a turismului «Turism 2020» [Tourism Development Strategy 'Tourism 2020']. <http://turism.gov.md/index.php?pag=sec&id=39>. Retrieved from <http://turism.gov.md/index.php?pag=sec&id=39> (accessed 30 July 2016) [in Romanian]
 2. ATRM (Agency of Tourism of Republic of Moldova) (2015). Succesul Moldovei ca destinație turistică [Moldova's success as a tourist destination]. <http://www.turism.gov.md/?pag=noutati&opa=view&id=687&l>. Retrieved from <http://www.turism.gov.md/?pag=noutati&opa=view&id=687&l> (accessed 25 July 2016) [in Romanian]
 3. Manea, G. (2010). Zone și arii protejate și valorificarea lor în turism [Areas and protected areas and their exploitation in tourism]. București: Editura CREDIS [in Romanian]
 4. Ministry of Environment of Republic of Moldova (2012) Low Emission Development Strategy (LEDS) of the Republic of Moldova until 2020. <http://clima.md/lib.php?l=ro&idc=236&>. Retrieved from <http://clima.md/lib.php?l=ro&idc=236&> (accessed 24 July 2016)
 5. ME (Ministry of Environment of Republic of Moldova) (2013b) Climate Change Adaptation Strategy. <http://clima.md/lib.php?l=ro&idc=237&>. Retrieved from <http://clima.md/lib.php?l=ro&idc=237&> (accessed 29 June 2016)
 6. ME (Ministry of Environment of Republic of Moldova) (2014c) Strategia privind biodiversitatea biologică a Republicii Moldova pentru anii 2014-2020 [Strategy on Biological Diversity Moldova for the years 2014-2020]. http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr09_0.pdf. Retrieved from http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr09_0.pdf (accessed 29 June 2016) [in Romanian]
 7. Oprunenco, A., Prohnițchi, V., & Rusu, M. (2005). Assessing Corporate Social Responsibility in Moldova. Retrieved from http://europeandcis.undp.org/guides/poverty/spd/ras/49_Assessment%20of%20CSR%20in%20Moldova.pdf (accessed 25 June 2016)

8. Taranu, L. (2013). Climate Change Adaptation Strategy of Republic of Moldova. Retrieved from <http://www.unece.org/unece/search?q=climate+change+moldova&op=Search> (accessed 27 June 2016)
9. UEA (2012) European Neighbourhood and partnership instrument – shared environmental information system: Republic of Moldova Country Report. http://www.zoinet.org/web/sites/default/files/publications/SEIS/enpi-seis-country-report_republic_of_moldova-final.p. Retrieved from http://www.zoinet.org/web/sites/default/files/publications/SEIS/enpi-seis-country-report_republic_of_moldova-final.pdf (accessed 28 July 2016)
10. UNDP (2011) Dezvoltarea agriculturii ecologice în Parcul Național Orhei [Development of organic farming in the National Park Orhei]. http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/UNDP_MD_PAS_Ecological%20Agriculture.pdf. Retrieved from http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/UNDP_MD_PAS_Ecological%20Agriculture.pdf (accessed 27 July 2016) [in Romanian]
11. UNDP (2013) Catalogue of handicrafts produced in the «Orhei» National Park region. http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/UNDP_MD_Catalog_Mesteri2013.pdf. Retrieved from http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/UNDP_MD_Catalog_Mesteri2013.pdf (accessed 27 July 2016)
12. UNDP (2014a) Restabilirea pășunilor din Parcul Național Orhei cu sprijinul Uniunii Europene va contribui la îmbunătățirea vieții oamenilor din regiune [Restoring grasslands National Park Orhei with European Union support will contribute to improving people's lives in the region]. <http://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/presscenter/pressreleases/2014/10/02/restabilirea-pasunilor-din-parcul-national-orhei-cu-sprizunul-uniunii-europene-va-contribui-la-imbunatatirea-vietii-oamenilor-din-regiune.html>. Retrieved from <http://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/presscenter/pressreleases/2014/10/02/restabilirea-pasunilor-din-parcul-national-orhei-cu-sprizunul-uniunii-europene-va-contribui-la-imbunatatirea-vietii-oamenilor-din-regiune.html> (accessed 27 June 2016) [in Romanian]
13. UNDP (2014b) Good corporate citizens: public and private goals aligned for human development, National Human Development Report 2014. http://hdr.undp.org/sites/default/files/engleza_final.pdf. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/engleza_final.pdf (accessed 19 July 2016)
14. UNWTO (2013b) UN General Assembly: ecotourism key to eradicating poverty and protecting environment, Press Release. <http://media.unwto.org/en/press-release/2013-01-03/un-general-assembly-ecotourism-key-eradicating-poverty-and-protecting-envir>. Retrieved from <http://media.unwto.org/en/press-release/2013-01-03/un-general-assembly-ecotourism-key-eradicating-poverty-and-protecting-envir> (accessed 19 July 2016)

А. Трофімов; Т. Мереніуц (Національний інститут економічних досліджень (м. Кишинів, Республіка Молдова). **Туризм і сталий розвиток – обнадійлива перспектива для Республіки Молдова.**

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні туризму та сталого розвитку в контексті перспектив для Республіки Молдова. **Методика дослідження.** Цілі статті реалізовано за допомогою таких загальних і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Нині встановлено, що розвиток туристичної діяльності на основі природи в рамках місцевих громад та районів, що охороняються, може генерувати численні соціально-економічні вигоди й позитивний вплив на навколишнє середовище. У статті розроблено напрями підвищення ефективності туристичної діяльності. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовується, що комплексний підхід до сталого розвитку є єдино правильним способом її досяг-

нення, і Республіка Молдова буде розглядатися в якості рівноправного члена європейського суспільства тільки тоді, коли всі необхідні передумови будуть реалізовані.

Ключові слова: туризм, туристична діяльність, туристичні послуги, форма туризму, екотуризм, сталий розвиток, стійкий прогрес.

А. Трофімов; Т. Мереніуц (Национальный институт экономических исследований, (г. Кишинев, Республика Молдова). **Туризм и устойчивое развитие – обнадеживающая перспектива для Республики Молдова.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании туризма и устойчивого развития в контексте перспектив для Республики Молдова. **Методика исследования.** Цели статьи реализованы с использованием таких общих и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Нине установлено, что развитие туристической деятельности на основе природы в рамках местных общин и охраняемых районов может генерировать многочисленные социально-экономические выгоды и позитивное воздействие на окружающую среду. В статье разработаны направления повышения эффективности туристической деятельности. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновывается, что комплексный подход к устойчивому развитию является единственно правильным способом ее достижения, и Республика Молдова будет рассматриваться в качестве равноправного члена европейского общества только тогда, когда все необходимые предпосылки будут реализованы.

Ключевые слова: туризм, туристическая деятельность, туристические услуги, форма туризма, экотуризм, устойчивое развитие, устойчивый прогресс.

Надійшло до редакції 28 липня 2016 року.

VI. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 378.112: 004.9

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ КОМП'ЮТЕРНОЇ АЛГЕБРИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

А. М. ГАФІЯК, кандидат економічних наук, доцент;
С. В. КРОПИВНИЦЬКИЙ, кандидат технічних наук, доцент
(Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка)

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні існуючих систем комп'ютерної алгебри, аналізі їх переваг і недоліків, виявленні недоліків у питанні аналізу ефективності вибору існуючих спеціальних математичних пакетів під час підготовки фахівців економічного профілю та шляхів їх усунення. Стаття присвячена розробці системи вимог щодо вибору системи комп'ютерної алгебри з метою покращення якості освітніх послуг. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Доцільний вибір і використання систем комп'ютерної алгебри дозволяє покращити якість освітніх послуг. Широкий набір засобів для комп'ютерної підтримки аналітичних, обчислювальних та графічних операцій роблять сучасні системи комп'ютерної алгебри (СКА) одним з основних засобів у професійній діяльності, тому доцільний вибір таких засобів дозволяє опанувати та використовувати СКА у навчальному процесі, що призводить до підвищення рівня професійної підготовки студентів та їх компетентності. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті запропоновано систему вимог щодо вибору системи комп'ютерної алгебри для покращення якості освітніх послуг та обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів сприятиме збільшенню ефективності освітньої діяльності. Основні наукові положення статті можна використовувати в навчанні майбутніх фахівців-економістів.

Ключові слова: програмне забезпечення, система комп'ютерної алгебри, інформаційні технології, веб-ресурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Постійне впровадження технічних інновацій, інформаційно-комунікаційних технологій, використання окремих компонентів комп'ютерно-орієнтованих систем у поєднанні із традиційними

методами, формами й засобами розв'язку задач економічного характеру є пріоритетними напрямками в навчальному процесі під час підготовки фахівців економічного профілю. Якісна освіта неможлива без упровадження в навчально-виховний процес інформаційно-комунікаційних технологій, до яких належать

системи комп'ютерної алгебри (СКА), які, зазвичай, містять найрізноманітніші додатки для моделювання в економіці, фінансах, біоінформатиці, інженерних задачах тощо. Доцільний вибір і використання систем комп'ютерної алгебри дозволяє покращити якість освітніх послуг, збільшити ефективність освітньої діяльності. Актуальність цього питання обумовила вибір досліджуваної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упровадження інформаційних технологій в освітній процес, а саме використання систем комп'ютерної алгебри, розглядається у працях українських та закордонних авторів: В. П. Дьяконова, М. І. Жалдака, Т. В. Капустиної, В. І. Ключка, С. А. Ракова, О. А. Сердюка, В. М. Соловійова, Ю. В. Триуса, Н. А. Хараджян, О. А. Хараджян, С. В. Шокалюк та ін. Так, Н. А. Хараджян, О. А. Хараджян висвітлюють авторську методичну систему навчання засобів комп'ютерної математики у процесі фундаментальної підготовки фахівців з економічної кібернетики [1, 4, 7]. Роботи В. Б. Дербенцева та О. А. Сердюка присвячені методам дослідження динамічних і структурних характеристик економічних систем [2, с. 257–300]. Низка праць В. М. Соловійова присвячена проблемам математичної економіки й моделюванню складних економічних систем [2–4]. Аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу зробити висновок, що використання систем комп'ютерної алгебри в економічній освіті є актуальною проблемою, вирішення якої дозволяє визначити перспективні напрями в галузі застосування інформаційних технологій у процесі забезпечення якості надання освітніх послуг під час підготовки фахівців економічного профілю.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз систем комп'ютерної алгебри для забезпечення якості освітніх послуг під час підготовки фахівців економічного профілю. Відповідно до мети конкретизовано завдання: визначити основні сучасні пакети комп'ютерної алгебри; проаналізувати їх переваги та недоліки; виявити недоліки в питанні аналізу ефективності вибору існуючих спеціальних математичних пакетів для забезпечення якості освітніх послуг під час підготовки фахівців економічного профілю та шляхи їх усунення; розробити систему вимог щодо вибору СКА для покращення якості ос-

вітніх послуг, що збільшить ефективність освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підготовка фахівців економічного профілю неможлива без знань сучасних інформаційних технологій, математичних методів моделювання та аналізу, ґрунтовних економічних знань. Фахівці в майбутньому повинні здійснювати діяльність з аналізу та прогнозування фінансово-економічних ситуацій, управління економічними об'єктами, проектування, розробки, супроводження і використання сучасних комп'ютерних систем управління виробництвом, капіталом та ринком [7, с. 130–131].

Тому, для підвищення рівня професійної підготовки фахівців економічного спрямування засобами комп'ютерного моделювання, необхідно використання засобів комп'ютерного моделювання під час вивчення тем: елементи математичної статистики; фінансові часові ряди; комбінаторні структури; розробка модулів. Зрозуміло, що метою є вивчення теоретичних питань, розв'язок завдань, розгляд проблем, а також застосування отриманих знань у ході виконання спеціальних завдань практичного характеру. Ці завдання є засобом формування практичних умінь розв'язувати математичні задачі за допомогою СКА та формою систематичного контролю за якістю навчального процесу. Вибір СКА залежить від кінцевої мети використання програм, класу задач, їх призначення. Серед дидактичних функцій таких систем виділяють: засіб розв'язування прикладних економічних та інших задач, дослідження складних моделей, ґрунтовний аналіз варіантів розв'язаних задач, розвиток практичних навичок математичних міркувань [7, с. 131–134].

Сьогодні такі системи є одним з основних обчислювальних інструментів комп'ютерного моделювання в реальному часі й застосовуються в різних галузях науки, зокрема економіці. Вони відкривають також нові можливості для викладання таких навчальних дисциплін, як «Економіка», «Статистика», «Екологія», «Алгебра», «Геометрія», «Інформатика». СКА можна поділити на дві великі групи: поширені на комерційній основі та вільно поширювані. До першої групи можна зарахувати, зокрема, MathCAD, Mathematica, Matlab,

Maple, Statistica, до другої – SAGE, Maxima, MathPiper та ін.

Кожен із математичних пакетів має свої переваги та недоліки. Пакет Matlab містить унікальні матричні засоби, має високу швидкість обчислень, адаптований до завдань користувача й має достатню кількість пакетів розширення системи. Mathcad відрізняється якісною графікою і візуалізацією під час обчислень, має зручний інтерфейс, достатній вибір електронних книг і бібліотек, операторів і функцій. Система Mathematica також має певні особливості: розв'язування рівнянь, нерівностей та їх систем; розв'язування задач умовної і безумовної оптимізації; можливість імпортування й експортування графіки в кілька форматів (BitMap (BMP), Device Independent Bitmap (DIB), Macpaint (MAC), Postscript (PS, EPS), Windows Enhanced Metafile (EMF), Tagged Image File Format (TIFF), Adobe Illustrator File (AI), Wave (WAV), MPS, EPSI, EPSTIFF, PDF, PImage, XBitmap, PCL, PBM, MGF, SDTS, FITS, SVG, DICOM, GIF, JPG, DXF) тощо. Система Maple 17 містить пакети розширень для розв'язування задач лінійної і тензорної алгебри, аналітичної геометрії, теорій ймовірностей і математичної статистики тощо. Пакет Scilab є вільно поширюваною (разом із вихідними кодами) системою комп'ютерної математики (СКМ), його можна розглядати як зменшений варіант системи Matlab, у якому зберігаються основні можливості використання останнього. Використання системи Maxima забезпечує досить широкі можливості у виконанні символічних обчислень, це єдина з вільно поширюваних відкритих систем, яка не поступається комерційним СКМ Mathematica і Maple [5, с. 7–11].

В останні роки все більшої популярності набувають мережеві надбудови над існуючими системами комп'ютерної математики – веб-СКМ, застосування яких надає можливість виконання обчислень у середовищі веб-браузера (за технологіями AJAX та JSP), мобільний доступ до обчислювальних програм і даних. Представниками класу мережевих систем комп'ютерної математики на сьогодні є MathCad Application Server, Maple-Net, Matlab, Web Server, webMathematica, wxMaxima та SAGE. Усі сучасні комерційні системи комп'ютерної математики мають стандартний набір можливостей: є вхідна ма-

кромові для спілкування користувача із системою, що включає спеціалізований набір функцій для розв'язання математичних задач; є основні символічні (математичні) об'єкти: поліноми, ряди, раціональні функції, вирази загального вигляду, вектори, матриці; системи використовують цілі, раціональні, дійсні, комплексні числа; є декілька режимів роботи, які взаємно доповнюються: редагування, діагностика, діалог, протокол роботи; є зв'язок із засобами розробки програм: можливі підстановки, обчислення значень, генерація програм, використання стандартного математичного забезпечення (бібліотек); використовуються інтерфейси для зв'язку з офісними засобами, базами даних, графічними програмними засобами тощо [6, с. 13]. Зрозуміло, що студентам необхідні навички роботи із засобами комп'ютерної математики, які вимагають знання інформатики, тому найпопулярнішими є системи MathCad та Maple. Зазначені програмні засоби допомагають майбутнім економістам розв'язувати різні задачі практичного характеру та виконувати перевірку знайдених результатів.

Отже, систему вимог щодо вибору системи комп'ютерної алгебри для покращення якості освітніх послуг, що збільшить ефективність освітньої діяльності, становлять: базова теоретична підготовка студента з фундаментальних дисциплін економічного напрямку; практична підготовка студента до використання прикладного програмного забезпечення; уміння застосовувати теоретичні та практичні знання для формалізації практичних задач і їх розв'язування; достатній рівень інформаційної культури майбутніх фахівців щодо можливостей вибору й подальшого використання систем комп'ютерної алгебри для розв'язку конкретних теоретичних і практичних завдань.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Доцільний вибір і використання систем комп'ютерної алгебри дозволяє покращити якість освітніх послуг. Більш глибока теоретична та практична підготовка в галузі інформаційних технологій дозволить майбутнім фахівцям не тільки використовувати СКА, але й брати участь у проектуванні інформаційних систем, моделюванні із предметної галузі, об'єктивно оцінювати результати планування, проектування, експлуатації й супроводу інформаційних систем. Викорис-

тання інформаційних технологій, зокрема СКА, значно розширює межі їх застосування. Широкий набір засобів для комп'ютерної підтримки аналітичних, обчислювальних і графічних операцій роблять сучасні СКА одним з основних засобів у професійній діяльності, що дозволяє опанувати та використовувати їх у навчальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хараджян Н. А. Особливості розробки інтерактивних інтерфейсів у СКМ SAGE [Електронний ресурс] / Н. А. Хараджян, А. Н. Хараджян. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fknu.edu.ua%2Ffiles%2FV34%2F47.pdf&name=47.pdf&lang=uk&c=5821fa518a8f&page=3> (дата звернення: 31.07.16). – Назва з екрана.
2. Соловійов В. М. Синергетичні та економічні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем : монографія / В. М. Соловійов, В. Д. Дербенцев, О. А. Сердюк. – Черкаси : Брама-Україна, 2010. – 287 с.
3. Соловійов В. М. Математична економіка : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / В. М. Соловійов. – Черкаси : ЧНУ, 2008. – 137 с.
4. Хараджян Н. А. Моделювання складних економічних систем / В. М. Соловійов, В. В. Соловійова, Н. А. Хараджян. – Кривий Ріг : Видавничий відділ НМетАУ, 2010. – 119 с.
5. Семеріков С. О. Махіма 5.13: довідник користувача / С. О. Семеріков; за ред. академіка М. І. Жалдака. – Київ : Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 48 с.
6. Підручник-довідник із системи комп'ютерної алгебри Махіма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/14172/mod_resource/content/1/maxima.pdf. (дата звернення: 31.07.16). – Назва з екрана.
7. Хараджян Н. А. Вивчення систем комп'ютерної математики в процесі фундаментальної підготовки майбутніх фахівців з економічної кібернетики засобами комп'ютерного моделювання [Електронний ресурс] / Н. А. Хараджян, О. А. Хараджян. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchu/ped/2011_201_1/N201-1p130-134.pdf. (дата звернення: 31.07.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Haradzhan, N. A. & Haradzhan, A. N. Osoblivosti rozrobki interaktivnih interfejsiv u SKM SAGE [Features of interactive interfaces development in SCM SAGE]. – Retrieved from <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fknu.edu.ua%2Ffiles%2FV34%2F47.pdf&name=47.pdf&lang=uk&c=5821fa518a8f&page=3> (accessed 31 July 2016) [in Ukrainian].
2. Solovjov, V. M., Derbencev, V. D., Serdjuk, O. A. & Sharapov, O. D. (2010). *Sinergetichni ta ekonofizichni metodi doslidzhennja dinamichnih ta strukturnih karakteristik ekonomichnih sistem* [Synergistic and econophysics methods of dynamic and structural characteristics of economic systems]. Cherkasi: Brahma – Ukrayna [in Ukrainian].
3. Solovjov, V. M. (2008). *Matematichna ekonomika* [Mathematical Economics]. Cherkasi: CNU [in Ukrainian].
4. Haradzhan, N. A., Solovjov, V. M., Solovjova, V. V. & Haradzhan N. A. (2010). *Modeljuvannja skladnih ekonomichnih sistem* [Modeling of the complex economic systems]. Krivij Rig: Vidavnichij viddil NMetAU [in Ukrainian].

5. Semerikov, S. O. (2007). *Maxima 5.13: dovidnik koristuvacha [Maxima 5.13: owner manual]*. M. I. Zhaldak (Ed.). Kyiv: Kyiv National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov [in Ukrainian].
6. Pidruchnik-dovidnik iz sistemi komp'juternoї algebri Maxima (n.d.). http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/14172/mod_resource/content/1/maxima.pdf. Retrieved from http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/14172/mod_resource/content/1/maxima.pdf (accessed 31 July 2016) [in Ukrainian].
7. Haradzhan, N. A. & Haradzhan, O. A. Vivchennja sistem komp'juternoї matematiki v procesi fundamental'noї pidgotovki majbutnih fahivciv z ekonomichnoї kibernetiki zasobami komp'juternogo modeljuvannja [The study of computer mathematics in the basic training of future specialists in economic cybernetics means of computer modeling]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchu/ped/2011_201_1/N201-1p130-134.pdf. (accessed 31 July 2016) [in Ukrainian].

А. М. Гафияк, кандидат экономических наук, доцент; **С. В. Кропивницкий**, кандидат технических наук, доцент (Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка). **Использование систем компьютерной алгебры для обеспечения качества подготовки специалистов экономического профиля.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании существующих систем компьютерной алгебры, анализе их достоинств и недостатков, выявлении недостатков в вопросе анализа эффективности выбора существующих специальных математических пакетов при подготовке специалистов экономического профиля и путей их устранения. Статья посвящена разработке системы требований относительно выбора системы компьютерной алгебры с целью улучшения качества образовательных услуг. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Целесообразный выбор и использование систем компьютерной алгебры позволяет улучшить качество образовательных услуг. Широкий набор средств для компьютерной поддержки аналитических, вычислительных и графических операций делают современные системы компьютерной алгебры (СКА) одними из основных средств в профессиональной деятельности, поэтому их целесообразный выбор позволяет освоить и использовать СКА в учебном процессе, что приводит к повышению уровня профессиональной подготовки студентов и их компетентности. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье предложена система требований к выбору системы компьютерной алгебры для улучшения качества образовательных услуг и обосновано, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать увеличению эффективности образовательной деятельности. Основные научные положения статьи можно использовать в обучении будущих специалистов-экономистов.

Ключевые слова: программное обеспечение, система компьютерной алгебры, информационные технологии, веб-ресурс.

A. Gafiyak, Cand. Econ. Sci., Docent; **S. Kropyvnytskyi**, Cand. Techn. Sci., Docent (Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University). **Using the computer algebra system for providing quality of training specialists in the economic field.**

Annotation. Purpose. The aim of article is researching the existing computer algebra systems, analysis of advantage and disadvantage; detecting disadvantages in the efficiency analysis of the selection existing special mathematical packages in preparation specialists in the economic field and ways of eliminating them. The article is devoted to developing the system requirements for selection of the computer algebra systems with a view to improvement the educational services quality. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The appropriate choice and usage of the computer algebra systems (CAS) are instrumental in the improvement the educational services quality. The wide range toolkits for the computer support the analytical, computational and graphical operations are making CAS a principal

means in the professional activities for this reason their appropriate choice are given the possibility overreach and using in the educational process. It result in an increase in the students professional qualification and their competence. **Practical value.** In the article is offered the system requirements for selection of the computer algebra systems with a view to improvement educational services quality and substantiated that the implementation of the proposed means will be promote increase the effectiveness educational activities. The basic scientific provisions of article can be used in teaching the future economic specialists.

Keywords: the software, the computer algebra systems, the information technologies, the web-resource.

Надійшло до редакції 2 серпня 2016 року.

ОЗНАКИ СПОЖИВАННЯ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Д. М. ЗАГІРНЯК, кандидат економічних наук, доцент
(Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського)

Анотація. *Мета статті полягає у визначенні та систематизації ознак споживання послуг вищої освіти за допомогою атрибутивного аналізу зарубіжного досвіду, що дозволить установити формат участі споживачів у розвитку сфери вищої освіти. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати.* *Автором визначено основні ознаки споживання послуг вищої освіти: складна природа вибору вищої освіти. У виборі вищої освіти особа керується меркантильними інтересами, основу яких становить фінансовий результат від продажу професійних знань; поєднання студентами навчання з роботою, що демонструє бажання споживача компенсувати невизначеність вибору послуг вищої освіти; загальнодоступність вищої освіти, що корегує вибір щодо зовнішніх вимог: відповідність формальним вимогам до знань, достатність фінансових коштів або ситуація на ринку праці; характер споживання послуг вищої освіти. Практична значущість результатів дослідження.* *Установлено, що підвищення рівня активності особи у споживанні вищої освіти позначиться на параметрах пропозиції, але не в змозі усунути складність вибору. Ознаки демонструють діалектичну єдність особистих інтересів споживачів послуг вищої освіти, які можуть бути задоволені за допомогою затребування їх професійних знань та вмінь роботодавцями. Систематизація ознак дозволяє переосмислити формат участі споживачів у розвитку вищої освіти.*

Ключові слова: *вища освіта, споживання послуг вищої освіти, професія, складність вибору, загальнодоступність вищої освіти, характер споживання, досвід, прагматизм, мерітократія.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В українському суспільстві сформувалися стійкі стереотипи щодо ставлення до вищої освіти (далі – ВО). Отримання професійних знань, умінь і навичок особа, насамперед, пов'язує з майбутньою професійною діяльністю. Як потенційні, так і реальні споживачі послуг вищої освіти (далі – ПВО) сподіваються, що професія дозволить їм отримувати гідний зарібок, тобто професійна реалізація пов'язана з матеріальним благополуччям. Добробут у поєднанні із суспільним визнанням визначає соціальний статус особи. Крім кар'єри, в індивідуума з'являється можливість самореалізації в суспільно-політичному житті. Особа покладає на ВО багато очікувань, які й утво-

рюють стійкі стереотипи. Реалізація очікувань потребує пошуку відповідей на численні питання, розв'язання багатьох проблем і подолання перешкод. За цих обставин виникає питання, якою мірою особа самостійно може знайти відповіді на питання, прийняти правильне рішення та подолати перешкоди. Від того, як особа впорається з цими завданнями, залежить задоволення професійно-кваліфікаційних потреб роботодавців і благополуччя суспільства загалом.

З одного боку, перманентні реформи вітчизняної ВО постійно змінюють формат споживання ПВО, а з іншого, запекла конкуренція вищих навчальних закладів не дозволяє виявити та знайти пояснення особливостям поведінки споживачів ПВО. Тому доречним є звернення до закордонного досвіду, який

дозволяє неупереджено вивчити ознаки споживання ПВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кожній іноземній публікації за тематикою вищої школи студенти розглядаються в тому чи тому ракурсі. В. Вріс (W. Vries) і М. Слоуї (M. Slowey) шукали відповіді на складні питання сприйняття особистістю ВО [1]. Д. Ділл (D. Dill) розглядав поведінку споживачів ПВО з огляду на діяльність вищих навчальних закладів і дотримання інтересів суспільства [2]. Б. Пуссер (B. Pusser) виявив економічну користь ВО для особистості [3]. М. Паулсен (M. Paulsen) розглянув економіку людського капіталу в контексті інвестицій у ВО [4]. Через призму ісламського менталітету А. Ачикгенч (A. Açıkgenç) визначив місце ВО у системі освіти [5]. Б. Рідінгс (B. Readings) аналізував поведінку студентів у розрізі їх суспільної активності в 1968 р., коли вони були рушійною силою історії [6]. Дж. Нейснер (J. Neusner) і Н. Нейснер (N. Neusner) з'ясували, хто повинен іти до коледжу, та застерегли споживача щодо продажу не знань, а «репутації» [7]. А. Зомер (A. Zomer), П. Бенневоз (P. Benneworth) визначили місце особистості в підйомі третьої місії університету [8]. Д. Робертсон (D. Robertson) головним аргументом у дискусії щодо змін ВО у XXI ст. називає чільне місце студента як головного архітектора університету [9]. Д. Бок (D. Bok) уболіває за вибір студентів із позицій захисту освітніх цінностей [10]. Аналіз публікацій довів, що різноманітність ракурсів не розширює, а уточнює коло проблем, які аналізуються. Оскільки тести рясніють взаємним цитуванням, то розширення переліку публікацій недоцільне, адже не допускає перехід кількості думок в іншу якість їх інтерпретації. Відсутність єдності думок щодо ознак споживання ПВО виключає наявність підходу, який на рівні причинно-наслідкових зв'язків пояснює їх присутність.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – за допомогою атрибутивного аналізу зарубіжного досвіду визначити й систематизувати прикмети споживання послуг вищої освіти, що дозволить установити формат участі споживачів у розвитку сфери вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Процес обрання особою майбутньої професії має світовий масштаб, оскільки поділяє людей на дві категорії: тих, хто визначився заздалегідь (ранній вибір), і тих, для кого вибір є проблемою аж до подачі заяв до вищих навчальних закладів (пізній вибір). Особи, які обізнані щодо майбутніх професійних теренів, не обтяжені вибором вищих навчальних закладів, якщо професія потребує ВО. Існує думка, що сенс ВО детермінується її важливим значенням в економіці та впливом на майбутнє суспільства. ВО є тканиною досвіду, а городяни проводять у вищих навчальних закладах значну частину дорослого життя. Для багатьох людей ВО є найбільшим або другим за значенням споживчим рішенням [11, с. 10]. Слід визнати, що вибір майбутньої професії є значущим вчинком особистості щодо успішної самореалізації.

Вищий рівень професійних знань є вихідною умовою деяких професій, а тому їх затребування породжує попит ПВО, тобто освітня потреба – вторинна. Дослідження довели, що розширення секторів економіки та галузей промисловості не завжди враховувало наявність в осіб потрібної ВО, наприклад, аналіз вакансій в Інтернеті в реальному часі протягом рецесії 2006–2009 рр., яку відрізняв високий рівень безробіття, довів невідповідність між вакансіями та освітою робітників [11, с. 11]. Отже, вторинний характер попиту ПВО привносить ризики в обрання ВО, пов'язані зі змінами в попиті на ринку праці.

Споживачі ПВО, керуючись здоровим глуздом, рано чи пізно, ставлять під сумнів правильність вибору. Сумнів іманентний будь-якій особі, яка приймає рішення в умовах невизначеності. Оскільки рішення щодо вибору професії приймається, як мінімум, на три–п'ять років наперед, то завжди існує ймовірність помилки. Тому особи, рано чи пізно, сумніваються щодо правильності вибору професії. Саме сумнів є якісною особливістю поведінки споживачів ПВО. Априорі вибір професії має проблематичний характер для населення цивілізованих країн. Отже, першою ознакою споживання ПВО слід уважати складну природу вибору ВО.

Цю ознаку розглядає кожен із вищезгаданих авторів. Так, М. Паулсен указує на багатоас-

пектність вибору споживача. Спочатку абітурієнти вирішують, чи вступати до коледжу, а якщо «так», до якого. Далі студенти вирішують, чи варто реєструватися кожний семестр і рік або слід переривати навчання [4, с. 56]. Автор розглядає інвестиції у ВО з позицій теорії людського капіталу. Останні 40 років, на його думку, теорія була корисною для економіки ВО завдяки емпіричному обґрунтуванню економічного явища, пов'язаного з вибором ВО. Спроба пояснити вибір спостерігається в багатьох сучасних соціально-економічних і соціологічних теоріях. Так, А. Зомер і П. Бенневоз уважають появу суспільства знань результатом соціальних змін. Із посиленням значущості знань капітал як основа економічного успіху втілюється в індивідуумах у капітал знань і сприяє їх взаємодії задля створення знань [8, с. 85, 86]. Метафорично Д. Робертсон уважає, що людина після певного моменту життя має дві важливі відповідальності – здоров'я та інтелектуальний капітал [9, с. 91]. Д. Бок наголошує на тому, що абітурієнти вибирають вищі навчальні заклади практично наосліп, оскільки не мають часу й інформації для вивчення можливостей та порівняння вишів. Зазвичай споживчий вибір досить обмежений [10, с.179]. Отже, автори намагаються зрозуміти це економічне явище, притаманне вищій школі.

Деякі фахівці вбачають у явищі виключно економічний сенс. Дж. і Н. Нейснер теоретично не обґрунтовують крайню форму прагматизму в намірах потенційних споживачів ПВО, бо вважають, що для більшості батьків освіта як товар починається з фінансового сенсу. Це, на їх думку, пояснює, чому ВО в коледжі продається в якості інвестицій [7, с. 100]. Аналогічної думки дотримується Д. Робертсон, який відповідальний вибір індивідуума пояснює прагненням максимізувати віддачу від інвестицій часу та грошей у ВО [9, с. 79]. Існує думка, що справжня мета споживача ПВО – отримати сертифікат [12, с. 25]. Виходячи з цих суджень, вибір ВО нескладний, оскільки є функцією зворотного зв'язку між інвестиціями та максимальною користю.

Споживчий вибір ВО ускладнюють дії держави. Д. Ділл зачіпає проблему втручання держави й суспільства у вибір ПВО. Він певен, що раціональний вибір особи ефективніший за державну бюрократію як засіб управління

поведінкою уряду [2, с. 23]. Якщо дотримуватися цієї логіки, то державні програми, стратегії та доктрини належать до бюрократично-адміністративних методів. Раціональний вибір споживача потребує дотримання умов, наприклад, володіння споживачами й вищими навчальними закладами як економічними агентами «ідеальною» інформацією щодо ціни та якості ПВО. Д. Ділл доводить, що володіння студентами інформацією щодо якості освітніх програм робить їх вибір потужним стимулом для університету щодо їх поліпшення, водночас збільшуючи корисний для суспільства людський капітал [2, с. 28]. Раціональний вибір за певних умов корисний для суспільства, а тому, вдалий вибір особою ВО є вихідною умовою суспільного блага. Отже, якщо суспільство бажає отримати користь від ВО, воно повинне надати особі можливість раціонального вибору.

Корисність людського капіталу для суспільства доведена М. Паулсеном. На його думку, інвестиції у ВО привабливі як для індивідуальних, так і для державних інвесторів, бо сприяють підвищенню продуктивності праці, що завбачає вищий заробіток, а тому і вищий рівень життя. Зростання продуктивності розширює виробничі потужності, що передбачає наймання робітників. Автор убачає, що інвестиції в людський капітал обумовлюють збільшення рівня місцевого, регіонального й національного виробництва та доходу [4, с. 56]. Соціальна мобільність є однією з очевидних цілей сучасної системи ВО. Так уважає Б. Пуссер, який трактує її як основний чинник генерації особистої економічної вигоди. Освіта є приватним благом, тобто дозволяє людям домогтися успіху в соціальній та економічній конкуренції [3, с. 119]. На прикладний характер університетського навчання вказує Б. Рідінгс. На його думку, студенти, по суті, займаються самоакредитацією, підготовкою до ринку праці [6, с. 217]. На думку групи вчених, взаємодія людини й виробничого підприємства створює соціальну цінність, але статистичні відомості про це відсутні. Інвестиції в кар'єру громадян – чи не єдина мотивація суспільства щодо сприяння та участі у ВО. Також важливим є моральний компонент навчання [11, с. 12]. Подібні міркування відбивають пошук компромісу між суспільними та особистими інтересами за допомогою державної фінансової підтримки ВО.

Д. Робертсон указує на зріст масштабів та ускладнення впливу чинників на вибір ВО. Це зумовить більш раннє планування особою ВО, що підвищить імовірність вступу до вищого навчального закладу, з одного боку, і з'єднає в одному кластері освітні, трудові й фінансові рішення, з іншого. На думку автора, відбудеться реконструкція античних образів студентів, але домінувати в управлінні поведінкою студентів буде майбутній заробіток [9, с. 79–80]. А. Зомер і П. Бенневоз відзначають, що інтернаціоналізація відкриває нові потенційні ринки для студентів [8, с. 81]. Збільшення чинників і масштабу їх дії постійно ускладнює вибір ВО, що змушує споживачів шукати оригінальні шляхи виходу зі складної ситуації.

А. Ачикгенч жалкує, що більшість студентів неправильно розуміють місію університету. Вони розцінюють сучасні знання не як наукове мислення епохи, а як шанс отримати кращу роботу. Студенти не прагнуть бути успішними в освоєнні навчальної програми. Університет, на його думку, для тих, хто прагне влаштуватися на роботу для отримання засобів до існування [5, с. 41]. Те, що студенти не виявляють пієтету до знань, слід розглядати як прояв утилітаризму у ставленні до ВО. Для них знання потрібні не заради володіння ними, а для застосування в майбутній професійній діяльності. Студенти ставляться до вищого навчального закладу не як до храму знань, а як до постачальника ПВО. Послуга сприймається студентами як неминучість, якої неможливо уникнути, якщо за мету вибрано певну професію. Добровільний вибір професії за обов'язкової наявності ВО переконує у діалектиці процесу вибору. Отже, складність вибору детермінується діалектикою, що підкреслює і без того нелегке рішення особи.

У виборі ВО особа керується виключно меркантильними інтересами, підґрунтям яких є гіпотетичний фінансовий результат від продажу професійних знань, умінь і навичок. Багато чинників визначають споживчий вибір, але при цьому домінують пропаганда й агітація вищих навчальних закладів. Будучи неосвіченою у перипетіях пропагандистських баталій, особа відчуває труднощі вибору ВО. Під час вибору ВО особа не відчуває морального задоволення та турботи про суспільне благо. Теоретично доведено, що інвестиції у ВО сприяють підвищенню суспільного

блага, але інтереси суспільства похідні від інтересів особи.

Друга ознака споживання ПВО – поєднання студентами навчання з роботою. Старше покоління пам'ятає суворі обмеження і заборону на роботу студентів денної форми навчання за часів радянської влади. Тоді, зазвичай, студенти працювали на канікулах, а під час навчання легально влаштуватися на роботу вдавалося одиницям. Адміністрація вищого навчального закладу негативно ставилася до студентів, які працюють, пропонуючи їм перевестися на вечірню або заочну форму навчання. За останню чверть століття ситуація змінилася. Навчаючись за контрактом на стаціонарі, чимало студентів оплачують своє навчання. Роботодавці йдуть їм назустріч, керуючись різними мотивами. Ця ситуація стала злободенною для української СВО, однак обділена увагою вітчизняних освітян, у той час, як їх зарубіжні колеги давно її обговорюють. Так, М. Паулсен звертає увагу, що студенти, які складають малочисельну групу вихідців із бідних сімей, поєднують навчання з роботою. Група має виражені вікову та географічну ознаки. Студенти працюють неповний день і прагнуть у короткий термін отримати диплом в академічній чи професійній галузі або сертифікат. Автор констатує, що чимало студентів коледжу не ставлять за мету завершити програму навчання [4, с. 66–67]. На відміну від іноземців, українські студенти вважають за доцільне завершити в установленій термін програму навчання за вибраним освітнім ступенем. Якщо навіть із якихось причин студент не зміг продовжити навчання, то за зручних обставин він обов'язково його завершить. Слід визнати, що в українському суспільстві на побутовому рівні та у трудових відносинах існує осуд тих, хто не зміг отримати диплом. Неповажне та презирливе ставлення з боку оточуючих примушує колишніх студентів завершити навчання.

Студенти сумніваються: з одного боку, вони розуміють важливість і необхідність ВО, а з іншого, вони бажають швидкої професійної реалізації, яка передбачає, як мінімум, повну фінансову незалежність. У такому разі студентами керує прагматизм, заснований на досвіді багатьох поколінь і здоровому глузді. Досвід, зокрема соціальний, надзвичайно важливий

для студентів. Його прикладом є студентська автономія як реакція на педагогічні інновації, пов'язані з реалізацією Болонського процесу. Сучасні студенти не мають академічні пріоритети, оскільки зацікавлені в оплачуваній роботі, а навчанню приділяють усе менше часу [12, с. 21–22, 24].

М. Паулсен наводить відомості щодо ставлення індивідууму до ВО. По-перше, середньостатистичний студент коледжу не отримав ступінь або сертифікат, а також жоден – протягом терміну навчання. Його заробіток на 9–13 % більше, ніж у випускника середньої школи. По-друге, студенти коледжу будь-якої спеціальності в середньому після року навчання заробляють на 5–8 % більше однолітків, які працюють після середньої школи. Збільшення дорівнює кредиту за рік навчання у коледжі. По-третє, через п'ять років після закінчення школи річний заробіток відрізнявся в категорій працівників: тих, хто пройшов шестимісячну професійну підготовку; тих, хто два роки навчався в коледжі; тих, хто закінчив тільки середню школу. Автор робить висновок на користь інвестицій у суб-бакалаврат, через короткостроковість навчання, соціальне забезпечення, потребу в робочій силі, суттєвий заробіток [4, с. 71]. Українські реалії інші, наприклад, більшість молодших спеціалістів без перерви йшли вчитися у бакалаврат, а бакалаври продовжували навчання в магістратурі або здобували освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста. Більшість українців прагнули отримати ВО, сподіваючись, що вищий рівень освіти сприятиме успіху на ринку праці. Отже, існує два різних підходи: зарубіжний віддає перевагу практичним умінням і навичкам, а вітчизняний – теоретичним знанням.

Друга ознака демонструє бажання споживача компенсувати невизначеність вибору ПВО. Ця ознака, по суті, є логічним наслідком першої. Усвідомлюючи похідний характер ПВО, споживач намагається якомога раніше адаптуватися на ринку праці.

Третя ознака – загальнодоступність ВО. Незважаючи на масовість і наявність усіляких джерел фінансування, доступність ВО, як і раніше, залишається стримувальним чинником розвитку особистості. М. Паулсен стверджує, що швидко зростаючий заробіток обумовлює збільшення числа студентів, але

не достатній для компенсації негативного ефекту, пов'язаного зі зниженням доступності навчання у коледжі осіб з малозабезпечених груп населення або нацменшин [4, с. 64]. Тому необхідно, зважаючи на те, що основу поведінки споживачів ПВО становлять не тільки потреби, але і можливості їх задоволення. Дж. і Н. Нейснери визнають, що не всі можуть від природи мислити абстрактно, розуміти прочитане або писати зрозуміло та правильно. Очевидно, що більшість із них не можуть отримати вигоду з ВО [7, с. 111]. На відміну від попереднього автора, Дж. і Н. Нейснери роблять акцент на біогенній причині відмови від ВО.

В. Вріс і М. Слоуї підкреслюють, що ВО як була долею обраних, так і залишилась механізмом відтворення соціальної нерівності. Автори вказують на поєднання освітніх стандартів з обмеженою кількістю місць в університетах. Через це значна частина потенційних студентів відчуває труднощі в засвоєнні знань і не здатна досягти успіху у традиційному дослідному університеті. Якщо в 1970-ті рр. повна середня освіта дозволяла майже автоматично вступати до вищого навчального закладу, то сьогодні можливості отримання ВО або підвищення кваліфікації в більшості дослідних вищих навчальних закладів набули вибірковості. Автори резюмують, що впровадження ринкових механізмів сегментувало і диференціювало систему ВО [1, с. 219]. Будь-яка форма вибірковості ВО є стримувальним чинником, що регулює доступ на ринок праці осіб із ВО.

Дивлячись у майбутнє, Д. Робертсон передбачає розшарування систем ВО, що дозволить студентам отримати освіту відповідно до здібностей, виключаючи соціальні або станові заборони. Економічні обмеження мають істотне значення. Надлишок випускників на ринку праці виключає відносні переваги від наявності ВО у вигляді вищої заробітної плати та премій, тобто існує межа ефективності ВО щодо особи. Автор зазначає, що попит на ВО детермінується статусом індивідуумів, їх прагненням володіти атрибутами, що демонструють перевагу над іншими. Вочевидь, що ВО майбутнього залежатиме від ціни, тобто доступ для окремих груп населення зажадає наявності субсидій. Автор припускає, що коштовна очна форма навчання стане засобом, за

допомогою якого еліти куплятимуть автентичність ВО [9, с. 81–82]. Отже, якщо вищий заробіток мотивує вибір ВО, то його відсутність, навпаки. Саморегуляція ринку ПВО існує відповідно до потреб ринку праці.

Третя ознака вказує на наявність як соціогенних, так і біогенних обмежень доступу до ВО. Контекст подання ознаки переконує у тому, що автори сприймають її як належне. Наявність такої визначає різноманітність осіб у соціумі та наявність натурального відбору як невід'ємної складової прагматизму. Якщо друга ознака ґрунтується на рішенні особи, то третя корегує вибір щодо зовнішніх вимог: відповідність формальним вимогам до знань, достатність фінансових коштів або ситуація на ринку праці. Будь-яке зовнішнє обмеження є відносним, оскільки його подолання залежить від сили прагнень індивідуума. Розумова схильність індивіда до ВО залишається обмеженням, яке не береться до уваги. Отже, впливаючи на вибір ВО, друга та третя ознаки з різних боків знижують рівень складності.

Четверта ознака – характер споживання ПВО. Б. Рідінгс ототожнює студентську апатію зі споживацьким ставленням до ВО. Він апелює до статті у «The Sunday Times», у якій апатія британських студентів пояснюється «новим прагматизмом», коли студентська політика заснована не на ідеології, а на реальних потребах [6, с. 216, 220]. Д. Бок певен, що не існує надійного критерію, що дозволяє студентам визначити, де вони зможуть отримати більше знань [10, с. 178–179]. А. Ачикгенч, навпаки, не зараховує, зазвичай, людей до пасивних споживачів знань. Їх активність сприяє процесу навчання, який уважається «активним» [5, с. 41].

Дж. і Н. Нейснери пояснюють проблему вибору ВО корисливими діями вищих навчальних закладів, які за допомогою недбалих прийомів нав'язують ПВО. За рівнем необізнаності й безглуздя клієнтів ринок ПВО, на їх погляд, конкурує з ринком старих авто. Люди необачно придбавають ПВО, оскільки звертають увагу на зовнішні атрибути, а не на суть освіти. Автори визнають, що ВО сприяє хорошій роботі й кар'єрі, бо коледжі збільшують додану вартість у вигляді здатності ясно мислити та творчо аналізувати проблеми [7, с. 94–95]. Слід погодитись з авторами, що потенційні споживачі не в змозі адекватно

сприйняти пропозицію вищого навчального закладу. Їх помилка полягає в реакції на зовнішні атрибути, які не гарантують якості ПВО. Якісна ПВО збільшує інтелектуальні здібності, чим підвищує шанс зробити кар'єру. Поведінка вищого навчального закладу передбачувана й виправдана в ринкових умовах, а споживач дозволяє ввести себе в оману. Практичність споживача виявляється виключно у фінансових інтересах. Отже, поведінка особи є симбіозом необачності та здорового глузду, що підтверджує наявність вищезазначеної ознаки споживання ПВО.

Важко не потрапити під вплив Д. Робертсона, який різнобічно прогнозує зміну характеру споживання ПВО в осяжному майбутньому. Виокремимо чотири аспекти в його міркуваннях. Перший – демографічний. Автор характеризує поведінку студентів наприкінці ХХ ст. як короткостроковий гедонізм. Сучасна модель споживання ВО є стійкою, оскільки частка студентів, які впевнені у працевлаштуванні, у Європі становить 10 %, а в Америці та Японії – 25 %. Якщо останні 50 років студенти були залежними й безвідповідальними, то надалі особа плануватиме й свідомо прийматиме рішення щодо ВО. Це є наслідком змін демографічного складу студентів, які подорослішають, а їх досвідченість покращить шанси на працевлаштування [9, с. 79–80]. Другий аспект – економічний. Вибір ПВО, на думку автора, стане провідним, адже витрати на ВО перейдуть від суспільства до особи, що відіб'ється у структурі навчального плану, цінній політиці та інформаційному забезпеченні. Тягар витрат зажадає від сім'ї планування кар'єри дітей із раннього віку. Це розвине управлінські й фінансові навички, тобто прискориться соціально-економічне дозрівання, яке раніше наставало в пізньому підлітковому віці. Під тиском студентів-споживачів частина вищих навчальних закладів відстоїть ринкові позиції за рахунок якості ПВО, а інші – у боротьбі за прибуток – шукатимуть інші стимули. Для обрання якісних ПВО студенти мають бути краще інформованими [9, с. 87–89]. Третій аспект – змістовний. Д. Робертсон пояснює необізнаність сучасних студентів вивченням об'єктивних закономірностей. У ХХІ ст. відбудеться переформатування більшості навчальних дисциплін, що позначиться на студентах як споживачах. Інституційний підхід

до знань поступиться місцем підходу, заснованому на використанні знань щодо розв'язання конкретних соціальних або економічних проблем [9, с. 88–89]. Четвертий аспект – особистісний. Автор стверджує, що сучасні студенти не готові та не бажають відповідальності. У майбутньому універсалізація ВО змінить соціальний склад студентства. У наступні 50 років з'явиться образ студента-громадянина, який вчитиметься протягом життя. Зросте передбачуваність студентів, а вплив вищих навчальних закладів зменшиться. Уже зараз студенти сприймають інтелектуальний капітал як власність, яка визначається кар'єрою [9, с. 90]. Різні аспекти переконують у невідворотності кардинальних змін у характері споживання ПВО. Активізація ролі споживача неодмінно знизить ризики вибору ВО. Однак необхідний збіг багатьох обставин є малоймовірним. Утім,

вектор трансформації характеру споживання ПВО вказано правильно.

Б. Рідінгс теж вважає, що в довгостроковій перспективі студентська пасивність більш виняток ніж правило [6, с. 216]. Зміна характеру споживання ПВО також відображається в активній взаємодії студентів із навчальним закладом у процесі навчання. Студенти, які більш інтегровані в життя університету, досягають значних успіхів у професії. Отже, для студентів взаємодія важлива із прагматичних позицій індивідуальної стратегії конкурентоспроможності [12, с. 22–23].

Підвищення рівня активності особистості у споживанні ВО, насамперед, позначиться на параметрах пропозиції, але не в змозі повністю усунути складність вибору. Ознаки споживання ВО зображено на рис. 1.

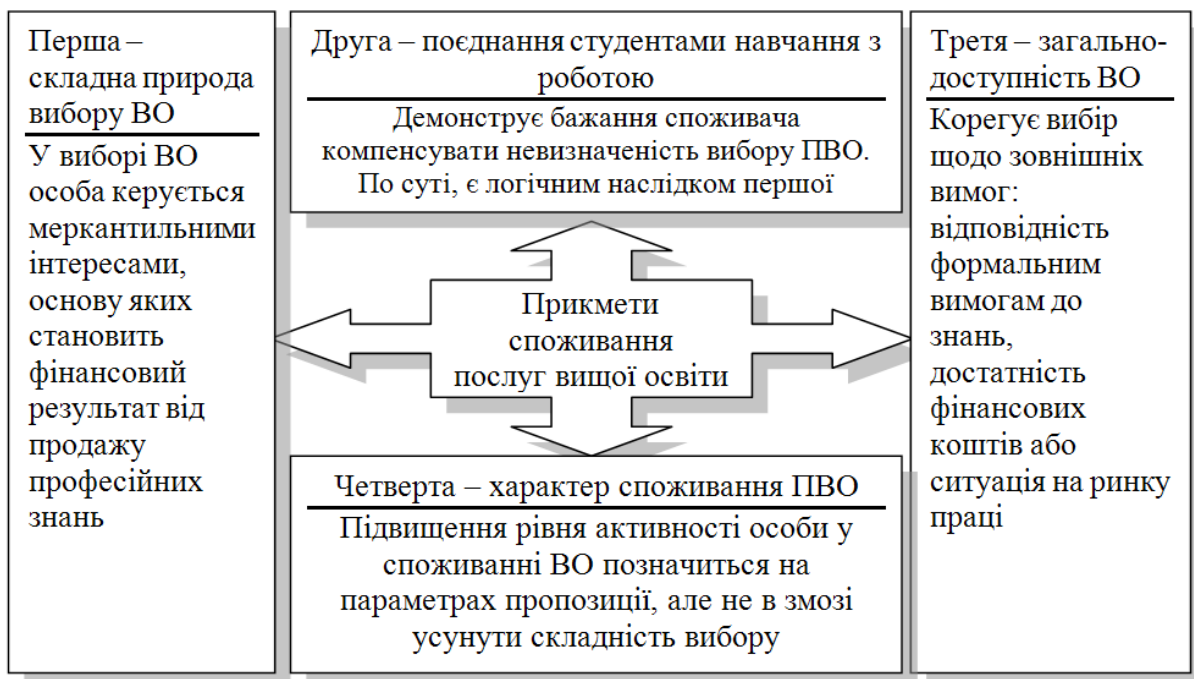

Рис. 1. Прикмети споживання послуг вищої освіти

Показані на рис. 1 ознаки демонструють діалектичну єдність особистих інтересів споживачів ПВО, які можуть бути задоволені за допомогою затребуваності їх професійних знань та умінь роботодавцями. Якщо друга ознака демонструє наміри споживача скоротити шлях до затребування, то третя – зовнішні чинники, що регулюють якісні та кількісні параметри попиту. Четверта ознака відображає підвищення відповідальності особистості у споживанні ПВО, що сприяє підвищенню рівня організації системи ВО загалом.

ванні ПВО, що сприяє підвищенню рівня організації системи ВО загалом.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Вищевикладене дозволило зробити висновки. По-перше, основу вибору ПВО становлять егоцентричні устремління особи, прагнення на підвищення цінності професійно-кваліфікаційних якостей. По-друге, завдяки поєднанню навчання з роботою

індивід оптимізує споживання послуги. По-третє, доступність ПВО визначається зовнішніми умовами, які не дозволяють попиту значно перевищувати пропозицію. По-четверте, поведінка споживачів ПВО стає відповідальнішою, що підвищує їх якість. По-п'яте, ознаки споживання ПВО – окремий випадок державної політики мерітократії. Так, Д. Робертсон указує на мерітократичний тиск на студентів [9, с. 79], а Нейснери згадують про мерітократію, коли йдеться про середній клас [7, с. 95–96]. Мерітократія за допомогою ВО створює початкові умови для обдарованих і працьовитих людей, щоб у майбутньому вони мали шанс зайняти високе суспільне становище в умовах вільної конкуренції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vries W. Concluding Reflections. Between Humboldt and Newman: Marketization and Global Contributions in Contemporary Higher Education / W. Vries, M. Slowey // *State and Market in Higher Education Reforms: Trends, Policies and Experiences in Comparative Perspective* ; [Eds. H. G. Schuetze, G. A. Mendiola]. – AW Rotterdam : Sense Publishers, 2012. – P. 215–223. (Series «Comparative and International Education», Volume 13).
2. Dill D. D. Public Policy Design and University Reform: Insights into Academic Change / D. D. Dill // *Reforming Higher Education: Public Policy Design and Implementation* ; [Eds. Chr. Musselin, P.N. Teixeira]. – Dordrecht : Springer, 2014. – P. 21–38. (Series «Higher Education Dynamics», Volume 41).
3. Pusser B. Higher Education, the Emerging Market, and the Public Good / B. Pusser // *The knowledge economy and postsecondary education: Report of a workshop* / Center for Education, Division of Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council ; [Eds. P. A. Graham, N. G. Stacey]. – Washington, DC : National Academy Press, 2002. – 206 p.
4. Paulsen M. The Economics of Human Capital and Investment in Higher Education / M. Paulsen // *The finance of higher education: theory, research, policy, and practice*; [Eds. M. Paulsen, J. Smart]. New York : Agathon Press A division of Algora Publishing, 2001. – P. 55–94.
5. Açıkgenç A. Challenges and new trends in higher education /A. Açıkgenç // *Higher Education in the Twenty-First Century: Issues and Challenges* ; [Eds. A. Y. Al-Hawaj, W. Elali, E.H. Twizell]. – London : Taylor & Francis Group, 2008. – P. 29–46.
6. Ридингс Б. Университеты в руинах / Б. Ридингс ; пер. с англ. А. М. Корбута. – Москва : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 304 с.
7. Neusner J. Reaffirming Higher Education / J. Neusner, N. Neusner; [With an epilogue by W. Green]. – New Brunswick : Transaction Publishing, 2000. – 209 p.
8. Zomer A. The Rise of the University's Third Mission / A. Zomer, P. Benneworth // *Reform of Higher Education in Europe* ; [Eds. J. Enders, H. F. de Boer, D. F. Westerheijden]. – AW Rotterdam : Sense Publishers, 2011. – P. 81–101.
9. Robertson D. Students as Consumers: The Individualization of Competitive Advantage / D. Robertson // *Higher Education Reformed* ; [Edited by P. Scott]. – London : Falmer Press, 2005. – P. 77–92.
10. Бок Д. Университеты в условиях рынка. Коммерциализация высшего образования / Д. Бок ; пер. с англ. С. Карпа. – Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 224 с.
11. Improving Measurement of Productivity in Higher Education. Panel on Measuring Higher Education Productivity : Conceptual Framework and Data Needs / National Research Council, Committee on National Statistics and Board on Testing and Assessment, Division of Behavioral and Social Sciences and Education; [Eds T. Sullivan, C. Mackie, W. Massy, E. Sinha]. – Washington : The National Academies Press, 2012. – 210 p.
12. Change Dynamics and Higher Education Reforms: Effects on Education, Research, Governance and Academic Profession /

[P. Maassen, M. Nerland, R. Pinheiro and other] // Effects of Higher Education Reforms: Change Dynamics; [Eds. M. Vukasović, P. Maassen, M. Nerland, R. Pinheiro, B. Stensaker, A. Vabø]. – AW Rotterdam : Sense Publishers, 2012. – P. 1–16. (Series «Higher Education Research in the 21st Century», Volume 4).

REFERENCES

1. Vries, W. & Slowey, M. (2012). State and Market in Higher Education Reforms : Trends, Policies and Experiences in Comparative Perspective. *Concluding Reflections. Between Humboldt and Newman: Marketization and Global Contributions in Contemporary Higher Education*. H. G. Schuetze, G. Á. Mendiola (Eds.), (pp. 215–223). AW Rotterdam : Sense Publishers (Series «Comparative and International Education», Volume 13).
2. Dill, D. D. (2014). Reforming Higher Education: Public Policy Design and Implementation. *Public Policy Design and University Reform: Insights into Academic Change*. Chr. Musselin, P.N. Teixeira (Eds.), (pp. 21–38). Dordrecht : Springer (Series «Higher Education Dynamics», Volume 41).
3. Pusser, B. (2002). The knowledge economy and postsecondary education: Report of a workshop / Center for Education, Division of Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council. *Higher Education, the Emerging Market, and the Public Good*. P. A. Graham, N. G. Stacey (Eds.). Washington, DC : National Academy Press.
4. Paulsen, M. (2001). The finance of higher education: theory, research, policy, and practice. *The Economics of Human Capital and Investment in Higher Education*. M. Paulsen, J. Smart (Eds.), (pp. 55–94). New York : Agathon Press A division of Algora Publishing.
5. Açikgenç, A. (2008). Higher Education in the Twenty-First Century: Issues and Challenges. *Challenges and new trends in higher education* A.Y. Al-Hawaj, W. Elali, E. H. Twizell (Eds.), (pp. 29–46). London : Taylor & Francis Group.
6. Ridings, B. (2010). *Universitety v ruinah [Universities in ruins]* (A. M. Korbuta, Trans.). Moscow : Izd. dom Gos. un-ta Vysshej shkoly ekonomiki [in Russian].
7. Neusner, J. Neusner N. (2000). Reaffirming Higher Education. New Brunswick : Transaction Publishing.
8. Zomer, A. & Benneworth, P. (2011). Reform of Higher Education in Europe. *The Rise of the University's Third Mission*. J. Enders, H. F. de Boer, D. F. Westerheijden (Eds.), (pp. 81–101). AW Rotterdam : Sense Publishers.
9. Robertson, D. (2005). Higher Education Reformed. *Students as Consumers: The Individualization of Competitive Advantage*. P. Scott (Ed.), (pp. 77–92). London : Falmer Press.
10. Bok, D. (2012). *Universitety v usloviyah rynka. Kommercializaciya vysshego obrazovaniya [Universities in market conditions. Commercialization of higher education]*. (S. Karpa, Trans.). Moscow : Izd. dom Vysshej shkoly ekonomiki [in Russian].
11. Sullivan, T., Mackie, C., Massy, W. & Sinha, E. (Eds.) (2012). *Improving Measurement of Productivity in Higher Education. Panel on Measuring Higher Education Productivity: Conceptual Framework and Data Needs*. Washington : The National Academies Press.
12. P. Maassen, M. Nerland, R. Pinheiro et al. (2012). Effects of Higher Education Reforms: Change Dynamics. *Change Dynamics and Higher Education Reforms: Effects on Education, Research, Governance and Academic Profession*. M. Vukasović, P. Maassen, M. Nerland, R. Pinheiro, B. Stensaker, A. Vabø (Eds.), (pp. 1–16). AW Rotterdam: Sense Publishers (Series «Higher Education Research in the 21st Century», Volume 4).

Д. М. Загурняк, кандидат экономических наук, доцент (Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского). **Признаки потребления услуг высшего образования: зарубежный опыт.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении и систематизации признаков

потребления услуг высшего образования с помощью атрибутивного анализа зарубежного опыта, что позволит установить формат участия потребителей в развитии сферы высшего образования. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Первый признак – сложная природа выбора высшего образования. В выборе высшего образования лицо руководствуется меркантильными интересами, основу которых составляет финансовый результат от продажи профессиональных знаний. Второй признак – сочетание студентами учебы и работы, что демонстрирует желание потребителя компенсировать неопределенность выбора услуг высшего образования. Третий признак – общедоступность высшего образования, корректирует выбор по внешним требованиям: соответствие формальным требованиям к знаниям, достаточность финансовых средств или ситуация на рынке труда. Четвертый признак – характер потребления услуг высшего образования. **Практическая значимость результатов исследования.** Определено, что повышение уровня активности человека в потреблении высшего образования скажется на параметрах предложения, но не в состоянии устранить сложность выбора. Признаки демонстрируют диалектическое единство личных интересов потребителей услуг высшего образования, которые могут быть удовлетворены с помощью востребования их профессиональных знаний и умений работодателями. Систематизация признаков позволяет переосмыслить формат участия потребителей в развитии высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, потребление услуг высшего образования, профессия, сложность выбора, общедоступность высшего образования, характер потребления, опыт, прагматизм, меритократия.

D. Zagirniak, Cand. Econ. Sci., Docent (Kremenchug Mykhailo Ostrogradskyi National University).

Signs of the use of higher education services: foreign experience.

Summary. The purpose of the article is to define and systematize the signs of the use of higher education services are determined and systemized with the help of attributive analysis of foreign experience. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** A difficult character of the choice of higher education is the first sign. In the choice of higher education a person is governed by mercantile interests based on the financial result of the sale of professional knowledge. The second sign consists in the fact that students combine study and work, which demonstrates the consumer's wish to compensate for the undetermined choice of higher education services. Accessibility of higher education is the third sign. It corrects the choice in relation to the external requirements: correspondence of formal requirements to knowledge, sufficiency of finance or situation at the labor market. The character of consumption of higher education services is the fourth sign. **Practical value.** Raising the level of person's activity in higher education consumption will affect the parameters of the supply but it cannot eliminate difficulty of the choice. The signs demonstrate dialectic unity of personal interests of higher education service consumers who can be satisfied by the demand for their professional knowledge and skills on the part of employers. Signs systematization makes it possible to reconsider the format of consumer's participation in development of higher education.

Keywords: higher education, use of higher education services, profession, difficulty of the choice, accessibility of higher education, consumption pattern, experience, pragmatism, meritocracy.

Надійшло до редакції 10 серпня 2016 року.

VIII. РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, РЕФЕРАТИ

УДК 339.9:330.34

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОЇ ЕПОХИ

Про книгу Д. Лук'яненка, А. Поручника, Я. Столярчук
«Міжнародна економіка»

О. В. ШКУРУПІЙ, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Сучасна міжнародна економіка за її внутрішнім змістом суттєво відрізняється від господарського життя суспільства попередніх історичних часів – це міжнародна економіка епохи глобалізації. **Метою** статті є наукове обговорення найбільш актуальних проблем сучасної емпірики міжнародних економічних відносин та нових форм світового господарювання. **Методика дослідження.** Використані загальнонаукові методи пізнання як сукупності прийомів та операцій теоретичного та практичного опанування дійсності, а також результатів діяльності людини в міжнародній економічній сфері. **Результати.** Висвітлено та популяризовано досягнення вітчизняної наукової думки в галузі новітніх наукових знань про сучасне глобалізоване суспільство та його господарську систему. **Практична значущість результатів дослідження.** Сучасні підручники, призначені для формування компетенцій майбутніх фахівців, повинні відображати істинно наукові підходи до розуміння дійсності. Саме такою є рецензована книга.

Ключові слова: міжнародна економіка, міжнародні економічні відносини, регіональна економічна інтеграція, глобалізація економічного розвитку.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. «Міжнародна економіка: від дисципліни до науки» – такими словами розпочинають свою книгу, призначену для молодого покоління вітчизняних економістів-міжнародників, знані вітчизняні науковці Д. Лук'яненко, А. Поручник та Я. Столярчук. Дійсно, інформація, яка надається читачам у сучасній навчальній літературі, не може вважатись достатньою, якщо вона лише правильно констатує відомі й перевірені факти. Сучасні підходи до формування компетенцій майбутніх фахівців, зокре-

ма тих, хто реалізує себе у сферах діяльності, що пов'язані з міжнародними економічними процесами, повинні враховувати постійне оновлення наукових знань, які, у свою чергу, ґрунтуються на тих процесах і явищах, що відбуваються нині у глобалізованому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні на вибір споживача фахових освітніх послуг представлено багато вітчизняних та іноземних підручників, навчальних посібників, практикумів тощо. Сучасна навчальна література комплексно [4, 6, 10] або за окремими напрямками [2, 3, 5, 7, 8, 19, 11, 12] висвітлює

проблематику розвитку світогосподарських процесів. Особливість книги Д. Лук'яненка, А. Поручника та Я. Столярчук «Міжнародна економіка» [13] полягає у фундаментальності цього видання, яке враховує не тільки напрацьовану світовою економічною думкою практику дослідження світогосподарських процесів, але також пропонує широкому колу читачів (від студента до професора) оцінити власний погляд авторів на проблеми трансформацій, що нині відбуваються в усіх сферах економічного життя світового суспільства, презентує оновлену наукову парадигму теорії та методології дослідження міжнародної економіки.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є наукове обговорення найбільш актуальних проблем сучасної емпірики міжнародних економічних відносин та нових форм світового господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасні знання про міжнародну економіку повинні бути, передусім, системними. Для людини, яка студіюється або є молодим науковцем, важливим є той визначальний підхід до навчання за фахом, на якому побудована книга. Тобто першорядне значення має її відповідність принципам дидактики. На їх основі системність пізнання забезпечується як цілісне уявлення про сучасну природу економічних процесів, що узгоджено й одночасно суперечливо (внаслідок особливостей розвитку сучасного глобалізованого соціуму) відбуваються на різних рівнях світової господарської системи – від мікро- до мегарівня. Безперечною перевагою підручника, зміст якого розглядається, є те, що його автори додержуються названих принципів. Уже в передмові ними вказується на те, що підручник побудовано саме так, і застосовані під час його написання принципи дидактики дозволяють читачам відрізнити наукову істину від вульгаризованих підходів до трактування найскладніших процесів і явищ, які відбуваються у світі, набути аналітичних компетенцій, вміння прогнозувати, застосовувати запобіжні дії впливу загрозливих чинників, визначати тенденції тощо.

Вивчення міжнародної економіки починається з уявлення про неї як про систему світового господарства. Системність є одним із визначальних принципів методології. За тра-

ктування змісту сучасної міжнародної економіки системність виявляється в аспектах взаємодії національних економік та їх зростаючої конвергенції, під час визначення ядра світогосподарської системи та його конфігурації, інтернаціоналізації виробництва, що є рушійною силою міжнародного поділу праці, у специфічності форм міжнародних економічних відносин, які притаманні найновішому періоду ХХІ ст., в ефектах, що зумовлені змінами бізнес-середовища, у специфіці поведінки суб'єктів глобалізованої економіки.

Не можна не зазначити, що саме така постановка наукової проблеми в першому розділі підручника визначальним чином зумовила ґрунтовність викладення матеріалу за іншими частинами книги. Через узгодженість складу та структури системність наукової методології виявилась під час розгляду питань, що пов'язані з міжнародною торгівлею, міжнародним рухом капіталу, кредитно-фінансовими відносинами в геоeкономічному просторі, міграцією населення, функціонуванням валютного механізму, здійсненням міжнародних розрахунків, регіональною економічною інтеграцією, тенденціями, асиметріями та регулюванням процесів глобального економічного розвитку суспільства.

Відмінною ознакою підручника «Міжнародна економіка» (Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук, 2014), є те, що знання, які необхідні економісту-міжнароднику та які традиційно подаються в більшості сучасних підручників – про побудову міжнародної економіки, її стан, динаміку, функціональні зв'язки тощо – розглядаються авторами в аспекті найновіших процесів геоeкономіки та геополітики. Зокрема, одна з найбільш актуальних проблем пов'язана із процесами, що відбуваються в рамках ядра міжнародної економічної системи (у країнах «Великої сімки»). Постіндустріальна модель розвитку цих країн безумовно виокремлює їх серед інших учасників міжнародного економічного процесу. Наділені економічними перевагами країни «Великої сімки» набули нині також особливої статусності у відносинах з іншими державами, що дозволяє розглядати їх як суб'єктів, об'єднана сила яких поширюється за межі ядра та чинить істотний (і не завжди позитивний) вплив на стан та перспективи розвитку світової економіки.

Автори підручника послідовно (у різних розділах і, відповідно, у контексті чисельних аспектів проблематики розвитку міжнародної економіки) проводять думку про те, що сучасна світова економічна система є глобалізованою, як і планетарний соціум у цілому. Прояв глобалізації як особливої ознаки сучасного міжнародного економічного життя підкреслюється під час викладення навчального матеріалу фактично в усіх його аспектах: у ході розгляду специфіки товарних, ресурсних, інвестиційних, людських потоків; за ідентифікації особливостей зовнішньоекономічної політики країн (торговельної, інвестиційної, міграційної); при з'ясуванні сутності сучасних процесів інституціоналізації міжнародних відносин, що відбуваються в економічній сфері та можливості застосування щодо них регуляторних механізмів.

Матеріал, наведений авторами в розділ 9 «Глобалізація економічного розвитку: тенденції, асиметрії, регулювання» – це ще одна відмінність, яка якісно вирізняє підручник Д. Лук'яненка, А. Поручника, Я. Столярчук серед інших. Глобалістика, як зазначають автори, об'єктивно виникла та сформувалась в останні десятиліття як нова галузь наукового знання. Відповідно, виникла необхідність ґрунтовного вивчення глобалізаційних процесів, серед яких визначальним є економічна глобалізація.

У книзі систематизовано й узагальнено репрезентовано сукупність досліджень із названої проблематики, визначено сутність економічної глобалізації, її рушійні сили, сучасні особливості залучення країн у глобальний економічний простір, а також інтенсивність і результативність цих процесів. Особливо значимим для формування у сучасного покоління студентів професійних компетенцій є розгляд економічної глобалізації як суперечливого явища і так само суперечливого процесу, що відбувається в суспільстві.

Визнаючи суперечності рушійними силами глобалізації, автори підручника виділяють дві площини цієї наукової аналітики: по-перше, діалектичну взаємодію протилежних тенденцій економічних процесів і явищ, властивих світовому господарству, які, перебуваючи у внутрішній єдності та взаємопроникненні, є джерелом його постійного розвитку; по-друге, як конфлікт інтересів глобальних корпорацій та інших суб'єктів світового госпо-

дарства (держав, міжнародних організацій, економічних систем мікрорівня, регіональних інтеграційних угруповань та ін.), який виявляється в тому, що глобальні транснаціональні корпорації (ТНК), прагнучи досягнення власних інтересів, намагаються обмежувати можливості реалізації інтересів інших суб'єктів, а це, у свою чергу, закономірно викликає супротив останніх [13, с. 625].

Розглядаючи глобалізацію як визначальний феномен сучасного світового економічного розвитку, автори приділяють велику увагу дослідженням транснаціоналізації та, зокрема, ролі ТНК у тих фундаментальних трансформаціях, яких зазнає нині світове господарство. Широкомасштабний розвиток ТНК підтверджується зростанням їх частки у світовій економіці, переходом найпотужніших із них до реалізації стратегій глобальної експансії, монополізацією високотехнологічних галузей глобального виробництва, що досягається на основі зростання інноваційної компоненти в корпоративних стратегіях ТНК. Докладно та дуже наочно представлені в підручнику варіанти поведінки ТНК за транснаціоналізації капіталу через злиття й поглинання компаній, утворення транснаціональних фінансових груп, міжнародних стратегічних альянсів, територіально-галузевих кластерів.

Надзвичайно важливою перевагою підручника необхідно вважати наявність у ньому блоку питань щодо суперечливої сутності глобалізації та поведінки ТНК, а також стосовно диспропорцій та асиметрій світового економічного розвитку, які все частіше та виразніше виявляють себе нині. Як ключовий компонент економічної глобалізації автори виділяють фінансовий глобалізм і змушують читача глибоко замислитись над проблемами асиметричності світового фінансового ринку, диспропорційності розподілу глобального фінансового капіталу, зрушень у географічній структурі глобального фінансового ринку, у структурі фінансових активів за регіонами світу.

Як результат протиріч, які властиві сучасному глобалізованому світу, автори відображають у книзі глобальні проблеми людства та способи їх розв'язання. Конкретизація названої проблематики подається в підручнику через групування. У першу групу, виокремлюються ті глобальні проблеми людства, які

виникають у процесі взаємодії природи та суспільства; у другу – суто суспільного походження, ті, які пов'язані із відносинами між країнами й регіонами, що мають різний економічний устрій, а також з виникненням локальних, регіональних і міжнародних конфліктів.

Книга Д. Лук'яненка, А. Поручника та Я. Столярчук «Міжнародна економіка» цінна тим, що автори включили до її складу питання формування нового міжнародного економічного порядку та регулювання глобального економічного розвитку. Ці питання є надзвичайно актуальними, а отже, як будь-яка наукова новація, – дискусійними. Знані науковці аргументовано доводять власну думку щодо змісту міжнародних регуляторних процесів і механізмів, пов'язаних зі встановленням економічного порядку та меж глобального регулювання. Проте вони одночасно залишають читачеві можливість зробити власні висновки й долучитись до обговорення найважливіших проблем сучасності.

Узагальнюючи результати роздумів над книгою Д. Лук'яненка, А. Поручника та Я. Столярчук «Міжнародна економіка», неодмінно варто ще раз наголосити на тому, що ця праця є підручником, який призначений для навчання студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, у якому названу функцію (функцію навчання) автори виконали досконало. До кожного розділу підручника автори наводять аналіз новітніх міжнародних економічних тенденцій, визначають прогнози, тлумачать терміни та поняття, надають питання для перевірки знань студентів, завдання для індивідуальної роботи.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Нові книги, які призначені для формування компетенцій майбутніх фахівців, повинні відображати дійсно наукові підходи до розуміння сучасності. Саме таким є рецензований підручник, який, будучи заснованим на здобутках світової економічної науки – її теорії та методології, пропонує оновлену парадигму сприйняття господарського життя глобалізованого суспільства. Незважаючи на те, що книга Д. Лук'яненка, А. Поручника та Я. Столярчук «Міжнародна економіка» адресована, передусім, студентській аудиторії, вона одночасно викликає інтерес

у колах наукової спільноти та є корисною для практиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование / [Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот и др.]; под ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – Киев : ГВУЗ КНЕУ имени Вадима Гетьмана, 2013. – 466 с.
2. Зайцев Ю. К. Міжнародна політична економія : сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень) : навч. посіб. / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук. – Київ : КНЕУ, 2011. – С. 294–327.
3. Киреев А. П. Международная микроэкономика : учебн. / А. П. Киреев. – Москва : Междунар. отношения, 2013. – 712 с.
4. Світова економіка : підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 268 с.
5. Міжнародна торгівля : підручник / за ред. Ю. Г. Козака, Т. Sporek, E. Molendowski та ін. – 5-те вид. перероб. та допов. – Київ-Катовіце-Краков : Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.
6. Міжнародна економіка : підручник для студентів вищ. навч. закл. / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, Л. П. Кудирко та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – Київ : КНТЕУ, 2014. – Ч. 2. – 324 с.
7. Zadoia A. International Investment Activity : textbook / A. Zadoia. – Dnipropetrovs'k : Alfred Nobel University Dnipropetrovs'k, 2015. – 112 p.
8. Khvatov Yu. Yu International Finance : textbook / Yu. Khvatov. – Dnipropetrovs'k : Alfred Nobel University, 2014. – 140 p.
9. Міжнародний фондовий ринок : навч. посібник-практикум / О. Є. Кузьмін, Н. О. Шпак, О. Ю. Григор'єв та ін. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 336 с.

10. Versteeg R. International economics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.londoninternational.ac.uk/sites/default/files/programme_resources/lse/lse_pdf/subject_guides/ec3016_ch1-3.pdf (дата звернення: 31.07.16). – Назва з екрана.
11. Krugman P. M. Obstfeld and M. Melitz International Economics: Theory and Policy / P. M. Krugman. – Boston : Mass. ; London : Pearson/AddisonWesley, 2014.
12. Salvatore D. International Economics: Trade and Finance / D. Salvatore. – 12th Edition International Student Version. – Hoboken. NJ : John Wiley & Sons, Inc., 2016. – 720 p.
13. Лук'яненко Д. Г. Міжнародна економіка : підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. – Київ : КНЕУ, 2014. – 762 с.
4. Holikova, A. P. & Dovha, O. A. (Eds.). (2015). *Svitova ekonomika [The world economy]*. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
5. Kozak, Iu.H. Sporek, T. & Molenowski, E. (Eds.). (2015). *Mizhnarodna torhivlia [International trade]*. (5 ed., rev.). Kyiv-Katovitse-Krakov: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
6. Mazaraki, A. A., Melnyk, T. M. & Kudyrko, L. P. (2014). *Mizhnarodna ekonomika [International Economy]*. A. A. Mazaraki (Ed.). (Vol. 2). Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
7. Zadoia, A. (2015). *International Investment Activity*. Dnipropetrovs'k: Alfred Nobel University.
8. Khvatov, Yu. Yu 2014. *International Finance*. Dnipropetrovs'k: Alfred Nobel University.
9. Kuzmin, O. Ie., Shpak, N. O. & Hryhor'iev, O. Iu. (2015). *Mizhnarodnyi fondovyi rynek [International stock market]*. Lviv: Vyd-vo Lviv. Politekhniky [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Lukyanenko, D., Poruchnik, A. & Kolesov, V. (Eds.). (2013). *Globalnoe ekonomicheskoe razvitie: tendentsii, asimmetrii, regulirovanie [Global economic development: trends, asymmetries, regulation]*. Kyiv: GVUZ KNEU imeni Vadima Getmana [in Russian].
2. Zaitsev, Iu. K. & Savchuk, V. C. (2011). *Mizhnarodna politychna ekonomiiia : suchasna politychna ekonomiiia (problemy ta instytsionalne pole predmeta i metodologii doslidzhen) [International political economy, modern political economy (problems and institutional subject field and research methodology)]*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
3. Kireev, A. P. (2013). *Mezhdunarodnaja mikro-jekonomika [International Microeconomics]*. Moscow : Mezhdunar. Otnosheniija [in Russian].
4. Versteeg, R. International economics. Retrieved from http://www.londoninternational.ac.uk/sites/default/files/programme_resources/lse/lse_pdf/subject_guides/ec3016_ch1-3.pdf (accessed 31 July 2016).
5. Krugman, P. M. (2014). Obstfeld and M. Melitz International Economics: Theory and Policy. Boston: Mass. ; London: Pearson/AddisonWesley.
6. Salvatore, D. (2016). International Economics: Trade and Finance. (12th ed. International Student Version). Hoboken. NJ : John Wiley & Sons, Inc.
7. Luk'ianenko, D. H., Poruchnyk, A. M. & Stoliarchuk, Ia. M. (2014). *Mizhnarodna ekonomika [International Economics]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

О. В. Шкурупий, доктор економічних наук, професор (Вищеє навчальне закладення Укоопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»). *Міжнародна економіка глобалізаційної епохи. О книзі Д. Лук'яненко, А. Поручника, Я. Столярчук «Міжнародна економіка».*

Аннотация. Современная международная экономика по внутреннему ее содержанию существенно отличается от хозяйственной жизни общества предшествующих исторических времен – это международная экономика эпохи глобализации. **Цель** статьи заключается в научное обсуждение наиболее актуальных проблем современной эмпирики международных экономических отношений и новых форм мирового хозяйствования. **Методика исследования.** Используются общенаучные методы познания как совокупности приемов и операций теоретического и практического освоения действительности, а также результатов деятельности человека в международной экономической сфере. **Результаты.** Освещены и популяризованы достижения отечественной научной мысли в области новейших знаний про современное глобализованное общество и его хозяйственную систему. **Практическая значимость результатов исследования.** Современные учебники, предназначенные для формирования компетенций будущих специалистов, должны отражать истинно научные подходы к пониманию действительности. Именно такой является рецензируемая книга.

Ключевые слова: международная экономика, международные экономические отношения, региональная экономическая интеграция, глобализация экономического развития.

O. Shkurupiy, Dc. Econ. Sci., Prof. (Poltava University of Economics and Trade). International economics of the globalization epoch. About the book of D. Lukyanenko, A. Poruchnik, I. Stoliarchuk «International Economics».

Summary. Modern international economy by its internal contents differs significantly from the society's economic life in its earlier historical times – it is an international economy of the globalization era. **Purpose:** the scientific discussion of the most actual problems of modern empirics of international economic relations and new forms of global menage. **Methodology of research.** General research methods as a set of techniques and operations of theoretical and practical learning the reality and results of human activities in the international economic sphere are used. **Findings:** coverage and popularization of national scientific thought achievements in the field of new scientific knowledge about the modern globalized society and its economic system. **Practical value.** The latest textbooks, designed to form the future professionals' expertise should reflect truly scientific approaches to understanding the reality. Such is the textbook, which is reviewed.

Keywords: international economics, international economic relations, regional economic integration, globalization of economic development.

Надійшло до редакції 5 серпня 2016 року.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником
Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р.
згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1
«Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки»
КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 24,57. Наклад: 300 пр. Зам. № 743.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
